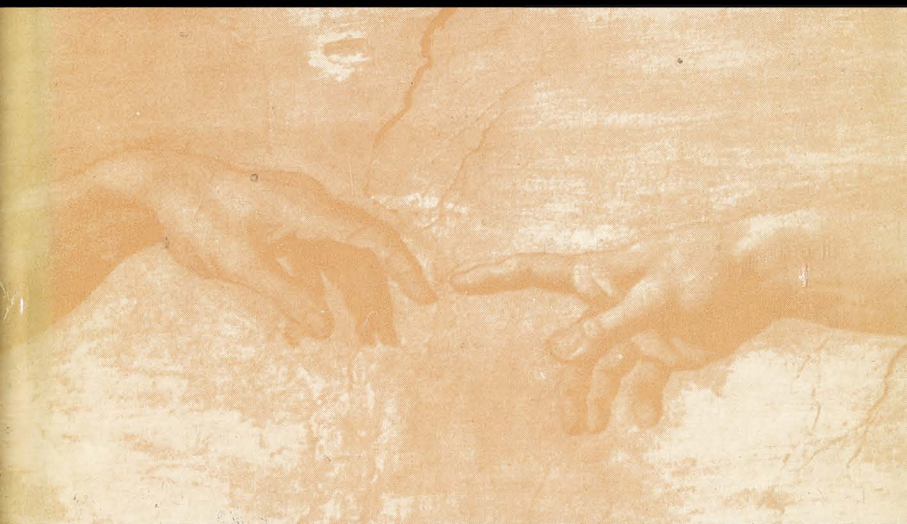

TEILHARD
DE CHARDIN

HIT
AZ EMBERBEN

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, BUDAPEST

HIT AZ EMBERBEN

TEILHARD DE CHARDIN

HIT AZ EMBERBEN

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK

FORDÍTOTTA
DIENES VALÉRIA

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1968

Nihil obstat.
Dr. Julius Mátrai
censor deputatus

Nr. 939/1968
Imprimi potest.
Strigonii, die 9 Aprilis a. 1968
Dr. Arthurius Schwarz-Eggenhofer
administrator Apostolicus Strigoniensis

*Minden jog fenntartva,
beleértve a bárminemű eljárással való
sokszorosítás jogát is*

A kiadásért felelős: Esty Miklós delegált adminisztrátor

TARTALOM

Teilhard de Chardin (Rónay György) - - - - -	9
Az evolúció gondolatának alapjai és háttere - - - -	29
Az ember helye a természetben - - - - -	67
Az emberi faj sajátosságai - - - - -	181
A kozmosztól a kozmogenezisig - - - - -	261
Élet és bolygók - - - - -	281
A nooszféra kialakulása - - - - -	315
Az én mindenségem - - - - -	351
A probléma lényege - - - - -	407
Hít az emberben - - - - -	423
Az új szellem - - - - -	435

TEILHARD DE CHARDIN

Teilhard de Chardin neve korunk szellemi életében egyike azoknak a tulajdonneveknek, amelyek már-már köznévvé lettek. Szerte a világon vannak „teilhardisták”, van „teilhardizmus”, vannak Teilhard társaságok, Teilhard szövegek, Teilhard tanácskozások; a franciaországi Vézelayben évről évre minden szeptember elején összejönnek a nemrég még „tilalmazott jezsuita” műveinek kutatói, tisztelői, egykori barátai, tanítványai, hagyatékának őrzői, gondozói, elemzői és népszerűsítői; Teilhard de Chardin „tiltott áruból” divat lett.

A divat néha háttérbe szorítja tanításának és egyéniségének legigazabb értékeit. Egy-egy túlságosan lelkes híve a föl-fölvetődő kérdésekre és kételyekre válaszul már-már úgy üti föl Teilhard műveit, mint valami modern evangéliumot, és úgy idézi egyik-másik, éppen alkalmazható mondatát, mint megföllebbezhetetlen, és tovább nem vitatható szent szöveget: Teilhard *dixit*.

Mindez kétségkívül a szeretet és hódolat túlbuzgalmából fakad, amitől legnyomatékosabban éppen Teilhard szellemi hagyatékának leghitelesebb őrei óvnak. „Az evolúció filozófusának gondolkodása mindvégig maga is fejlődött” – hangsúlyozza egyik tanulmányában Étienne Borne; éppen ezt a

lelkiismeretes és becsületes evolucionizmusát hazudtolnánk meg, ha most, utólag, a halála után, amikor már nem tiltakozhat ellene, a maga tanaira vonatkozólag „fixistát” csinálnánk belőle. Teilhard nem dogma, nem „szentírás”, ilyen igényei nem is voltak soha; éppen az ellenkezője volt és akart lenni, „egyszerű rezonátor, fölerősítve azt, amit körülöttem gondolnak” – mondta. Nem pályázott „mesteri” babérokra. „Nem vagyok, nem lehetek, nem is akarok, mester’ lenni. Vegyétek belőlem azt, ami megfelel nektek, és építsétek belőle a *saját* épületeketek.” És ez nem a kezdő szerénykedése, hanem egy már leélt élet és végbevitt munka vallomása, alig több, mint egy esztendővel a halála előtt, egy 1954. január 1-én keltezett leveléből. Igaza van tehát életírójának, egyik legavatottabb ismerőjének, műve egyik legalaposabb bűvárának, Claude Cuénot-nak, amikor azt mondja: nem akkor vagyunk igazán hívek Teilhard-hoz, ha térdet-fejet hajtunk előtte, hanem akkor, ha gondolkodásának *irányát*, műve *szellemét* követjük.

*

Az a gondolat, amely ma már, Teilhard halála után másfél évtizeddel, miután munkái a világ legtöbb kultúrnyelvén sokezer példányban forognak közkézen, részben az ő (de nemcsak az ő) hatására többé-kevésbé közhely lett – az a gondolat, hogy a kozmikus evolúció tengelyében a tudat megjelenése óta az ember áll, a szellemi síkra tért evolúció benne folytatódik és tart tovább, mind tudatosabb, mind szervezettebb és mind egységesebb, „egylelkűbb” formák felé (és végül egy végső, az egész evolúciót beteljesítő Forma felé): – ez a gondolat a maga idején részint serkentő, részint megdöbbentő újdonságot jelentett a hagyományai szerint mindaddig jórészt teljesen más kategóriákban mozgó

keresztény gondolkodás számára. Maga Teilhard ezt az eszmét tartotta egész műve egyik legfontosabb mozzanatának; úgy vélte, „forradalmi lépés ez az emberi eszmélődés és tevékenység szempontjából”, újabb „kopernikuszi fordulat”, amely az ember konvergenciájának tudatosításával nem kisebb szemléletváltozást jelent, „mint egykor annak tudatosítása volt, hogy a föld forog, vagy hogy van biológiai evolúció”.

Ezt a „kopernikuszi fordulatot” sokan épp oly heves ellenkezéssel fogadták, ahogyan az ilyen fordulatokat, a hagyományos szemlélet megváltoztatását kívánó megállapításokat általában szokták. Teilhard de Chardin századok megcsontosodott hagyományával találta szemközt magát. Ez a – sommásan skolasztikusnak nevezhető – hagyomány már nemigen volt alkalmas arra, hogy a társadalom és tudomány haladása következtében megváltozott világ tényeit úgy ragadja meg és úgy értelmezze, hogy az általa adott magyarázatokat és feleleteket a megváltozott világ embere, a „modern ember” akárcsak vitaalapnak is elfogadhassa, sőt egyáltalán megértse; a modern világban élő keresztény hívőnek a természettudományos világképből következő modern problémáira is egyre kevésbé tudott megfelelően megnyugtató választ adni. Köztudomású tény, hogy az Egyház és a modern világ közt a reneszánsz – tehát a természettudományok föllendülése és az ember autonómiájának hangsúlyozódása – óta mind jobban és jobban elmélyült a szakadék. De ugyanakkor létrejött és fokról fokra mélyült egy másik, burkolt szakadék is az Egyházon belül „modernnek” és „anti-modernnek” közt: azok közt, akik bele kívánták integrálni, szervezni, élni a modern világot, saját világukat az Egyházba (vagy az Egyházat a modern világba), és azok közt, akik erre a modern világra, sőt egyáltalán a Világra csak elutasító bizalmatlansággal tudtak tekinteni.

Teilhard de Chardin mint pap, mint hívő, mint tudós, mint gondolkodó ezt a sokak szemében „botrányos”, mindenetre aggasztó, a jövő távlataiban egyenesen végzetesnek tetsző állapotot és szellemiséget akarta tőle telhetőleg fölszámolni. Akikre a legfölvillanyozóbb hatással volt, első-sorban ezt a törekvést érezték meg benne. Arra a legsúlyosabb, legegyszisztenciálisabb problémájukra kaptak tőle javalló választ, lehet-e valaki szívvel-lélekkel a modern világ embere úgy, hogy ugyanakkor szívvel-lélekkel hívő keresztény legyen és maradjon.

Teilhard habozás nélkül igennel felelt a kérdésre. Azt mutatta meg – tudományos művében is, „misztikájában” is, és mint „jelenség” is –, hogy Krisztus és Világ nem kibékíthetetlen ellentétek, hanem egyenesen „föltételezik” egymást. Krisztushoz, aki leszállt a Világba, a Világon át vezet az út, a Világ fölemelésével Felé; és a Teremtő kívánsága nem az, hogy megtagadjuk, hanem hogy megszenteljük teremtését.

A Világ útja a szétszórt Sokszorosból fokozatosan a mind nagyobb Egység felé tart; így vallja a tudós a „komplexitás-tudat” paraméterének világánál, amihez a hívő és teológus hozzáteszi: ebben az Egységben való beteljesedéséig, és beteljesedésünkig. A konvergenciának ezt az útkévéjét, mely végül, a széles alaptól indulva, a kúp csúcsának egyetlen szintetikus („Omega”) pontjába fut egybe, úgy hívják, hogy Evolúció. A tudományos transzformizmus gondolatát, ha tetszik, hipotézisét, amelyet azonban a leletek tényei, úgy látszik, megerősítenek – (és amely mindenképpen uralkodó gondolata és szemléleti kategóriája a modern kornak) – Teilhard annyi keresztény oldalról történt félreértés, vagy éppen félremagyarázás után egyszerűen „megkeresztelte”: Isten teremtő gondolatának vette, és magát az Evolúciót

úgy tekintette, úgy tisztelte és „szerette”, mint Isten folyamatos (és „áttételes”) teremtményiségét.

Nem meglepő, hogy ez a bátor és nagylelkű „igen” azokra, akik meghallották, és egyáltalán meghallhették, a föl-szabadítás erejével hatott. Sokan voltak, akik ugyanazt érezték és mondták magukban, amit *Az emberi jelenség* olvastakor egy kanadai francia író, Jean Simard: „Szinte faltam ezt a megrendítő könyvet. Nem győztem betelni vele; olyan volt számomra, mint egy reveláció: mintha hatalmas lég-áramlat fújna el a port és söpörné el az anakronizmusokat; mintha egy unottan szunnyadozó templom hajóját hirtelen nagy világosság öntené el.”

1925-ben Teilhard értelmiségi fiataloknak tartott húsvéti lelkigyakorlatot Párizsban; lényegében *Az isteni miliő* – (vagy Rezek Román Brazíliában megjelent magyar fordításának címe szerint a *Benne élünk*) – gondolatait adta elő. A hatás itt is hasonló volt. Egyik akkori hallgatója, Jacques Perret, ma a Sorbonne tanára így tudósít róla: „A vallásos világnézet olyan típusával találkoztunk benne, amely különlegesen megfelelt az olyan keresztényeknek, akiknek az a hivatásuk, hogy a világban éljenek és dolgozzanak. A világban való munka, az emberi síkon való tevékenység itt egyáltalán nem úgy tűnt föl, mint a keresztény élet periferikus területe; egyáltalán nem úgy kapott igazolást, mint engedmény, amit az Egyház ad gyöngeségünknek; hanem úgy nyert bemutatást, mint Isten e világra vonatkozó akarátának prolongációja, legközvetlenebb megvalósítása. Mindennek kapcsolata a lehető legigényesebb lelki élettel, a Jézus iránti legszemélyesebb szeretettel sokunk számára, az én számomra is döntő megvilágosodást jelentett.”

Végül még egy tanúság, H. J. Marrou visszaemlékezése 1955-ben, közvetlenül Teilhard halála után. A „szent történet”, a keresztény üdvösség kozmikus jellege és jelentősége

– írta – a nyugati teológiában fokozatosan elhalt, alighanem Szent Ágoston hatására, akinek „lélektani mélysége és gazdagsága világ iránt való érdeklődésének rovására bontakozott ki . . . Ez az elsovadás, paradox módon, csak fokozódott, miközben a modern civilizáció egyre inkább a természeti erők megismerése és leigázása körül szerveződött. Ebből támadt az egyre táguló szakadás modern civilizáció és keresztény küldetés közt; az utóbbi látszólag érdektelenné vált az előbbi iránt, nem tudott mit mondani, és adni sem igen tudott neki, holott a modern művelődésnek nagy szüksége lett volna rá, hogy áttelekísítsék, törődjenek vele, exorcizálják, megkereszteljék, megbérmálják . . . Ezért nyomban megéreztuk és évről évre jobban megértettük a Teilhard de Chardin tanításából sugárzó új szemlélet rendkívüli jelentőségét.”

Ma már azt mondhatjuk: mindebben végül is a „zsinati szellem” egyik legfontosabb előkészítéséről, a korszerűsítés, az *aggiornamento* egyik első alapvetéséről volt szó, harminc-negyven évvel a zsinat és XXIII. János pápa előtt. Arról is többek között, hogy – mint Cuénot mondja – „Teilhard óta nem lehet többé a vallásról úgy beszélni, mint a nép ópiumáról”. Arról, hogy „kibékítsük a kereszténységet a modern világgal, vagyis az evolucionista tudománnyal”. Arról, hogy megteremtődjék a kereszténységnek az az új világképe, amely nem megtagadása, hanem modernebb „tudományos” fokon és modernebb érvényességgel való újrafogalmazása, új szintézisbe öntése annak, ami a régiben változhatatlan, mivel lényegi, és éppen lényegi mivoltánál fogva megköveteli, hogy mindenkor méltóságának, értékének és érvényességének megfelelő új, „modern” köntösbe öltöztessék. Arról, amit Mauriac, aki pedig eleinte idegenkedett Teilhardtól, így fogalmazott meg egy Claude Rivière-hez írt levelé-

ben: „Művét gondviselés-szerűnek vélem, és úgy látom, feleletet ad arra a kérdésre, amelyet a modern világ tesz föl.”

Fél évvel később, 1961 novemberében szép és nemes Teilhard-revíziójában (úgy is mondhatnánk, Teilhard-hoz való konverziójában), egy cikkében bővebben is kifejtette ezt. Mi a hősiesség, és mi a gyávaság? – teszi föl a kérdést. Teilhard módjára Verdunnél optimistának maradni a világ jövőjét illetően: ez hősiesség volt. „A gyöngeség, ha ugyan nem gyávaság inkább a lappangó janzenizmus manicheizmusában nyilatkozik meg, annak a hitnek a föladásában, hogy a Világ *in Christo* fejlődik, emelkedik, és végül beteljesül . . . Teilhard gondolatvilága arra késztet, hogy megvizsgáljam hitemet a Gondviselésben; mert abban nem elég úgy hinni, mintha csak külön-külön az egyes lelkek benső életében tevékenykednék; meg kell tanulnunk, hogy meglássuk és tiszteljük az anyag evolúciójában és az élet fejlődésében is.”

*

Érthető, ha nem is öröndetes, hogy ez ellen a „forradalmian új” szemléletmód és világkép ellen egyszerre emelt vétót a makacs maradiság, meg a bátyák védelmére berendezkedett írástudók minden merészebben újbán lappangó eretnkséget gyanító ébersége. Teilhard nyilván támadások pergőtüzébe, a franciáknál a tizenkilencedik század óta oly szomorúan divatos följelentések sodrába, és így előbb-utóbb még indexre is került volna, ha „veszélyes” tanainak elfojtására, vagy legalábbis a lehető legszűkebb keretek közé szorítására nem lettek volna más – az ő mindig példás szerzetesi engedelmissége következtében bízvást alkalmazható – eszközök és módszerek: publikálási tilalmak mindarra, ami nem szigorúan vett „szakszerű” természettudomány, hanem már „világnézet”, filozófia, teológia; kéziratoktól

(többek között a modern vallásosság „alapkönyvéül” szolgáló *Benne élünk*-től) a szerzetesre kötelező, és a kinyomtatást egyáltalán lehetővé tevő *imprimatur* megtagadása; végül a „száműzetés”, enyhébben szólva a Párizsból való eltávolítás áthelyezésekbe, tudományos megbízatásokba burkolt, diszkrét formái: előbb hosszú évekre Kínába, majd a második világháború után Amerikába, 1955 húsvétján, hetvennégy esztendősen korában bekövetkezett haláláig.

Teilhard-nak ezt a lehetőségig való, óvatos „kiküszöbölését” korának szellemi életéből kivált akkor érezzük ma sajnálatosnak, ha elolvassuk egy-egy olyan, alapvetően okos és igaz „önigazoló írását”, amilyen például *A probléma lényege* című, valóban a kérdés leglényegére tapintó előterjesztése. Ha meggondoljuk, mit nyomott volna a latban *Az emberi jelenség*, ha idejében megjelenhet (1938–40-ben írta, 1947–48-ban dolgozta át és egészítette ki); vagy mennyivel szélesebb körben hathatott volna a *Benne élünk* gyökeresen új, „korszerű” aszkétikája és misztikája, ha idejekorán napvilágot láthat (1926–27-ben vetette papírra); vagy mit jelentett volna egy modern keresztény elit kialakulásában, és milyen haszonnal járt volna magára Teilhard-ra nézve is, ha a kor döntő kérdéseivel foglalkozó tanulmányai nem kéziratban maradnak, vagy gépiratokban „suba alatt” terjednek, hanem kellő nyilvánosságra, és ugyanakkor kellő vitákba kerülnek: – ha mindezt meggondoljuk, úgy érezhetjük, az esetleges „haszon” nem állt arányban a kárral, ami a valóban modern keresztény gondolkodás kifejlődése terén abból származott, hogy Teilhard-nak éppen „legizgalmasabb” eszméit kárhoztatták keletkezésük idején viszonylagos némaságra.

Bár igazán jelentős és igazán korszerű eszméket végül mégsem lehet némaságra kárhoztatni. Így Teilhard is „volt” már, mielőtt egyáltalán „lehetett volna”, vagyis mielőtt –

halála után – művei nagy visszhanggal és sikerrel megjelentek. Amellett méltányosságra kell törekednünk azok iránt is, akiknek intézkedései – olykor talán azért, mert rugóikat nem ismerjük – kevéssé rokonszenves színben tűnnek föl előttünk. Teilhard természettudományokban – geológiában, biológiában, antropológiában, paleontológiában – való illetékességét rendjében soha senki sem vitatta; e téren való munkásságát nemhogy akadályozták volna, hanem inkább messzemenően támogatták. A nehézségek akkor kezdődtek, amikor Teilhard – eredendő hajlamainak megfelelően, és a húszas évek derekától fogva egyre határozottabban – a múltból a jövő, és szaktudományai felől a „világnézet” felé fordult; amikor – mondhatnánk – a tudományos transzformizmust gondolkodásában az Evolúció filozófiájává (bizonyos értelemben vallásfilozófiájává, sőt teológiájává) alakította. Itt mindenestül beleütközött a hagyományba.

Sokszor elmondták már, hogy nem volt a szó igazi értelmében „szakteológus”, nem ismerte kellőképpen a „zsarogont”; teljesen szokatlan módon vetette föl és közelítette meg a problémákat; terminológiája nem mindig elég érthető és világos, neológizmusait néha nehéz megfejtetni (úgyhogy külön értelmező és szófejtő szótárakat készítettek műveihez); egyszóval olyan, szabályos fegyverzet nélküli „partizán” volt ezen a téren, akire a teológia szabályos kiképzésű „reguláris osztagai” általában gyanakvással, ha ugyan nem ellenséges indulattal néztek. A legegyszerűbb megoldás még mindig az volt, hogy portyázási területét igyekeztek minél szűkebbre szorítani. De azért minden méltányos megértésre való törekvésünk mellett sem lehet észre nem vennünk, hogy az, akit így a keresztény szellemi élet központjaitól minél távolabbra rekesztettek, hogy „minél kevesebb vizet zavarjon”, viszonylagos izoláltságában is jobban látta „a problémák lényegét”, mint a legtöbben azok közül,

akiknél erre vonatkozó szerény és mértéktartó, de állhatatos sürgetései és aggodalmai jobbra süket fülekre találtak.

Mert életében meglehetősen kevesen voltak, akik úgy vélekedtek felőle, munkásságáról és jelentőségéről, mint Bruno de Solages püspök, aki 1947-ben ezt írta róla: „Teilhard nem szakteológus, és nem kell azt kívánni tőle, hogy ő egymaga azonnal megoldjon minden teológiai problémát. Ezen dolgozzanak a teológusok. Ő viszont megtette a teológusoknak azt az óriási szolgálatot, hogy föltárta előttük a természettudományok hatalmas világát, amelynek atmoszférájában eztán gondolkodniuk kell, ha a huszadik században úgy akarnak eleget tenni föladatuknak, ahogyan arra a tizenharmadik században Szent Tamás adott példát. Megtette azonfölül azt a szolgálatot, hogy olyan, belülről korrigált evolucionizmust adott a kezükbe, amely természetszerűen megnyílik a világ keresztény szemlélete előtt, ahelyett hogy mereven materialista és mechanikus jellege folytán szögesen ellenkeznék vele.”

*

Teilhard nem oldott meg mindent; nem is akart egymaga egyszerre mindent megoldani. Mindenesetre fölhúzta egy új épület vázát; ezt az utána jövőknek kell részben kitölteniük, részben, ahol erre esetleg szükség van, korrigálniuk.

Lehet, hogy természettudományos hipotézisei a fölmerülő új tények világánál majd bizonyos módosításokra fognak szorulni. Lehet, hogy egyes megállapításai vitára ösztönöznek, mert bizonyos dolgokat talán egyoldalúan látott, másokat túlságosan hevenyészve fogalmazott meg, olykor úgy, mintha figyelmen kívül hagyta volna, hogy a biológiai evolúció léptéke nem azonos az emberi történelemével, és hogy az emberi küszöb, a tudat megjelenésének küszöbe egyben

léptékváltást is jelent: más minőségű és kiterjedésű időt és tartamot. Lehet, hogy néha elragadja túlságos hajlama a szintézisre, és ilyenkor szintézisei rögtönzöttek hatnak. Nem egyszer kaphatni rajta bizonyos fogalom-, illetve szint-csúsztatáson: amikor a tények megállapításának „van” kategóriájából szinte észrevétlenül átsiklik a föltételezések és tervezések „kell” kategóriájába. Mint Étienne Borne mondja: „Egyszerre írja le a világot úgy, amilyen, meg amilyennek lennie kellene; hite vagy látomása erejével azonosítja a kettőt, annyira biztos benne, hogy aminek lennie kellene, az abszolúte van is; csak hogy a kettő közt különbség van, és ezt nem mindig veszi észre.” S az is megesik, hogy egy-egy ilyen fordulatára: *mi sem nyilvánvalóbb, mi sem egyszerűbb*, a gondolkodó olvasó a legszívesebben közbevetné, hogy a dolgok az ő tapasztalata szerint sokkal kevésbé egyszerűek, mint amilyenek Teilhard látja, vagy amilyené okfejtése kedvéért egyszerűsíti őket.

Így például, ebből a „személyi” szempontból valóban kis-sé túlságosan „elvont” válasz a Rossz, a Bűn és a Szenvedés fájdalmas tapasztalati tényére az, hogy mindez a Sokszoros időnkinti fölülkerekedése a „teremtő Egyesülés” legfőbb Egység felé haladó evolúciós útján; mint ahogy a Rossz konkrét hatásai miatt szenvedő ember számára az sem megnyugtató felelet, hogy a Rossz végülis nem más, mint az Evolúció entrópiája, szükségszerű „selejtje”; mert „minden Evolúcióban számolni kell sikertelenséggel, elfajzásokkal, hulladékokkal – a Rosszal; az Egyesülésre hivatott tömeg nem engedelmeskedik teljes egészében az őt serkentő áramlásnak; az éltető, szellemivé alakító egyesülések mellett ott vannak (akárcsak a kristályok esetében) bizonyos bénító, gátló, elanyagiasító egyesülések is”. Egy-egy ilyen mondata, kivált ha nem szembesítjük más, „érzőbb” nyilatkozataival, akár azt a benyomást is keltheti, hogy Teilhard, miközben

minden figyelmét a Világ „egylelkűsödésének” és „személyessé válásának” föltételezett folyamatára irányította, némileg elfeledkezett a külön-külön, személyes lelkek sorsáról, és azokról a valóságos emberi személyekről, akik a folyamat szükségszerű hordozói. Holott, írja Émile Rideau *Teilhard de Chardin gondolatvilága* című, 1963-ben megjelent kitűnő művében, „Teilhard-ban mindig is megvolt az a képesség, hogy érdeklődjék a lények egyénisége iránt: egész élete báráti készségéről, határozott odaadásáról, tényleges vonzalmáról tanúskodik; tudott szeretni, és őt is szerették. Kétségtelen viszont az is – folytatja –, hogy az intellektuális, és bizonyos értelemben misztikus szenvedély, mint maga Teilhard is elismerte, gátolta mások iránt való érzékenységének kifejlődését és megnyilatkozását. Óhatatlanul az „egyetemeshöz” és az „általánoshoz” vonzódott; „fölfalta” a természettudomány és a filozófia.”

Így aztán az emberi személy reális történelmi szerepéről sem szól olyan, kellő tapasztalati anyagon nyugvó konkrétsággal, ami a társadalomban *de facto* mozgó személyre nézve *hic et nunc* eligazító lenne. Történelmi és társadalmi látása sokszor hézagossá; ítélezései gyakran túl sommásak; nagy vonásokkal rajzolt képeiből többnyire „hiányzik az ember gazdasági, társadalmi, politikai elidegenedésének pontosabb elemzése”, ahogyan a maga más-más szemszögéből és álláspontjáról, de szinte szószerinti egyezéssel Émile Rideau is, Garaudy is megállapítja. Vannak túlságosan félreérthető tételei, melyek a műveiben kevésbé jártasakat meghökkenthetik. Ilyen esetekben a zavart, melynek alapoka alighanem a történelmi-társadalmi jelenségek egyoldalúan biológiai-evolúciós szemlélete, még csak tetézi a terminológia homályossága. A „munkánélküliségről” szóló részleteiből például végül sem derül ki egyértelműleg, és a szükséges világossággal, hogy itt lényegében – ráadásul túl

elvontan – arról a fizikai munka alól való fölszabadulásról van szó, amely a szellemi lehetőségek növekedésével kapcsolatos (gondoljunk például az automatizálásra); megfelelő „ellenszövegek” bevonása nélkül a tájékozatlanabb olvasó esetleg arra is gondolhatna, hogy Teilhard a munkanélküliségben, függetlenül annak gazdasági gyökereitől és személyi vonatkozásaitól, az evolúció legújabb fázisának pozitív tünetét látja; holott erről nincs szó.

Mindenesetre, és apológétáinak minden tiltakozása ellenére, van bizonyos igazság azoknak a nézetében, akik szerint Teilhard sem a történelem reális erőit, sem azoknak társadalmi és gazdasági forrásait, sem az ember reális történelmi helyzetét nem gondolta át kellő valószerűséggel, részletességgel és következetességgel, illetve nem abból a szempontból gondolta át, amely mivoltuknál fogva természetyszerűen illik rájuk. Mint Garaudy mondja a *Perspectives de l'homme* Teilhard-tanulmányában: „Hasonlóan a mechanista gondolkodókhoz, akik minden tudományt, még a lélektant is, a mechanikára akarták visszavezetni, Teilhard az egyes tudományok sajátosságait figyelembe vevő tudományos szintézist az egyetlen tudomány törvényeit egyetemessé kiterjesztő panbiológizmussal helyettesíti.”

„Prehistorikus vagyok – mondta Teilhard 1942-ben. – Megfigyelési regiszterem évmilliókra terjed. Átrepülök a jelent, és a jövőben élek.” A történelmi-társadalmi szemlélet viszont ehhez képest *par excellence* a „jelenben” él, az évmilliókkal nem tud mit kezdeni. A jelen társadalmi és személyi problémáit – szenvedéseit, küzdelmeit, „sorsát”, sőt „üdvösségét” – igazán hitelesen és valóságosan csak ebben a viszonylagos jelenben élve lehet érzékelni, megragadni, orvosolni, vagy legalábbis bajaira hatékony orvosszert készíteni. „Évmilliók távlatban” például mindenféle (fogalmilag különben sem eléggé tisztázott) „totalizációt” lehet

egyszerűen evolúciós tényként fölfogni: úgy, mint a végső Egység felé tartó Fejlődés sikeres, vagy tévesen tapogató mozdulatát; történelmileg-társadalmilag szemlélve viszont minden „totalizációval” – ha tetszik, minden kollektivizálódással – kapcsolatban az a döntő, mennyiben szolgálja a benne résztvevő ember, illetve emberi közösség érdekeit. Egy-egy történelmi folyamat értékét nem „evolúciós” volta adja meg, hanem elsősorban és alapvetően morális, illetve humánus tartalma; maga az evolúció, *mint* evolúció, és *mert* evolúció, önmagában még nem érték, legalábbis azóta, hogy a Fejlődés emberi, tehát tudatos síkon folyik. Hogy ezt Teilhard nagyon jól tudta és határozottan vallotta, azt idézetek kifogyhatatlan seregével lehetne bizonyítani. Néha mégis úgy tűnik, mintha Érték és Evolúció a kelleténél valamivel egyszerűbben fedné egymást talán nem is annyira gondolkodásában, mint inkább „látomásában”.

Van egy kedvelt kifejezése: *émerger pour voir*; vagyis ahhoz, hogy *lássunk*, tisztán lássunk, ki kell emelkednünk, fölül kell emelkednünk a dolgok, a jelenségek, a kor és a jelen zűrzavarán, és kellően magas, „évmilliók regisztráló” nézőpontot kell találnunk. „Számomra csak egyféleképpen lehet élni – mondta –, magasba lépni, elég magasra emelkedni ahhoz, hogy a részletek fölszíni rendetlensége fölött, bármilyen fájdalmasak is ezek a részletek, kirajzolódjék valami nagy emberi sors jelentőségteljes szabályossága. Kiemelkedni, hogy lássunk: én magam mindig erre törekedtem.” Csakhogy nem kevésbé fontos ennek a fordítottja sem: a Mounier-ra jellemző *immerger pour voir*, azaz belemerülni, hogy lássunk, belemerülni a vajúdó, küzdő, szenvedő emberi „masszába”, mert a dolgok és személyek valóban reális valóságát csak így érzékelhetjük igazán. Kétségtelen, hogy az Evolúció roppant útvonala csak „fölülről” bontakozhat ki igazi arányaiban, teljességében és múltból

kikövetkeztethető jövő távlataiban. Az út azonban önmagában még nem minden: az utat igazán úttá csak a rajta vonulók teszik, az útnak igazán értelme csak utasával együtt van; és nem az utas van az útért, hanem az út az utasért: azért, hogy az utas érjen rajta célba, még akkor is, ha az utasok egyetemének célbaérése egyben az Út célbatorkollását is jelenti.

Tudjuk, a tények fölé emelkedésnek, a nagy szintéziseknek ez a hajlama kezdettől fogva megvolt Teilhard-ban; mindig is elsősorban „próféta és látnok volt – mint Émile Rideau jellemzi – a történelem költője, óriási együttesek építész, utak fölvázolója, széles távlatú programok teremője”. De vajon – kérdezhetjük, és nem alaptalanul – veleszületett hajlandósága akkor is ennyire megmaradt volna, és akkor is ilyen kevés érzékkel rendelkezett volna, legalábbis elméleteiben és látomásaiban, az olyan égető társadalmi és személyi problémák iránt, mint a kizsákmányolás, elidegenedés, elszemélytelenedés, szociális nyomorúság, vagy háborús kiszolgáltatottság, ha azt, ami „bolygónkon a jelen pillanatban történik”, nem a messzi Kínából, szinte bolygóközi messzeségből, majdnem teljes elszigeteltségben kell szemlélnie, hanem közvetlenül meg is tapinthatja, és teljes, véres-megalázó valóságában a többiekkel együtt át is éli? Kérdés, melyre, kivált Teilhard melegszívű egyéniségének ismeretében, senki nem merhet fönntartás nélkül igennel felelni.

*

De ha túl minden esetleges ellenvetésen, kérdésen és szükségyszerű hiányon magát a „Teilhard jelenséget” nézzük: jelentősége és hatása fölmérhetetlen; most, utólag, amikor eszméi a keresztény világban a jobbak közvéleményévé lettek, szinte meg sem lehet már állapítani. Mert ma többé-

kevésbé minden keresztény, aki „modernül”, az *aggiornamento* és a *dialogus* szellemében gondolkodik, „teilhard-ul” gondolkodik, akár tudja, akár nem, s akár olvasott valaha Teilhard-t, akár nem. Újdonságáról csak akkor lehet némi fogalmat nyerni, ha műveit, írásait, „tanítását” nem mai távlatban, hanem a maguk korának környezetében és légkörében próbáljuk szemlélni. Ha például valaki ma, a zsinat után azt mondja, hogy Isten országa nem az eddig közkeletűnek tartott utakon és módokon fog megvalósulni, hanem valami megújulás, nagy „reneszánsz” és „kinyilatkoztatás” útján, az félig-meddig *post festa* beszél, az „ün-nep” nyilvánvaló megkezdése után; és akkor prófétál, amikor prófécijája már beteljesedőben van. De 1926-ban, amikor Teilhard egy Léontine Zantához szóló levelében ezt a mondatot leírta, a prófécia még prófécianak is merész volt, kivált egy paptól. Hasonlóképpen, ha valaki ma foglal állást az integrizmus ellen, ezzel voltaképpen csak azt teszi, amivel legalább elvileg és verbálisan még a józanabb „fontolva haladók” is egyetértenek; mert a zsinat után nyíltan integristának lenni a közvélemény szerint annyi, mint az Egyház kerékkötőjének lenni. Más volt azonban föllépni az integrizmus ellen XXIII. János pápa és a zsinat előtt három év-tizeddel; ami ma már szinte közhely, az 1927-ben kivételes éleslátás és bátorság volt. Ekkor írta Teilhard, ugyancsak Léontine Zantának: „A keresztény hithűséget egynek akarják venni valamiféle integrizmussal, vagyis egy századokkal ezelőtt épült mikrokozmosz minden parányi kerekecskéjének babonás tiszteletével. A valódi keresztény eszmény azonban az *integralizmus*: a keresztény igazságok kiterjesztése azoknak az erőforrásoknak az összességére, amelyekkel a világ egyáltalán rendelkezik. Integralizmus vagy integrizmus, a dogma mint keret, vagy a dogma mint hamu: ez az a küzdelem, amely már egy százada folyik az Egyházban.

Az integrizmus egyszerű és kényelmes a hívőknek is, a fölötteseknek is. De óhatatlanul kirekeszti (esetleg ki is tagadja) Isten országából azokat a mérhetetlen lehetőségeket, amelyek körülöttünk mindenütt, társadalomban, erkölcsben, filozófiában, természettudományban egyaránt érlelődnek. Ezért üzentem hadat olyan eltökélten az integrizmusnak . . .”

Azzal a nézettel szemben, hogy a vallás kolonc, az ember autonómiájának legfőbb akadálya és a világ haladásának legkonokabb gátja, Teilhard azt állítja és bizonyítja, nemcsak mint gondolkodó, hanem legalább olyan nyomosan *mint jelenség*, hogy „a vallás az egyetemes Evolúció egy lényeges és mindegyre növekvő funkciójának felel meg”. És az állításnál és bizonyításnál végülis hatékonyabb a jelenség személyes dokumentáló ereje. Ő az, aki a kereszténység szívesen múltba révedő tekintetét erőteljesen a jövőre irányítja. Ő az, aki mint vallásos ember, mint keresztény, és *mert* vallásos, *mert* keresztény, fönttartás nélkül igent mond az Isten terveként fölismert Fejlődésre, és az Evolúció értelmes továbbvitelében való, Isten kívánta elkötelezettségünkre. Ő az, aki mindenféle bezárkózással, gettó-mentalitással, szűkös bizalmatlansággal szakítva az igazi, és igazán modern keresztény magatartás lényegét a nyitottságban, a hártatlan bizalomban és a rendíthetetlen optimizmusban látja. Álláspontja, ha kritikus is, sosem a merev elzárkózás és az *a priori* elutasítás, hanem mindig a megértésre törekvés, és minden érték befogadása és asszimilálása. „Az Egyházon kívül – írta egy levelében 1926-ban – óriási tömeg jószág és szépség van, ami beteljesülni nyilván csak Krisztusban fog; de addig is: *van*, és nekünk rokonszenveznünk kell vele, ha egészen keresztények akarunk lenni, és ha mindezt asszimilálni akarjuk Istenben.”

„Újra átgondolva a kereszténységet a Mindenség ama

méreteiben és fokán, ahogy egyre jobban fölfedeződik előttünk” – mint 1947 októberében írja egy levelében – a keresztény ember számára nemcsak új világképet dolgozott ki, nemcsak új magatartás „prototípusát” teremtette meg, nemcsak új kapcsolatokra ösztönözte a Világgal és az emberekkel, akik ugyanannak az evolúciós munkának a közösségében dolgoznak, hanem hitének is új távlatokat nyitott. Illetve föltárta azokat az elfelejtett távlatokat, amelyek a nyugati kereszténység tudatából többé-kevésbé vagy kiestek, vagy elfakultak benne: Szent János, Szent Pál és a keleti egyházatyák „kozmosz” kereszténységét; és mert „komolyan vette” azt, amit az utóbbi századok ezekben jobbra csak metaforikusan és szimbolikusan értettek, többek között a kozmikus Krisztusról (Teilhard krisztológiájának erről az új, de ősi új élményéről és valóságáról): elmélyítette a modern ember hitét és vallásosságát.

Végeredményben tehát, mint minden nagy kezdeményezőnél, nála sem az az elsődlegesen fontos, mennyiben állnak helyt és mennyiben állják az időt – akár teológiai, akár természettudományos szempontból – egyes részletmegállapításai, hanem *az egésznek* az iránya, sodra, „látomása”.

Az irány pedig, ma már nyilván látjuk, helyes volt és hasznos.

RÓNAY GYÖRGY

Néhány szót végül a *kötetről*. Legcélszerűbbnek látszott, ha olyan gyűjteményt állítunk össze Teilhard írásaiból, amely az adott keretek közt a lehető legteljesebb képet nyújtja róla. Leghíresebb műve *Az emberi jelenség*; az olvasó ezzel is megismerkedhet itt abban a rövidített és sűrített változatában, melyet Teilhard párizsi főiskolások számára készített és adott elő, *Az ember helye a természetben* címmel. Ez gondolatrendszere szintézisének is tekinthető. – A többi tanulmány, ha más-más szempontból is, lényegében ugyanazt a központi problémakört közelíti meg. Kétségtől eltekintve ismétlésekkel; egyrészt mert Teilhard sajátos munkamódszeréhez tartozott, hogy apró továbblépésekkel, fokozatos kiegészítésekkel és tágitásokkal haladt előre; másrészt mert aki kénytelenségből jobbra csak íróasztalának ír, az kellően széles akusztika híján kénytelen-kelletlen ismétli magát, nem lévén módja arra a lezárásra és aztán továbblépésre, amit az író és a tudós számára a könyvben való megjelentetés jelent. De olyan ismétlése azért nemigen akad, amely egy-egy gondolat megelőző állapotához képest ne adna valami többletet, ne képviselné ugyanannak a gondolatnak egy további, érettebb fejlődési fokát. – A gondolkodó és a „tervező” Teilhard mellett ízelítőt kaphat az olvasó a misztikusból is, elsősorban *Az én mindenségem* elgondolkoztató krisztológiájában.

A számozott lapalji jegyzetek Teilhard lábjegyzetei; a csillaggal jelöltek a Seuil-féle francia Teilhard-kiadás kiadói, illetve N. M. Wildiers teológiai professzor szerkesztői megjegyzései.

AZ EVOLÚCIÓ GONDOLATÁNAK ALAPJAI ÉS HÁTTERE

Minél inkább elmélyítjük a magunk számára és minél inkább feltárjuk mások számára a biológiai evolucionizmus távlatait, annál jobban meglep bennünket, hogy milyen egyszerűek, milyen átfogók és nyilvánvalók: és annál inkább csodálkozunk azon, hogy e távlatok ellenfelei milyen lassan tudnak szabadulni mellékes vagy rosszul feltett kérdéseiktől, hogy pontosan meglássák akár a problémákat, akár az egyedül fontos érdembeli válaszokat.

Megkísérlem ezeken a lapokon újból kifejtetni azt, amit a transzformizmus lényegének nevezhetnénk, vagyis tények, nézetek, magatartások csoportjait, amelyek az evolucionista szellem alapjait és hátterét alkotják; és azt kívánom bemutatni, hogy erre a lényegére visszavezetve (bármilyen nevet adunk is neki), a transzformizmus annyira egybeesik a modern tudományt és öntudatot jellemző irányzatok és fogalmak együttesével, hogy benne az emberi gondolkodásnak nem csupán végleges győzelmét, hanem elkerülhetetlen formáját is kell látnunk, amelyet a dolgok megállapodott rendjének legmegrögzöttebb hívei is az elsők között fogadnak el anélkül, hogy sejtjenék.

A) AZ ÉLŐ VILÁG SZERKEZETE ÉS AZ ALAPVETŐ EVOLUCIONISTA KÖVETELMÉNY

A szervezett Anyag evolúciójának legáltalánosabb (mondhatnánk egyetlen és kimeríthetetlen) bizonyítéka a struktúrájának azokban a vitathatatlan nyomaiban keresendő, amelyeket az élő Világnak mint Egésznek elemzésekor találunk.

Annál a nagyon természetes szokásunknál fogva, amely mindent a saját testünk skálájához mér, a pluri- vagy szupra-individuális szervezetek fogalma és megértése távolabb áll tőlünk, mint az elszigetelt élőlényeké. Pedig a Természetben óriási eleven szövevények léte mutatkozik meg pontos és éppen olyan vitathatatlan jelenségeken át, mint amelynek külön-külön minden növény vagy állat belső részeinek viszonyait jellemzik. A Világ élő elemei időben és térben természetesen oszlanak meg és kapcsolódnak egymáshoz: erre a mindig jobban igazolt megállapításra jutnak a különböző természettudósok és biológusok, annak a régi, és ma teljes megújulásban lévő Tudománynak számtalan útján, amelyet Természettrajznak neveznek. De ide jutnak más, egyelőre anonim, vagy még gyermekcipőben járó diszciplínák is (Növényföldrajz, Biogeográfia, Élő csoportok

Kémiája, vagy Szociológiája), amelyeknek lassú konvergenciája készíti elő a Bioszféra tudományának eljövételét.¹

Világos, hogy nem gondolhatunk itt ennek az óriási tanúbizonyásznak a feltárására. Elég lesz röviden emlékeztetnünk arra, amit már sokszor elmondtunk, tudniillik, hogy szemünkben az elmúlt Élet fokozatosan milyen formát ölt. Ma már senkisé is próbálja tagadni, hogy azon az óriási történelmen végesvéig, amely a Paleontológia erőfeszítései folytán pontról pontra kibontakozik, mindenütt felfedezzük a Szerveset, – vagy, ha jobban tetszik, a Szervezett Szerveződését.

A Szerves először is azokban a viszonyokban jelentkezik, amelyeket a tisztán materiálisnak mondott Világ és a globálisan vett élő földi réteg között észlelhetünk. A szervezett Anyag ugyanis szerkezetével és nem tapadásszerűen kapcsolódik magához a Föld architektúrájához. A Hidroszférában és az Atmoszférában, vagyis a víz, az oxigén és a széndioxid zónájában lokalizált anyag a planétánk evolúciójában született geokémiai feltételek legmélyére bocsátja gyökereit. A sejt-elemek alkatában és törvényeiben látjuk, hogy a gravitáció, a kapillaritás, a molekuláris erők nagy kozmikus módozatok, amelyekben valahogyan megmutatkozik a Föld egyénisége. Ennek a kapcsolatnak eredeti fázisait nem ismerjük. De attól a pillanattól kezdve, hogy a Geológia felfedi előttünk a Bioszféra első nyomait, már követ-

¹ Szükséges-e hozzátennünk, hogy Bioszférán nem valami „nagy átlatot” értünk, amely megfontaná az egyéni spontánságokat, hanem csupán egyéneknek felsőbbrendű egységgé való természetes társulását, ami nem képzelhető el másképpen mint mindannak *analógiájára*, amit természetes egységekben ismerünk. A Bioszféra csak „sui generis” valóság lehet, amelynek fogalmára elménknek valami pozitív erő kifejtéssel kell fölemelkednie, analóg módon ahhoz, amely a Matematikában elfogadtatta (a görög geometria körül keltett mekkora botrány után!) az egész számok mellé az irracionális és inkommensurábilis mennyiségeket.

hetjük a kétféle Anyagnak, a nyersnek és a szervezettnek egymásba keveredését, amint emez örökösen felszívódik amabba, hogy annak kémiai ciklusait módosítsa, vagy fizikai mezőnyeit meghódítsa egy folytonos szinergiával* (mert még nem merünk szimbiózist** mondani). A legmikroszkópikusabb méretű Baktériumtól a legszélesebb állat-tartományig az Élet folytonosan úgy jelenik meg előttünk, mint ami egészen a legmélyéig a Föld mikro- vagy makro-átalakulásaiból fonódik össze. Gyakran mondják, hogy a Paleontológiának el kellene szakadnia a Geológiától, és a Zoológiával egyesülnie. Nem inkább a Geológiában felolvasdt Zoológiát kellene Biosztratigráfiaként vagy Biogeológiaként értelmeznünk és kezelnünk? – Az Életnek és az Anyagnak ezt az együttműködését régen – kétségkívül mindig is – észrevették. De még nagyon távol vagyunk e tény óriási következményeinek megértésétől, pedig oly egyszerű és hatalmas, és mégis olyan titokzatos ez a tény, mint az égitestek mozgása és az óceánok eloszlása.

A planétánk természetes zónája gyanánt (és nem toldalékos élősdiképpen) kialakult globális Életnek van egy bizonyos együttes arca, amelyet nem könnyű áttekinteni, és egyébként, összehasonlítási lehetőség híján, nem is tudnánk miként értékelni. Mindenesetre jelenlegi eloszlásában legalább felismerhetünk egynéhány általános jellemvonást, amelyekben kifejezésre jut egyrészt a terjeszkedés és a képesség csodálatos képessége, másrészt egy általános emelkedés a nagyobb tudat és szabadság felé. Az Élet megtölti ágainak minden tartományát és általában oly formákkal fejezi be őket, amelyekben az idegrendszer maximális bonyolultságot és koncentrációt ér el. A Bioszférának már ebben

* Több szerv egyesülése azonos funkció ellátására.

** Két vagy több organizmus olyan együttélése, amely mind a kettőnek hasznos.

az általános rajzában, ha azt a lehetőséghez képest kívülről és az egyszerű Anyaggal való ellentétben szemléljük, a struktúrának egy igen figyelemreméltó jele mutatkozik. Ez majd még tisztább lesz előttünk, ha kevésbé tág tereken át próbáljuk követni.

Mellőzzük most egyszerűség kedvéért az egysejtű lények végtelenül bonyolult és általunk oly naivul egyszerűsített mindenségét: lépjük át még a Metazoáknak Növényekké, Cölenterákká, Rovarokká stb. való primitív különválását is (megannyi egybefonódó világ, amelyeknek valódi „parallaxisa” még ismeretlen előttünk), és figyeljük meg, mi történik a Gerincesek mostani és múltbeli megoszlásában.

Azonnal szembetűnik egy első tény: ebben az elágazásban (ami az Élet legfrissebb tartománya, amelynek tanulmányozása tehát kulcs és minta gyanánt használandó valamennyi egyéb élő csoport megértéséhez) a számbavett formák egymást követő szinteken helyezkednek el, amelyek sorjában foglalják el a Bioszféra egészét, mielőtt többé-kevésbé teljesen eltűnnének, hogy helyet adjanak a következő szintnek. Bizonyos páncélos halformájúak (nagyon helytelenül a Halakkal tévesztik össze), a Kétéltűek, a Thériomorfok, a Hüllők, az Emlősök, és – tegyük hozzá – az Ember (a biológiai egyensúlyban egy osztálynál, sőt leágazásnál is fontosabb lény), az Életnek megannyi elterjedését vagy szétáramlását jelenti az egész Földtekén, – egymástól különálló elterjedésekkel, amelyek azonban minden diszkontinuitás mellett – és erre még hosszan visszatérünk – egyetlen, vitathatatlan eloszlási törvényt követnek. A mi távlatainkban, bármily korlátozottak is a megvizsgálható múlt rövidsége miatt, a Bioszféra legalább hatszor újul meg abban a zoológiai tartományban, amelyet tanulmányozunk, – ez pedig legalább hat elsőrendű életlücktetést jelent a gerincesek élettengelyén.

De maradjunk most egy ilyen életlücktetés elszigetelt ta-

nulmányozásánál. Látni fogjuk, hogy ez is természetszerűen bomlik vagy hasad részekre, és közülük a legközvetlenebbül azok vehetők észre, amelyek az alapvető morfológiai típusnak a megváltozott környezethez (levegő, víz, föld, növények, fák stb.) való illeszkedéséből erednek. Így rajzolódik ki minden elágazásban vagy osztályban a környezet hatására bizonyos vonalak (az amerikai szerzőknél „szétsugárzások”) rendszere, amelynek verticillája különösen a Hüllőknél, az Emlősöknel (és bizonyos „mesterségeseknek” mondott formákban magánál az embernél) ismerhető fel, de már a Theromorfok és a Kétlélűek szegényebb vagy kevésbé ismert csoportjaiban is megjelenik. Valójában azok a verticillák, amelyekről itt szó van, nagyon bonyolultak. Az elemzés során koszorújuk minden egyes sugara több párhuzamos sugárból álló nyalábnak bizonyul, amelyek mindegyike egy egyre elemibb al-verticillához kapcsolódik; ezeket az olyan másod- vagy harmad- stb. rendű csoportok virágzása keltette, amelyekké a zoológiai elágazások vagy osztályok felbomlanak.

Így az Emlősöknel az ásók lehetnek Erszényesek, Rovarevők vagy Rágcsálók; az úszók lehetnek Szirénák, Cetek vagy Húsevők; az egypatások Lófélék vagy Patátlanok (vagy Dél-Amerikában a harmadkori Patások) . . . De hagyjuk egyelőre ezt a bonyodalmat és tanulmányozzunk egyetlen, lehetőleg egyszerű szétsugárzást egyetlenegy Verticillán belül. Kövessük az időben egyik vagy másik vonalat. Azt fogjuk látni, hogy a választott tengelyen a zoológiai típus szabályszerűen variál, mikor egy meghatározott irányban specializálódik. Ilyen azoknak a vonalaknak sajátos esete (Lovak, Tevék, Elefántok stb.), amelyeknek görbéire sokáig túlságosan leegyszerűsítve vezették vissza az élet átalakulásainak általános rajzát.

Egymást követő szintek ugyanazon az általános együtte-

sen belül, verticillák a szinteken, filetikus vonalak a verticillákban: ezek az imént áttekintett, bonyolult élő egységek főbb csoport-típusai. Most aztán jól meg kell értenünk, hogy az összetevődés és szétbomlás törvénye, amelyhez eljutotunk, – akárcsak azok a törvények, amelyek a szemek elhelyezkedését szabályozzák a kristályban vagy a levelek és ágak eloszlását a növényen, – nem más, mint rekurrens törvény. Megfigyeltük ezt az élet nagy vagy közepes egységeiben. De egyes kedvező esetekben követhető ez a törvény sokkal lejjebb (és valószínűleg sokkal feljebb is), míg csak fel nem ismerjük benne magának a szervezett anyagnak „veleszületett” strukturális készségét. Minél jobban ismerjük az állatcsoportot, annál inkább oszlik a szemünk előtt egyre több, egymást követő, és fokról fokra kisebb legyezőkre.

Ezt különösen érdekes és könnyű megfigyelni az emberi csoporton belül. Minthogy az Emberiség jelenleg életének teljében van, és minthogy a fajták és a kultúra finom árnyalataival fiziológiailag és pszichológiailag megszámlálhatatlan változatokat alkot, itt az alapvető lüktetés alatt végtelen sok redukált harmonikus felhangot számlálhatunk. Az ember, röviden szólva, fosszilis Emberekre és *Homo sapiens*-re oszlik. Emez pedig Fehérekre, Sárgákra és Feketékre; e csoportok mindegyike ismét különféle etnikai egységekre hasad. De még ennél is tovább kell mennünk: minden család történetében, sőt minden egyénnek, vagy akár az egyén minden gondolatának kifejlődésében felismerhető mintegy születésében a szétszóródás, kibontakozás, és egymást felváltás mechanizmusa, amint a tapasztalásunkkal még átfogható legnagyobb élő együttesek haladását szabályozza. Ugyanezt az elemző munkát nyilván el lehetne végezni minden zoológiai csoportban, ha „testestül-lelkestül” jobban ismernénk őket.

De ne vizsgáljuk most a dolgokat önmagukban, hanem tegyük fel újra a kérdést tudományos kutatásunk vonatkozásában. Ebből a szempontból mindaz, amit eddig mondtunk, a következő megállapításban foglalható össze. Van egy óriási Tudomány, a Rendszertan, amelyen több mint egy évszázada egyre több és több kutató egyre nagyobb aprólékossággal állandóan szélesedő tartományokban dolgozik. Ez a tudomány a lények egyszerű, névszerinti vagy logikai osztályozásából indult ki, és a tények nyomása alatt lassan-lassan az élő földi réteg igazi anatómiájává vagy sejt-tanává alakult. Nemcsak hogy megszületett és létjogosultságot szerzett ebben a formában; hanem szüntelenül erősödik és terjeszkedik is. Elemző munkája nyomán a Bioszféra nagy és kicsiny részekre bomlik, ameddig a szem ellát, amíg az egymást súroló és fedő elemekből végülis óriási természetes hálózatot nem alkot. És amikor ez a hálózat már megvan, minden újabban felfedezett élő forma könnyen megtalálja benne azt a helyét, amely teljessé teszi az együttesnek a folytonosságát. Nos, ez hallatlan nagy eredmény, és különös dolog, hogy csak olyan későn ismerjük fel az okát. *Minden osztályozható: tehát minden összefügg.* Valójában nem egynehány elszigetelt vagy elillanó tény tanúbizonysága, hanem egy virágzó diszciplína teljes élete (vagyis ezerszámra ismétlődő mindennapi tapasztalás) kezeskedik róla: az élő lények összességének óriási tömege nem véletlen társulás, nem is esetleges mellérendelődés, hanem természetes csoportosulás, vagyis fizikailag szervezett együttes.

Vizsgálódásunknak ezen a pontján már csak egy lépést kell tennünk, hogy egész terjedelmében meglássuk a transzformizmusnak azt az alapvető és kimeríthetetlen bizonyítékát, amelyet ennek az alfejezetnek a kezdetén bejelentettünk. A Bioszféra, most állapítottuk meg, mint *szervezett egész* jelentkezik, amelyben az elrendezett nagy tömbök

külső struktúrája folytatódik a kisebb elemek belső szötte-sében. És itt bontakozik ki a végkövetkeztetés: hogy a Bioszféra fokozatos haladásban alakult ki. Akárhogyan is for-gatjuk a dolgokat és a szavakat, eddig csak egyetlen módon tudtuk megmagyarázni a Rendszertan által felfedezett élő világ szerkezetét: úgy, hogy fejlődés, „evolúció” eredmé-nyének látjuk. Az Élet mind legnagyobb ágaiban, mind leg-finomabb származékaiban a csírázás és növekedés nyilván-való nyomait hordozza. Ezen a lényeges ponton fel kell ismernünk azt a szellemi magatartást, amelyre a modern Tudomány végérvényesen eljutott. Mondjuk meg, mert igaz: könnyebb meggyőzni egy botanikust vagy hisztológust arról, hogy egy szár hajszáledényeit vagy egy izom rostjait vala-mi ügyes hamisító szötte és forrasztotta, mintsem el lehetne hitetni egy a valóságot jól ismerő természettudóssal az élő csoportok genetikai függetlenségét.²

A szervezett anyag tömege, amely beburkolja a Földet, megszületett és növekedett.

Ez a tétel, ha meg akarjuk őrizni a neki tulajdonított bi-zonyosságot, nyilvánvalóan abban az általánosságban tar-tandó, amelyben kijelentettük. A zoológiai evolúció (amint ez bizonyításunk kifejezéseiből világos) csak annyiban ka-pott végleges megfogalmazást, amennyiben az Élet architek-túrájának magyarázatához szükséges. Mihelyt közelebbről nézzük a problémát, máris bizonytalankodni kezdünk. Pon-tosan milyenek a születésnek és a növekedésnek azok a mó-dozatai, amelyek az élő világ mostani egyensúlyának kiala-

² Olvassuk csak el valamelyes figyelemmel független tudósoknak a legutóbbi évekből származó legnyíltabb támadásait a transzformizmus régi formái ellen, azonnal észrevesszük, hogy ezek a látszólagos ellen-felek (akármennyire pluralistáknak vallják is magukat), mind vitatha-tatlan előfeltétel gyanánt fogadják el, hogy az Életnek Evolúciója, (vagyis összefüggő története) van.

kulását irányították? Hány független biológiai alkotó vagy ősi filum létezik? Melyek azok a belső és külső tényezők, amelyeknek hatására a formák differenciálódtak és alkalmazkodtak? Egyszóval: melyek annak a fizikai funkciónak sajátos kifejeződései, amelyekről biztosan tudjuk, hogy a lényeket szervesen összekapcsolják? – Mindezek a kérdések ezideig végleges válasz nélkül maradtak. De ugyanakkor, és erre folytonosan gondolni kell, ezek hozzátartoznak a problémához. Lerombolhatták volna mindazt, ami specifikus az Élet darwini vagy lamarcki magyarázatában (és éppen eme „specifikum” ellen támadnak a Transzformizmus ellenfelei), s az alapvető evolucionista létezés mégis megmaradt volna, mélyebben bevésve, mint valaha is, az Életről való minden tapasztalásunkba. Az élő Mindenségről alkotott jelenlegi képünk nem igazolható anélkül, hogy ne hivatkoznánk egy észrevehető biológiai fejlődés létezésére: íme, ez az a valóban szilárd, tényekre támaszkodó álláspont, amelyről az Evolúció védelmezőinek sosem szabadna letérniük a tudomány „hogyan”-jaira és a metafizika „miért”-jeire vonatkozó másodrendű viták kedvéért.

Jegyezzük meg: erről az oldalról és ebben az általánosságban (vagyis mint a rendszertan egyetemes és folyamatos tanúbizonysága) szükségszerűnek mutatkozik számunkra a szervezett anyag evolúciója, függetlenül attól, tapasztalunk-e most közvetlenül bármiféle átalakulást az életben. Sok megfigyelővel egyetértésben meg vagyok győződve, hogy a zoológiai formák módosulása folytatódik (egészen úgy, mint a földkéreg gyűrődései és repedései), és csupán lassúságuk miatt nem vesszük őket észre. Biztos vagyok például abban, hogy most is, körülöttünk mindenütt, alakulnak fajták, amelyek új fajok eljövételét készítik elő. De még ha ennek az ellenkezőjét állapítanak is meg, vagyis tudomá-

nyosan bebizonyítanak, hogy a Bioszféra *most* mozdulatlan³, akkor is fel kellene tételeznünk egy elmúlt mozgást a jelen állapot megmagyarázására. Még ha az Alpok mészpadjai ma véglegesen merevek is, ez nem jelenti azt, hogy egykor nem gyűrődtek meg. Mosolyra késztet az is, amikor egyes kutatók az evolutív távlat elismerését attól teszik függővé, hogy a moha vagy a spenót változékonyságára vonatkozó vizsgálatoknak mi az eredménye. Ezeknek a kutatóknak legalább megvan az a nemes mentségük, hogy elmerülnek és belefulladnak kutatásaik termékeny aprólékosságaiba. De mit szólnunk azokhoz a filozófusokhoz, akik ezekre a tűhegyekre akarnak épületet emelni, szemben azzal, amely fokozatosan épül, nemcsak, mint mondtuk, egy egész tudomány általános eredményeire, hanem, mint látni fogjuk, egész érzéki megismerésünk legszélesebb alapjaira.

³ Érdekes, hogy eddig nem vették észre a következőt: a zoológiai Evolucionizmus ellen felhozott híres érv, amely szerint a formák állandósult variációinak mesterséges előállítására irányuló kísérletek általában nem sikerülnek – ez az érv és ellenvetés nem bizonyít semmit, mert *túl sokat bizonyít*. Hajlandó volna ugyanis elfogadtatni, hogy a Rendszertan által elismert és százezrekre menő fajok megannyi külön teremtő aktust jelentenének. Ma már a dolgok megállapodott rendjének egyetlen makacs híve sem mer ilyen messze menni.

B) A TRANSZFORMIZMUS, AZ EGYETEMES TÖRTÉNELEM PARTIKULÁRIS ESETE

Röviden, de kielégítően elhárítottuk azt az anti-evolucionista ellenvetést, amely a jelenleg élő formák látszólagos rögzítettségére támaszkodik. Egy másik ellenvetés, mely a „közbeeső formák hiányára” hivatkozik, majd hosszabb ideig foglalkoztat bennünket, mert vizsgálata révén jobban megértjük azt a szoros kapcsolatot, amely az Élet transzformista elképzelése és nem csupán a szervezett Világ, hanem egyszerűen a Világ szerkezete között fennáll.

A Rendszertan genealógiai családfáinak diszkontinuitásai tagadhatatlanok; ezt más munkákban már többször volt alkalmunk részletesen elemezni. Még legsikerültebb filumaink is (pl. a Lovaké, Rinoceroszoké, Elefántoké, Tevéké) egész közélről nézve nem egyetlen szálból, hanem kis pikkelyes szegmentumokból állnak, amelyek igen sok, egymásba fonódó vonalhoz tartoznak. A filumok eredetében a jelenség még hangsúlyosabb. Az előző lapokon bőven szóltunk a szinteken, verticillákban, sugarakban mutatkozó természetes csoportosulásokról, amelyeket az élők tömegében egy pusztán „helyzet”-tudományként felfogott biológia vesz észre. Akkor azonban (fejtegetéseink egyszerűsítése kedvéért) kihagytuk azt, hogy ezek a különféle egységek ismereteink mai állapotában csak úgy ölthetnek testet, ha gondolatilag

folytatjuk őket egymásban. A zoológiai elágazások a végükön kövérebbek, különösen, ha ezek a végek maguk is egy újabban megjelent ágak végére kerülnek; viszont ellombtalanodnak, majd gyorsan eltűnnek, mielőtt megpróbáljuk visszavezetni őket oda, ahol a közös törzzsel érintkeznek. Ennek az az eredménye, hogy az állat- és növényvilág valóban ismert részei együttesben is, részleteikben is úgy jelennek meg előttünk, mint láthatatlan ágakon a levegőben függő levélcsomók, – vagy, másik hasonlattal élve, – mint azok a tobozos gyümölcsök, amelyeknek pikkelyei ugyan érintkeznek, de mélyebb kapcsolataik elrejtőznek.

A fixisták – a dolgok megállapodott rendjének megrögzött hívei – nagy ügyet csinálnak a filumoknak e hiányos folytonosságából és a transzformizmus halálos ítéletét látják benne. Ez persze illúzió. A zoológiai nyúlványok eltűnésével nemcsak hogy az együttes egy bizonyos struktúrája marad fenn, s ez magyarázatot kíván, amit a fixizmus sohasem kísérelt meg tudományosan megadni – hanem, mielőtt helyesen fogjuk fel, ez a hiány az evolucionista nézetek pontosságának egyik legbiztatóbb jele. A filetikus vonalak hézagos jellegében, amely első tekintetre zavarba ejtheti a transzformistákat, ha jól megnézzük, valójában az Élet növekedésének, valódi mozgásának biztos jelét ismerjük fel.

Azt kívánják a zoológusoktól, hogy mutassák meg a Lovak, a Kételtűek, a Hüllők őseredetét. De gondolt-e valaki valaha is arra, hogy számonkérje az archeológusoktól a Sémíták, a Görögök, az Egyiptomiak őseredetét? ... vagy a nyelvészektól a szanszkritét, a héberét vagy a latinét? ... a filozófusoktól a gondolkodás, erkölcs és vallás fő áramait ... vagy a jogászoktól a család vagy a tulajdon szervező elveit? Elég volna feltennünk e kérdéseket, hogy minden pillanatban meglepődjünk tudatlanságunkon oly dolgok kezdetére vonatkozólag, amelyeknek evolutív természetében

senkisem kételkedik, de amelyeknek leszármazását semmiféle pontos dokumentum nem bizonyítja. Egy kiváló nyelvész újabban felhívta figyelmemet arra, hogy nem tudjuk, miképpen függnek össze a román nyelvek, annyira nem, hogy szigorúan véve, írott dokumentumokkal nem tudjuk bizonyítani a franciának a latinból való leszármazását. Egy homályos korszak után, egy szép napon, ez a nyelv lényeges vonalaiban készen jelenik meg, akárcsak az első Emlősök vagy az első Lovak. Ha ezen elgondolkozunk, akkor ezeknek az éppen a legérdekesebb pontokra eső hézagoknak az oka egészen egyszerűnek látszik. Az idő eróziója alatt a múlt gyengébb részei eltűnnek, és a dolgok automatikusan a legellenállóbb vagy legszélesebb részekre redukálódnak. Bármiféle kibontakozás folyamán az első megjelenést, az első lépéseket éppen a rövidebb tartamú, csekélyebb összetartású, kisebb kiterjedésű fázisok kísérik: mert a születés és a növekedés válságai nem tartanak sokáig és rendszerint nem hagynak hátra mást, mint a jövőre gyakorolt hatásuk nyomát. Ellenben aminek a legtöbb esélye van a fennmaradásra, (és valóban egyedül is marad fenn), az a kvantitatív *maximumoknak* a sora, amelyek adott helyzeteknek és határozott kibontakozásoknak felelnek meg. Ezért van az, hogy a történelem minden téren (legalábbis legrégebb részeiben és minél régibb részeiben, annál inkább) csak tartós állapotokból álló civilizációk – vagyis csupa kész dolog – egymásutánját mutatja, amelyek úgy peregnek sorra, mint valami film egymást követő képei a moziban. Ha valami katalizma úgy temetné el mostani emberi rétegünket, hogy megkímélné az acélszerkezeteket, akkor egy másik égitestről jövő paleontológusok mi mást találnának a romok között, mint nagyjából kész és befejezett típusú kerékpárokat, autókat, repülőgépeket? Az első bicikliket, a régi „tragacs”-okat, amelyekből kevés volt, és amelyeket hamar felváltottak má-

sok, nem találják. Mi pedig nevetve gondolunk rá, mekkorát tévednének az ásatásokat végző tudósok, ha azt képzelnék, hogy gépeinket egy csapásra, tökéletes állapotban találtuk fel. – Vajon nem ugyanilyen kelepccébe esnek-e minduntalan a fixisták is?

Végül is, ne felejtjük el: minden tartományban, az idő működésével szükségképp kapcsolatos hatás folytán, minél inkább távolodnak a tárgyak, annál inkább csak a kifejelettet tudjuk megragadni. Mihelyt a transzformizmus bizonyítékául azt kívánjuk a zoológustól, hogy mutassa meg a filum eredetét, amelyet sikerült megszerkesztenie, nemcsak hogy igazságtalanul követeljük tőle azt, amit a mienkhez közelebb eső zóna egyetlen kutatójától sem kívánunk, hanem ráadásul még lehetetlent is követelünk – és ez már teljes tudatlanságunkról tanúskodik akár a biológiai evolúció életkorát és terjedelmét, akár azokat a körülményeket illetően, amelyek között az egész történelem dolgozik.

Tulajdonképpen a zoológiában a közbülső formák hiányából nem következtethetünk másra mint arra, hogy a Bioszféra, – mely ugyanúgy reagál történelmi elemzésünk eljárásaira, mint bármilyen föltétlenül evolutívnek ismert dolog – maga is evolutív természetű. Mint előre jeleztük, az ellenvetés bizonyítékká vált. Elég volt általánosítanunk, és máris felfedeztük benne azt a nagyon egyszerű igazságot, hogy a tudományos evolucionizmus nem pusztán a zoológusok használatára készült hipotézis, hanem kulcs, amelyet mindenki használ, ha be akar hatolni a Múltnak bármely szakaszába, – az egyetemes Valóság kulcsa. Nagy ügyeskedés vagy súlyos tévedés kell ahhoz, hogy egyedül a biológusokra hárítsuk a transzformista nézetek minden terhét és felelősségét, mintha ezek megvédése csak az ő feladatuk volna. Az igazság az, hogy a Természetráajz nem tesz egyebet, mint a saját területén találja meg ugyanazokat a fejlődő

dési törvényeket és ugyanazokat a hézagokat, amelyekkel a múlt minden más tanulmányozása is találkozik. A transzformizmust lényegében megrendíteni tehát annyi volna, mint csapást mérni a megtörtént valóságról szóló tudomány egyetemére: annyi volna, mint nekimenni az egész Történettudománynak. Gondoltak-e valaha erre azok, akik azt képzelik, az evolúció megdőlt, ha egy még nagyobb folytonossági hiányt találnak, mint ami a Gerincesek láncolatában van? Mikor a zoológusok a transzformizmust választják vezetőül, semmiképp sem állítják (erről még beszélünk), hogy megmagyarázták a dolgok lényegét. Csak azt hangsúlyozzák, hogy semmiféle állat, – ugyanúgy Cézár vagy Szezosztrisz – sem kerülhet másképpen tapasztalásunk mezejébe, mint egy eseménysor után, meghatározható körülmények között. És e posztulátum jogosságát senkisémm tagadhatja anélkül, hogy amint látni fogjuk, ellent ne mondjon érzékelő képességünk legmélyebb és legegységesebb törvényeinek.

C) A SZERVES IDŐ FELFEDEZÉSE, VAGY A TRANSZFORMIZMUS LÉNYEGE

Íme végre lépésről lépésre megérkeztünk a transzformizmus kérdésének velejéhez. Azzal, hogy a Transzformizmust általában hozzáferrasztottuk a Történelemhez (azaz, valójában a pozitív tudományok teljes tartományához), nemcsak rendíthetetlenné tettük épületét, hanem egyszersmind impliciten egy tényt ismertünk fel, és alapvető fontosságú kérdést tettünk fel.

Ma a tapasztalati Valóságról szóló Tudományunk (akár élő szervezetekről, eszmékről, intézményekről, vallásokról, nyelvekről, vagy az Anyag alkotó elemeiről van szó), vizsgálódásaiban és konstrukcióiban feltartóztathatatlanul halad a történelmi módszer elfogadása, vagyis az evolúció, a levés szempontja felé. A Történelem lassankint elárasztja az összes tudományokat, kezdve a Metafizikától egészen a Fiziko-kémiáig, úgyhogy kialakulóban van a Valóság egyetlen tudománya (másutt bővebben kifejtettük ezt), amit „a Világ Természetrájának” nevezhetnénk. Miféle titokzatos szűkségszerűségből ered ez az eláradás? miből táplálkozik a sodra?

A válasz ez: *mind jobban és jobban felfedezzük az Időt.*
Az Idő. Világos, hogy az emberi tapasztalás mindenkor

tudatában volt annak, hogy az idő hatalmas rétegeiben van elmerülve. De micsoda távolság van a tartamnak ettől az első, szimplicizáló észlelésétől addig a mélyebb megértéséig, amely felé lassankint a Mindenség haladó elemzése vezet bennünket.

Egészen a legújabb időkig (tulajdonképpen a legutóbbi évszázadig) az idő az emberek számára gyakorlatilag valami roppant tartály maradt, amelyben a dolgok egymás mellett lebegnek. Ebben a közömbös és homogén közegben úgy fogtunk fel minden lényt, mint ami bármikor és bárhol felmerülhet. Ennek az óceánnak közepén minden természet körvonalaiiban, eredetében és történetében ugyanoly kirajzoltan jelent meg, mint valami vízben felfüggesztett tárgy. Úgy látszott, tetszés szerint lehet odatenni, arrébb vinni vagy kivenni. Kétségtelen, hogy az Arisztotelizmus számára az Idő valóságosan nem különbözött a dolgok mozgásától. De a tartamnak ez a valóban mély fogalma alapján véve egy lényegszerinti mozdulatlansággal párosult. A mozgásnak a helyváltoztatás volt valamiképpen az „analogum princeps”-e, és ha más változásokat is tekintetbe vettek, hogy megalapozzák vagy tagolják a tartamot, ezek aligha hatoltak mélyebbre, mint az érzékelhető minőségek, vagy a szenvedélyek játéka, vagy intellektuális benyomások. A különböző „természeteket” tekintették a Világ ősi és mindenestül adott elemeinek, melyeknek lehetséges „szubsztanciális változásai” előre rögzítettek és pillanatnyiak voltak. A régi Skolasztikával kapcsolatban fel lehet vetni a kérdést, vajon az idő árja ringatott-e valaha is egyebet, mint az akcideneciák tartományát, vagyis a lények felületét.

Egy évszázad óta ellenben az Élet tudományainak, vagy egyszerűen a Tudománynak az ösztönzésére a filozófiai gondolat általánosabb távlatok felé fordul. Számunkra a tartam

immár az utolsó rostokig átítatja a lények lényegét.⁴ Áthatja őket egész szövetükben; nem mintha ezzel a dolgok (amint gyakran állították), inkonzisztensekké és mozgókká válnának, hanem abban az értelemben, hogy ma természetük előkészítésében, megérlelődésében, teljesedésében bevégezteneknek, meghatározatlanoknak tűnnek fel előttünk, *akármilyen változatlanok tételezik is ezt a természetet*. Egykor „pontszerűeknek” gondolták a „természeteket”; ma azt látjuk, hogy széttagolhatatlanul húzódnak végig a tapasztalati idő egész hosszában. Bizonyos módon „szálszerűekké” válnak. Kétségtelen, hogy bizonyos pillanatokban a lények kifejezettebben születnek; vagyis észrevehetően lépnek belső tudatuk és a közös tapasztalásunk mezejére. De ezt a születést, amellyel egyezményesen kezdetüket veszik, valójában megjelölhető eredet nélküli vajúdás előzi meg. Önmagából valamivel, (nem ezt nevezte-e Szent Ágoston „ratio seminalis”-nak?) minden egy másik előzetes valóságba nyúlik, és valami más révén, egyéni előkészülete és kifejlődése folyamán (vagyis saját tartamában) minden egy együttes evolúciójához kötődik, amelyben a kozmikus tartam jelenik meg. Részlegesen, infinitezimálisan, egyéni értékének minden vesztesége nélkül, minden elem azonos terjedelmű a Minden történetével, valóságával.

Nyilvánvaló, hogy ez az alapvető feltétel, mely szerint a lények csak a múlt totalitásával egyetemlegesen vehetők észre, metafizikai nyelven is kifejezhető. De (és ez itt fontos) elsősorban érzékelő tapasztalásunk törvényét fejezi ki.

⁴ Talán azt mondhatnánk ebben az értelemben, hogy az arisztotelészi héliomorfizmus a modern evolucionizmusnak egy időtlen világra való kivetítését képviseli. Ha az anyag és a forma elméletét átvisszük egy olyan Mindenségre, amelyben az Idő eggyel több dimenziót jelent, az majdnem megkülönböztethetetlen lesz a Természet fejlődéséről szóló mai spekulációinktól.

Filozófusok, mint Bergson, csupán általános rendszerré tágitottak egy feltételt, amellyel mindazokon az utakon találkozunk, amelyet a kézzelfogható Valóságban megnyitni próbálunk. Körülöttünk végtelen sok dolog támad, növekedik, lépi át az ontológiai küszöböket, amelyek a lét felsőbb zónáiba bocsátják be őket. Egyik sem kezdődik totálisan. Mind abból születnek, ami már volt előttük. – Pascal lelkesedett a két térbeli mélység, a végtelen nagy és a végtelen kicsiny láttán, amelyek közt haladunk. Korunk leghatalmasabb felfedezése kétségtelenül az, hogy ráeszmélt egy harmadik mélységre, a két másiknak is származtatójára, a Múlt mélységére. Ezentúl minden emberi gondolat számára, amely valaha ébred a Világon, minden dolog, struktúrájánál fogva mintegy feneketlen kút, amelyben kutató tekintetünk elvész a lefolyt idők végtelenéig.

Ezt ma már látjuk, és kétségtelen, hogy egyszer s mindenkorra. Amint „térben lenni” kifejezi a Világnak azt az ősi törvényét, mely szerint minden dolog *mellett* van egy másik, ami fenntartja és folytatja, – ugyanúgy „időben lenni” minden valóságra nézve azt jelenti, hogy *előzőleg* van egy másik, amely bevezeti, – és így tovább, határtalanul. A legkisebb dolog totális kezdődése (vagyis tapasztalati valósága egy akármilyen kicsiny lénynek, amelynek egyik oldala az időbeli semmi fölé tárulna) ugyanolyan biztossággal tönkretenné érzékelhető Mindenségünk egész épületét, vagyis oly gyökeresen ellentmondana benső struktúrájának, mintha valóban lenne egy kozmikus határvonal, amelynek mentén a tárgyak a térbeli semmi fölé emelnék arcukat. Könnyű előrelátni, hogy még a földi szerves élet is mindinkább úgy fog megjelenni előttünk, mint „előéletből” felmerült valóság. Ezt fejezi ki a transzformizmus az élő formák tartományában, egyetértően az összes többi tudománnyal, és ezt kellene

megingatnia annak, aki a transzformizmust meg akarná dönteni.

Tartsuk ezt gondosan szem előtt, ha el akarunk kerülni minden fölösleges vitát. Az itt szóbanforgó szerves idő észlelése (vagyis azé az Időé, amelynek totális lefolyása megfelel egy, a szervesen összekapcsolódó elemek együttesében folyó fokozatos, haladó és megfordíthatatlan folyamatnak), ez az új észlelés, mondtuk, magában véve még nem ad a dolgokról magyarázatot, csupán pontosabban láttatja mennyiségi egybetartozásukat. Annak például, hogy az élőlények most a néhány esztendei létre korlátozottság helyett úgy tűnnek fel előttünk, mint valami terhesség gyümölcsei, amely szó szerint a Föld és a Mindenség gyermekeivé teszi őket, az az eredménye, hogy pontosabban értékeljük méreteiket és annak a problémának az óriási arányait, amelyet akár a legkisebbnek az anyagi léte jelent.

De ebből egyáltalán nem következik, hogy külső formájuknak, még kevésbé lét-okuknak problémái megoldódtak volna. Tisztább képet nyertünk bonyolultságukról, terjedelmükről, minden olyan fizikai vagy filozófiai megoldás hiábavalóságáról, amely az egésztől függetlenül próbálna számot adni az elemekről. Ennyi az egész, sem kevesebb, sem több. Óriási haladás Valóságról alkotott tudatunkban és a Világ felismerésében, határozottabb és igazoltabb vonzalom az egységesítő nézetekhez és szerkesztményekhez; de közvetlenül semmi újabb behatolás a szubsztanciák és okok rejtett zónáiba – ennyit jelent a történeti érzék kibontakozása az emberi gondolkodásban.

A tudományos evolucionizmus, mondhatnánk, nemcsak hogy lényegében nem magyaráz semmit, hanem kézzelfoghatóan emlékeztet is arra az elemi igazságra, hogy akármeddig terjesztjük is ki az érzékelhetőről való tapasztalatunkat, mégis csak az érzékelhetőben maradunk. Ha találkozoznánk va-

lahol az Időben vagy a Térben olyan tárggyal, amelynek nincs szomszédja, vagy olyan eseménnyel, amelynek nincs előzménye, akkor olyan hasadékra bukkanánk, amelyen át a látszatokon túlra tekinthetnénk. A jelenségek fátyolát azonban semmisem szakíthatja át. Mikor olyan Mindenség-ről kezdünk beszélni, ahol a térbeli és időbeli sorok határtalanul sugároznak széjjel minden elem körül, sok elme megriad és az örök Anyagról kezd beszélni. De annak a ténynek, amit a Transzformizmus és az egész Történelem lényegileg posztulál, hogy tudniillik semmilyen tapasztalati kezdet nincs, sokkal szerényebb és egészen más a jelentése. Semmiben sem vonja maga után egy isteni attributumokkal ellátott Mindenség létét.⁵ Csupán azt fejezi ki: a Világ olyan, hogy érzékenységünk föltétlen foglya a világ mérhetetlenségének. Minél mélyebbre lendül benne érzékelésünk, mintha annál messzebbre vonná partjait. A tudomány korántsem tart új Isten felfedezése felé, csupán feltárja nekünk az Anyagot mint lépcsőzetet az Istenség felé. Az Abszolúthoz nem utazással, hanem extázissal közeledik az ember. Ez a Transzformizmus utolsó intellektuális tanulsága, s első morális és vallási tanítása.

⁵ Az ilyen Mindenségben ugyanis semmi sincsen a létnek abból a teljességéből, sem az örökkévalóságból, amit a keresztény filozófia Istenben elismer. Szükségyszerűsége a Teremtő szabad választásából következik, és „bevégezhetetlen” jellegében semmi sincs a végtelenségből. Abból, hogy elménk nem lát meg első tagot a jelenségi láncolatokban, nem következtethetünk a tartam ontologikus kezdődésének nemlétére.

D) A TRANSZFORMIZMUS MORÁLIS KÖVETKEZMÉNYEI

A Transzformizmus körül folyó viták látszólag tudományos jellegűek. De a bennük megnyilatkozó szenvedély igazában mélyebb eredetű: morális és vallásos. A biológiai evolúcionizmus ellenfelei nem volnának oly ötletesek ellenvetések szaporításában vagy súlyosbításában, ha az új nézetekkel szemben nem éltetné őket valami alapvető bizalmatlanság, amely azt sugallja, hogy mikor támadják a transzformista nézeteket, akkor az erényt és a vallást védik.

Lehetne ezekre az előítéletekre egyszerűen azt válaszolni, hogy nem fogadjuk el őket. Ha a Transzformizmus valóban nem tesz egyebet, mint az állati és növényi világra egy minden anyagi valóságra nézve közös struktúrát vetít, vagy, korrelatív, érzékenységünknek egy egyetemes formájával ruházza fel, akkor úgy látszik, nincs más hátra, mint azt a lét törvényeként elfogadni, tekintet nélkül arra, hogy tetszik-e, vagy bosszant. – Egy ilyen hirtelen gesztus lélektanilag ügyetlen, értelmileg elhamarkodott volna. A fixista ellenszenv, amelyek sokszor kissé túl érzelmes formát öltenek, abból a nagyon helyes gondolatból erednek, hogy egy új igazság csak úgy kaphat végleges helyet az emberi gondolkodásban, ha táplálni és éltetni tudja annak már szilárdan megszervezett részeit. Ezt el kell ismernünk. Ha a Vi-

lág életképes (mint ahogyan hallgatólagosan mindnyájan feltételezzük), az evolucionista nézetek csak akkor kelthetnek bizalmat bennünk, ha nem mondanak ellent az emberi tevékenység megtartásához és fenntartásához szükségesnek tartott feltételeknek.

Már pedig, halljuk folytonosan, az evolucionizmus éppen ezt a tevékenységet veszélyezteti. Magában a gyökerében hervasztja el, mikor lerombolja a lélekbe és az Istenségbe vetett hitet. Gyakorlatilag pedig mérgezi, mert a jósággal és az érdekmentességgel szemben egy egoista és brutális tant visz uralomra.

A Transzformizmus védelme nagyon is elégtelen volna, ha nem vetne számot ezekkel a tudományon kívüli nehézségekkel. Megmutatjuk tehát válaszul, hogy – ha a transzformista elméleteket ténylegesen fel is lehetett használni materialista, vagy akár embertelen irányzatok támogatására, ez sem nem szükségszerű, sem nem jogos. Ha a Transzformizmust jól megértjük, az éppen ellenkezőleg a szellemi ideál és a magas moralitás iskolája lehet.

1. A Transzformizmus egy jobb spiritualizmus lehetséges iskolája

Először is, a Transzformizmusból logikailag nem következik sem a materializmus, sem az ateizmus. De mi újat hoz távlatainkba? Amint láttuk, semmi mást, mint egy óriási kapcsolatot a levésben. Azt tanítja, hogy az érzékelhető világban a több tudattal bíró szabályszerűen követi a kevesebb tudattal bírót. Történelmileg és tudományosan a „több” feltételezi a „kevesebbet”. Így a Szellem és az Anyag, amelyeket közönségesen két érthetetlenül társult el-lentétes Mindenségnek néznek, többé nem egyéb, mint két

pólus, amelyeket áramlás egyesít, s ennek folyamán az egymástól ontológiailag bármennyire is különbözőknek feltételezett elemek kénytelenek egy bizonyos zónában, azaz határozott rendben megjelenni. Szigorúan véve, ez az eloszlási törvény csak a *látzatokat* szabályozza. De gondolkodásunk, szokása szerint, nem vonakodik egy lépéssel többet tenni, mint a Tudomány kívánja. Ahol a tények csak a születések egymásutánját mutatják, ott általában *kapcsolatot* lát a létben, azaz elfogadja, hogy valami szubsztanciális nemesedik, és megy át valóban a Világ materiális pólusából annak spirituális pólusára. Vegyük szemügyre az elméletet ebben a szélsőséges formában, amelyet könnyű a legortodoxabb filozófiában is elfogadható nyelven kifejezni. Ki nem látja, hogy ez inkább a spiritualizmusnak kedvez, mint a materializmusnak? Megkockáztatjuk, hogy a Világot elgondolhatatlanná és átélhetetlenné tesszük azzal, hogy a lét elsődlegességét a többszörösbe és a tudattalanba akarjuk tenni? Akkor minden lefelé vezetődik és Anyag lesz. – Vagy, ellenkezőleg megértjük, hogy csupán az egyesülés, a szintézis adja meg a Mindenség boldogságát és összetartását? És amikor lenni próbálunk, e felső pólus felé helyezzük minden növekedés abszolút irányát? Akkor számunkra az Evolúció révén, a dolgokban megállapított kapcsolódásnál fogva, minden fölfelé vezet, minden Szellemmé, vagy ha nem is szellemmé, legalább a szellem távoli előkészületévé, „anyagává” lesz.

Ne féljünk, hogy amikor így cselekszünk, akkor egy ellenkező túlzás révén materialista panteizmusból valamiféle spirituális monizmusba esünk, ahonnan ki volna zárva egy első Ok transzcendens hatása. Sokaknak az a benyomásuk, hogy egy evolutív szerkezetű Mindenségben a Keresztény Isten elmosódik; de ez csak onnan van, hogy nem eléggé újították meg magukban a teremtés eszméjét. Mindig vannak, akik az isteni epifániákat, nem tudom, miféle lokalizált

és kézzelfogható beavatkozásoknak képzelik, hasonlóan azokhoz, amelyek az anyagi és második okok játékát kísérik. Holott az, hogy érzékelhető Mindenségünkben valami felsőbbrendű tevékenység folytán szakadás támadjon, az Iskola nyelvén szólva „*contra leges naturae, in essendo et in percipiendo*” lenne (mert távlatainkban előzmények nélküli valóságok megjelenését fejezné ki, ami pedig, amint látjuk, „tapasztalati szörnyszülött”), s ugyanakkor nem is adna hozzá semmit a teremtő művel⁶et kíválságaihoz.

A Mindenségre nézve az, hogy teremtve van, annyit jelent, hogy Istennel „transzcendentális” viszonyban áll, ami az Istenivel szemben lényének velejéig másodlagossá, részese-dővé, függővé teszi. Megszoktuk (bármennyit hangoztatjuk, hogy a Teremtés nem időbeli aktus), hogy a „részesedése” föltételét egy tartambeli tapasztalati zéró létéhez, vagyis egy *regisztrálható* időbeli kezdődéshez kapcsoljuk. De az ortodoxiának ez az állítólagos igénye csak azzal magyarázható, hogy a jelenségi síkot jogtalanul összezavarják a metafizikai síkkal. Gondolkodjunk egy pillanatig és meglátjuk, hogy az isteni tevékenység e világon való gyakorlásának sajátossága éppen az, hogy sem itt, sem ott nem fogható meg (kivéve, bizonyos pontig, a szellemtől Szellemig terjedő misztikus kapcsolatokban), hanem mindenütt a második tevékenységek fenntartott, finalizált és bizonyos módon túl-lelkesített szövevényében nyilatkozik meg. Hogy Terünknek és Tartamunknak van-e vagy nincs tapasztalati határa, annak semmi köze egy olyan működés felsőbbrendűségéhez, amelynek sajátossága éppen az, hogy ereje a múlt, jelen és jövő világ globális teljességére hat.

A Transzformizmus egyáltalán nem összeegyeztethet-

⁶ Helyes értelmezésben a csoda maga nem annyira a jelenségek szét-szakadása, mint inkább a teremtett lény képességeinek harmonikus kiterjesztése (*túl-teremtéssel, túl-lelkesítéssel*).

len a teremtés gondolatával, mikor egy határtalan érzékelhető Mindenség⁷ megnyilatkozásait állítja elénk, de nem is materialista, nem is ateista, amikor olyan világ képét mutatja, amelyben az emberi gondolat a maga órájában az Élet alsóbbrendű formáival szerves fizikai kapcsolatban jelent meg a Földön. Sok embernek úgy tűnik, hogy a szellem többsége nem volna biztos, ha első megnyilatkozását nem kísérné a Világ rendes haladásának valamilyen megszakadása. De inkább azt kellene mondani: éppen mert szellem, kicsúcsosodás vagy kivirágzás formájában kellett megjelenie. De tegyünk félre minden rendszeres meggondolást. Vajon nem teremődnek-e mindennap seregestől emberi lelkek embriogenezis folyamán, amelyben soha semmiféle tudományos megfigyelés sem lesz képes akár a legkisebb szakadást is észrevenni a biológiai jelenségek láncolatában? Napról napra itt van előttünk a tiszta tudomány számára abszolút észrevehetetlen, megfoghatatlan teremtés példája. Miért annyi nehézséget támasztani, amikor az első emberről van szó? – Nyilvánvalóan sokkal bajosabb elképzelnünk a „gondolkodás” megjelenését egy különböző egyénekből alakult filum mentén, mint egy és ugyanannak az embriónak egymást követő állapotai során. De a teremtő tevékenységnek a jelenségekkel való viszonya szempontjából az ontogenezis esete ugyanaz, mint a filogenezisé. Miért ne fogadjuk el például, hogy az az abszolút szabad és sajátos tett, amelylyel a Teremtő azt akarta, hogy művére az Emberiség tegye rá a koronát, már az Embert megelőzőleg annyira befolyásolta, előzetesen annyira megszervezte a Világ haladását, hogy az Ember végülis úgy álljon előttünk (a Teremtő választása folytán), mint az Élet kibontakozásainak természet-

⁷ Mert, ismétljük, abból, hogy jelenségi szempontból a Világ időbeli kezdődése megfoghatatlan, egyáltalán nem következik, hogy a Mindenség ontológiai kezdődésének eszméjében nincs objektivitás.

szerűleg várt gyümölcse? „Omnia propter Hominem”. Jusson ez a szándék előkészítő műveletekben kifejezésre, és pontosan olyan Evolúció jelenik meg előttünk, amely már eredete óta magában foglalja a Gondolat megjelenését a Földön. – Óvakodjunk, ismétlem, a síkok összezavarásától. Mindenségünkben a természet folytonossági hiányai, az evolutív szintek (oly számosak, oly fontosak, mint a Filozófia kívánja) nem járnak semmiféle szükségszerű megállással a jelenségek lefolyásában.⁸

Ha van valami különbség a Transzformizmus és a Fizixmus között az emberi lélek értelmezésében, az annyi, hogy az előbbi szerint ezt a lelket Isten nemcsak speciálisan, hanem *egyetlenként* akarta. Nem úgy volt, hogy a Teremtő egy szép napon beledobta a lelket egy számára mesterségesen előkészített Világba. Hanem megszülettetten első ízben, és tovább születet minden nap olyan cselekvéssel, amely minden idők óta csodálatosan egybevegyül a Mindenség haladásával. Ez a látásmód bizonyára minden másnál alkalmasabb arra, hogy modern elméinkben a szellem értékéről emelkedett spekulatív eszmét alakítson. De van egy további felsőbbrendű vonása is, amelyet itt elemeznünk kell: gyakorlati életünk folyásába is az eszme és a felelősség óriási súlyát vezeti be.

⁸ Így, filozófiailag szólva, a Transzformizmusnak az Emberre való kiterjesztése (a szónak itt egyedül elfogadott, általános értelmében, azaz mint történelmi kapcsolat az Élet általános kibontakozásával), amelyet biológiai ismereteink teljes együttese megkíván, nem okozhat semmiféle nehézséget a keresztény gondolkodónak.

2. A Transzformizmus mint egy magasrendű erkölcsiség lehetséges iskolája

Nincs gyászosabb szofizma a gondolatok megvitatására nézve mint az, amely egy elmélet együttesére viszi át a gyöngegeket, melyek egyik-másik változatában mutatkoznak. Mennyit vádolták a Transzformizmust csak azért, mert bizonyos mechanicista vagy materialista változataival, és különösen a Darwinizmussal azonosították. Az utóbbi években (az első világháború elég furcsa visszahatásaként) divat lett újra keresztes hadjáratot indítani a létért való küzdelem szinonímájának tekintett Evolucionizmus romboló hatásai ellen. A Transzformizmus, mondták (és nemcsak Tennesseeben), az erkölcstelenség iskolája, mert a természetes kiválasztódás nevében törvényesíti, sőt tanítja az önző harcot, az erő elsőbbségét a jog felett. Ebben a tanulmányban még azt sem próbáljuk megvizsgálni, vajon Darwinnak, ennek a nagy tudósnak az eszméi korrekt módon jutnak-e kifejezésre azokban a szimplifikáló nézetekben, amelyekre most utalunk. Hanem vitánk kiinduló- és támaszpontjául véve a Transzformizmus morális következményeinek ezt a vulgáris és vulgarizált értelmezését, meg akarjuk mutatni: elég bárkánk vitorláit másképpen és helyesebben irányítanunk, hogy az oly rosszhírű evolucionista széljárás pompás hajtószéllé váljék a legmagasabb rendű eszmények felé.

Mindig ugyanarról a szilárd alapról kell elindulnunk: a Transzformizmusnak nem az a lényege, hogy ilyen vagy olyan mechanizmust vezet be az életfejlődések magyarázatába; hanem az, hogy olyan Mindenséget, és sajátosabban olyan szerves világot tár fel, amelyben a részek megjelenésükben és sorsukban fizikailag egymáshoz kapcsolódnak.

Ha ez így van, akkor szerintünk mi lehet az evolucionista

nézetek egyetlen jogosult visszahatása egy, az igazságukról mélyen meggyőződött emberben?

Ez az ember először is szinte a végtelenségig látja nőni felelősségét. Az, aki eddig magát Természetben valami átmeneti, helyi, esetleges lénynek tekinthette, azt hívén, hogy szabadon fecsérelni egyéni céljaira a neki jutott életszikrát, most hirtelen felismeri magában azt a félelmetes megbízatást, hogy e Világ vagyonát kell őriznie, növelnie, továbbbadnia. Élete valójában már nem sajátosan az övé. Testben és lélekben egy óriási teremtmény munkából nő ki, amelyen a dolgok totalitása kezdettől fogva munkálkodott: és ha kivonja magát a kijelölt feladat alól, akkor ebből az erő-kifejtésből valami örökre elvész és hiányozni fog az egész jövőendő számára. Ó! az atom szent megindulása, mikor megpillantja önmagában a Mindenség arcát... Ha meghallhatnánk ama számlálhatatlan sóhajlás halk moráját, amely születésünket előkészítette és elvegyül azokkal a számlálhatatlan hívásokkal, amelyek a jövőből szállanak felénk! Az egyetemes szülés óriási munkájának, ennek a hatalmas vállalkozásnak sikeréből egy parányi, de reális rész ott van a legkisebbünknek a kezében is. Szent szavak ezek, amelyeket minden ember megpróbálhat elmondani, de amelyek elmondására az evolucionistának mindenki másnál több joga van. Mert az ő távlataiban a Világ elemeinek minden jogi és névleges viszonya szerves és természetes kapcsolatoknak adott helyet, az Élet ára és súlya benne új értékhez jutott. Szeme érzékenyebbé vált a Mindenség nagyságának megpillantására; és szíve ugyanakkor magától tárul a Szeretet felé.

A Szeretet alapvető akadálya ugyanis a sokaság. Legutóbb olvasni lehetett erről egy könyvben is, amely társadalmi megmozdulásban folytatódott: lehetetlen minden embert őszintén szeretni. Mindegyikünk szíve akkor van tele,

ha egyetlenegy valakinek adta át magát. Ha tehát azt állítjuk, hogy az emberi tömeget kedveljük, akkor valami természetellenes erőfeszítéssel hamisítjuk meg, vagy inkább csaljuk meg magunkat. A világos igazság az, hogy az emberi viszonyokban az egyszerű igazságosságnak, és hideg ökonómiajának kell helyettesítenie a lehetetlen emberszeretetet.

Ha az Emberiség csupán fizikailag egymás mellé rakott, vagy csak divergens elemek együttese volna, akkor nehezen válaszolhatnánk erre az új Evangéliumra. A felebaráti szeretet keresztény törvénye lényegében feltételezi, hogy az emberek nemcsak a közös leszármazás folytán testvérek (ami önmagában elégtelen volna az önzés törvényes legyőzésére és a szeretet parancsára), hanem valóságos és fizikai módon is felismerhetik egymásban egy és ugyanannak a szenvedélyesen kívánt lénynek a tagjait. Mindazonáltal nincs mindenkinek egyformán megadva, hogy közvetlenül részesedjék a Megtestesülés természetfölötti nézőpontjában, és ez a nézőpont ahhoz, hogy valóban élő legyen, még a leginkább hívőktől⁹ is megkívánja valami természetes emberi egység előzetesen létező támaszát, ami *in Christo Jesu*, a Krisztusban való felsőbb Egység előkészülése és megalapozása.

Honnan vetődik az értelemre az első fénysugár, amely az ellenszenves emberpor alatt felfedeztetni vele ugyanannak az egyetlen Valóságnak vonásait, amelyet szeretni lehet? Az Evolúció felől.

Ha egyszerre evolucionista és spiritualista¹⁰ szemmel néz-

⁹ Mindig a nagy „születéstörvény” értelmében, amely mind a pszichológiai élet mozgásait, mind a szerves világ átalakulásait szabályozza.

¹⁰ Spiritualista evolucionizmuson itt azt értjük, hogy a Szellem, vagyis a szintézis oldalára helyezzük a Világ igazi értelmét és eljövendő valódi konszisztenciáját. Az ilyen Evolucionizmust, amely a Mindenség egy felső pólusába vetett hiten alapul, nevezhetnénk a konvergencia evolucionizmusának is. A „divergencia” evolucionizmusai, akár gyökeresen materialisták, (vagyis a Világ egyensúlyát a Sokszorosba teszik) vagy csak egy-

zük, a Világra – mint mondtuk – nemcsak félelmetes felelősség nehezedik; hanem az Istenbe vetett hit legalsó stádiumaitól kezdve ellenállhatatlan vonzóerő is beragyogja. Akkor ugyanis nem egy maroknyi kiváltságos teremtmény lesz képes kielégíteni minden embernek a kiegészülésre és a szeretetre vonatkozó lényeges igényét, hanem – e ritka teremtmények jóvoltából és visszhangjaként – minden lények összessége, akik együtt veszik ki részüket a Kozmoszt egyesítő műveletből. Az egyes elem végeredményben csak úgy találhatja meg boldogságát, ha egyesül az együttessel és az együttes mozgatásához szükséges transzcendens Centrummal. Következésképpen, ha pszichológiailag nem is képes mindegyik lényt azzal a külön nekiszánt és teljes érzellemmel körülvenni, amely az emberi érzelmeket jellemzi, de legalább táplálni tudja minden meglevő iránt azt az általános (zavaros, de igaz) szenvedélyt, amely minden tárgyban, minden tapasztalt minőségen túl és felett, megkedvelteti vele magát a létezést; – a Létet, vagyis minden dolognak azt a meghatározhatatlan és kiválasztott részét, amely Isten befolyása alatt testének testévé válik.

Az ilyen szeretet voltaképpen nem hasonlítható egyetlen olyan kapcsolathoz sem, amelynek a rendes társadalmi viszonyok között megvan a maga neve. „Anyagi tárgy”, mondanák a skolasztikusok, olyan óriási, „formális tárgy” pedig annyira mély, hogy nem fejezhető ki másképp, mint a

szerűen lemondanak a szellemi monaszok (mint szétszóródó sziporkák) végső egyesülésének reményéről, képtelenek megalapozni az egyetemes felelősség és szeretet értelmét. Tehetnek bennünket, embereket, és mindent a Világon olyan szorosan testvérekké Déméter méhében, mint bármilyen Éva méhében. De a testvérek lehetnek ellenségek; ha nem azok, ez más okból van, nem közös eredetükből. A születés végre is nem egyéb, mint emlék. Már pedig nincsen szeretet másban, mint egy és ugyanazon jövőendő ölen végbemenő közös növekedésben.

vágy és imádás összetett terminusaival. Ebben a szeretetben fokozatosan minden megkülönböztetés elmosódik önzés és érdekmentesség között. Mindenki az összes többiek befogadásában szereti és keresi magát: és a birtokbavétel legkisebb gesztusa abban a törekvésben folytatódik, hogy a legtávolabbi jövőben elérjük azt, ami azonos lesz mindenkiben.

Ha a (jól megértett) evolucionista nézeteknek különböző hatásain elgondolkozunk, felmerül a kérdés, vajon megjelelésük és elterjedésük korunkban nem inkább gondviselés-szerű-e, mintsem diabolikus, ahogy mondani szeretik.

Amennyire korunk pszichológiai irányzatait áttekinthetjük, az a benyomásunk, hogy (az emberi egység felé vivő sodródás ellenére, vagy éppen annak okából) az individualizmus kritikus szakaszán megyünk át. Kétségtelen, hogy soha, a történelemnek egyetlen pillanatában sem követelte élesebben minden társadalmi csoportban saját jogát az egyes elem, mint éppen ma. Az Ember jogai, a polgár jogai, a dolgozó jogai, a népek jogai arra, hogy szabadon cselekedjenek, gondolkozzanak, fejlődjenek, a személyes és kollektív eszmélésben felfokozódtak. Nincs gyűlöletesebb számunkra, mint akárcsak a gondolata is annak, hogy kívülről jogtalanul betörnek gondolkodó és cselekvő (autónom) hatalmunkba. Hiábavaló lenne ezt az ébredést akár megbánni, akár elítélni, mert bizonyosan haladást jelent a Mindenség erőteréhez tartozó gondolkodó egységek alkatában. De minden haladás folyamán mindegyik lépésünk jobbra vagy balra, a következő lépésben javításra szorul. A jelenlegi emberiségben az individualizmus túlhajtása szétmorzsolódással, széjjelszóródással fenyeget, következőleg visszatéréssel a Sokaság, az Anyag felé. Mindenki hajlandó rá, hogy ne foglalkozzék többé a közösség javával. A legtermészetesebb csoportosulások széthullanak. Évszázados kísérletek és meg-

gondolások révén lassan felgyülemlett bizonyosságok elpárolognak. Valami lázadó függetlenség lesz a morális magatartás eszményképe. Intellektuálisan az erő kifejtéseknek és gondolatoknak ez a szétszóródása az agnoszticizmusban jut kifejezésre.

Mi kell tehát századunk embereinek, hogy kompenzálják és a további haladásban integrálják azt a bajt, amely felé az egyéni értékek elégtelenül egyensúlyozott érzéklése vezetné őket? Mindenáron meg kell találniuk saját pillanatnyi gondolkodásuk szintjén az Egész érzékét és uralkodó szenvedélyét.

Mikor majd minden ember – egy olyan világnézet következtében, amely minimális Metafizikát kíván és tapasztalati sugalmazások maximumából adódik – elfogadja, hogy igazi lénye nem korlátozódik tagjainak és történelmi létének szűk körvonalaire, hanem bizonyos módon testestül-lelkestül egyet alkot a Mindenséget sodró folyamattal: akkor majd azt is megérti, hogy ha hű akar maradni önmagához, az Élet követelte munkának, mint személyes és szent műnek kell odaadnia magát. Akkor majd feléled benne a bizalom a Világ iránt, mely totalitásában nem veszhet el; – és feléled benne egyszersmind a hit egy legfelsőbb Centrumban: a személyesedés, az egybegyűlés, és az összetartozás centrumában, az egyetlenben, amelyben a Mindenség üdvözlése elképzelhető.

Ez lesz, jobban mint valaha, a konverzióra megérett Világ: az „anima naturaliter christiana”.

Így az Evolucionizmus, amely korántsem valami mellékes vagy eltévelyedett tanítás, az emberi növekedés legtagabb, legmélyebb mozgalmaihoz kapcsolódik. Mint fentebb megállapítottuk, értelmi világunkban azt fejezi ki, hogy minden tudományos távlatunkat a szerves Idő jobban megértett valósága járja át.

Azt is láthatjuk, hogy az erkölcsi és vallási téren kíséri és támogatja azoknak az egyetemes nézeteknek és törekvéseknek az emelkedését, amelyek modern korunkat az individualizmus minden lendületénél jobban jellemzik. A Transzformizmust ellenfelei még mindig úgy tekintik, mint egy félrerúgható kis követ. Próbáljanak meg ázni e kődarab körül: meglátják, hogy az Új Föld csontozatában folytatódik.

Ennek a kísérletnek szántuk ezeket a lapokat. Nagyon szerény zoológiai megfontolásokból kiindulva, észrevétlenül jutottunk el az emberi megismerés és tevékenység legalapvetőbb feltételeinek elemzéséig. – Remélhetőleg megtudtuk mutatni, hogy az igazi transzformizmus nem egyszerű vita a részletek körül, amely egy csonttani disputa keretében eldönthető. Ha megszabadítjuk minden hamis és mellékes problémától, amelyekbe a vitatkozás rendszerint beletéved, a kérdés a következő dilemmára vezethető vissza, és ezzel előbb-utóbb szembe kell néznünk:

Vagy elfogadjuk, hogy semmi sem léphet be a tapasztalásba anélkül, hogy azt valami előzmény be ne vezetné, és ebben az esetben evolucionisták vagyunk, mindenestül. – Vagy pedig feltevésünk szerint valamely dolog megjelenhet anélkül, hogy „megszületnék”, és akkor magával az érzékelhető Világ szerkezetével bocsátkozunk meddő küzdelemben.

Ha ezt most átvisszük a cselekvés terére, ugyanez a dilemma a következő kevésbé nyilvánvaló, de talán döntőbb formát ölti:

– Vagy úgy tekintjük a Világot, mint fizikailag kapcsolt lények együttesét, amelyek növekvő szolidaritással közelednek valami organikus beteljesedés felé: és akkor lélekben ismét evolucionisták vagyunk. – Vagy nem látunk a Mindenségben egyebet egymás mellé sorakozó lényeket társító erkölcsi és jogi viszonylatok rendszerénél; és akkor nincs

többé, amivel jogosan megfékezhetnénk az önző és agnosztikus individualizmus áradatát, amely a Föld gondolkodó zónáját feloszlással és elsöpréssel fenyegeti.

(1926)

AZ EMBER HELYE A TERMÉSZETBEN

T Á J É K O Z T A T Ó

Mint a címük is mutatja, ezek a lapok egyáltalán nem kívánnak kimerítő meghatározást adni az emberről. Egyszerűen megkísérlik rögzíteni jelenségi természetét abban a mértékben, amennyiben (földi megfigyeléseink határai között) az *emberit* a Tudomány jogosan tekintheti az *élő* folytatódásának és, legalább is egyelőre, koronájának.

Megpróbálom tapasztalatilag meghatározni ezt a titokzatos *emberit*, strukturálisan és történelmileg rögzítve mostani helyzetét ahhoz a többi formához képest, amelyet körülöttünk az idők folyamán a kozmikus világananyag öltött: pontosan körülírva ez a célja ennek a munkának.

Közelfekvő és határolt téma; de rendkívül érdekes azért, mert, ha nem tévedek, olyan kiváltságos helyzetbe állít bennünket, ahonnan megdöbbenéssel ismerjük fel, hogy ha az Ember (mint egykor gondolhatták) többé nem is egy már kész Világ mozdulatlan középpontja, viszont ezentúl tapasztalásunkra nézve olyan Mindenség sugarát kezdi képviselni, amely a szüntelenül gyorsuló anyagi „komplikálódás” és pszichikai interiorizálódás útját járja.

E látvány elménkre gyakorolt hatásának elég erősnek kellene lennie arra, hogy magasabbra emelje, sőt talán át is alakítsa a létről való filozófiánkat.

Párizs, 1950. január 10.

BEVEZETÉS

Az emberi jelenség

Ez a mű, mint a címe is mutatja, az emberi zoológiai csoport struktúráját és evolúciós irányait kívánja tanulmányozni. S ez csupán annyi, hogy más módon veti fel és vizsgálja újra a klasszikus problémát: „Az ember helyét a természetben”.

Az Ember helye a Természetben... Miért válik számunkra a Tudomány haladtával ez a probléma mind fontosabbá, mind izgalmasabbá?

Először is annál az örökös, egészen szubjektív és ezért kissé gyanús oknál fogva, hogy itt arról a számunkra oly kedves *önmagunkról* van szó.

De még inkább (és ezúttal minden antropocentrikus gyengeségtől eltekintve) azért, mert – éppen ismereteink legújabb előrehaladása révén – kezdjük belátni, hogy az Ember kulcshelyzetet, főtengely-helyzetet, poláris helyzetet foglal el a Világban. Olyannyira, hogy elég volna az Embert megértenünk és már megértenénk a Mindenséget, – viszont a Mindenség is érthetetlen maradna, ha nem sikerülne összefüggő módon és torzításmentesen beleintegrálni az egész Embert, – az Embert, mondom, mindenestül, nem csupán tagjaival, hanem gondolkodásával együtt.

Bizonyára nagyon elvakít bennünket az Emberi Jelenség

közelsége (amelynek mélyébe merülve élünk), s ezért nem érezzük élénkebben, hogy ez a tény – éppen jelenségi természeténél fogva – milyen fantasztikusan egyetlen.

Látszólag csak „faj” – egyszerű gally a Főemlősök ágáról –, de valójában egészen bámulatos biológiai tulajdonságokkal. Szabályos, de rendkívüli a végletekig... Ahhoz, hogy az „emberiesedett Anyag” (a tudós egyetlen gondja) így eláraszthasson és átalakíthasson mindent maga körül, nem kell-e benne valami bámulatos erőnek rejlennie; nem az Élet szélső értékét jelenti-e, azaz nem képviseli-e végeredményben a kozmikus világanyagot a maga legteljesebb, legbevégeztettebb állapotában, ami csak tapasztalásunk számára hozzáférhető? – Hogy a Tudomány első korszakában (vontaképpen az egész XIX. században) az Ember képes volt kutatni a világokat anélkül, hogy elcsodálkozott volna önmagán, csattanós illusztrációja annak a mondásnak, hogy a fáktól néha nem látjuk az erdőt, – vagy a hullámoktól az óceán föntségét.

Ha túlságosan közlőről, egyéni létezéseink terének és idejének skáláján nézzük, az Emberiség nagyon is gyakran valami óriási és összefüggéstelen helybenmozgásnak tűnik. Az itt következő öt fejezetben igyekszem majd megmutatni, hogy – a dolgokat elég magasról szemlélve – miképpen olvadnak össze a részletek már-már fejünk fölött összezsapó rendezetlenségei egy óriási szerves és irányított műveletté, amelyben mindegyikünknek megvan a maga helye – kétségtelenül atomszerű, de egyetlen és pótolhatatlan helye.

Az Ember, aki a Történelemnek értelmet ad.

Az Ember mint az Evolúció egyetlen abszolút paramétere.

Öt fejezet, mondtam. Tehát öt előirányzott fokozat, öt kiválasztott fázis, amely átfogja és élénk idézi az Antropogenezis nagy színjátékát.

1. Az Élet helye és jelentése a Mindenségben. Önmagába göngyölődő Világ.

2. A Bioszféra kibontakozása és az Antropoidák elkülönülése.

3. Az Ember megjelenése; vagy a „Reflexió lépése”.

4. A Nooszféra kialakulása

a) A terjeszkedés fázisa: Civilizálódás és Individuálódás.

5. A Nooszféra kialakulása

b) A sűrűsödés fázisa: Totalizálódás és Perszonalizálódás.

Igyekezzünk ennek az öt pontnak sorjában a mélyére hatolni.

I.

AZ ÉLET HELYE ÉS JELENTÉSE A MINDENSÉGBEN ÖNMAGÁBA GÖNGYÖLÖDŐ VILÁG

1. Fizika és Biológia: A probléma

Az Ember az Élet része: sőt (e lapokon ez a tulajdonképeni tételünk), az Élet legjellegzetesebb, legpolárisabb, legelőbb része. Lehetetlen tehát az Embernek a Világban elfoglalt helyzetét megfelelően értékelni anélkül, hogy előzetesen ne rögzítsenék az Élet helyét a Mindenségben, – vagyis hogy fel ne ismernék s el ne döntenék mindennek előtt, mit jelent az Élet az általános kozmikus szerkezetben. Evégből többé-kevésbé tudatosan felhasználjuk azokat az ismérveket, amelyeket magának az Embernek a szemügyre vétele alapján nyerünk.

Állást foglalni az Élet jelenségének az egyetemes evolúcióban való értelmére és értékére nézve; hidat (vagy legalább valami hídfélét) verni Biológia és Fizika között: ez lesz (szükségszerűen ez) első fejezetünk tárgya.

Ezt előrebocsátva, térjünk rá azonnal és konkrét módon a probléma elevenére. Ebből a célból, úgy látom, legokosabb lesz gondolatban visszatérnünk abba az időbe (mintegy hatvan éve), amikor a Curie házaspár bejelentette a rádium felfedezését. Akkor a fizikusok (talán már elfelejtettük) különös dilemma elé kerültek. Hogyan próbálják megérteni ezt az új elemet? . . . Ebben a különös szubsztanciában a Tudomány az Anyagnak valami sajátosan megtévesztő, vagy

éppen valami új állapotával találkozott? valami rendellenességgel, – vagy valami határesettel? Csupán csak a kíváncsiak számára gyűjteni való ritkaságról volna szó? vagy pedig egész új Fizikát kell teremtenünk?

A rádiummal kapcsolatban nem kellett sokáig kételkedni. De nem különös-e, hogy hasonló és még fontosabb kérdésben, az Élet kérdésében még manapság is tovább él egy egészen hasonló habozás? Mert végtére is, ha megkíséreljük a modern Tudományt „pszichoanalizálni”, nem jutunk-e a következő megállapításra: az Életet, rendkívüli tulajdonságai ellenére, amelyek abszolút egyetlenné teszik tapasztalásunk mezején, *mivel* látszólag oly ritka és oly kicsi (oly nevetségesen helyhez kötött, a tér egy pillanatnyi részén, egy csillag-szerű darabkán!), a Fizika továbbra is úgy tekinti és tárgyalja (akár kezdetben a rádiumot), mint valami kivételt, vagy mint a Természet nagy törvényeivel szembenálló szabálytalanságot, amely földi méreteken bizonyára érdekes szabálytalanság, de a Mindenség alapépítményének teljes megértésében nem igazán fontos. Eszerint az Élet az Anyag másodlagos jelensége, – ugyanúgy, ahogy a Gondolat meg az Élet másodlagos jelensége. Nemde, legalábbis implicite, túl gyakran és túl sokan gondolkodnak így még ma is.

Nos, úgy gondolom, éppen ezzel a minimizáló magatartással szemben kell mielőbb állást foglalnunk és hangsúlyozottan emlékeztetnünk arra, hogy, (akár a rádium esetében) van egy másik megoldása is a dilemmának, amellyel a tények a kutatók éleselméjűségét próbára teszik: az Élet egyáltalán nem bizzarr rendellenesség, amely szórványosan virágzik az Anyagon, hanem egy egyetemes kozmikus tulajdonság kiváltságos túlajtása, – az Élet nem másodlagos jelenség, hanem maga a Jelenség lényege.

Jegyezzük meg jól ezt a kiindulópontot, mert minden, amit a következő fejezetek tartalmaznak, teljesen azon az

őszinteségen és eltökéltségen múlik, amellyel erre az értelmi lépésre elhatározzuk magunkat. Így fejezhetjük ki:

Nyilvánvaló, hogy a modern Fizika nem született volna meg, ha (ami lehetetlen) a rádioaktivitást a fizikusok makacsul rendellenességnek tekintették volna. Hasonlóképpen – mondom – a Biológia sem tudna fejlődni és a Tudomány Világába összefüggően beilleszkedni másképpen, mint ha tudatosan elismerjük, hogy az Élet a körülöttünk levő Világ egyik legalapvetőbb és legjelentősebb mozgásának kifejeződése. Még pedig (és itt a probléma lényegét érintjük) nem valami érzelmi vagy véletlen döntés szerint, hanem olyan súlyos okok egész sorozatánál fogva, amelyek közvetlenül megmutatkoznak, mihelyt tudomásul vesszük azt a belső strukturális kapcsolatot, amely „az élet felötlését” az *Anyag komplexifikálódásának* – oly nyilvánvaló s mégis oly kevéssé megértett – óriási és egyetemes jelenségéhez fűzi.

Ez az, amit jól meg kell látnunk, ha be akarunk lépni az Ember és az Emberré-levés tanulmányozásának tágas kapuján. De utunk megvilágítására előbb írjuk körül a használandó szavakat. Az Élet, ismétlem majd folytonosan ezeken a lapokon, tapasztalatilag úgy jelenik meg a Tudomány előtt, mint a komplexitás anyagi megnyilatkozása. De ebben a sajátos esetben vajon mit kell értenünk „komplexitáson”?

2. Magyarázat. Az Anyag elrendeződésének különböző formái „Igazi” és „hamis” komplexitás

Először is, a következőkben *komplexitás* névvel természetesen *nem* jelölöm az egyszerű tömörülést; azaz *rendezetlen* elemek tetszőleges együttesét: mint pl. egy rakás homok, sőt még olyanokat sem, mint a csillagok és a planéták (ki-

véve egy bizonyos, a nehézségnek köszönhető zónaszerű osztályozódást, amelyben az alkotó anyagok sokszorossága akármilyen lehet).

Nem jelölöm vele egységek határtalan, *egyszerű geometriai ismétlődését* sem (bármily változatosak legyenek is ezek az egységek, és elrendeződésük tengelyei bármily számosak) – mint a kristályosodás meglepő és egyetemes jelenségében.

Ezen a kifejezésen egész pontosan a *kombinációt* értem, vagyis a csoportosulásnak azt a sajátos és magasabbrendű formáját, amelynek tulajdonsága, hogy bizonyos rögzített számú elemet kapcsol magába (mindegy, hogy sokat vagy keveset), – a halmozódás és az ismétlődés segítségével vagy anélkül – határozott sugarú, zárt együttesben: ilyen az atom, a molekula, a sejt, a többsejtű stb.

Rögzített számú elemek, zárt együttes. Hangsúlyozzuk ezt a kettős jelleget; hiszen e fejtegetések teljes sora ettől függ.

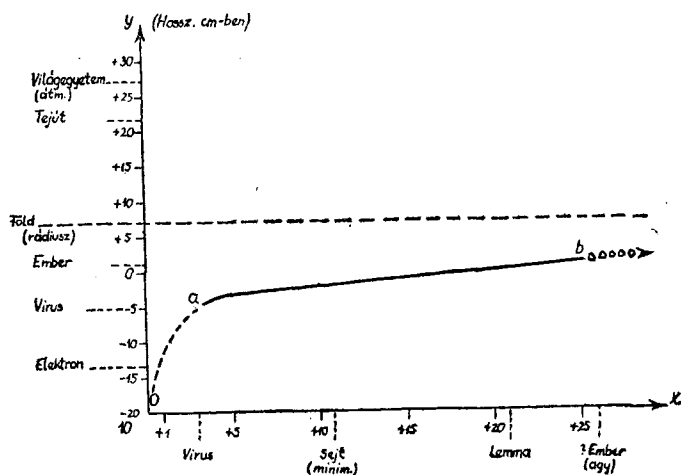
A tömörítés és a kristályosodás eseteiben az elrendeződés külsőleg természetszerűen mindig befejezetlen marad. Tehát anyag kívülről való bevitele mindig lehetséges. Más szóval, az égitestben vagy a kristályban az önmagához képest határolt egységnek semmi nyoma, hanem egyszerűen egy esetlegesen „körvonalezott” rendszer áll előttünk.

A kombinációval ellenben olyan típusú csoport születik, amely önmagában strukturálisan minden pillanatban befejezett (még akkor is, ha egy bizonyos osztálytól kezdve, mint látni fogjuk,¹ belülről határtalanul feszíthető): a *korpuszkula* (mikro- vagy mega-korpuszkula) valóban és kétszeresen „természetes” egység abban az értelemben, hogy körvonalaiban önmagához képest szervesen határolt, és a belső komplikálódás bizonyos magasabb fokain még az *autonómia* pontos jeleit is magán viseli. Komplexitás, amely

¹ Az „élő korpuszculák” osztálya.

fokozatosan bizonyos „centráltságot” eredményez, – nem a szimmetriáét, hanem a tevékenységét. „Centro-komplexitás”, mondhatnánk rövidség és pontosság kedvéért.

Próbáljuk meg kissé szemügyre venni, milyennek mutatkozik a fizikusok és biológusok egyelőre még oly kevésbé összefüggő Mindensége, ha a centro-komplexitás e szempontjából mindenestül újrendezzük. Tekintsük meg evégből az 1. ábrát.

1. ábra. – A Komplexitások természetes görbéje. (l. a szöveget.)

a: a Vitalizáció pontja.

b: a Hominizáció pontja.

3. A „Korpuszkulációs” görbe Élet és komplexitás

Azonnal látjuk, hogy ez az ábra két tengelyre szerkesztett görbe.

Az egyik tengelyre, (Oy)-ra nézve nincs semmi különös mondanivalónk. Abban a formában, amelyben használok, lényegében J. Huxleytől kölcsönöztem, és centiméterekben fejezi ki a Tudomány által a Természetben a mai napig felismert tájékoztató objektumok hosszúságát (vagy átmérőjét) a legkisebbektől a legnagyobbakig.²

A második – kevésbé használatos – tengely (Ox) már nem a dolgok lineáris kiterjedését próbálja kifejezni és felmérni, hanem (a fentebb meghatározott értelemben) komplexitásuk fokát; sietek hozzátenni, hogy ez inkább képzetes, mint való ábrázolás, mert ha a molekulákon túlhaladtunk, hamarosan lehetetlenné válik (legalábbis ma még) megszámálnunk vagy kiszámítanunk akár valamely lényben foglalt (egyszerű vagy összetett) elemeknek, akár az elemek vagy elemcsoportok között fennálló kapcsolatoknak a számát. Durva megközelítésképpen a „komplexitás paraméteréül” a legkisebb korpuszkulák esetében mégis a bennük csoportosuló atomok számát használtuk.³ Ez alighanem elég arra, hogy tájékoztasson azoknak a számoknak nagyságrendjéről, amelyekkel ebben a tartományban dolgoznunk kell.

Ezen az alapon az így kiválasztott két tengely segítségé-

² Talán sokkal „modernebb” lett volna, ha az ábrán 10^{-13} -ra tettük volna az Oy origóját; ennek a hosszúságnak ugyanis egyes fizikusok szerint megvan az eshetősége, hogy egy napon, mint abszolút hosszúsági kvantum (minimum) jelenjék meg a Mindenségben.

³ Az élőig erre a molekulasúlyok is használhatók volnának. De távolabb (vagyis a proteinekén túl) ez az együththató többé nem mérhető és nincs határozott értelme.

vel megpróbáltam általánosságban szimbolikusan vázolni azt, amit a Mindenség *korpuszkulációs görbéjének* fogok nevezni, s amelyet úgy nyerünk, hogy a már ismert *természetes* korpuszkulákat hosszúsági és komplexitási együttthatóik szerint csoportosítjuk. Ez a görbe az egyszerű parányitól (nukleáris elemektől) gyorsan emelkedik az élő korpuszku-láig. Azontúl lassabban emelkedik (mert az elrendeződés-sel a termet viszonylag nagyon kevésbé változik). A görbét a Föld sugarával aszimptotikusan rajzoltam, annak jelzésé-re, hogy a Mindenségben tudásunk szerint a legmagasabb és a legtágasabb komplexitás az, amit később (IV. fejezet) planetizált Emberiségnek fogok nevezni – a Nooszféra.

Fogadjuk el e görbe értékét; tanulmányozzuk most kö-zelebbről és próbáljuk megérteni. Mit mond, ha olvasni tudjuk?

Legelőször is arra mutat rá, mennyire megcsonkítaná Mindenségünket, ha csupán az Igen-Nagyra és az Igen-Ki-csinyre, azaz Pascal két „mélységére” korlátoznánk. Még ha nem is tartjuk számon az Idő mélységeit, – vagyis a Min-denségnek egy pillanatnyi keresztmetszetén maradunk, – van egy harmadik mélység: a komplexitása. Olvassuk csak az Ox-en levő számjegyeket, vajon nem csillagászatian ma-gasak-e? . . . Tehát térbelileg a világ nem egyszerűen (mint mondják) két végtelenre, hanem (legalább) *három* végtelen-re épül. A Parányira és a Mérhetetlenre, ez kétségtelen. De egyszersmind (begyökerezve mint a Parányi az Óriásiba, de aztán széttartóan a maga sajátos iránya szerint) a végte-lenül bonyolultra.

Ez pedig közvetlenül egy második, az elsőnél még fonto-sabb megjegyzéshez vezet. Minden Végtelent, tanítja a Fizi-ka, sajátos „hatások” jellemeznek, melyek e Végtelennek a sajátjai: nem abban az értelemben, hogy ezeket egyedül ő

birtokolja, hanem abban, hogy ezek a hatások az ő sajátlagos skáláján válnak érzékelhetőkké, sőt uralkodókká. Ilyenek a kvantumok a Parányiban. Ilyen a Relativitás az Óriásiban. Ha ezt elfogadjuk, mi lehet az igen nagy komplexek sajátos hatása (amelyeket az imént a Mindenség harmadik Végtelenéül ismertünk fel)? Figyeljük meg jól. Vajon nem éppen az-e, amit Életnek nevezünk, – nem az Élet-e a maga két sajátlagos tulajdonság-sorával: a külsővel (asszimiláció, reprodukció . . .) és a belsővel (interiorizáció, pszichizmus . . .)?

És valóban, ha nem csalódom, ez az a felszabadító távlat, amelyen számunkra a Világ jelentése és jövője múlik. Az előtt, mondtam az imént, sokáig úgy tekintették, mint a földi Anyag valami véletlen különlegességét, és ennek az lett az eredménye, hogy az egész Biológia még mindig csak sajátmagára támaszkodik, minden érthető kapcsolat nélkül a Fizika többi részével. De minden megváltozik, ha (mint azt az én korpuszkuációs görbém jelzi), a tudományos tapasztalás számára az Élet nem egyéb mint a *komplexsége lett Anyag* egyik sajátos terméke (*a* sajátos terméke): az egész kozmikus Világszövetnek koextenzív tulajdonsága, de számunkra csak ott pillantható meg, ahol a komplexitás (egy bizonyos számú küszöbön át, amelyeket majd pontosan felsorolunk) túllép egy bizonyos kritikus ponton, amelyen alul még nem láttunk semmit. Ahhoz hogy számunkra láthatóvá váljék a test tömegének változása, sebességének a fény sebességéhez kell közelítenie. Ahhoz, hogy sugárzása hatni kezdjen szemünkre, hőfokának 500 fokot kell elérnie. Miért ne tulajdoníthatnánk ugyanennek a mechanizmusnak azt, hogy egy milliós vagy félmilliós komplexitás erejéig az Anyag számunkra „holt”-nak tetszik (valójában életelöttinek kellene mondanunk), azon felül pedig már felpiroslik benne az Élet?

Ebből a szempontból – amely szerint a Biológia nem volna egyéb mint az igen nagy komplexek Fizikája – érdekes megfigyelnünk, mennyire elrendeződik minden a tapasztalás mezején; minden, mondom, kezdve a körülöttünk levő lények eloszlásán és megoszlásán. Térjünk vissza újból korpuszkulációs görbénkhez. Nem figyelemreméltó-e az a könnyedség, amellyel megadja a Világunkat alkotó sokszoros egységek lehető leghajlékonyabb és *legtermészetesebb osztályozását*? – Az Oy mentén, vagyis a termet nagyságrendje szerint, a tárgyak kategóriái összefüggéstelen módon következnek és keverednek: semmi sem világos. Viszont a komplexitás rendje szerint minden harmonikusan és erőfeszítés nélkül rendbejön a dolgok útvesztőjében. Csak az égitestek mint puszta *balma*zok nem találják helyüket a sémában. És még itt sem biztos, hogy beillesztésükre holnap nem fedezünk-e fel valami pontos funkcionális viszonyt a molekulásodás (korpuszkuláció) és a csillagok sűrűsödése között. Mert végre is, vajon a csillagok és planéták nem lombikok-e, amelyekben akár integrálódással (az egyszerűbbeknek a bonyolultabbakba) vagy dezintegrálódással (a bonyolultabbaknak az egyszerűbbekbe) alakulnak ki a Mindenséget alkotó különféle részek? Volna-e Ember, ha nem volna a Föld?

Természetes osztályozás, ismétlem. Következőleg (legújabb biológiai tapasztalataink legáltalánosabb és leghatározottabb eredményeire támaszkodva) jogosan tesszük hozzá: *születésrend*, tehát a *genezis nyoma*. Az 1. ábrán adott görbének, amint magáévá teszi a Valóság körvonalait, nemcsak az az előnye, hogy elménk számára logikus összefüggésben csoportosítja a Világon szemünk előtt jelenleg létező korpuszkuláris típusokat, hanem ezenkívül még kifejezésre juttatja azt is – az egész modern rendszertan tesz bizonyosságot

erről –, hogyan alakultak ki sorjában a kozmikus Tartam folyamán.⁴

Igyekezzünk kissé pontosabban megrajzolni ennek a genesisnek (vagy pontosabban: e Kozmogenezisnek) előbb általános Mechanizmusát – majd titkos Dinamizmusát.

4. *A korpuszkuláció mechanizmusa* *Az Élet lépése*

Az itt tanulmányozott görbén (még mindig az elsőn) két fő kritikus pont helyezkedik el:

a) a tulajdonképpeni Élet megjelenése – ezen az „észrevehető és formális életet” értem – (a Megelevenedés pontja, – vagy, amint mondani fogjuk, a Filetizálódásé);

b) az Ember megjelenése (az Emberiesedés pontja, vagy a Reflexióé).

Korlátozzuk ebben az első fejezetben figyelmünket az élet-előtti *Oa* szakaszra. De mielőtt belefognék, ideiktatok egy mentegetődzést és egy magyarázatot, mert egy ideig olyan tudományos területekre lépek (Fizika és Kémia), amelyek nem szakterületeim. Kérem az olvasót, ne lásson ebben a betolakodásban semmiféle igényt arra, hogy illetékességemem túl fekvő problémákat oldjak meg, hanem csupán felhívást a biológus részéről kartársaihoz, a fizikusokhoz és kémikusokhoz, arra kérve őket, adjanak tudós elemzéseikben mindig nagyobb és nagyobb szerepet az evolutív

⁴ Helyesbítve, ha szükséges, a pillanatnyi szétszóródásbeli vagy legyező-hatásokkal, amelyekből (mint pl. a szivárványban) oly típusok vagy tárgyak sorai születnek, amelyek egymás mellé helyezve „természetes sort” alkotnak, de nem mutatják meg az időben lefolyt egymásutáni állapotok nyomait, vagy pályáit: vagyis formák *spektrumai* és nem *vonalai*.

vagy genetikus szempontnak, amelyen át munkájuk a legkönnyebben csatlakozhat az Élet tartományában közelükben folyó, az övékéhez közeli kutatásokhoz.

E kitérő után térjünk vissza korpuszkuációs görbénk *Oa* szakaszához. Az ábrán nagyon rövid szakasz. De valójában, ha az érdekelt Anyag terjedelmét és a kozmikus komplexifikálódás ez első nekilendülésével betöltött időtartam hosszát nézzük, akkor óriási, sőt totális dologról van szó, mert a komplexifikálódás tovább folyik a Mindenség ősi eredete óta a csillagokat alkotó anyag teljes egészén át. Először az atomok átalakulása; és aztán a molekuláké! . . .

1. Először: az atomok alakulása

Fél évszázad óta a tudományos gondolkodás egyik legérdekesebb intellektuális jelensége bizonyára a Történelem fokozatos és ellenállhatatlan beáramlása a Fizio-kémiába. Az Anyag első elemei kvázi-abszolút matematikai állapotukból létezhető és konkrét valóságokká válnak; a Fizika és Kémia, a Számítás e tartományai, lassankint mintha bevezető fejezetekké válnának a „Világ Természetrájához” . . . Micsoda fordulat a Mindenségről való elképzelésünkben!

Abban, hogy volt és hogy ma is van atomgenezis, már senki sem kételkedik. De vajon milyen típusú (egyszerű-e vagy sokformájú) ez a genezis? – ebben asztronómusok és fizikusok távolról sem értenek egyet. Hogyan csoportosulnak magok és elektronok (elemek, amelyeknek egy napon szintén meg kell találni vagy el kell képzelni a születését) – magok és elektronok, a Hidrogéntől az Urániumig, az atomszámok és izotópjaik által képviselt különböző rekeszeiben? . . . Vajon *közvetlenül* (hő vagy sajátos nyomások hatására) kerülnek-e egyik vagy másik rekeszbe („spektrá-

lis sorozat”)? Vagy pedig, ellenkezőleg, úgy kell képzelni őket („additív sorozat”), hogy a Hidrogéntől kezdve lassankint, fokozatosan gyűlnek fel; vagy fordítva („szusztraktív sorozat”) mint az eredetileg ultra-sűrített Anyag disszociálódásának szintén egymást követő ugrásokban létrejött eredményét? Ha helyesen értem, ma jobban tudjuk, hogyan esnek széjjel az atomok, mint azt, hogyan állnak össze.

E kétségek közt mégis felmerül egy bizonyosság; és tárgyamra nézve egyedül ez a fontos. Bármilyeneknek mutatkozzanak is majd az atomok kialakulásának (még tisztázandó) modalitásai, maga a kialakulás az Élet dolgaira vonatkoztatva olyan különleges jellegű, amely figyelmet érdemel: az igazi származásvonalak (vagy *filumok*) *hiányára* gondolok. Akár egycsapásra, akár több fázisban alakulnak ki az atomok, történetük folyamán (még a legkedvezőbb esetben is) csupán „ontogeneziseken” mennek át. Többé-kevésbé lassan, de végeredményben mindegyik csupán önmagának születik, – semmit sem ad tovább: akár egy épülő ház. És a lehetséges háztípusok matematikailag előrelátható és korlátozott számú kombinációknak felelnek meg. És a nukleáris Fizikának a transzurán elemekkel kapcsolatos csodálatos sikerei ellenére is, az Anyag atomizálódása, úgy látszik, valóban eljutott a tetőzésig, amelyen már nemigen léphet túl. Itt a korpuszkulásodás folyamata gyakorlatilag, úgy látszik, megállott. Ami nem jelenti azt, hogy ne éledne újra annál erősebben egy másik, szabadságokban gazdagabb irányba: a Molekulák irányába.

2. Az élő Molekulák és Proteinek genezise

Evolutív szempontunkból a Molekulák egyik legérdekesebb jellemvonása az a mód, és képesség, amellyel az atomok világában abszolúte mindenütt meg tudnak jelenni, „csírázni” képesek. Nincs olyan atom, amely bizonyos körülmények között molekuláris összetételbe ne léphetne. Következésképpen a molekuláris világ nem *kiágazik* az atomvilágból: hanem beburkolja, mint valami felleg vagy légkör. – Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy bizonyos szektorokban, *bizonyos sugarak mentén*, a molekulásodás ne lenne különösen tevékeny és *additív*: amint ez alacsony hőfokok mellett kiváltképpen a Széntől kezdve mutatkozik. Míg az Atomok világa úgy viselkedik, mint merev felhalmozódás, a Molekulák világa valóságos belső képlékenységet árul el, amelynél fogva szinte szét tud folyni és minden kedvező irányban „pszeudopódákat” képes hajtani. Ilyen figyelemreméltó csoport a titokzatos *proteinek*, amelyekre most figyelmünket irányítanunk kell.

A szó nagyon általános értelmében „proteineken” az anyagoknak azt a – szerves kémia által oly türelmesen és szenvedélyesen tanulmányozott – túlburjánzását értem itt, amelyben az ilyen binér csoportok mint CO, CH, NH, különböző gyökökkel egyszerű vagy sokszoros, megnyúlt vagy magukra csavarodó láncokká társulnak, míg fantasztikus, sokszor milliókra emelkedő molekulasúlyokat érnek el; s ez rendkívüli formai mozgékonytságot kölcsönöz nekik. „Proteiform proteinek”, – mondták szójátékosan.

Komoly nehézség, a proteinek „természetrájának” tanulmányozásában, hogy a jelen világban szabad állapotban nem ismerjük (vagy nem jól ismerjük) őket, csupán élő szervezetekbe beépülve; azokban és azoknak a függvényeként gya-

níthatjuk róluk, hogy az idők folyamán erősen bonyolulttá váltak.

Mindemellett, (egy ismereteinkben nagyon feszélyező hiány ellenére – e hiány ezen a szinten csak eggyel több példája annak, – és ezt újra meg újra hangsúlyoznunk kell – mennyire lehetetlenné teszi, automatikusan a dolgok eredetének közvetlen észlelését számunkra a múlt többé vagy kevésbé vastagon közbeiktató közege) – mindemellett mondom, lehetetlenség fel nem tételeznünk, – adva lévén a szénvegyületek mostani eloszlása a földgolyó felszínén, – hogy protein típusú anyagoknak kellett alakulniuk az ifjú Föld érzékeny és besugárzott felületi zónáiban; és fel nem tételeznünk következőleg azt, hogy a Megelevenedés hatalmas tüneményének – bármily iszonyúan valószínűtlennek tetszik, mégis a planetáris geokémizmus úgyszólván elkerülhetetlen hatására – ez őseredeti proteinek ölen kellett bekövetkeznie.⁵

Az Embernek – mint látni fogjuk – a Főemlősök tömörülése folytán és annak keretében kellett a Pliocénben megjelennie. Hasonlóképpen a proteinek túlbujáúzása (mondhatnánk, felizzása) folytán és közepett kellett az Életnek a Földön először felmerülnie, fellángolnia.

Ez pedig szellemünk számára egy végső kérdést vet fel.

Az Ember esetében, – fogjuk mondani – úgy látszik, egy pszichikai forradalomhoz (a gondolkodás képességének megjelenéséhez) kell kapcsolnunk a Nooszféra kialakulását meghatározó új tulajdonságok egész kötegét. Itt, az Élet megszületésének esetében, merre kell fordulnunk, hogy meglásuk az alapvető mutációt, amely valamikor és valahol végbemehetett a Föld széntartalmú molekula-tömegében, hogy

⁵ Lásd A. Dauvillier: „Le Cours de physique cosmique au Collège de France”. *Revue Scientifique* 1945. május. 220. l.

bizonyos proteineknek mások rovására kedvezzen, megadva számukra a páratlan lehetőséget, hogy megkezdjék a Bioszféra bevételeit? – merre, ha nem a molekuláris disszimetriának és a sejt asszimilációs mechanizmusának kettős felfedezése felé?

Igyekezzünk jobban megérteni ezt a fontos körülményt.

Mint fentebb mondtuk, a valódi korpuszculás komplexitás lényege, hogy (eltérően attól, ami például a kristályban történik) önmagukba zárt egységes csoportokban jut kifejezésre. Ilyen zárt rendszerek kétféleképpen gondolhatók el, – aszerint, hogy véglegesen megálltak-e önmaguknál (egy vízmolekula, vagy benzinmolekula esete) – vagy pedig képesek összetételük, azaz komplexitásuk módosítására anélkül, hogy széjjelbomlanának (ilyen éppen a sejt). A korpuszculák e második esetében az egység minden pillanatban valóban magábazárt marad, de *zártága mozgékony*, – mert maga a komplexitás is minden pillanatban tovább nőhet a részecske megtörése nélkül.

Rendkívüli rugalmasságának ellenére is, amely ingadozhat, hogy úgy mondjuk, a kristályosság (izomérek) és a szerkevesség között, a „halott” (vagyis élet-előtti) proteinek még az első kategóriába, vagyis a „megállapodott” korpuszculákhoz tartoznak. Viszont a legelemibb élőket (vírusokat, baktériumokat) is, bármily közel legyenek is a proteinekhez, nem az határozza-e meg, hogy megtalálták a módját, miképpen kell mindig nyitva tartani egy ajtót a komplexitás és egységesült heterogenység többlete felé?

Minél többet gondolkodunk ezen az egyszerű dolgon, annál hajlandóbbak vagyunk az élő világot úgy tekinteni, mint (az asszimilációnak és velejáróinak: társulásnak, szaporodásnak, sokasodásnak játéka révén) a határtalan korpuszculásodás lejtőjére hajított partikulák óriási kéváját, amelynek földi végpontja azonban talán már kezd körvonalozódni a

jövőben (lásd az V. fejezetet: a Nooszféra konvergenciája). Fentebb úgy határoztuk meg görbénk *a* pontját, mint a Megelevenedés pontját. Ugyanilyen helyesen nevezhetnénk a „Filetizálódás pontjának” is. Ezen a ponton túlhaladva ugyanis mindig gyorsabban és asztronomikusabban komplikódó korpuszkulákat találunk. De a megelőzőleg történetektől eltérően, ezek a korpuszkulák már csak *szeriálisan*, additív módon, egymás jóvoltából épülnek fel és állanak fenn – mint valami sorozat vagy röppálya – egymásnak támasztékul szolgálva – egy még el nem ért teljesség felé. Az egész Fizika és Kémia átértékelődik és átalakul a Filogenezis fölfedezése és kifejtése által!

Így történnek tehát a dolgok. De ahhoz, hogy egy ilyen mechanizmus, egy ilyen, mondhatni, „fékevesztett molekulásodás” – kialakulhasson és tovább folyhasson, nem kell-e mögötte valami hatalmas dinamizmus létét és befolyását feltételeznünk?

Befejezésül álljunk meg e ponton.

5. *A korpuszkulásodás dinamizmusa* *A tudat terjeszkedése*

Amint lassankint megszabadulunk az antik Kozmosz korlátaitól és mozdulatlanságától, elménk kezd hozzászokni azoknak a hatalmas áramlatoknak gondolatához, amelyek az egész Mindenséget totalitásában érintik. Először regresszív áramok: Entrópia, az Energia Széthullása – ezeket ismertük fel legelőször. De progresszív, vagy konstruktív áramlatok is. Nem beszélnek-e ma egy robbanó kiterjeszkedésben levő Mindenségről, amely valamely primitív „atommal” veszi kezdetét, ahol Idő és Tér egyfajta abszolút zéróban fojtanak meg egymást?

Ezen a skálán és ebben a stílusban kell, ha nem csalódom, elgondolni az Életet, ha meg akarjuk érteni az Embert.

Mert végre is, ha egy térbelileg kiterjedő Világegyetemet a galaktikák színeképeinek a vörös felé tolódásával, a „vöröseltolódással” kell magyarázni, ez helyes; ennek senki sem mond ellent. De akkor a Korpuszkuáció állandó, szüntelen, mindenütt működő mechanizmusának érthetővé tételére miért ne lehetne olyan a Mindenség, hogy egy tömbben, felülről aljáig, önmagába göngyölődnék, míg növekedő komplexitásban nem interiorizálódnak? . . .

Tudom ezt, és érzem. Attól befolyásolva, hogy a régi determinista szempontból a magasrendű élő komplexek alakulásában mennyi a valószínűtlen, ösztönszerűen vonakodunk tőle, hogy egyszerre valamennyit beillesszük egy határozott „okság” tudományos rendszerébe. Mindig megjelenik a kivételesnek vagy az abnormálisnak gondolata, mikor fel akarjuk építeni a Szervezettnak Fizikáját. Mindazonáltal a tények – a szakadatlanul gyülemelő tények halmozódása – nem készítetnek-e bennünket a következőknek elfogadására:

Tagadhatatlan, hogy a kozmikus világanyag egy része magára hagyottan nemcsak hogy nem foszlik széjjel, hanem – mintha önmagának valami virágja volna – megelevenedik. Olyannyira, hogy az Entropián felül, (amelynek révén az Energia degradálódik), – a Kiterjeszkedésen felül (amelynek révén a Mindenség mezőnyi kifejlenek és szemcsésednek) – az elektromos és gravitációs vonzásokon felül (amelynek révén a csillagközi por egybegyűlik): kénytelenek vagyunk ezentúl (ha valóban meg akarunk felelni a tapasztalásnak és meg akarjuk menteni az *egész* jelenséget) tekintetbe venni és elfogadni egy interiorizáló komplexifikálódás

állandó, örökös áramlását, amely a Dolgok totális tömegét áthatja.⁶

Eljutottunk tehát ehhez az első megállapításhoz: függetlenül minden tudományos (és még inkább minden finalista) értelmezéstől, a Mindenség mintha „terhelve” volna komplexitással, felfelé esik, mindig tökéletesebb elrendeződési formák felé.⁷

De az ilyen nyers megállapítás nem elégíti ki telhetetlen és mindent alapjában megérteni akaró kielégíthetetlen elménket. Az önmagába göngyölődés kozmikus mozgásának léte valóban vitathatatlanak látszik. De hol keressük legmélyebb rugóját?

Itt három értelmi magatartás lehetséges.

a) A kozmikus korpuszkulásodásnak ezt a talányos rugóját vajon a természetes kiválasztás *sui generis* automatizmusában kell keresnünk (*materialista* felfogás), amely az Anyagot (ha egyszer a véletlenek statisztikai játéka révén a rendtelenségből és az egyszerű kristályosodásból kiszabadult)

⁶ Ezen az alapon azt lehetne mondani, hogy 1. ábránkon az *Ox* és *Oy* tengelyek (többé nem mint koordinátatengelyek, hanem mint mozgástengelyek) a kozmikus evolúció két legfőbb irányának felelnek meg: itt, *Oy* mentén, a Mindenség terjeszkedése a parányitól az óriásig; és ott *Ox* mentén, ugyanaz a Mindenség, amint önmagába göngyölődik és centrálódik a nagyon egyszerűtől a roppant bonyolultig; a mozgás itt is, ott is gyorsul (mint valami előreesésben), ahelyett, hogy lassulna.

⁷ Ez a kozmikus csuszamlás az Egyszerűtől a Komplexig (vagy ami egyremegy, a Rendezetlentől a Rendezettig), jól jegyezzük meg, a rendetlen Heterogéntől a rendezett Heterogénbe való átmenetnek felel meg, – és egyáltalán nem a Homogéntől a Heterogénig való spenceri átmenetnek. A kezdő Sokszorosóságot nem képzelhetjük másképpen, mint óriási, széjjelszórt sokféleséget. Mellesleg jelezzük, hogy a Sűrűsödésnek (az Égitesteket létrehozó) newtoni Gravitációja, meg (az Életet létrehozó) komplexifikáció Gravitációja közt talán rejtett viszony van. Mindenesetre a kettő csak egymással együtt működik.

elkötelezi, és mint a hólabdát egyre gyorsabban göngyölíti fölfelé egyre magasabb komplexitások kaptatóján?

b) Vagy ellenkezőleg (spiritualista felfogás) a „tudat kiterjeszkedésében”⁸ kell keresnünk, amely legyőzhetetlenül tart (akár fejünkben a gondolat) a végső kiteljesedés felé, de csak úgy arat sikert, ha rendezi, vagyis az invenció játékaival mindig jobban centrálja az Anyagot maga körül? Nem mint az első magyarázatban, „mindig több a tudat a Világon, mert mindig több a (véletlenül realizált) komplexitás”; hanem „mindig több (előkészített) komplexitás, mert mindig több a (fokozatosan felmerülő) tudat”?

c) Vagy pedig (anélkül hogy a szellem – anyag konfliktust fölvetnénk) meg kell elégednünk a következő megjegyzés formulázásával? A régi, Laplace-féle Mindenségben a kontingencia egyszer adott mennyisége vég nélkül ugyanaz marad, bármilyenek legyenek is a végnélküli átalakulásai a rendszer minden következő állapotában. Egy einsteini vagy heisenbergi Világegyetemben ellenben a határozatlanság mennyisége (mert minden egyes korpuszkula játéka folytonosan táplálja) változik, és a rendszer jobb elrendeződése folytán határtalan növekedésre is képes. De akkor nem a Mindenségből kiválasztódó Határozatlanság e szüntelenül növekedő tömegének szolgál-e bizonyos levezetőjéül – mindenütt, ahol csak lehetséges – az Anyag megelevenedése?

Remélem, hogy e munka folyamán majd kiderül (V. Fejezet): ha az Ember föltünéséig szigorúan véve egyedül a pusztán természetes kiválasztódás determinista rugója is elegendő ahhoz, hogy külsőleg megmagyarázza az Élet haladását: – akkor legalább is a „Reflexió lépésétől” kezdve szükséges hozzátenni (sőt a helyébe tenni) az invenció pszichikai

⁸ A tudat, vagyis a *belső*, – mely vagy tapasztalatilag megragadható, vagy (mert infinitizimális) megragadhatatlan – mind az élet-előtti, mind az élő Korpuszkuákban.

rugóját, ha a legfelsőbb mozzanataiban is meg akarjuk magyarázni a kozmikus Korpuszkuilizáció emelkedő menetét.

Ebben a kérdésben kétségtelen, hogy a Tudomány még nem mondta ki az utolsó szót.

Annyi mindenesetre bizonyos (és alapjában véve ez itt az egyetlen fontos kérdés), hogy amennyiben Világunk akár így, akár úgy, valóban fokozatosan rendeződő valami, akkor jobban megértjük, hogy az Életet a Mindenségben többé nem lehet valami felületi esetlegességnak tekintenünk, hanem úgy kell fölfognunk, mint mindenütt jelenlevő nyomást, – amely készen áll arra, hogy a Kozmoszban a legkisebb hasadákon bárhol felfakadjon, – és ha egyszer megjelent, már képtelen fel nem használni minden eshetőséget és minden utat-módot, hogy a végsőkéig érjen mindabban, amit külsőleg a komplexitásban, és belsőleg a Tudatban elérhet.

Ezért olyan alapvető és olyan drámai a tanulmány, amelybe most belefogunk: az Emberről és geneziséről. –

Az Ember: nem olyan zoológiai típus mint a többi. Az Ember: egy önmagába fordulásnak és egy konvergenciának a magva, amelyben helyhez kötve kis planétánkon (bármily elveszettnek lássék is a Térben és az Időben) a bennünket körülvevő mérhetetlenségek valószínűleg legjellegzetesebb és legbeszédesebb áramlata mutatkozik meg.

Az Ember: – akinek révén és akiben a Világegyetem önmagába göngyölődik.

II.

A BIOSZFÉRA KIBONTAKOZÁSA ÉS AZ ANTROPOIDOK KIVÁLÁSA

Az első fejezetben gondolatmenetünket a korpuszskulációs görbe *a*) pontjánál, a Megelevenedésnél (vagy Filetizálódásnál) hagytuk abba, ahol – mondtam – bizonyos titokzatos „asszimilációs” képességgel felruházott proteinektől kezdve, az Anyagot átfogta, átítatta a szupermolekulásodás előretartó, állandóan nyitott mozgása. – Most arról van szó, – ez lesz a második fejezet tárgya –, hogy elemzésünket az *ab* szegmentumra (lásd 1. ábra) terjesszük ki, – maga a *b* pont (az Emberré-levés vagy a Reflexió pontja) azonban kimarad innét, annak tanulmányozását a következő fejezetre hagyjuk. Óriási anyag még korlátozva is; sőt aránytalan, mert ez a „kis” szegmentum a valóságban genetikus fonalak (filumok) millióinak a valószínűtlenségig komplikált kötegét képviseli, és több mint 600 millió évet ölel fel... De (éppen nagysága miatt) mégsem fölösleges megkísérelnünk egyetlen pillantással átfogni ezt az anyagot, úgy, hogy viszszevetjük legfontosabb strukturális elemeire.

Evégből, miután néhány megjegyzést teszek az *a* pontnak, a megelevenedés pontjának előrelátható dimenzióira és ki-robbanó jellegére vonatkozólag, a következőkben az alábbi pontokat tekintjük át:

1. A Bioszféra veleszületett valószínű arculata.

2. Az Élet Fája: általános forma.
3. Az Élet Fája: „sudarának” keresése (komplexifikálódás és cerebralizálódás).
4. A Főemlősök tengelye és a pliocén „antropoid folt”.
– Fogjunk hozzá.

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK AZ ÉLET MEGINDULÁSÁNAK ALAPJA: MONO- VAGY POLIFILETIZMUS?

Az 1. ábra görbéjén az Élet elindulását sematikusan egy kritikus pont képviseli. De ez még csak szimbólum. A dolgok fizikai valóságában vajon milyen felületet, sőt milyen struktúrát kell e „pontnak” tulajdonítanunk? Vagyis, ha megpróbáljuk elképzelni a tényeket: milyen számban, milyen ritmusban eshettek át a protein-molekulák azon a sajtószerű mutáción, amely megelevenítette őket? egységenként, vagy miriádjával? és ha nem egyetlen ponton fakadt fel az élet, akkor hány helyen és hány különböző pillanatban? Más szóval, vajon az Életet végső eredetében monofiletikusnak, vagy polifiletikusnak kell-e tekintenünk?

Mondjuk meg azonnal, hogy e kérdésre még nem tudunk, és valószínűleg soha nem is tudunk teljes biztonsággal válaszolni. Hamarosan alkalmam lesz hangsúlyozni, amikor majd az Embernek a Földön történt első megjelenéséről lesz szó, hogy a „kezdődések” minden téren könnyörtelenül elmosódnak: megkülönböztethetetlenek maradnak szemünk számára a Múlt elnyelő hatása miatt. E törvény még a rövid emberi történelmen belül is érvényes. Hogyan is ne érvényesülne hát egy olyan mélységű és oly parányi elemeket érintő eseményben, mint az első szén-molekulák életrekelése?

Ebben a kérdésben fantáziánk megnyugtató és a prob-

léma körvonalazása végett utalás történt egy érdekes tényre: arra a különleges hasonlatosságra, amely élő anyagokon figyelhető meg annyira sajátosságos és annyira esetleges pontokon, hogy e hasonlóság sokkal inkább igazi rokonság jelelnek, semmint konvergencia eredményének látszik. Például az élőnél a molekuláris disszimetria szabályszerűen csak egyikében mutatkozik ama két lehetséges formának, amelyeket a kémiai elemek, úgy látszik, tetszőlegesen tehettek volna magukévá. A protoplazmában, a glukoz, a cellulózek és az aminosavak mind dextrógirek; az albuminok, a cholesterol, a fructose balon forgatók. Hasonlóképpen, az enzimek az élőlények egész során át ugyanazok. Hogy magyarázzuk ezt a részletjellegekben való egybeesést, a „tervnek ezt az egységét”? Annak a jelét kell-e látnunk benne, mint a földi Gerincesek „ötujjú négylábúságában”, hogy az Élet kezdetben egy viszonylag keskeny pedunkulus-metszeten csírázott, a Földnek egy többé-kevésbé határolt zónáján, egyetlen Tartambeli kibocsátódásban? – vagy, éppen ellenkezőleg, ezek a kristálykémiai analógiák összeegyeztethetők egy nagy felületű elindulással, kiválasztások és konvergenciák ismételt játékával?

Ebben a tárgyban igazán nem kívánok dönten. Különben is, mire volna jó? Vizsgálatunk e pontján voltaképpen csak egy a fontos: megérteni, hogy akár az egyik, akár a másik esetben (vagyis kezdetben akár 1, akár n volt a megelevenedés pontjainak száma) az eredménynek ugyanannak kellett lennie: ez pedig a planéta fotokémiailag érzékeny egész felületének rendkívüli sebességgel történő elárasztása. Mint ha ez a felület akkor az Élettel kapcsolatban valamiféle túltelítettség állapotában lett volna, ami a megeleveníthető elemeknek egyetlen hártába való gyors összefogását eredményezte, – első vázlatát annak, aminek, majd a geológiai idők folyamán „a Bioszférát” kell szolgáltatnia.

1. A BIOSZFÉRA EREDETI VONÁSAI

Bioszférán itt nem a földgolyónak azt a periférikus zónáját kell értenünk (mint némelyek tévesen teszik), amelyre az Élet határolódik, hanem magát azt a szerves anyagból álló réteget, amely a Földet ma beburkolja – ez vékonysága ellenére is igazi szerkezeti rétege a planétának. A bennünket hordozó égitest érzékeny hártyája, – bámulatosan összeillesztett készülék, s ha látni tudunk, áttetszik rajta az (egyelőre inkább előreérezett, mint elménkkal igazán felfogott) kapcsolat, mely ugyanannak a kozmikus dinamizmusnak ölen egymáshoz köt Biológiát, Fizikát és Asztronómiát.

Valószínű, hogy a kezdet kezdetén, ahova most képzeljük magunkat, a Bioszféra még nem dagadt túl az ősi Óceán folyékony rétegén. Tudjuk-e egyébként, kiemelkedett-e már a vizekből valamely őskontinensnek akár legkisebb nyoma is e távoli korszakokban?

Ennél bizonyosabb az, hogy a földgolyó felületén megjelent protoplazma-szerű hab a maga „planetaritásán” kívül már az első időkben elárulhatta a későbbi korszakok folyamán szabályszerű növekedésre váró másik tulajdonságát, vagyis azoknak az elemeknek egymással való rendkívüli kapcsolatait, amelyek a habnak még formátlan és ingó tömegét alkották. – Mert a komplexitás nem fejlődhetett egy-egy korpuszkula belsejében anélkül, hogy ezzel együtt és fokról fokra ne vezetett volna a viszonyok összefonódására, érzékeny és örökösen mozgó egyensúlyra a szomszédos korpuszculák között. Ez a kollektív egymásközzéti komplexitás, amely mindegyik részecske belső komplexitásának természetes kiterjeszkedése és többlete volt, mint majd látni fogjuk, az Embernél a „konvergens társadalmosadás” formájában valami sajátos, végső és egyetlen módon kapott kifejezést. Egyelőre jegyezzünk meg ebből csak annyit, hogy

kezdetében, bármennyire szemcsézett és szakadozott lehetett is a megelevenedett Anyag mezőnye, – már ez óta az elemi fázis óta mély (és majd mind jobban erősödő) affinitások és vonzások hálózata egyesítette, és fűzte óriási szimbiózisban mind szorosabbra a csírázó képességgel olyannyira telített részecskék megszámlálhatatlan seregét. Nem egyszerű sereg, egyszerű halmaz volt ez; hanem a Föld zárt görbülete által eszközölt lassú és folytonos nyomástól már szoros szövet, – melynek mélyén sokszoros *elágazások* indultak meg homályosan. Ezeknek a vonásait kell most kihamoznunk, mielőtt megkeressük, vajon látszólagos rendtelenségük mögött – a mindig nagyobb komplexitás és egyre több tudat felé törő általános polarizálódáson felül – nem rejtőzik-e a növekedésnek és irányulásnak valamilyen fő-tengelye.

2. ábra. – Az Élet Fája (vagy faszerű elágazásai).
Egyszerűsített séma. (l. a szöveget.)

AZ ÉLET FÁJA ÁLTALÁNOS FORMA

A 2. ábrában megpróbáltam a legnagyobb egyszerűsítéssel, szimbolikusan kifejezni a Bioszféra fő strukturális vonalait, úgy, ahogyan kétévszázados munka árán, finom és türelmes elemzéssel a zoológusok és a botanikusok seregének sikerült megállapítaniuk. Amint mondom, egyszerűsített ábra; ne feledjük, hogy ez fiktív síkra „terített” vagy „kibontott” ábra; mert a Természet valóságában a jelölt elágazások mind biológiailag, mind térbelileg egy pillanatra sem szűntek meg szorosan önmagába göngyölödött, mintegy önmagára gombolyodó Egészlet alkotni. – Azonfölül: a rendszerezők az itt adott sémát közvetlenül és kezdetben csak a Bioszférát jelenleg alkotó fajok számára készítették. De ebben az esetben is, mint az első ábránál, azt találjuk (tanúságot tesz róla a Paleontológia), hogy a típusok morfológiai elrendeződése pontosan megfelel a világban való időbeli megjelenésük sorrendjének. Ebből pedig az következik, hogy az Élet Fáját, mely a rajzon látható, tekinthetjük (mint minden *természetes* osztályozásnál) akár mint a jelenben élő formák sokféleségét, akár mint a múltban való megjelenésük történetét. Bennünket természetesen ez a másik szemléletmód érdekel.

E tájékoztató megjegyzések után térjünk rá az ábra különböző elemeinek vizsgálatára. Első pillantásra két tisztán határolt zóna válik el rajta: alul egysejtű lények zavaros szőnyege; fent többsejtű szervezetek erősen elágazó rendszere.

a) Az Egysejtűek

Evolutív szempontból, (és munkánkban ehhez ragaszkodunk) az Egysejtűek világában az a megkapó, hogy szinte kézzelfogható módon árulja el és fejezi ki az Élet korpuszkuláris eredetét és természetét. Ugyanis akár csupán a mikroszkóp által eddig feltárt legkisebb organizmusok egyszerűségét figyeljük meg (nem több mint száz proteinmolekula egy ezredmilliméter hosszúságú baktériumban; és talán egyetlenegy az ultravírusokban és génekben...), akár megpróbáljuk tudatosítani a Föld édes és sós vizeit megtöltő Protozoák és Protófitek óriási nyüzsgését: egyformán eltűnőben van az álkorlát, amely elménk számára talán két, abszolúte különálló kategóriává tette az Emlősök és az Atomok egységét; szigorú tapasztalás szerint az Élet, mikor az Anyagból felmerül, még molekuláris állapotában csillog, és ezt az állapotot szaporodási képességének csodálatos játékával fenn is tartja.

De ehhez, azonnal hozzá kell tennünk, hogy a *mostani* Egysejtűek, minden vitathatatlan „primitívségük” ellenére (akár az Etnológiában az ősnépek) csak nagyon tökéletlen képet adnak arról, milyen lehetett „faunájuk” megjelenésük első korszakaiban. Mai formájában együttesük nagyon régi és nagyon differenciált csoportnak mutatkozik, ahol ultrabonyolult típusok (Csillószőrűek, páncélosok...) szomszédosak más, ultra-egyszerű formákkal (vírus), amelyek talán csak később degradálódtak. Sőt, egy eredetükhöz elég közel álló korszakban valami fontos kettéhasadáson kellett keresztülmenniük zavarosan homogén tömegükben: ez a hasadás elválasztotta a (klorofilosan táplálkozó) proto-Növényeket a proto-Állatoktól (az előbbieknél élősdijeitől) – nem beszélve a titokzatosabb (és mozdulatlanságban veszteglő) csoportról, az autotróf lényekéről (amelyek közvetlenül nap-

sugárzás közbejötté nélkül képesek az „ásványit” asszimilálni).

A kezdeti hasadástól elindulva haladhatunk most már tovább, akár az állati, akár a növényi Soksejtűek világába.

b) A Soksejtűek

Ha a Metazoa állatvilágát lényegére visszavezetve és a Növényvilág óriási törzsétől, mely köré göngyölődik (s amelyről nem beszélünk), elkülönítve vizsgáljuk, az ma két különösen életképes főtörzset mutat, s ezek mindegyike (mint ezt már gyakran jelezték) az élet problémájának egy-egy főmegoldását képviseli:

- egyfelől az Ízeltlábúakét (Pókok, Rákok, Rovarok...), amelyeknek páncéljuk, vagyis külső vázuk van;

- és másfelől a Gerincesekét, főleg belső vázzal: ezek egy napon kiemelkedtek úszó formáikból, a halformából, hogy kifejlésszék a járó Négylábúak kivételesen „monosztatikus”, progresszív és győzedelmes csoportját, – ezt a Kontinenseken uralkodó csoportot, amelyben (ábránkon) csak három egymáson alapuló nagy alcsoport, a Kétlábúak, a Hüllők és az Emlősök megkülönböztetésére szorítkoztunk.

Ezen a két uralkodó törzsen kívül és „alatta”, velük való határozottabb kapcsolatok nélkül más, rendkívül tágas, de kétségkívül kevésbé haladó alsóbb világok rajzolódhatnak ki és lebegnek: itt az Ízeltlábúakhoz közelebbálló Trochoforák (Gyűrűsférgek, Puhatestűek); amott a még eltérőbb Tüskésbőrűek, Cölenterák, Szivacsfélék: mint valami hátér vagy bozót, mely az ifjú Bioszféra csodálatos „teremtő” termékenységéről és hihetetlenül buja szaporodási képességéről tanúskodik.

Szakítsuk meg most a nagy zoológikus típusok rövid lel-

tárbavételét és próbáljuk meg egészében áttekinteni a helyzetet. Mit tanít nekünk összességében a szemünk előtt álló séma a „helyzet-Zoológia” szempontjából? Három fődolgot olvashatunk ki belőle:

1. először is a *származásvonal* (vagy *filum*) fontosságának fokozatos növekedését az élő világban. Az egysejtűek tartományában (legalábbis a mi szemünk számára) a korpuszkuláris pályák morfológiailag rövidek, – mintha a származtatott formák gyorsan és majdnem rendezetlenül rögzítődnének: gombatelepek, mohák... – A többsejtűektől kezdve viszont a bioszferikus anyag határozottan rostossá válik (hosszú és jól kivehető filumok) és ez az új anyag lehetővé teszi azokat a tág morfológiai kibontakozásokat, amelyek olyan jellegzetesek a Természet magasabb szintjein. Ez az anyag annyira rostos, hogy vonalak – vagyis származásvonalak – ezreire, (sőt bizonyos esetekben, például az Ízeltlábúaknál, tízezeire vagy százezeire) kellene az ábra minden vonását felbontani, ha akárcsak közelítő képet akarnánk adni az Élet hálózatának rendkívüli bonyolultságáról: olyan vonalakra, amelyekre nemcsak külsőleg jellemző valami eredeti stílus, hanem amelyeknek mindegyike belsőleg is rendelkezik, legalább is infinitezimális fokon (miért ne fogadnánk el?)⁹ a feltalálásnak és a társadalmasodásnak sajátos, fajlagos és közölhetetlen képességével.

2. Megláthatjuk azután benne a jellegzetes játékát annak, amit a *váltás törvényének* nevezhetünk. – Legvilágosabb strukturált szegmentumaiból ítélve, úgy látszik, az Élet nem nagyon sokáig folyhat pontosan azonos irányban. Egy lépés jobbra, egy lépés balra... Erezetek vagy „pikkelyek” egy-

⁹ Hacsak nem szorítkozzunk, ami elég nehéz lenne, az Evolúciónak tisztán determinista magyarázatára.

másutánja, amelyeknek legyezővé társulása úgy javítódik és egyenlítődik ki, hogy az együttesben a folytonosság benyomását kelti. – Ez a „lüktető” és széttartó rendszer nyilvánvaló – úgy, ahogy a második ábrán az „osztály” rendszertani skáláján felvázoltam. De, amint a kristályok vagy bizonyos növények esetében történik, itt az Élet Fájának makroszerkezete csupán jelez egy mikro-szerkezetet, amely minden alsóbbrendű törzset vagy rostot egyformán érint: rendeket, családokat, nemeket, fajokat, egyéni származásvonalakat... Az élő formák, ha a Tartamban követjük őket, minden fokon és minden esetben, inkább egymásra pikkelveződnek, mintsem hogy egymást közvetlenül meghosszabbítanak. Ezért nehéz a Bioszféra történetírója számára bármely fejlődést a múltba követni anélkül, hogy hamarosan egy szomszédos fejlődésgörbén ne találná magát.

3. Végül kiolvashatjuk belőle a sok diffrakcióból született egész rendszernek fokozatos csatornázódását néhány kedvezőbb vagy kisebb ellenállású morfológiai tengely mentén: végeredményben három tengelyen: ezek az ábra szerint a Növények, az Ízeltlábúak és a Gerincesek. Kétségtelen, hogy az Élet e csatornázódás hatása alatt,¹⁰ minél inkább kibontakozik, annál inkább színleli az egyszerűsödést. De ez azt jelenti-e, hogy e mechanizmus jegyében az Élet, túláradó bősége közepett, lassan-lassan a fejlődés valamilyen központi (esetleg áttörő) vonalát akarja kialakítani, hogy fokozatosan köréje összpontosuljon? Más szóval az Élet Fája – még ha az Ember megjelenése előtt és távollétében tanulmányozzuk is, – nem sejtet-e vonalaiban egy igazi „sudarát”, vagy csak a csúcsa felé osztódnék egymással vetélkedő formák legyezőjévé? ... Ezzel az újabb problémá-

¹⁰ Vagy „ágtalanítás”; ennek, jegyezzük meg átmenetileg, nincs semmi köze a filetikus *konvergenciához*, amellyel később találkozunk, mikor a Nooszféráról lesz szó.

val szemben lehetetlen állást foglalnunk anélkül, hogy előbb ne igyekeznénk tökéletesíteni a „Korpuszskuláris Komplexitások” mérésére szolgáló módszereinket, alkalmassá téve őket a legfejlettebb élők különösen nehéz esetének tanulmányozására is.

3. AZ ÉLET FÁJA. A SUDÁR KERESÉSE: KOMPLEXIFIKÁLÓDÁS ÉS CEREBRALIZÁLÓDÁS

a) *Az Evolúció új paraméterének megválasztása:
a komplexitás és az idegrendszer együttthatója*

Értsük meg jól az előttünk álló nehézséget. Ha a szuperkorpuszskulák szerveződésének fokát olyan könnyű volna mérni mint pl. hosszúságukat, a probléma fel se merülne. Ha a 2. sz. ábrán elegendően nagyszámú élőlény komplexitását lehetne így mérni, azonnal látnánk, vajon a rendszer együttese *emelkedik-e*, és van-e – amint mondtuk, – *sudara*. Sajnos, tudjuk, hogy nem így van. Mikor elhagyjuk a molekulákat, olyan óriási értékekkel találkozunk, hogy a komplexitások számozása kisiklik ujjaink közül.

Nyilvánvalóan, *nagyjában-egészsében* nem lehet semmi kétségünk afelől, hogy az Egysejtűek világa egyszerűbb, mint a Soksejtűeké. E határok között a kozmikus összegöngyölődés mozgásának iránya *ab* szegmentumunkon tökéletesen olvasható – úgy, amint két igen különböző (egy egyszerűsített, és egy nagyított) formában látszik egyidejűleg az 1. és 2. sz. ábrán. De mi van azon túl!? ... Hogyan értékeljük egy Növény és egy Korálltelep, egy Rovar és egy Gerinces, egy Hüllő és egy Emlős összehasonlított komplexitását?

Amennyiben tovább akarunk menni az Anyag Korpusz-

kulásodásának tanulmányozásában, kétségkívül most kell vezérfonalat, iránytűt keresnünk, vagyis valami módot találnunk annak felismerésére (akár közvetve is), hogy valamely zoológiai sorozatban a komplexitás igazán növekszik-e, és milyen sebességgel. – Lehetséges-e ilyen vállalkozás? Úgy látszik, igen, de csak úgy, ha az élő esetében módot találunk arra a megkülönböztetésre, ami a „lényeges vagy fajlagos” és az „esetleges vagy banális” komplexitásnak nevezhető fogalmakat elválasztja.

Megmagyarázom.

Ami minden pontban és minden pillanatban a Mindenség összegöngyölődését meghatározza és méri, az nyilvánvalóan az Anyag megelevenedésének a vizsgált pontban és csúcson elért fokozata. De ez nem minden. Hozzá kell tennünk, hogy ami meghatározza és méri egy adott korpuszkula megelevenedését, az e korpuszkula interiorizálódási foka, vagy „pszichikai temperatúrája” (tudat, amely az Emberben mint szabadság tetőződik). E két változó ugyanis, mint láttuk, szorosan egymáshoz kapcsolódik. – Mi egyebet jelent ez, mint azt, hogy amennyiben volna az élőben bizonyos rész (bizonyos szerv), amely sajátlagosan a lét pszichikus fejlettségéhez kapcsolódik, akkor ennek, és csakis ennek a résznek a komplexitását lehetne és kellene alkalmazni a vizsgált élőlény által elért megelevenedési fokozat felbecsülésére (a többi csak zavarja a mérést).

És mint ilyet nem neveztem-e meg az *idegrendszer*?

Az idegrendszer variációja – pontosabban kefalizált* részének variációja – vagy egyszerűbben és egyetlen szóval, a Kefalizálódás tehát az a vezetőfonál, amelyre szükségünk van. – A genetikusok kénytelenek voltak a Metazóák testé-

* Kefalizálódás, – az idegrendszer és az érzékszervek azon fejlődési tendenciája, hogy a fejben összpontosuljanak. Különösen erős ez a tendencia a gerinceseknél.

ben elválasztani a *szomát* (testet) a *germentől* (csírától), mely utóbbi egymaga vállalja az öröklés átvitelének főfeladatát. Hasonlóképpen, és talán még jogosabban, mi most elválasztjuk a *szomát* a „*frén*”-től¹¹: amaz érdektelen, emez pedig döntő, mikor a lények megelevenedési fokának értékeléséről van szó. Ebből a jelentékenyen kiigazított és meghatározott szempontból mellékes, hogy hány molekula működik valamely állat csontvázában vagy izomzatában. Még az sem igen fontos, (egy bizonyos pontig), hogy mekkora agyának nyers térfogata. A felsőbbrendű lények abszolút osztályozásában¹², végeredményben (számukon kívül) egyedül agyi neuronjaik szerkezeti és elrendezésbeli tökéletessége számít.

Egyelőre nehezen megfejtethető (vagy legalább is nehezen „számszerűsíthető”) paraméter, – mondhatják. De rendkívül hasznos, amennyiben konkrét módon bizonyos pontos morfológiai vonásokban jut kifejezésre, – mint az összegőngyölödés, a koncentráció és az agy egyes részleteinek szelektív fejlődése.

Nézzük meg inkább, hogy a kefalizáció vagy cerebralizáció e (fokozatosan pontosabbá tett) kritériumának segítségével miképp válik világossá, miképp rendeződik s végül miképp lendül neki egyetlen sugárban és egyetlen fő törzset követve a szövevényes ágazat, az élők tömege.

¹¹ Görög szóból, amely a pszichikus élet feltételezett szerveit jelezte (eredetileg és szószerint *a máj vagy a szív burkolatát*).

¹² Vagyis a „komplexitás” rendje szerinti osztályozásban.

*b) A cerebralizálódás paraméterével nyert első eredmény:
a kozmikus összegöngyölödés (vagy korpuszkulálódás)
főtengelye a Földön az E m l ő s ö k ágába megy át*

Mihelyt elfogadjuk, ahogy el is fogadtuk hogy a lények cerebralizálódása megelevenedésük igazi indexe, gyökeres egyszerűsödés alakítja át a Bioszféra ábrázatát annak a ténynek alapján, hogy az alkalmazott változók egyszerű át-
alakításával a Rendszertan egész tartományai automatikusan
lefokozódnak lehetőségeiket és jövőbeli eshetőségeiket ille-
tőleg.

Először is nyilvánvaló, hogy többé nincs gondunk a Nö-
vények óriási törzsére, bármilyen legyen lényegi funkciójuk
a Bioszféra általános fiziológiájában, bármilyen legyen (bi-
zonyos szerzők szerint) érzékenységük foka: a Növények,
úgy látszik, inkább szolgálói mint továbbadói az emelkedő
Életnek. Óriási tartományukban semmi sincs, ami idegek-
hez – és még kevésbé a kefalizálódáshoz hasonlítana!

De nem kell foglalkoznunk a Trochoforákkal vagy Cölen-
terákkal, a Tüskésbőrűekkel, vagy a Szivacsokkal sem; –
idegrendszerük szerveződése túlságosan laza és megrekedt
ahhoz, hogy komoly vetélytársakat jelentsenek.

És nem kell sokat időznünk az Ízeltlábúak világában
sem. Nem mintha ezúttal nem találnánk igazi és figyelemre-
méltó idegrendszereket, amelyek az idők folyamán valódi
kefalizálódáson mentek át, (a társas hártýásszárnyúak ko-
csányos teste). De végre is, sem mennyiségileg, sem minő-
ségileg nem hasonlítható össze egy Rovar agyi idegdúca egy
még oly kevésbé fejlett Gerinces agyvelejével sem. Mennyi-
ségileg – mindenki láthatja –, bármennyire előrehaladott is
az idegsejtek elrendeződése egy Rovar fejében, ez az elren-
deződésbeli tökéletesség nem egyenlíti ki azt a számbeli kü-
lönbséget, amely milliárdokat jelent a Gerinces javára. És

minőségileg, van-e, akit még nem lepett meg a pszichizmus hajlékonyságának teljes hiánya a legfejlettebb Rovaroknál is?

Marad tehát végül is a Gerinchúrosok törzse. Kiküszöbölés révén (érvényesnek feltételezve a mi általános Komplexitás-elméletünket és a Cerebrálódásra mint paraméterre eső választásunkat) ez a törzs képviseli a legpontosabban korpuszskulációs görbénk *ab* tengelyét. – Vajon a csoport belsejében végbemenő kefalizálódás mélyebb elemzése megerősíti-e ezt a feltevést? más szóval, a Gerincesek ága nyújt-e struktúrájában olyan haladó vonásokat, amelyeket jogosan elvárhatnánk a Világegyetem önmagába göngyölődésének egyik fővonalától?

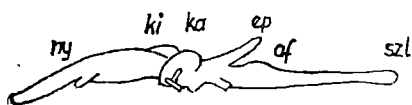
A „cerebrológia” legfrissebb eredményeinek még rövidre foglalt vizsgálata is megengedi, hogy „igen”-nel válaszoljunk.

Próbáljuk ezt megmutatni néhány jól kiválasztott vonáson.

a) Először is, ha csak nagyjából és összességükben nézzük azokat az egymást követő hullámokat, amelyeknek sorozata a Gerincesek osztályát alkotja, kétségtelen, hogy a Halaktól a Kételtűekig, a Kételtűektől a Hüllőkig, és még tisztábban a Hüllőktől az Emlősökig az agynak nagyon határozott fejlődését figyelhetjük meg: ez a fejlődés nem egyszerűen globális és véletlenszerű, hanem rendszeresen és szelektíve megy végbe, jól definiált vonalak mentén.

Mint tudjuk, az agy jelen struktúrája minden Gerincesnél elemeinek számában és elhelyezkedésében figyelemreméltó egyneműséget árul el (lásd 3. ábra): egy elülső agy (szagló lebenyek és féltekék); egy közti agy (látórétegek, epifízis, hipofízis); egy középagy (kettős és négyes ikertestek); egy hátsó agy (kisagy); és végül a nyúltagy.

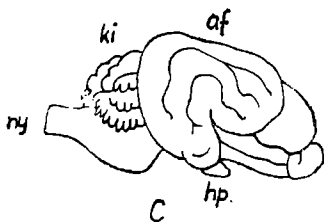
Nos, az élő formák összehasonlító Anatómiája (még a

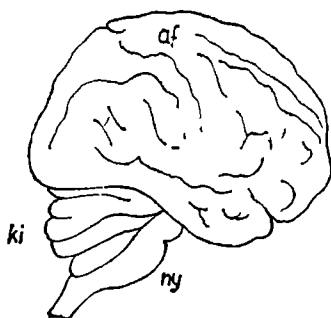
A

B

C

D

3. ábra. – A Gerincek cerebralizációjának néhány fokozata (Romer után).

A: Devon-korszakbeli hal.

B: csúszómászó.

C: kutya.

D: ember.

szl: szagló lebenyek; af: agyféltekék; ep: epifízis; ka: középagy; hp: hipofízis; ki: kisagy; ny: nyúltagy.

Megfigyelendő az agy fokozatos önmagára göngyölődése, az agyféltekék fejlődésének megfelelően. (l. a 6. ábrát is.)

Paleontológia segítségével is) azt tanítja, hogy csoportról csoportra, a Halaktól kezdve, az agynak két különösen jelentékeny zónája akar a többi fölé kerekedni, vagyis akarja magába összpontosítani a kefalizálódás fejlődését: egyfelől a kisagy – másfelől, főleg, az agyféltekék; ezek a legfejlettebb Hüllőknél (Madarak) és még inkább az Emlősöknél (legalább is bizonyos szintektől kezdve és bizonyos filumok mentén) gyors, forradalmi, mindent elöntő fejlődésbe fognak: annyira, hogy valamiképpen kisajátítják a koponyaüreget és befödik a kisagyat.

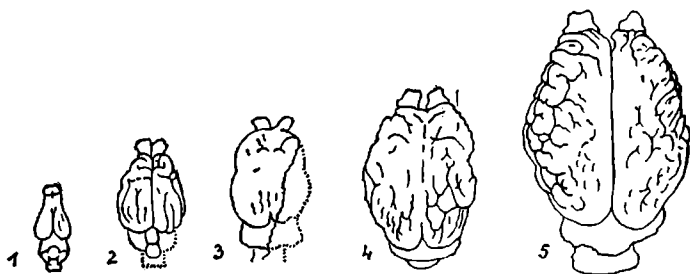
A Gerincesek ágának végső, utolsónak született hajtása, az Emlősök széles kötege, ugyanakkor a legjobban cerebrált. A legfiatalabb és egyszersmind a legcerebráltabb hajtás a legcerebráltabb élő törzsen. Ebben az irányban, sejtésünknek megfelelően, valami „komplexifikálódás” vagy „korpuszkulálódás” kétségtelenül benne van a kefalizálódás fejlődésében. Itt jó úton vagyunk. Csak tovább kell mennünk.

b) Tegyük hát még egy lépést. Vagyis, most már az Emlősök körében maradva, próbáljuk (ezúttal a Paleontológiára támaszkodva) megnézni, vajon a csoport belsejében a cerebralizálódás folyamata, (mely a Gerincesekre nézve általában jellemző), nem követhető-e egy bizonyos regisztrálható grádiens mentén egyetlen filumon belül, a részletekig. – Ezt a munkát próbálta nemrég elvégezni a Lófélék családjára nézve Tilly Edinger amerikai paleontológus. Mindenki hallott már a Lovak klasszikus genealógiájáról: százszor is tanulmányozták és újratanulmányozták, de mindig a paták, a fogak és a pofa fejlődésére vonatkozólag. Ezt a jól kirajzolt filumot kihasználva¹³ Miss Edingernek az a szerencsés gondolata támadt, hogy tekintélyes számú koponyabelsőöntvény segítségével tanulmányozza, hogyan fejlődhetett az

¹³ Természetesen összetett filum, mely sok egymást felváltó származás-vonalból áll.

agy korról korra az idők folyamán. Lenyűgöző tanulmány, hiszen nem kevesebbről van szó, mint egy 55 millió esztendeig tartó folyamatot követni és elemezni.

Ennek a kutatásnak fő eredményeit a 4. ábra rögzíti. Mit tanulhatunk e képből? – Többek között három dolgot.

4. ábra. – Az agy fejlődése a Lóféléknél (Edinger után).

Hozzávetőleges időtartam: 55 millió év.

1. *Eohippus*, alsó eocén. 2. *Mesohippus*, közép oligocén. 3. *Meryhippus*, közép miocén. 4. *Pliohippus*, közép pliocén. 5. *Equus*, pliocén.

Megfigyelhető a cerebráció kezdetben való késedelmessége és lassúsága (az *Eohippus* agya még az erszényesek legkezdetlegesebb stádiumában van), és gyors nekilendülése a miocénkortól kezdve.

1. Az együttesben, amint a filumon felfelé megyünk, nyilvánvaló a fokozatos cerebralizálódás, mégpedig az említett sajátos módon: a féltekék mind jobban kifejlődnek (a szaglőlebenyek vagy rinenkefalosz ezzel járó megkisebbedésével); a barázdák szaporodnak, ami növeli a szürkeállomány felületét; és hajlam mutatkozik a kisagy befödésére.

2. Kezdetben (*Eohippus*) az agy még feltűnően primitív: kevésbé fejlett és majdnem sima féltekék, mint egy Rovarevőnél.

3. A nekilendülés – gyors, majdnem forradalmi nekilendülés – a cerebralizálódásban (a *Mesohippustól* kezdve)

határozott előreugrás a tagok fejlődéséhez képest. Bár agya elmaradott, az Eohippus (ujjai számának ellenére is) már igazi „kis ló”.¹⁴

Így hát egyetlen szálon (feltéve, hogy elég sok millió éven át) követve, a cerebralizálódás – egy neo-cortex vagy neo-pallium „kibontakozásának” technikai és pontos értelmében véve – a felsőbb Gerinceseknél nemcsak hogy fennmarad: hanem határozottan gyorsul is. Az Emlősökkel nagyjából a kozmikus komplexifikálódás vagy korpuszskulálódás különösen tevékeny zónájában vagyunk, azaz – hasonlatunk szerint – az Élet Fájának jól meghatározott sudarán.

De vajon e sudarat, éppen ezt a sudarat, nem lehetne-e még több pontossággal lokalizálni? nemcsak egy alosztályon, hanem egy renden, sőt (miért ne?) egyetlen családon belül?

Itt lépnek a színre a Főemlősök.

*c) Második eredmény, melyet a cerebralizálódás paraméterének alkalmazásából kapunk:
a korpuszskulálódás földi tengelye a Főemlősök rendjén,
pontosabban az Antropoidok családján megy át*

A Lófélék mindenekelőtt futók, (mint ahogyan más állatok húsevők, úszók, kúszók vagy ásók), a Főemlősök első sorban „agyasok”, – vagy ha jobban tetszik „agyas kezesek”: egyik a másik által. Az ő esetükben (egyetlen eset!) a filum különleges ortogenezise egybeesik az Élet általános ortogenezisével. Így tehát hallatlanul érdekes lenne agyve-

¹⁴ Ez a tény azt a gondolatot kelti, hogy az a sajátos felsőbbrendűség, amelynek az Emlősök a Bioszférában a Hüllőkön aratott kezdeti győzelmüket köszönik, nem annyira valami agyi mutációban (mint az Embernél), mint inkább egy fiziológiai, a vérkeringést vagy a fajfenn-tartást (izotermia, clevenszülés?) érintő módosulásban keresendő.

lejük történetét olyan részletességgel összeállíthatni, mint a Lovakét. Sajnos, a paleontológusok által jól ismert okoknál fogva, a fosszilis maradványok (és kiváltképpen a koponyák) ebben az állatcsoportban különösen ritkák – kivéve azt a magában véve is kivételes esetet, mikor a leletek a hasadékokból és barlangokból, azaz ősi lakóhelyekről kerültek elő.

E kedvezőtlen körülmények ellenére is elég sok jel mutat arra, hogy a Főemlősök cerebrálódása nagy vonalakban az Eocén óta párhuzamosan halad a Lófélékével. Az *Adapis* a koponya belső mintázatában a maga „Rovarevő”-féle egyszerűségével érdekes módon megfelel az *Eohippus* stádiumnak. Igaz, hogy ugyanebből a korból más formák is ismertek, (*Necrolemur*, *Tarsidák*), amelyek gömbalakú feje azt juttatja eszünkbe, hogy a Főemlősök legalább is bizonyos családjaikkal már az Alsó-Eocén óta a többi Emlősökhöz képest előbbre voltak a cerebralizálódásban.¹⁵ Bárhogyan áll is a dolog ezekkel az előfutárokkal, annyi bizonyos, hogy ha egyszer a Főemlősök elindultak (mint Lófélék, körülbelül ugyanabban a korszakban) gyorsult kefalizálódásuk útján: – még az Embertől eltekintve is – serényebbek voltak és messzebb haladtak ezen a vonalon, mint bármely élőlény körülöttük. Hogy erről megbizonyosodjunk, csak meg kell néznünk, hogy a Főemlősök legfőemlősebbjeinél, az Antropoidoknál, (vagy Antropomorfoknál) a barázdákkal és tekervényekkel borított féltekéknek sikerül a kisagyat egészen befödniük; ez a láthatólag a Miocénban szerzett tulajdon-

¹⁵ Az eddig leírt egyetlen *Necrolemur* agymintán (J. Hürzeler, Zur Stammesgeschichte des *Necrolemuriden* – Mém. suisses de Paléontologie, vol. 66. 1948, 33 sq.) a jellemvonások kissé ellentmondók; viszonylagosan igen nagy és erősen domborodó, de egészen sima féltekék, nem fődik el a rinonkefaloszt, amely tovább is kifejezetten az agy eleje felé nyúlik.

ság a fej abszolút nagyságának jelentős fokozódásával járt. Ennek a nagyságnak mégis csak jelentenie kell valamit, amiről ugyan egyelőre még semmiféle pontos jel nem tanúskodik.

Valójában, ha egyszer elfogadtuk, hogy a felsőbbrendű élőlényeknél a lények cerebralizálódás-foka méri az *igazi* komplexitást, (vagyis a megelevenedés abszolút állapotát) majdnem közhellyé válik annak felismerése, hogy Földünkön az Embert megelőzően a Főemlősökön, és különösebben az Antropoidokon ment át a korpuszskulásodás kozmikus mozgásának főtengelye. Amint gyakran megesik, a Tudomány itt is csak elmélyíti és átformálja a mindenkori közsejtést. Ennek az eredménynek a birtokában hagyjuk most el egy pillanatra az anatómiát a földrajz kedvéért. Vagyis, miután pontos morfológiai jelek alapján felismertük a Főemlősök biológiailag középponti helyzetét, próbáljuk követni, nagyon vázlatosan, a világban való viszontagságos elterjedésüket azóta, hogy előttünk megjelentek, az Emberrélevés pontjának közeledtéig.

Rövidesen kiderülnek a szempont-változtatás előnyei.

4. A PLIOCÉN „ANTROPOID FOLT” A BIOSZFÉRÁBAN

Ha a fosszilis adatok ritkasága következtében csonttani ismereteink egyelőre elszomorítóan hiányosak is, mikor a hajdani Főemlősök tagjairól vagy koponyájáról van szó, – viszont elegendő fog és állkapocs van tőlük birtokunkban, s ezek elég jellegzetesek ahhoz, hogy útbaigazításaik nyomán a Harmadkor kezdetétől fogva korról korra felismerhessük e csoport jelenlétét a földgolyó különböző kontinensein és rögzíthessük fejlődésének általános folyamatát.

Lényeges vonásaira korlátozva ezt a biogeográfiai történelmet, a következő öt fázist különböztethetjük meg:

a) *Első megjelenés az Alsó-Eocénban* egy óriási tömbön, mely egyszerre magában foglalja Észak-Amerikát és Nyugat-Európát – mert ezt a két területet akkor, úgy látszik, valami északatlanti híd¹⁶ kapcsolta egybe. Nagyon kis formák (alig nagyobbak mint egy egér) – némelyek közülök határozottan „koboldmakik” (Antropomorfidok). Persze hallatlanul fontos volna tudni, mi történt ugyanebben az időben a Téthystől délre. Sajnos, még nem ismerünk Afrikában ebből a korból egyetlen fosszil-hordozó kontinentális lelőhelyet sem.

b) *Termetnövekedés és sokszorozódás a Közép-Eocénban.*

Úgy látszik, e korszakban az általános (mind zoológiai, mind geográfiai) föltételek kevésbé változnak a Főemlősöket illetőleg: ugyanazok a típusok találhatók (Félmajmok és Koboldmakik) ugyanazon a területen. És bizonyára mégis mély átalakulások vannak előkészületben vagy folyamatban. Egyrészt a transzatlanti híd, úgy látszik, már megszakadt. Másrészt éppen most árasztják el Dél-Amerikát, legalábbis a következő fázis elejétől fennálló állapotok így mutatják.

c) *A csoport kettészakadása és gyökeres átalakulása az Oligocénban.*

Észak-Amerikában végleg nem történik többé semmi. Kelet-Európában mindössze annyi, hogy fönmarad néhány Félmajom-féle. Ezzel szemben egy *laposorrú* tömb jelenik meg Dél-Amerikában; és Afrikában (Fayoum) egy rendkívül életképes evolutív központ tűnik fel (autochton tűzhely, inkább Európából eredő sziporkák tűzéből): megjelennek az *első Antropoidok*.

¹⁶ Sokkal valószínűbb hipotézis, mint a transzázsiai kapcsolatké, amelyeknek létét paleontológiailag semmi sem erősíti meg.

d) *Az Antropoidok miocén elterjedése.*

Afrikai (és valószínűbben közép-afrikai, – kenyai) otthónából kiindulva, az „antropoid” hullám, élén a Dryopithakusokkal, szélesen széttárul e korban Eurázsia egész déli peremére. Nyugaton, a végre betömött Téthys fölött eléri Spanyolországot, Franciaországot, Dél-Németországot. Keleten, bár erről még nincs közvetlen bizonyítékunk, valószínűleg (észak felé soha túl nem haladva a Himaláján és Jangcen) elterjed az Indiai-óceán peremén egészen a Csendes-óceánig. Ezután nyugati részében a hullám a mai Földközi-tenger déli részére szorul, – miközben többi pontjain megszilárdul és meggyökerezik; a művelet végül odajut, amit így nevezhetnénk:

e) *Egy antropoid tartomány pliocén kialakulása.*

A mai természetben a nagy (emberszabású) majmok (Gorilla, Csimpánz, Gibbon, Orángután) csak elszórt szigeteken élnek Gabontól Borneóig. A Harmadkor vége óta arra vonult át az Ember. Ezzel szemben ha számolunk az ismert fosszilizsek eloszlásával és gyakoriságával, a különféle Antropoidok sűrű és folytonos mezőnyét (tevékeny mutációban) úgy kell elképzelnünk, hogy a Pliocén kezdete felé széles tropikus és szubtropikus zónát fed be az Atlantitól a Csendes-óceánig. A különböző Antropoidok fogai és állkapcsai e korszak Himalája alatti lelőhelyein viszonylagosan közönségesek; és tudjuk, hogy a Negyedkor elején Dél-Kínában és Indokínában még hemzsegték az Orángutánok.

Álljunk meg egy pillanatra, vegyük szemügyre a földgolyónak ezt az oly érdekesen lakott területét; és próbáljuk megérteni azt a rendkívüli intenzitást, amely a helyből és a pillanattól kibontakozik.

Első pillantásra azt mondanánk: a kép nem is érdekes. Mert mi egyéb és mi több csodálnivaló van a Főemlősök e pliocén diadalában, mint akármilyen faunisztikus sikerben,

amelyet itt vagy ott, ez vagy az az élő forma arat mindig a Föld benépesedésének folyamán?

És mégis, azoknak az elveknek a világánál, amelyek fejtegetéseinkben a Mindenség korpuszkuális eredetétől a modern Világ e hajnaláig vezettek, nem rejlik-e valami mélyen szimptomatikus, sőt drámai e kép látszólagos jelentéktelensége alatt? Mert az „Antropoidok kiterjeszkedésének területe”, mintegy véletlenül, nem a cerebrálódás területe-e, tehát a maximális életfeszültség területe-e? ... Azt hihetjük volna egy pillanatra, hogy a kozmikus „komplexifikálódás” árama elveszett a Bioszféra zavaros mezőnyeiben és „homokjában”. És íme mostantól egy neuron-láncolat által csatornázva csak még határozottabban jelenik meg: nemcsak zoológiailag egyénítve a Főemlősök különös családjában, hanem még térbelileg lokalizáltan is – mint egy tojás csírfoltja – a Földek meghatározott területén¹⁷. Geológiai korszakok egész során át egy mind nagyobb mennyiségű ideganyag folyamatosan elszigetelődött (és mind jobban elrendeződött) a meglevenedett Anyag méhében. Most pedig a legkidolgozottabb formájában geográfiailag is egy helyre gyűlik. S ez vajon nem annak a jele-e, hogy a planetáris biokémiában valami nagy esemény készül?

Mikor fentebb megkíséreltük rekonstruálni az ifjú Föld vonásait, elképzeltünk a felületén lebegve bizonyos proteín-tömegeket vagy hullámokat, – s azt mondtuk rólok, hogy „felpiroslott” bennük az Élet. 600 millió esztendőnyire, tehát egészen közel hozzánk, most egy felsőbb szinten ugyanaz a tünetény ismétlődik. Aki látni tud, az előtt

¹⁷ Elég hatalmas terület van arra, hogy lehetővé tegye az általános népesség és a népesedési szigetekcskék egyidejű intenzív szaporodását a vizsgált Főemlősöknél: az első feltétel a térfogat hatására növeli a megjelenés eshetőségeit, – a második az elzártág hatására növeli a fennmaradás, az „emberré-tevő mutáció” eshetőségeit.

az „antropoid Pliocén folt” szintén felpiroslik egy emelkedő új sugárzás hatása alatt.

Ezen a tevékeny kontinentális zónán fogjuk ugyanis megpillantani a következő fejezettől kezdve – a kozmikus öszszegöngyölődés és interiorizálódás legmagasabb küszöbén át – a Gondolat felmerülését, amint föléje emelkedve beborítja a Bioszférát.

III.

AZ EMBER MEGJELENÉSE: VAGY A REFLEXIÓ LÉPÉSE BEVEZETÉS. A DIPTICHON

Ama megszámlálhatatlan ellentétek között, amelyeket a geológiai idők története vetít az ember elé, nem ismerek viszonylagos közelségénél és hirtelenségénél fogva megragadóbbat, mint azt, amely a pliocén Földet és a modern Földet állítja szembe egymással. Próbáljuk lelki szemeink elé idézni egy elég állandó kontinentális vidéknek (pl. a Párizsi medencének) két képét, az egyiket valamivel a villafrancai kor előttről, a másikat mai formájában. Mit látunk az egyikben és mit a másikon?

Itt (vagyis a pliocén vége felé) a topográfikus és klimatikus keret már nagy vonalaiban ugyanaz, mint ma: a Szajna, a Loire, a hegylábi jégár-üledékek a Massif Central körül, mérsékelt éghajlat alatt. És ha eltekintünk az eltűnt nagy faunától (Elefántok, Rinocéroszok . . .) az állatok (Farkasok, Rókák, Menyétek, Borzok, Szarvasfélék, Vaddisznók . . .) mind a ma is élő típusokhoz tartoznak. Már majdnem a *mi* világunk. És mégis olyan világ, amelyben (ha mondhatjuk így) egy nagy hiány kísért. Ebben a majdnem megszokott keretben nincsenek emberek, – sehol egy Ember a láthatáron. Annyira, hogy ebben a nem is olyan távoli (egy-két millió évvel ezelőtti) korszakban valami csoda révén planétánkra kerülve egy utazó bejárhatta volna az

egész Földet anélkül, hogy bárkivel is találkoznék. Hangsúlyozom: *anélkül, hogy bárkivel is találkoznék*. Próbáljuk átélni, mennyi az idegenség, az otthontalanság, a magány ezekben a szavakban . . .

Amott ellenben (ugyane diptichon modern képén) mi egyebet látunk, mint Embereket mindenütt, töméntelen Embert. Embert, aki házaival, háziállataival, gyáraival mindent ellep, – Embert, aki elborítja az egész tájat és a vad fauna egész maradékát, mint valami áradás.

Látva ezt a viszonylag kevés idő alatt végbement óriási változást, óhatatlanul feltör és ajkunkra tolul a kérdés: Mi történt e két állapot, e (geológiaiilag mégis oly közeli) két korszak között, ami ezt az átalakulást megteremtette? Miféle katasztrófális esemény? vagy miféle mély változás az Evolúció rendjében?

Közvetlenül az Élet eredeténél, hasonló körülmények között (a Bioszféra fölmerülésekor), amikor okot kellett találnunk a szervezett Anyag első hártájának villámgyors elterjedésére a Földön, azt mondtuk: Kétségtelen, hogy bizonyos Proteinek véletlenül rátaláltak arra a struktúrára, amely lehetővé tette nekik, hogy „*asszimiláljanak*”.

Emitt, ezt az „inváziós jelenséget” egy pszichikai mutációhoz kapcsolva, (pozitívan igazolható okok alapján) ezt fogjuk állítani: „Az Ember megjelenésével járó biológiai forradalom magyarázata a tudat kitörése; ezt a tudat-kitörést pedig egyszerűen az magyarázza, hogy a „korpuszkulásodás” egy kiváltságos sugara, azaz egy zoológiai filum, áttört egy addig áthatolhatatlan felületen, amely a közvetlen Pszichizmust a reflexióval bíró Pszichizmustól elválasztotta.”¹⁸ Mikor e sajátos sugár mentén eljutott az elrendező-

¹⁸ Ha ezt a kritikus felületet az Ember előtt véletlenül valami más zoológiai sugár lépte volna át, akkor Ember sohasem lett volna: mert akkor az a másik sugár tárult volna ki Nooszférává.

désnek, (vagy amint mi mondjuk itt, az összegöngyölődésnek) egy kritikus pontjához, az Élet önmagára hipercentráldott, olyannyira, hogy képes lett előrelátásra és feltalálásra.¹⁹ „Másodfokon” vált tudatossá. És ez elég volt arra, hogy képessé váljék néhány száz ezredév alatt átalakítani a Föld arculatát és felületét.

A következő két fejezetben nem teszünk egyebet, mint követem, kiváltképpen a társadalmasodás területén, annak a pszichikai Reflexiónak a haladását, amelyben a Komplexitás utolsó és kétségtelenül legmagasabb erő kifejtései mutatkoznak a Természetben.

Kiindulásul azonban a jelen fejezetben egyelőre csak azokat a megfigyelhető feltételeket tanulmányozzuk, amelyek között ez az óriási (s alapjában véve hozzánk oly közeli) átalakulás valószínűleg végbemehetett. – Más szóval: hol helyezzük el és tudományosan miképpen jellemezzük a Reflexió lépését?

Kényes és bonyolult kérdés, amely most arra késztet, hogy két egymást egyensúlyozó gondolatot fejtsék ki a következő két pontban:

1. Lényegében, a Tudomány szemében, az Ember pontosan ugyanannak (a geográfiai és morfológiai) mechanizmusnak a révén jelent meg, mint bármelyik más faj.

2. És eredete óta mégis olyan sajátosságokat észlelünk benne, amelyek a többi fajénál magasabbrendű vitalitásról tanúskodnak.

¹⁹ És természetesen mindarra, ami ebből a Világot felfedező és megszerkesztő Gondolat számára következik.

1. Az *Emberre-levés*: megjelenésének külső vonásaiban
a többihez hasonló mutáció

„Lényegében az Emberiség úgy jelent meg, mint bármely más faj” – mit jelentenek ezek a szavak? Több pozitív dolgot, amint látni fogjuk. De mindjárt az elején valami negatív, sőt félrevezető dolgot is, amellyel mégis jónéhányszor szembe kell néznünk, ha az ember paleontológiájában sok haszontalan erőkifejtést és álmodozást el akarunk kerülni. – Arról van szó, hogy – mint bármely más élő forma esetében – a legelső emberi eredeteket úgy kell tekintenünk, hogy azok természettől fogva és minden nagyítás mellett sem érzékelhetők közvetlen tapasztalással.

Már volt alkalmam említeni, hogy a Múlt minden rekonstrukciójában van valami végzetesség, ami, szinte rossz-akarattulag, makacsul eltünteti előlünk éppen azt, ami a legjobban érdekelné bennünket: a dolgok eredetét. Egy intuíció vagy gondolat, – egy nyelv vagy egy nép, – *a fortiori* egy zoológiai faj vagy mezőny eredetét . . . Lehetetlen bárminek is valóban megragadnunk a kezdetét.

Minél többet gondolkodunk tapasztalásunk e véletlennek látszó feltételén, annál inkább belátjuk, hogy valójában a „kozmosz távlat” alapvető törvényét fejezi ki, mely alól semmi sem vonható ki; az Időnek ezt a szelektíven elnyelő hatását, mely *minden* fejlődésnek elmosza a legtörékenyebb (és legkevésbé terjedelmes) szakaszait. Akár egyénről vagy csoportról, akár eszméről vagy civilizációról van szó, az embriók nem fosszilizálódnak.

Ilyen körülmények között az idő mélységeiben, ahol az Antropogenezis kezdőpontja rejlik (itt már geológiai távolságról van szó), nyilvánvalóan el lehetünk készülve arra, hogy a Múltból alkotott képünkben jelentős „fehér foltra” bukkanunk. Hogyan tételezhetnénk föl a legelső emberek

nyomait, ha még arról is le kell tennünk, hogy megtudjuk, kik voltak az első görögök vagy az első kínaiak? ... Az ilyen dolgokban a történelmi távlat csupán arra a reményre jogosít, hogy bizonyos minimumra szorítsuk a bizonytalanságnak (meghatározatlanságnak) azt a sugarát, amelyen belül a megragadhatatlan pont rejtőzik: – a folyam forrása, amelyet felfelé haladva keresünk.

De ha természeténél fogva az Ember felbukkanását a maga konkrét valóságában nem is bírjuk megragadni, semmi sem akadályoz meg abban, hogy jegyeit (azaz bizonyos tulajdonságait, bizonyos jellegzetességeit) közvetve, a belőle kiszökő sugarak elemzése révén meghatározzuk. Geográfiai elhelyezkedésében, pontos morfológiai módozataiban az emberré-tevő mutáció mindig megfoghatatlan marad számunkra, – ez magától értetődik. Viszont az őstörténet egymást kiegészítő kutatásaiban az ifjú Emberiség lassankint mégiscsak feltárul szemünk előtt. És nagy vonalakban ennyi is elég annak megvilágítására, hogy a kezdeti emberré-levés minden *fajjáválás* általános törvényei szerint ment végbe: ez pedig abban áll, hogy elágazó együttesek formájában tevékenyen osztódó együttesek keletkeznek.²⁰

Éppen ezt szeretném ennek a fejezetnek az első részében megmutatni, kiindulásul arra támaszkodva, ami szerintem a *távolkeleti „Emberelőttiek” igazi jelentősége*.

²⁰ Szükséges-e itt emlékeztetnünk arra, hogy – mivel a paleontológia a fajokat csak *csoportállapotban*, vagyis születéspontjuktól mindig elég távol éri utol – az egyetlen összülő *pár* kérdésének (monogenizmus) nincs köze a tudományhoz? – A múlt messze távolában az Életre vonatkozó tudományos szemléletünk a „népesség”-en alul semmit sem derít fel.

a) A *Pithecanthropus*-réteg

Először, 1890 felé, az első *Pithecanthropus* (*P. erectus*), még talányos és elszigetelt. Azután 1930-tól következik Észak-Kínában a *Sinanthropus*ok sorozata. Aztán más *P. erectus*ok Jávában. Aztán megint Jávában a masszív és brutális *P. robustus*. Aztán még mindig Jávában a *Meganthropus* és egy másik óriás Dél-Kínában, a *Giganthopithecus*. Mindez az alsó Negyedkorban. És közben előbb rosszul értelmezve, aztán végül mégis helyesen azonosítva, vagyis úgy, mint (ez ma már szembeszökő) – a *pithecanthropus*ok közvetlen leszármazottja, Jáva felső Negyedkorából a *Homo soloensis*.

Itt nincs helye annak, hogy újra végigmenjünk az ismétlődő leletek történetén és elemzésén, amelyek az utóbbi húsz év alatt oly gyorsan kiderítették az Ázsia csendes-óceáni partjain egykor elterjedt fosszilis embertípusok számát és változatait. Viszont ahhoz, hogy megvilágítsam, amit én az Emberfélék igazi kezdeti struktúrájának tekintek, hangsúlyoznom kell, milyen figyelemreméltó (és mily kevésbé figyelembevett) annak az evolutív görbének a jellege, amelyet az ősi emberi múlt e számos tanújának (mind földrajzi, mind időbeli és morfológiai) eloszlása mutat.

Mindig hajlandók vagyunk a legkisebb erő kifejtés kedvéért túl sommásan, túl egyszerűen nézni az Élet kibontakozásait. Mikor már beigazolódott, – különösen a csukutieni felfedezések után – hogy a *Pithecanthropus*ok igazi emberfélék voltak, az antropológusok először azt képzelték, hogy a Trinili Emberrel és a Pekingi Emberrel most már általánosan meg tudjuk határozni az „Alsó Negyedkor Emberét”. Ugyanez az illúzió – (oly messze van már, hogy elfelejtettük) – egészen 1920-ig hány és hány jó őstörténésznek sugallta a gondolatot, hogy a jégkorszak előtti fosszilis ember

mind Neandervölgyi volt. Pedig ma, mikor a jobban megismert és jobban értelmezett sino-maláji dokumentumok a maguk együttesében (önmagukban és az újabb afrikai felfedezések fényénél) alaposan tanulmányozhatók, egészen más távlat világosodik meg gondolkodásunkban. Nevezetesen, a Távol-Kelet fosszilis emberei korántsem tájékoztatnak ama kor „egyetemes” típusáról, hanem valójában az igazi Emberelőttieknek csak egy erősen differenciált (hogy ne mondjuk: szinte különvált) töredékét képviselik.

Ha ezen elgondolkodunk, – és minél többet gondolkodunk – vajon nem kényszerít-e bennünket minden jel arra, hogy ezt az új látásmódot fogadjuk el? Ezek a jelek: a „*Pithecanthropus-félék*” szelektív elszóródása egy pontosan meghatározott partvonal mentén, amely észak felé (egészen Pekingig) húzódik egy maláji fókusztól kezdve. Rendkívüli formabeli és termetbeli változatosság (az utóbbi az óriásig megy) egy élesen meghatározott csonttani típuson belül (a koponya enyhe begömbülése biaurikuláris – két fül közötti – tengelye körül, a *torus occipitalis* – nyakszirti dúc – nagysága stb.). Végül makacs fennmaradásuk ugyanazon a morfológiai vonalon a csoport valószínű kihalásáig.

Ezek a különféle jelek a maguk együttesében nem juttatják-e eszünkbe ellenállhatatlanul azt, amit *zoológiai pikkelynek* nevezek: vagyis szubfiletikus jellegű természetes egységnek, amelyet a következő vonások határoznak meg: kifejezett egyéni jelleg (mind lakóhelyben, mind formában), gyenge keveredési hajlam a filum többi elemeivel, jelentős kezdeti mutáló képesség, és hajlam a csökevényes formában való tartós fennmaradásra.

Annak a gondolatnak, hogy ilyen „pikkelyek” vannak, tehát minden filumnak (és különösen az emberi filumnak) pikkelyes szerkezete van, nemcsak hogy megvilágítja előttünk a *Pithecanthropus* csoport fizionómiáját; hanem az az

előnye is megvan, hogy általános módszert ad kezünkbe, a fosszilis Emberek még zavaros tömegének igazán természetes és genetikus rend szerinti leválasztására. Egyetlen fenyőtoboz-pikkelyben, egyetlen articsókalevélben ott van az egész gyümölcs strukturális törvénye. Hasonlóképpen, mikor meghatároztuk a *pithecanthropusi* réteget *mint ilyet*, – azaz mikor elismertük, hogy a Jávai Ember és a Pekingi Ember ilyen „pikkelyt” alkotnak – ez arra késztet, hogy másutt más, hasonló egységek nyomait keressük, és amennyire lehet, rögzítsük is a különböző egymásba illeszkedő burkok rendszámát és egy többé-kevésbé eszmei centrális tengelyhez viszonyított távolságát.

Nézzük meg, hova vezet ez az eljárás paleontológiai ismereteink jelen állapotában.

b) A többi rétegek

A *pithecanthropus*-pikkelyt nyilván az a két tény teszi szemünkben annyira határozottá, hogy egyrészt marginálisan bontakozott ki Eurázsia legszélső peremén, másrészt ugyanakkor egy sajátosan koraérett, tehát az Emberiségen „kívüli” réteget képvisel. Ez a két szélsőség (a földrajzi és a morfológiai) egyébként szorosan összefügg egymással. Régi csoport, elnyomott csoport: ez a szabály mindig is érvényben volt, mióta csak az Élet a kontinenseken terjeszkedni kezdett.

Nyugatabbra, vagyis a pliocén „antropoid foltjának” közepe felé, amint ez várható volt, a jelenség zavarossá válik.

Kétségtelen, hogy Afrika déli végén a *pithecanthropus*-réteghez rendkívül hasonlóan (és a távoli emberiesedés útján talán ugyanahhoz az általános életjelleghez tartozóan) kezd kibontakozni az *Australopithecus* ág; ez marginális,

zárt csoport, a tevékeny mutáció állapotában. És hogy az analógia teljes legyen, ennek is megvannak a maga óriásai! Ha ez a dél-afrikai pikkely, akár mint elvetélt kísérlet, akár mint első vázlat, valószínűleg bele is foglalható az emberi faj rügyezésébe, bármilyen tipikus legyen is, úgy látszik, mégsem tekinthető úgy, mintha már része volna annak, amit fentebb az ifjú Emberiségnek neveztünk. Még ha talponjárásuk be is bizonyulna, az *Australopithecus*ok valószínűleg túlságosan régiek, (Pontusiak?) és agyuk még nagyon is kicsi ahhoz, hogy úgy tekinthessünk rájuk, mintha már átlépték volna a Reflexió küszöbét.

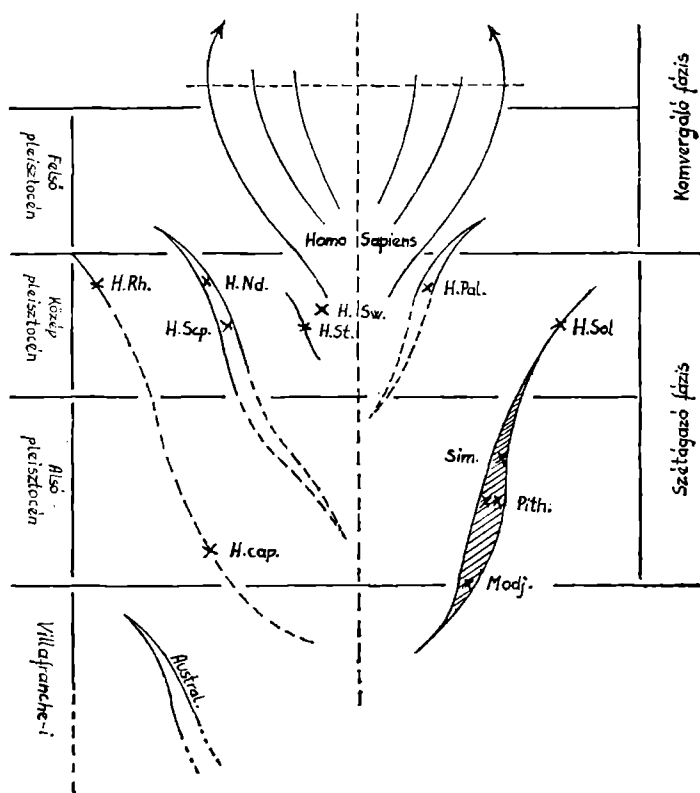
Be kell vallanunk, hogy valójában nem ismerünk az Ősi-Világ teljes tömegében egyetlen világosan és tartósan meghatározott emberi pikkelyt sem. De hogy ilyen pikkelyek bőven léteztek, azt – úgy látszik – döntően jelzik olyan nyomok, mint a Neandervölgyi Ember és a Rhodéziai Ember: ha látni tudunk, pontos európai és afrikai egyenértékei a *Homo soloensis*-nek. És hogy az ilyen pikkelyek eltűntek, azt kielégítően magyarázza feltételezett közelségük az emberré-levés fő fókuszához. A tevékeny burjánzásnak ebben a zónájában ugyanis (amely valószínűleg az „antropoid folt” súlypontjába, vagyis valahova az afrikai kontinensre teendő) – ebben a tengelyzónában, mondom, természetes, hogy az emberi lüktetések gyorsasága megakadályozta az egymást követő mutációkat, különösen a kevésbé alkalmazkodókat és régibbeket abban, hogy elszigetelődjenek, hangsúlyozódjanak és állandósuljanak. – Ugyanúgy fordítva is előrelátható, hogy mikor majd (végre!) rátalálunk a kétarcú kavicsok gyártóinak csontmaradványaira Kenya, a Fokföld vagy Narbada vidékén, ezek anatómiailag hozzánk sokkal közelebb állóknak fognak tűnni, mint amennyire most képzeljük: ők az emberi mag centrális formái; és következésképp ők a *Homo*

*sapiens*nek, vagyis az egész modern Emberiség embriójának ősei.

c) Az együttes rajz

Az 5. ábra sémáján megpróbáltuk szimbolikusan kifejezésre juttatni a „pikkelyek rendszerében” értelmezett Emberféle csoport általános magatartását. Olyasmi ez, mint mikor az erre alkalmas egyszerű testek sora nem lineárisan, hanem periódikus osztályozásban rendeződik. Ezzel az összeilleszkedő rendezéssel a marginális és archaikus típusoknak a földgolyó különböző pontjain való egyidejű jelenléte a tengelyirányú haladó formákkal, sőt, ami még megtévesztőbb, emezeknek amazok előtt való látszólagos megjelenése – (mint a Steinheimi Ember és a Neandervölgyi Ember) – könnyen magyarázható és tökéletes harmóniában van az egész együttesnek általános sodródásával az egyre jobban és jobban cerebralizált formák felé.

Kétségtelen tehát, hogy az ember paleontológiájának ezentúl ebben az értelemben és az ilyen „pikkelyes együttesek” stílusában kell dolgoznia, ha felfedezéseit a Kémiához hasonlóan természetes és termékeny rendbe kívánja állítani. És hozzáteszem, hogy ez annál kevésbé kétséges, mert az emberi filum számára így nyert tervrajz pontosan megfelel annak, ami a Múlt elemzésében minden téren adódik, valahányszor elég közelről tudjuk tanulmányozni a szerves kiterjeszkedésének bármely fókuszát. Az 5. ábra a maga általánosságában éppen úgy kifejezheti a születő Emberiség emelkedő útját, mint a Civilizáció fokozatos épülését. Amellett – és ez tárgyunkhoz még szorosabban kapcsolódik – bármely eléggé friss zoológiai csoport szerkezetét nagy vonalakban meg tudja magyarázni. Tudományos pályámon

5. ábra. – Az Emberfélék kévéje.

A hipotétikus „pikkelyes” struktúra sematikus vázlata.

H. Rh.: Rhodéziai ember. *H. Nd.*: Neandervölgyi ember. *H. St.*: Steinhelmi ember. *H. Sw.*: Swanscombe-i ember. *H. Pal.*: Palesztinai ember. *H. Scp.*: Saccopastorei ember. *H. Sol.*: Soloi ember. *Sim.*: Sinanthropus. *Pith.*: Pithecanthropus. *Modj.*: Modjokertői ember. *H. cap.*: Homo Capensis (Broom, 1943). *Austral.*: Australopithecus.

Megfigyelendő: 1. Az egész rendszer strukturális kulcsát szolgáltató Pithecanthropus-i réteg kialakulása; 2. a *sapiens* csoport önmagára hajlása (vagy göngyölödése) a Szocializáció következtében: egyfajta „felvirágzás”.

többek között két ízben, – először az európai Csillagpázsit-félék, másodszer a pontusi kínai Görényfélék esetében – találkoztam ifjú fajok kévéjével. Nos, mindkét esetben (ezen egyetlen paleontológus sem fog csodálkozni) csak egy mód volt a tanulmányozott kérdések megoldására: felbontani szoros, gyorsan mutáló rétegekre, amelyek középpontjukban és alapjukban egymástól alig különböznek, aztán feljebb csekély számú, aránylag erősen differenciált és állandósult típusá távolodtak és szálasodtak. Pontosan ugyanaz a vonal (egy fontos különbséget kivéve, amelyet a maga környezetében mindjárt látni fogunk), akár az Emberről, akár a Ragadozókról van szó.

Innen a következtetés, amelyre ennek az első résznek a befejezéséül jutni akartam: az emberi „faj”, ha felmerüléspontjához minél közelebb vizsgáljuk, kezdeteiben és lényegében ugyanúgy viselkedik, mint minden más kilövellésben levő zoológiai filum.

Ez persze nem azt jelenti, – és ez lesz a második rész tárgya – hogy ha figyelmesebben megvizsgáljuk, az Emberiségnek még ezekben az embriószerű stádiumaiban is ne mutatkoznának bizonyos olyan elsőrendű sajátosságai, amelyek elárulják az ösztönös életből a Reflexióba történő átmenet szupraspecifikus jellegét.

2. Az Emberré-levés:

fejlődésében az összes többtől eltérő mutáció

Mivel emberek vagyunk, akik emberek közt élünk, végül is nem látjuk meg az emberi jelenséget a maga teljes nagyságában.

Ez a megjegyzés főleg a két következő fejezetre vonatkozik, amelyeket az emberré-levés „planetáris” fázisainak

szentelünk. De érvényes már itt is, mert anélkül, hogy egyelőre közvetlenül rátérnénk az emberi társadalmasodás nagy eseményére, mégis szembekerülünk azzal a meglepő zoológiai ténnyel, hogy a Harmadkor vége óta láthatólag az Emberben összpontosul a Föld legfőbb evolutív erőki-fejtése.

Lehet-e észre nem venni azt az evidenciát, hogy a Pliocén óta az Élet láthatólag az Emberre (mint fa a sudarára) összpontosította életnedvének legjavát? Ha a legutóbbi kétmillió év folyamán tudunk is számos kihalásról, egyetlen valódi újdonság sem jutott érvényre a Természetben az Emberféléken kívül. Már pusztán ennek a jellegzetes ténynek magára kellene vonni figyelmünket és fel kellene keltenie gyanakvásunkat. De mit mondjunk, ha a jelen-ség részletesebb elemzéséhez fogunk? Micsoda lendület, micsoda bőség, micsoda eredetiség a Föld gyermekeinek ebben a legifjabbjában! A mutáció tipikus esete: így határoztuk, így jelöltük meg fentebb az Ember felmerülését az „antropoid folt” közepén, a Pliocén folyamán. Így van, kétségtelen. De hozzá kell tenni: *a maga nemében egyedül álló mutáció*, amennyiben a filumban, amelynek létet adott, majdnem kezdete óta az alábbi (intenzitásában kivételes, sőt újságában határozottan páratlan) négy tulajdonság jelentkezik, amelyeket egymásután kell tanulmányoznunk:

- rendkívüli terjeszkedő képesség;
- a differenciálódás hallatlan tempója;
- váratlanul tartós csírázóképeség;
- s végül az Élet történetében eddig ismeretlen lehetőség az egymáshozkapcsolódásra ugyanabban a kévében az egyes ágazatok között.

a) Rendkívüli terjeszkedőképesség

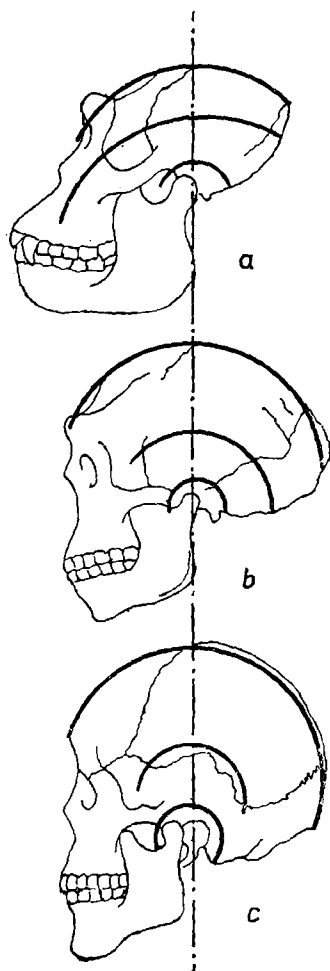
Az Ember csodálatos képessége a Föld beborítására és birtokbavételére voltaképpen csak a protohisztikus időkben jelentkezik és kezd „teljes erővel” hatni. Mindemellett egy éles szem nem fedezi-e fel világosan e képesség jeleit már az őskorban? Mikor az Ember szerszámai vagy csontjai először jelennek meg a Negyedkorban, akkor már elterjedt, sőt bőségesen túlterjedt (pl. Nyugat-Európában) az egész szubtrópusi és trópusi területen, ahol Afrikától a Malájföldre már befejeződött az Antropoidok evolúciója. És a korszak végén a *Homo sapiens*-szel az egész Ősi-Világot (beleértve a paleoarktikus zónát) előnti a Felső-Paleolit nagy etnokulturális hulláma. Azzal a különbséggel, hogy ágaik között a kapcsolat sokkal lazább volt, néhány más filum az Ember előtt – például az Elefántok és a Lovak – majdnem ugyanolyan ellenállhatatlanoknak bizonyultak a Föld előzőnlésében. De úgy látszik, egy sem indult közülük oly széles és zárt fronton, sem olyan ritmusban.

b) A differenciálódás hallatlan tempója

Ezúttal nem geográfiai terjeszkedésében ugyan, hanem anatómiai vonásaiban – de ismét csak meglepetés számunkra a *Homo*, mikor először, már majdnem bevégezetten, felmerül előttünk. Akár az agy dimenzióit vizsgáljuk, akár az arc csökkenését, vagy az alsó végtagok specializálódását, micso-da távolság az általunk ismert legprimitívebb Emberelőttiek és például az *Australopithecus*ok között! Megengedve, sőt bőven megengedve a „mutáció ugrását”, az ilyen eltérést alig magyarázhatja más, mint a csoport sajátágosan gyors evolúciója, közvetlenül az első néhány tízezer évben az em-

berré-levés megindulása után. És vajon az átalakulásnak ebből a kezdősebességéből, amely a görbe eredetéhez gondolható hozzá, nem maradnak-e fenn jól olvasható nyomok a Negyedkoron végig az ember zoológiai csoportjának fejlődésében? Kétségtelen, hogy egy kefalizálódási folyamatra visszavezetett evolúció tanulmányozásában (a „felsőbbrendű korpuszskulák” és kiváltképpen az Ember esetében) az alapvető nehézség (már érintettem ezt a pontot a II. Fejezetben, és még többször visszatérek rá) az, hogy még nem sikerült meghatározni a cerebralizálódás lényeges tényezőjét, tehát *igazi paraméterét*; nem is számítva azt, hogy ez a paraméter, ha valaha sikerül tudományosan meghatározni, bizonyára a neuronok és nem a csonttan kérdése lesz. Így minden kísérlet, amely fosszilis koponyákon abszolút értékben kívánja mérni az emberré-levés menetét, jelenleg csak durván megközelítőnek vehető. Az idegbeli elrendeződés belső folyamataival tapasztalatilag társuló bizonyos jelek kritikus és kombinált felhasználása révén (a koponya abszolút nagybodása és még inkább felgömbölyödése a biaurikuláris tengely köré²¹, – lásd 6. ábra) mégis lehetséges a jelenség viselkedését nagyjából követni. Ez pedig feljogosít arra a következtetésre, hogy ama két időpont között, egyfelől mikor az Emberfélék a *Pithecanthropus* stádiumában megjelennek, másfelől mikor a *sapiens* állapotban tetőzni látszanak, agybelileg gyorsabban és mélyebben változnak bármelyik élő formánál, amely ugyanebben az időközben ismeretes, sőt nyilván maguknál az Antropoidoknál is az egész Miocén alatt. Természetes, hogy egy ilyen fontos biológiai ténytet lehetetlen elhanyagolni.

²¹ Ennek a felgöngyölődésnek következményei: az agykoponya felemelkedése és kiszélesedése, a *torus occipitalis* és a homlokredőny eltűnése, az arc csökkenése, mely az áll megjelenésével jár, stb.

6. ábra. – Az emberi koponya begöngyölődése, az Anthropoidáktól kezdve.
(Weidenreich után)
a: Gorilla
b: Sinanthropus
c: Modern Ember

c) *A filetikus csírázás képességének tartóssága*

Értem ezen az emberi típusban jelentkező figyelemreméltó képességet arra, hogy úgyszólván kimeríthetetlen mennyiségű új pikkelyt hajtson. A zoológiai átalakulás rendes eseteiben az új fajcsaládot termelő elágazás explozív fázisa mindig rövid tartamú. Mint fentebb említettem, az állati paleontológiában (mivel képtelenek vagyunk megragadni bármely „fajjáválás” legelső fázisait), sohasem találunk mást, mint széttartó pályák kévét, amely egy már „üres” tengelyzóna körül és belőle kiindulva sugárzik. – Nos, az Ember esetében a dolgok másképpen történnek. Térjünk vissza a sémához (5. ábra), ahol megpróbáltuk genetikai és strukturális vonásaik szerint az őstörténelemben a mai napig meghatározott különféle emberi típusokat csoportosítani. Ha a Kérődzők vagy a Ragadozók kifejlődéséről volna szó, azt kellene várnunk, hogy – mint mondtam – a kéve centruma elszegényedik, kiürül a Holocén közeledtére, – s itt már csak többé-kevésbé magányos pikkelyek ritkult koszorúja marad. És íme, éppen ellenkezőleg, éppen ezen a szinten mint szilárd mag emelkedik ki a tengelyvidék közepén a *Homo sapiens* kévája, és tanúskodik annak az életnedvnek a vitalitásáról, amelynek nyomása az idő folyamán ahelyett hogy fogyatkoznék, növekedni látszik. Kévája, mondom. Mert minél közelebbről tanulmányozzuk ettől a korszaktól kezdve a mai modern emberig folytatódó ultra-komplex zoológiai rendszert, annál inkább meggyőződünk arról, hogy anatómiailag egy intenzív szaporodásnak, pikkelyek szoros burjánzásának felel meg (a Fehér, a Sárga, a Fekete, és talán még hány más), amelyeknek tökéletlen elkülönülése nem a teljes egyénesezésre való képesség valamiféle hiányáról tanúskodik – ahogy ellenünk vethetnék – hanem (ami egészen más és következményeiben kimondhatatlanul

gazdag) egy a Természetben addig ismeretlen erő indító és sajátos hatásáról: ugyanazon zoológiai együttes különböző rétegei között beálló konstruktív közeledésről és összeforrásáról.

d) Az ágak összenövése

Bár szorosan egymáshoz simulva kell kibontakozniuk a Föld zárt felületén, az emberalatti filumok mégsem árulnak el figyelemreméltó képességet az összeforrásra. Egészen az Emberig (sőt, mondhatnánk: „egészen az Emberelőttiéig” amelyek, *úgy látszik, külsőleg* követik a közös törvényt), az állati evolúció a divergencia jegyében ment végbe. Innen van az Élet Fáján az az oly feltűnően kitáruló és pikkelyszerű szerkezet – kezdve a legvastagabb ágaktól egészen a legkisebb gallyacskákig – (lásd 2. és 5. ábra). Nos, úgy látjuk, éppen annak a széttartó differenciálódásnak az uralma zárul le a Reflexió felkeltével a *Homo sapiens* szintjén és megjelenése óta a pszichikai vonzásokból és kölcsönös kapcsolatokból álló és a Bioszféra mélyén fokozatosan teremtdő új környezet nyilvánvaló befolyása alatt. A *Homo sapiens* bosszantó zoológiai csoport az osztályozó számára, aki nem tudja többé, hol vonja meg a felosztási határokat a finom és bonyolult anatómiai jellemvonások útvesztőjében; – viszont érdekfeszítő csoport az antropogenezis tanulmányozója számára, mivel most észlelünk először jól kivethetően egy már működő mechanizmust, amelynek játéka – és ezt kell még megmutatnunk – magyarázza azt az óriási, néhány százezer éves előnyt, amelyre az Emberiség az Életnek rajta kívül eső tartományával szemben szert tett: vagyis a *konvergenciát*, amely a biológiai evolúcióban a divergencia fölé kerekedik, úgy, hogy a filetikus elágazásból folyto-

nosan származó potenciális fajok valóságos szerves szintézisét alkotja.

A *Homo sapiens*ben – ebben a Negyedkor közepe felé az emberi „pikkelyek” legbelsőbb, leginkább tengelyirányú csoportjának *együttművéséből* alakult figyelemreméltó társulásban, – korántsem egy kimerült evolutív erő utolsó lendületeit véljük felfedezni, hanem magát a csírat, amelyből a reflexióval bíró élő tömeg véglegesen kilövellt. Sőt mi több, kilépünk az ifjú Emberiség félhomályából, hogy megjelenjék előttünk teljes világosságában az Emberi Jelenség, mint egy „Nooszféra” megteremtője Planétánkon.

IV.

A NOOSZFÉRA KIALAKULÁSA

1. A TERJESZKEDŐ TÁRSADALMASODÁS: CIVILIZÁCIÓ ÉS INDIVIDUÁCIÓ

Bevezetés

Előzetes megjegyzések.

A Nooszféra és a Planetizálódás fogalmáról

Ezen a ponton, ameddig fejtegetésünkben eljutottunk, foglaljuk össze, milyen képet tár elénk a korpuszkulás elrendeződésben levő Világ.

Az emberré levés áttörése révén a komplexitás-tudat hulláma az Antropoidok filumán keresztül a Mindenség számára egészen új tartományba vagy szakaszba jutott a Földön: a Reflexióéba. És ha egyszer ezen a fokon túljutott, kezdett (mint ahogy ezt a múltban mindannyiszor tette, mikor egy-egy „plafont” áttört) újra többé-kevésbé széttartó sugarak bonyodalmas kévájére töredezni: ezek az emberi csoport különböző zoológiai szétsugárzásai. De, mint az előző fejezet végén láttuk, ezek a sugárzások, minthogy most már pszichikailag konvergens környezetben terjednek, hamarosan határozott hajlamot árultak el arra, hogy egymáshoz közeledjenek és összeolvadjanak. És így keletkezett bizonyos társadalmasodási légkörben (vagy annak hatására) a *Homo sapiens* jellegzetesen haladó csoportja.

Egészen nyilvánvaló, hogy a társadalmasodás (vagy a szövettanilag szabad és erősen egyéniesedett korpuszkulák szimbiózisban való társulása pszichikai kapcsolatok révén) a megelevenedett Anyag eredeti és egyetemes tulajdonságát

árulja el.²² Hogy erről meggyőződjünk, elég megfigyelnünk, hogy mindegyik állati származásvonal (öszöntípusának mértéke és módozatai szerint), mikor eljut specifikus érettségéig, mennyire hajlamossá válik a maga módja szerint egyénfölötti komplexumok formájában csoportosítani több-kevesebb alkotóelemét. Ezeken a tudat előtti szinteken (különösen a Rovaroknál) a társadalmasodás sugara – bármily előrehaladott is ez a társadalmasodás – mindig nagyon gyenge marad, nem lépi túl például a családi csoportot. Elmondhatjuk tehát, hogy az Emberrel új fejezet nyílik a zoológiában, mikor nem egy-két elszigetelt réteg, hanem egy egész filum, – sőt egy mindenütt jelenlevő fium – hirtelen és mindenestül először tesz úgy az Élet fejlődése során, mintha totalizálnának. Az egyszerű fajként megjelent Ember – az etnikai és társadalmi egyesülés játéka folytán fokozatosan a Föld sajátosan új burkolatává emelkedik. Több mint elágazás; sőt több mint új Tartomány; sem több, sem kevesebb, mint „szféra” – a *Nooszféra* (vagy gondolkodó szféra) azonos kiterjedéssel (de mennyivel összefüggőbben, homogénebben!) borul rá a Bioszférára.²³

Ezt és a következő fejezetet teljesen e planetáris arányú újabb egység fejlődésének és sajátosságainak tanulmányozására szenteljük; a kezdetben elfogadott (és közben igazolt) tétel szerint: ha a társadalmasodás (mint „pszichogénikus” hatásaival bizonyítottuk) nem más, mint a korpuszkulásodás legmagasabb rendű következménye, akkor a

²² Már felismerhető az elem autonómiájának alsóbb fokain, az állatkolóniák alakulásában (Polip-félék stb.), sőt a Metazoáknál is (társult sejtek).

²³ Valójában, hogy az Embernek a Bioszférában elfoglalt igazi helyzetét kifejezhessük, „természetesebb” osztályozásra volna szükség, mint amit a Rendszertan kidolgozott, amely szerint az emberi csoport csak nyomorúságos marginális alosztály („család”), miközben funkcionálisan úgy jelenik meg, mint végső és páratlan „kivirágzás” az Élet Fáján.

Nooszféra, mint az Embernél a társadalmi kapcsolat erőinek végső és legmagasabb terméke, csak egy feltétellel nyer teljes és végleges értelmet: ha globális teljességében nézzük, mint egyetlen és óriási korpuszskulát, amelyben több mint hatszázmillió év elteltével a cerebralizálódásnak bioszferikus erő kifejtése teljeseedik ki.

De sietve kijelentem, hogy ennek az állapotnak nagy-szerűsége sem ki nem derül, sem ki nem alakult egy csapásra. Az Emberiség planetáris önmagába göngyölődése a maga történelmi valóságában csak lassan haladt; sőt, együttesében tekintve, természetszerűleg oszlik két nagy fázisra, amelyeket fontos kettéválasztanunk. Képzelnék el, hogy a Földünkhöz hasonló szilárd test belsejében a Déli sarknál hullám keletkezik és az Északi sark felé emelkedik. Ez a hullám *egész* pályája alatt görbe közegben, tehát „közeledően” terjed. És mégis, a pálya első felében (az Egyenlítő-ig) tágul, és csak azután kezd összehúzódni. Nos, azt lehetne mondani, hogy történelmileg egészen hasonló ritmusban megy végbe a Nooszféra kialakulása. Eredetétől napjainkig az Emberiség, bár mindjárt kezdettől fogva önmaga köré gyűlik össze és önmaga körül szerveződik,²⁴ bizonyára átment egy geográfikus terjeszkedés korszakán, amelynek folyamán mindenekelőtt arról volt szó, hogy sokasodjék és elfoglalja a Földet. És csak legeslegutóbb, „mikor átlépte a vonalat”, jelentek meg a Világon a gondolkodó massa végleges és globális önmagára hajlásának első szimptómái egy felső félteke belsejében, ahol nem mehet tovább másképpen, mint azzal, hogy az idő hatására összehúzódik és összpontosul.

²⁴ Hangsúlyozom, hogy a Föld zárt felületén történő minden sűrűsödés ellenére (és megfelelő pszichizmus híján) eddig a Bioszféra ölen korábban megjelent egyetlen filumnak sem sikerült ezt megtennie (bár-mennyire elterjeszkedett).

Terjeszkedő Társadalmasodás, mely megfordul, hogy sűrűsödő Társadalmasodásban tetőzzön.

Tanulmányozzuk ebben a fejezetben e két fázis közül egyedül az elsőt, – visszavezetve sorsfordulatait vagy jellemzőit a következő három pontra: Népesedés, Civilizálódás, Individualizálódás.

1. *N é p e s e d é s*

Az ember zoológiai csoportjának figyelemreméltó terjeszkedő képessége nyilvánvalóan kapcsolatos a társadalmasodás haladásával. Az Emberiség, az Evolúció legifjabb gyermeke, azért tudott olyan gyorsan helyet szerezni magának a Bioszférán át és végül fölötte, mert a Reflexióig eljutva képessé vált arra, hogy összegyűjtse és vég nélkül egymásba illessze a Bioszféra alkotó elemeit. – Ilyen körülmények között természetes, hogy a Föld benépesedése a jelenből szemlélve úgy fest, mint egymást követő, növekvő kilengésű lüktetések eredője, – és minden újabb lökés az emberré-lett tömeg újabb és jobb társadalmi elrendeződésének felel meg.

E szaggatott eláradás ritmusa és fázisai még homályosak előttünk az Emberré-levés (mediterrán-afrikai) tengelyzónájában, vagyis ott, ahol az egymásra toluló emberhullámok sokkal szorosabban és sokkal régebből követik egymást, semhogy kényelmesen elválaszthatók legyenek. Ellenben egy olyan széles marginális tartományban, amilyen Kelet-Ázsia, ahol kezdetben minden újabb hullám elég helyet találhatott magának, hogy az előző hullámokon bőven túláradhasson, már most is (első megközelítésben) legalább három ilyen nagy határátlépés bontakozik ki szemünk előtt: a két első,

(amelyeket csak emlékeztetőül idézünk) a történelem előtti időkre vonatkozik; de a harmadik már az emberi terjeszkedés nyilvánvalóan történelmi és modern korába esik.

1. *Lüktetés: Az Emberelőttiek hulláma* Délről Észak felé a Csendes-óceán partvonala mentén. E primitív emberiség kulturális szintjéről jóformán semmit sem mondhatunk – kivéve, hogy Sukutienben, (vagyis a hullám szélső határán)²⁵ a tüzet gyújtó, követ formáló *Sinathropus* azt a benyomást kelti, hogy már jelentősen társadalmasodott réteghez tartozott: (nyilván éppen innen van az a figyelemreméltó terjeszkedő és etnikai behatoló erő, amely Ázsia szubtrópusi zónáiból sikeresen vitte az Embert egészen a Mongol síkság előhegységéig).

2. *Lüktetés: a Felső-Paleolit „aurignac-i” hulláma*, – mely Nyugatról tart Kelet felé s különösen jól látszik a Sárga folyó löszös vidékein. Már említettem ezt a kivételesen hatalmas hullámot, amelyet a *sapiens* csoport felmerülése és egybenövése indított – amely nemcsak a Tüzet, hanem a Művészetet is hordozza – és amelynek (bonyolult csont- és kőszerszámaikról azonnal felismerhető) lelőhelyei gyakorlatilag az egész Ősi-Világot befedik: itt, a földgolyó tengelybeli vagy déli vidékein hirtelen szétszóródva lepik el a régi paleolit szinteket; ott, ahol addig a palearktikus senki földje volt, Nyugatról Keletre húzódva, szűzi talajon terülnek szét, az Alpok északi oldalától egészen a Csendes-óceánig.

3. *Lüktetés: a földművelők neolitikus hulláma*. – A Pleistocén vége felé etnikai közeledések és kulturális cserék lassan összegeződő hatása alatt döntő változás támad a *sapiens* kéve belsejében, amely ezentúl egyedül biztosítja (a körülötte levő összes Emberelőtti pikkelyek fokozatos eltűnése

²⁵ És azzal a (legeslegvalószínűbb) hipotézissel, hogy a Pekingi Ember a csontjainak társaságában az archeológiai lelőhelyeken talált szerszámok készítője.

következtében) az Emberré-levés jövődjét a Földön. Az előző korszak alatt benépesült területeken majdnem mindeütt, de különösen két fő sávban, egy észak-afrikai vagy mediterránban és egy észak-európaiban és szibériaiban, e korszak táján letelepültebb és csoportosultabb életforma jelei szaporodnak: előfutárai annak a nagy neolitikus átalakulásnak, amelynek folyamán az Emberiség láthatólag, egyidejűleg nagy területeken, szinte valami általános beérés eredménye gyanánt, először megy át szétszórt társadalmiból szervezett társadalmiba. Ez főleg a földművelés és az állattenyésztés felfedezésének köszönhető; e tevékenységek közvetlen hatásaként nemcsak hogy megengedik, hanem egyenesen *megkövetelik* az ilyen foglalkozású népesség gyorsan növekedő demografikus sűrűsödését és belső szerveződését.

Ennek a „mezolitikus” korszakban (tizenöt vagy tíz évezreddel a kereszténység előtt) már jól kirajzolódó átalakulásnak a hatása alatt, amelynek eredménye, hogy az érintett zónákban az emberi feszítőerő hirtelen emelkedik, egy új, minden eddiginél erősebb etnikus hullámlökés válik érezhetővé mindenütt – különösen pedig a szibériai sávon, ahol egy migrációs tömeg alakul ki és válik képessé nemcsak arra, hogy az Altájtól délre egészen a Sárga folyóig tóduljon (a „mongol”²⁶ neolitikum), hanem arra is, hogy eljusson Alaszkáig (amely éppen megszabadult a jégtől), és e hídfő megalakulásával teljesen elárassza a két Amerikát.²⁷

²⁶ Lásd p. Teilhard de Chardin és W. C. Pei: *Le Néolithique de la Chine* (Publications de l'Institut de Géobiologie de Pékin, No. 10. 1944.).

²⁷ Ehhez a művelethez évezredekre volt szükség, mert a költözködők a továbbjutás érdekében minden újabb földrajzi szélességnél kénytelenek voltak új típusú földművelést teremteni: és fel kell tennünk, hogy a folyamat mégis elég korán befejeződött, hiszen a növények háziasítása még Délamerikában is (manioka) jóval az európaiak érkezése előtt megtörtént.

Pillanatnyilag elmondhatjuk, hogy a Nooszféra első körvonalai véglegesen kirajzolódtak: bár csak kezdetlegesen és szegényesen. Amikor pedig az Emberiség elérte az Újvilág határait, nyilván nem volt tudatában annak, hogy bezárta önmaga körét. Másfelől, e nagyszerű haladás folyamán szövődött hálózat oly laza és szálaiban olyan heterogén maradt, hogy semmiféle hatás továbbítására nem volt alkalmas, ha csak nem nagyon lassan, széjjelszórta és rendkívüli veszteségekkel.

Megszilárdítani és „strukturálni” ezt a gyenge hártát akár a már megállapodott csoportoknak helyükön való be rendezkedése, akár új elemek periodikus átözo n l e s e révén: így áll szemünk előtt e pillanattól kezdve a Civilizálódás nagy munkája.

2. Civilizálódás

a) A jelenség biológiai természete

Mikor a történetírás kilép egy hosszú leíró szakaszából, amelynek során főgondja a Múlt pontos és színes feltámasztása volt, mindinkább ama *törvények* tudománya kíván lenni, amelyek az emberi sorsfordulatok látszólagos szeszélye alatt rejlenek. Ennek az új organista iránynak jellemzésére legyen elég idéznünk J. Toynbee monumentális munkáját, amely a suméri és a minosi óta huszonegy különálló civilizációt sorolva fel, igyekszik bennük megvizsgálni: genezisük feltételeit a különféle földrajzi környezetekben,²⁸ növekedé-

²⁸ Folyami típus (Egyiptom, Sumér, Indus . . .); felföldi típus (andesi, hettita, mexikói civilizáció . . .); szigetvilág-típus (minoszi, hellén, japán civilizáció . . .).

sük,²⁹ kölcsönhatásaik és hanyaglásuk mechanizmusát, egymásrakövetkezésük ritmusát³⁰ stb.

Az ilyen természetű (és ilyen minőségű) tanulmány világosan megmutatja azt az ellenállhatatlan sodrást, amely egy század óta egyre közelebb hozza egymáshoz a Természettudományt és az Emberi Történelmet. De távol vagyunk még attól, hogy a két diszciplína alapvető közeledése befejeződjék, – vagy akár világosan elhatározódjék. Akár Toynbeerről, akár Spenglerrel van szó, mindegyik biológiai *módon* kezeli az ember társas fejlődését, és mégis a Biológián kívül és attól különválasztva marad. A Zoológia tartománya és a Kultúra tartománya elrendeződésük törvényeiben talán titokzatosan hasonlítanak – mégis mindkettő két különböző világ. Ilyen az a dualizmus, amelyben, úgy látszik, még a leginkább organista történetírók is (egyébként minden csodálkozás és zavar nélkül) – véglegesen megállapodtak.

Nos, éppen ezen a ponton és ezzel kapcsolatban jelenik meg egy összegöngyölődő általános Világegyetem általunk elfogadott távlata, mint nagyon egyszerű mód arra, hogy túllépjünk a holtpontra, amelyen a Történelem még vesztegel, és továbbmenjünk, egy, a Múltról alkotott egységesebb és összefüggőbb kép felé. Tehetjük ezt egyszerűen ama megfigyelés alapján, hogy a Civilizáció (nem mint a társadalmi szervezet befejezett állapota, hanem mint ennek a szervezetnek gerjesztő folyamata) végeredményben nem egyéb, mint a zoológiai „Fajjáválas” egy újabb állatcsoportra (az Emberére) kiterjesztve, amelyben egy bizonyos, eddig a Rend-

²⁹ Az a növekedés, amely főleg a környezet által kiváltott fennmaradási problémák hatása alatt történik. (*Challenge and Response* – kiváltó ok és válasz – elmélet).

³⁰ Ez az „egyetemes birodalmak” periodikus kialakulásának ritmusa, amely minden egyes birodalom bukásával új etnikai hullám előmlését és bizonyos „egyetemes vallás” megjelenését váltotta ki.

szertanban figyelmen kívül hagyott sajátos Tényező (a pszichikai) egyszerre uralkodó szerephez jut a filum elágazásában. – Ugyanaz, új síkon. – Tulajdonképpen igen jól és régén ismerünk (például a Rovaroknál, a Madaraknál, a Rágcsálóknál) egy sereg állatot, amelyeknek ösztönös viselkedése legalább olyan markáns megkülönböztető vonásokat szolgáltat az osztályozóknak, mint a színezet, a termet vagy a forma. Ha a „pszichológiai fajok” e fogalmát általánosítjuk, és alapjaira visszavezetjük, miért ne lehetne felismerünk és elfogadnunk, hogy a sokszoros és sokformájú emberi „kollektív egységek”, amelyek a történelem folyamán a kultúra és a faj játékból születtek, a Tudatos és a Szabad tartományában éppen olyan *természetes* csoportok, mint a Kérődzők vagy a Húsevők bármelyik változata? – azzal az egyetlen különbséggel, hogy mivel a pszichikai fontosabb helyet foglal el benne, mint a fiziológiai és a morfológiai, bizonyos, addig kivételes vagy ismeretlen típusú tulajdonságok vagy szabadságok nyilvánulnak meg az élő erők játékában: az első az, hogy mivel az eddigi kromoszómikus öröklés most egy „nevelés révén való”, egyénenkívüli örökléssel kettőződik, a *Szerzett* fennmaradása és felhalmozódása a Biogenezisben hirtelen elsőrendű fontosságúvá emelkedik.

Ebből a szempontból, amely szerint a törzsek, a nemzettek, a birodalmak és végül a modern állam kialakulása (bizonyos járulékos tényezők támogatásával) csupán *folytatja* azt a mechanizmust, amelyből az állatfajok kiléptek, az emberi Történelem többek között három okból jelenik meg úgy, mint kiválóan alkalmas terület a filogenezis törvényeinek tanulmányozására. Az első két ok a közelség, sőt a „bel-sőség”, mert a filogenezist alkotó evolutív jelenségek nemcsak hogy mind összetömörülnek az utolsó néhány ezredéven belül, hanem mindennapi tapasztalataink mélyén folytatód-

nak is. További ok a tisztánlátás, amennyiben a Nooszféra bontakozása folyamán különböző egymás után megjelent szálak – mindegyik egy-egy sajátos kulturális szövevény éles és jellegzetes színében – sokkal könnyebben követhetők és sokkal könnyebben hámozhatók ki az együttesből, mint bármely zoológiai csoport tisztán anatómiai elemei. Annnyira, hogy figyelmünket végülis a civilizációk biológiájára kell irányítanunk, ha (mint egy jól kiolvasható preparáción) részletesen ismerni és igazolni akarjuk azt, amit a Paleontológia első megközelítésben az ortogenezis és a differenciálódás nagy evolutív törvényeire vonatkozólag már megmutatott.

b) *A differenciálódás hatásai*

Mihelyt ledöntjük a Társadalmasodás és a Megelevenedés között ma még (rutinból vagy konvencióból) fenntartott mesterséges korlátot az emberi kaland látszólagos szabálytalanságai és rendetlensége mögül, azonnal átüt egy alapvető egyszerűség (ugyanaz, amellyel a Bioszféra tudat-előtti zónáiban találkoztunk). Sok különböző nép kibontakozása, vándorlásai, összeütközései, egymást váltásai: mindez a sokformájú és tarkabarka pezsgés végelemzésben és alapjaiban végülis mi egyéb, mint játék, mindig ugyanaz a játék, az élő formák elágazásának végnélküli játéka, amely a civilizáció miliójében folytatódik?

Kezdetben látjuk a Pleisztocénban felbukkanó nagy fajok (Fehér, Fekete, Mongoloid . . .) „alapvető” összefonódását. Azután ebből az ősi etno-kulturális kévéből újból periódikusan, „lüktetésszerűen” új pikkelyek formálódnak, új, széttartó sugarak, viselkedésükben teljesen hasonlóak bármely zoológiai pikkelyhez vagy sugárhoz: pontosan ugyanazon a módon (és ugyanolyan okokból) hirtelen merülnek

fel, már majdnem készen, a Történelem látóhatárán;³¹ ugyanúgy rögzülnek és szilárdulnak meg, gyorsabban vagy lassabban, egy másodlagos mozdulatlanságban; ugyanúgy hajlandók eltűnni, átadva helyüket valamely szomszéd sugárnak, amelyről (szintén) nem nagyon tudni, hol és miféle embriogenezisből született.

Mindez, ismétlem bámulatosan igazolja és megerősíti – (egy rendszeren, az emberi társas csoporton belül, amelynek tökéletesen monofiletikus voltát minden hézag mellett sem tagadhatja senki) – az állati filogenezis általános törvényeit; – de mindez ugyanakkor egy gazdagabb és megújult biológiai légkörben bontakozik ki, ahol (a pszichikus környezet intenzívebbé válása következtében) ezentúl már lehetségessé válik az ágak *egybeolvadása* (a Természetben eddig hallatlan jelenség). Az (emberelőtti) Bioszférában az élő formák megoszlását a megjelenések és eltűnések alapján, vagyis a vizsgált élő csoportok között működő erők és külső ellenállások egyszerű játéka alapján lehetett követni és magyarázni. Az emberi együttesek esetében ellenben, amelyek *belülről* váltak kölcsönhatásban levővé, újabb rend teszi uralkodóvá, amelyben az egymásbahatolás, kiküszöbölés és behelyettesítés elemi műveletei mellett helyet kell adni a filumközi kombinációk sokkal bonyolultabb jelenségének is, aminek (többek között) két következménye van.

Az első az, hogy ezentúl számot kell vetnünk a mutációnak egy eddig ismeretlen és sajátlagosan forradalmi típusával: ez többé nem a csíráreszecskeknek néhány egyén belsejében végbemenuő átrendezéséből fakad, hanem nagy etnikai csoportoknak egymást termékenyítő keveredéséből, amelyek költözködésük vagy terjeszkedésük végtelenei folytán

³¹ Nem ismerjük jobban a görögök vagy a kínaiak, mint az Emlősök vagy a Kétéltűek eredetét...

léptek hirtelenül kapcsolatba egymással. Nem így alakult-e ki a történelmi idők hajnalán a mediterrán civilizációk első magva? Vagy Nagy Sándor idejében nem így kezdte-e a világ komolyan megsejteni egységét, amikor Grousset³² kifejezése szerint az akkori három civilizált Emberiség (Görögország, India, Kína) hirtelen észrevette, hogy ugyanazon a planétán lakik? Vagy Amerika és Óceánia egymást követő „felfedezése” révén a Nyugat nem így vette-e kezébe (s úgy látszik, hosszú időre) az emberiség sorsának irányítását?

A második következmény az, hogy figyelmünket ismételen egy olyan Evolúció irányított, „ortogenetikus” jellegére fordítja, sőt kényszeríti, melynek *irányított* jellege – ha nagyon szigorúan vesszük, a tiszta morfológia területén vitatható ugyan – teljes nyilvánvalósággal bizonyosodik be a Társadalmasodott területén, – ha egyebet se figyelünk meg, csak azt, hogyan alakult ki a modern nemzetek vagy államok térképe, amint atlaszainkon látható, a neolitikus népesség mozaikjából, elemeinek egybefogása, összeolvadása és tagolódása révén.

c) *Ortogenezis-batások*

„Ortogenezisen” (a szó legetimológiaibb és legáltalánosabb értelmében), ismétlem, azt az alapvető sodródást kell értenünk, amely szerint a Mindenség Alapanyaga szemünk előtt viselkedik, mikor materiális elrendeződésében egyre komplexebb és pszichológiailag mind erősebben interiorizált korpuszskulás állapotok felé halad, és amelyről azt mondtuk,

³² Lásd R. Grousset, *De la Grèce à la Chine* (Monaco, Les Documents d'Art 1948.) XI. old.

hogy a magasabbrendű élőknél közvetlenül beíródik az idegrendszer növekedő koncentrálódásába.

Valójában, a történelmi időknek azon a terjedelmén, amelyet fentebb a Társadalmasodás „terjeszkedő fázisának” neveztem, nem látszik lehetségesnek (legalábbis egyelőre), hogy az emberi agy struktúrájában anatómiailag észrevegyünk bármilyen különösebb markáns haladást. Míg a Negyedkor folyamán, amint láttuk, az Emberelőttiektől a *Homo sapiens*ig nyilvánvaló fejlődés észlelhető a koponyaüreg begömbölyödésében és kidudorodásában, – a Paleolit vége óta – (kivéve talán, ha hihetünk Weidenreichnak, egy bizonyos általános hajlamot a brachicefaliára) – az utolsó húsz évezreden át semmi észrevehetően új előrelépést nem látunk a kefalizálódásban. Annyira, hogy ebben az úgyszólván megállapodott szakaszban³³ gyakran azt a következtetést vonták le, hogy az Embernél a cerebralizálódás tetőzésben van, – ha ugyan még nem állt meg teljesen.

Ez azonban annyi, mint elfeledni, hogy a társadalmasodásnak a reflexió környezetében végbement csodálatos megterfogása folytán egy „pszichogenikus”³⁴ elrendeződés új típusa (edukációs és kollektív természetű) jelent meg az Emberrel a Természetben – éppen azon a ponton, ahol meg kellett kettőzni, vagy fel kellett váltani³⁵ a cerebralizálódás régi és talán részben elavult formáit.

Fogadjuk el ideiglenesen (és kellő fenntartással), hogy az egyéni emberi agy a maga szövettani elrendezésében a

³³ Talán egyszerű látszat, amely akár a megfigyelt idő rövidségének tulajdonítható, (mi húszezer év egy biológiai evolúciónak, még ha gyorsított volt is?) – akár annak, hogy képtelenek vagyunk néhány durva csonttani részletjelenség mögött követni a neuronok szerveződésének és rendeződésének finom és ma még meg sem értett játékát.

³⁴ „Pszichogenikus” aktív értelemben: eszméletgerjesztő.

³⁵ Sőt vissza kellett szorítani (lásd V. Fejezet).

Negyedkor vége óta valóban elérte komplexitásának fejlődésében a Fizikokémia által kijelölt határait. De akkor is áll, hogy azóta az emberi centrumok, sokaságuk kombinált, szelektált és additív működése révén, szüntelenül szőtték magukban és maguk körül a kapcsolatok, irányulások és szellemi szokások egyre bonyolultabb és szorosabb hálózatát: s ezek oly makacsok és elpusztíthatatlanok, mint testünk és csontjaink öröklött alkata. Felhalmozott és összehasonlított tapasztalatok miriádjainak befolyása alatt szüntelenül alakul egy emberi pszichikai szerzemény: ebben születünk, élünk és növünk – gyakran nem is sejtve, hogy ez a közös érzésmód és látásmód nem egyéb, mint kollektív módon szervezett óriási kollektív Múlt.

A felsőbbrendű biológiai valóságok befogadására érzékennyé vált szemléletnek mi sem világosabb, mint a kozmikus összegöngyölődés közvetlen folytatódása a Föld emberi meghódításának és elrendezésének kettős tüneményében. – Többé már nem az a fontos, hogy eldöntsük, vajon az emberré-levés árama nincs-e esetleg lassulóban körülöttünk, mert az antropogenezis a civilizálódás működésének kezdete óta és azzal együtt vett igazi lendületet. Most már nincs más eldöntendő kérdés, mint az, hogy milyen fajtájú biológiai kiteljesedés felé vonnak bennünket az Ortogenezis változhatatlan erői.

És itt most szemügyre kell vennünk – még ha elvetjük és túlhaladjuk is – azt az elégtelensége és ártalmassága ellenére még mindig népszerű megoldást, amit az *Individuáció* jelent.

3. Individuáció

Az élő formák filogenezeise, lényeges mechanizmusából kifolyólag – (ami a „láncolatot” korpuszukulásodás mechanizmusa) – csak a származásvonal és az egyén – a jövő és a jelen – folytonos és egyre növekvő összeütközése árán mehet végbe. Ameddig valamely állatsorozat mentén az egy mást követő „szóma”-sor elég korlátozott marad ahhoz, hogy ezek együttesükben lánc-szerepükhöz hívek maradhassanak, a filum normálisan bontakozik ki, mert egy élet-erős „Faj-érzék” belülről védi és szilárdítja. De amint a korpuszukulásodás haladásával a filetikus lánc elemei bensőségben és szabadságban növekednek, elkerülhetetlenül nő bennük a „kísértés”, hogy mindegyik a Faj céljává vagy fejévé tegye magát és „elhatározza”, hogy eljött a pillanat, amelyben önmagáért kell élnie.

Kilövellés, amely pályájának magasabb pontja felé cseppekké bomlik: ilyennek mutatkozik a „filumok szemcsésződésének” jelensége az emberi tapasztalás számára; az a jelenség a reflexió előtti Élet tartományában még gyakorlatilag érzékelhetetlen, az Ember – főleg a társadalmasodott Ember – esetében azonban gyorsan növekedő fontosságra tesz szert. Az etnológusok osztályozásában primitívnek tekintett népeiségeknél a legjobb megfigyelők³⁶ véleménye szerint még észlelhető bizonyos kollektív tudat, amely természetesen megkönnyíti a csoport összetartását és jó mű-

³⁶ Lásd például: B. Malinowski *Argonauts of the West Pacific* (a *Kulának*, ennek a rendkívül aprólékos és bonyolult magikus-kereskedelmi szervezetnek a leírása, amelyet évről évre eljátszanak anélkül, hogy a résztvevők közül egyiknek is határozott képe volna az együttes folyamatról. Lásd még Gerald Heard, *The Ascent of Humanity* (*From group-consciousness, through individuality, to super-consciousness*)).

ködését. Így kellett lennie majd mindenütt a Földön a pre-neolitikus időkben. Viszont ahogy a civilizáció fokozatosan emelkedett, növekvő izgalom lett úrrá a népességben, amelynek minden alkotóelemét valami élénkebb erő, tehát szükséglet hajtotta az autonóm tevékenység és élvezet felé. Anynyira, hogy a tizenkilencedik század vége felé komolyan felmerülhetett az a kérdés, vajon valami elporladás vagy elmorzsolódás útján nem közeledik-e az Emberré-levés végső fázisa felé.

Ebben a korban ugyanis, amely történelmileg a Nooszféra teljes „terjeszkedő” kibontakozásának felel meg, az emberi partikulák, amelyeknek egoista törekvéseit a gyakorlatilag egyetemes kultúra első kialakulása magasra szította, annak rendje és módja szerint a maximumig elszigetelődtek – a „Faj érzéke” viszont (belső lazulás folytán) automatikusan a minimumra esett a filumban, melynek mezőnyei aránytalanul szélesen bontakoztak ki, s az egész Földet elborították. Az Ember (vagyis az „állampolgár”) jogainak kora ez a Kollektivitással szemben. A szimplicista módon, vagyis olyan rendszerként felfogott Demokrácia kora, amelyben minden az egyénért van, és az egyén a minden. A Felsőbbrendű Ember kora, akit úgy képzelnek, hogy magányosan emelkedik ki a nyáj tömegéből . . .

Ebből a sok egybehangzó jelből egy pillanatra azt lehetett hinni, (és sokan vajon nem így hiszik-e ma is?), hogy az Emberiségnek akárcsak egy forrásban levő folyadéknak, szerveződése kritikus határértékéig jutva, nincs más biológiai lehetősége vagy rendeltetése, mint az, hogy mind önállóbb és önmagukra centráltabb partikulákat hozzon létre, (amelyek elszigetelt állapotban szabadabbá válnak).

Alig van ötven éve annak, hogy Nyugaton egyfajta csúspontig jutott Civilizáció határozottan úgy viselkedett, mint-

ha elszigetelt személyekben, azaz Individuációban tetőződ-
nék.

Nos, éppen ebben a pillanatban kezdtek tornyosulni a látóhatáron, viharral és egyszersmind ígéretekkel teli fellegek-
ként, a Totalizáció addig nem is gyanított óriási erői.

V.

A NOOSZFÉRA KIALAKULASA

2. A kompressziós Társadalmasodás: Totalizálódás és Perszonalizálódás A jövőendő irányai

1. *Egy valóságos helyzet: az elfojthatatlan emberi totalizálódás és mechanizmusa*

Szemünk még tele van az individuálódás modern tanainak egy percre fölsejtő távlataival (vagy pontosabban, mint látni fogjuk, *délibábjával*), és a XX. század kellős közepén sokszor még tovább álmódozunk egy olyan világról, melyben társadalmi környezetének haladása minden egyes embernek csak mind jobb és jobb ugródeszkrét nyújtana az élet problémáinak teljesen független és „individualisztikus” megoldásához: olyan pluralista távlat ez, akár egy sziporka-raj, és benne a Világ nem egyéb, mint az egyes, mindenki más-tól különvált, áthághatatlan magányba kárhozott reflexív elemek telje. És mivel pillantásunkat így egy bizonyos tűzi-játék tartja fogva, amely mintha teljességet ígérne, figyelmünk unottan vagy bosszúsan fordul el egy egészen másfajta eshetőségtől, holott ennek egyre szaporodó előjelei (gazdasági, politikai, filozófiai területen) arra vallanak, hogy a Társadalmasodás ahelyett, hogy reményeinknek megfelelően magánhasználatunkhoz idomulna, egyre jobban előrehalad az egységesülés feltarthatatlan folyamatában, melynek szemünk előtt kendőzetlenül működő gépezete a következő, jól kivehető hármas ritmusnak engedelmeskedik:

a) *Első ütem: etnikai sűrűsödés*

Ez (tapasztalatilag szólva) az egész jelenség „fő rugója” vagy elemi mozgatója. Planétánk zárt felületén – ezt mindnyájan érezzük – a telítettségi pontjához közeledő emberi népesség mindjobban összeszorul a szaporodás és a sokasodás belső játéka folytán, aminek eredményeképpen a Nooszférában hasznos energiák állandóan működő, sőt bővülő forrása jön létre. Ha a dologban csak valamilyen gázos tömeg volna érdekelve, akkor a részecskék szaporodása egyszerűen valami mechanikus vagy hőjelenségben, a hő vagy a nyomás növekedésében jutna kifejezésre. Emberi (vagy, általánosságban, élő) korpuszculák esetében azonban az energia átalakulása finomabban megy végbe. Nem egyszerű számszerű egyenérték révén, hanem végeredményben elrendezésbeli hatásban jelentkezik. Ebből következik a

b) *Második ütem: gazdasági-műszaki szerveződés*

Ha az élettelen anyagot: összenyomjuk, úgy szabadul a hatás alól, vagy úgy reagál rá, hogy struktúrájában vagy állapotában megváltozik. Ha ugyanígy bánunk (természetesen a szükséges óvatossággal és a kellő határok közt) a vitalizált anyaggal: szerveződik. Talán nincs ennél általánosabb törvény a Bio- és még inkább a Nooszféra genezisének magyarázatára. A korpuszculák egymásra ható nyomása nélkül (vagyis teljesen rugalmasnak avagy teljesen fellazultnak vett térben) az Élet valószínűleg sohasem jelent volna meg a Világon – még kevésbé a Reflexió – sem, *a fortiori*, az emberi Társadalom. És viszont nem a lényünk dimenziói és a bennünket hordozó égitest görbülete közt fennálló bizonyos optimális viszonynak köszönhető-e, hogy a Civilizálódás el-

érte körülöttünk jelenlegi szintjét és gradiensét? (Ó titokzatos kapcsolata a Hominizálódásnak, a Gravitáció játéknak, a Kontinensek felületének és a Föld sugarának!). Hogy erről meggyőződjunk, csak a Kultúra és a Demográfia görbéit kell egybevetnünk. Minél jobban önmagára zárul az Emberiség főleg a Neolitikum óta, annál vitálisabban kényszerül újabb és újabb eszközöket találni elemeinek a legnagyobb energia- és termegtakarítással való elrendezésére, hogy helyet szorítson magának. Ennek pedig az a rendkívül figyelemreméltó (ha a biológus számára nem is váratlan) eredménye, hogy ami először csak gépies feszültségnek és az emberi tömegre kényszerített, mintegy geometriai újracsoportosulásnak látszott, e szükséglet és kutatás ösztönzésére, és az újonnan talált berendezkedések hatására most úgy jelenik meg, mint fokozódó interiorizálódás és szabadság az egymással jobban harmonizált, reflexióval bíró részecskék együttesében. – És ez vezet át bennünket a folyamat harmadik üteméhez.

c) Harmadik ütem: a tudat, a tudomány és a hatósugár együttes növekedése

Magában véve semmi meglepő nincs abban, hogy a „pszichikai hőfok” emelkedése a jobb társadalmi elrendezkedés automatikus velejárója: nem találunk-e rá benne egyszerűen a Komplexitás-Tudat alapvető törvényére, amely egész munkánk tengelye és vezérfonala? Érdeklődésünk viszont fölcsiholódik, mihelyt ráébredünk, hogy e szellemi interioritás, tehát a feltaláló képesség növekedése (ami végső értelmezésben az emberiség planetáris sűrűsödésének kifejezője), – amennyiben egyidejűleg és elkerülhetetlenül növeli minden emberi elem hatósugarát és behatoló képességét a töb-

bi iránt,³⁷ – közvetlenül oda vezet, hogy túlsűríti a Nooszféra: a túlsűrítés automatikusan túlszerveződést vált ki; – az túl-„tudatosodást” indít meg, amire túlsűrűsödés következik, és így tovább. A kör nemcsak bezárul, mint egy szervesen összefonódott lánc, hanem rezonanciába lépő rendszerként határtalanul önmaga körül intenzifikálódik. – Olyannyira, hogy ha bárki akár a legcsekélyebb mértékben elemzi, ahogy mi is elemeztük, a gazdasági-műszaki-társadalmi erők mechanizmusát, amelyeknek hálózata egy század óta alattomosan a világra terjeszkedik, nyilván látni kell, hogy képtelenek vagyunk elvonatkoztatni magunkat az egymáshoz való közeledés energiáitól, amelyeknek ellenőrizhetetlen ölelése, miután a történelem iparelőtti korszakaiban majdnem észrevétlenül felnövekedett, most hirtelen levetette álarcát, hogy teljes hatalmát megmutassa.

Minden tudományos és filozófiai előítéllettől függetlenül és minden értékítéletet megelőzőleg (olyan objektíven és kérlelhetetlenül, mint az égitestek mozgása vagy a radioaktív anyagok felbomlása) olyan helyzetbe, jobban mondva a tapasztalat olyan általános állapotába kerülünk, amellyel szemben hiábavaló is volna bármilyen területen bármiféle konstrukcióval kísérleteznünk.

„Két görbe együttes játéka révén – mindkettő kozmikus természetű: az egyik fizikai, (a Föld gömbölyűsége), a másik pszichikai (a Tudatos önmagára borulása)³⁸ – az Emberi séget – mintha két hajtómű között állna – folytonosan gyorsuló önmagába záródó totalitása ragadja magával.”

³⁷ Vajon jelenleg az elektromágneses hullámok révén nem tud-e minden ember a maga legemberibb mivoltában, közvetlenül és egyidejűleg, érintkezésbe lépni a Föld összes embereivel?

³⁸ E két görbület közül lényegesen csak az első hat az emberelőtti életre: innen van, hogy a Biosféra (ellentétben a Nooszférával) képtelen centrálódni.

Íme a nyers tény.
Próbáljuk megérteni.

2. *A jelenség egyetlen összefüggő értelmezése:
a konvergáló világ*

Amikor a körénk záruló kör áttörésére tett kísérleteinkben ismételten kudarcot vallottunk, végre nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy az egymáshoz közeledés erői, melyek ostromolnak, talán nem is ideiglenes véletlenek, hanem a földünkön véglegesen kialakuló állandó rendszer jele és vázlata: egy valóban „halálos” félelem kezdi elfogni az embert, félelem attól, hogy a jelentkező átalakulás folyamán elveszítjük azt a drága gondolatszikrát, amelyet évmilliókra menő erő kifejtéssel oly keservesen gyűlt föl – elveszítjük kis „énünket”. A tudatos elem félelme ez, mikor szembenéz egy látszólag vak Egésszel, amelynek roppant rétegei ráhajolnak és elevenen visszanyelik magukba... Hát csak azért bukkantunk volna fel nem csupán a tudatban, hanem (mint Lachelier mondja) a tudat tudatában, hogy aztán újra elmerüljünk egy még feketébb öntudatlanságban? Mintha az Élet, mely egész a világosságig karjában hordozott, most kimerülten hátrahanyatlanék?

Első pillantásra az emberi tömeg általános elmerevedése folytán beálló szellemi hanyatlásnak és elöregedésnek ez a pesszimista és lehangoló gondolata nincsen az igazság némi látszata nélkül. A gyárakban folyó munka első, határozottan leigázó hatásai – a politikai állammá szerveződés első brutális és koncentrációs képletei – a Hangyák vagy a Termeszek félelmetes (mert rosszul értett)³⁹ példája: mindezek a megdöbbenő tünetek bizonyos pontig igazolják a szorongásnak

³⁹ Vagyis anélkül, hogy számoltartanánk azt a gyökeres különbséget,

és meghátrálásnak azt az ösztönös gesztusát, amely a Nooszféra könyörtelenül fokozódó totalizálódása előtt annyi emberi lényt vet vissza kétségbeesetten az individualizmus és nacionalizmus már idejüket múlt formái felé.

De hogy tisztán lássuk a történések igazi jelentését, éppen ezen a ponton válik lényegessé, hogy tudományosan járjunk el, vagyis a lehető legszélesebb pályára helyezzük a görbének azt a sajátságosan kritikus szakaszát, amelyen e pillanatban élünk. Nézzünk tehát távolabbról és magasabbról. És evégből helyezkedjünk az önmagába göngyölődő Világegyetem távlatába. Ebből a szempontból (amely kutatásunk folyamán még egyszer sem tévesztett meg bennünket) nem válik-e szembeszökővé, hogy félelmünk „a planetizálódás révén való elembertelenedéstől” túlzott: mert ez a planetizálódás, amely annyira megrémít minket, (hatásaiból ítélve nem egyéb, mint annak az evolutív folyamatnak autentikus és közvetlen folytatódása, amelyből az emberi zoológiai típus történelmileg kifejlődött. Éppen az imént jellemeztük meg: az a fizikai és társadalmi sűrűsödés, amelynek alá vagyunk vetve, végső következményül felfúti az emberi tömeget. Nos (ha megértettük az eddigieket) ez az egyetlen bizonyíték is megnyugtathat afelől, hogy a szupercsoportosulás, amely felé a Civilizáció mozgásának folyamata visz, korántsem azon materiális (pszudokomplex) halmazok közül való, amelyekben az elemi szabadságok vagy a nagy számok hatása folytán közömbösülnek, vagy geometriai ismétlődés révén mechanizálódnak, hanem ellenkezőleg az „eu-komplex”-ek ama fajtájához tartozik, ahol az elrendeződés, minthogy és amennyiben *a tudatot gerjeszti*, egyben *ipso facto* biológiai természetű és értékű.

amely elválasztja a Rovarok „mechanizálható” pszichizmusát az „unanimizálható” emberi pszichizmustól.

Valójában, ama totalizálódási áramlatban, amely pillanatnyilag mintha önmagunktól elszakítani és decentralizálni akarna bennünket, (ha jól megfigyeljük) egyszerűen az örök játék kezdődik újra mindig ugyanúgy, de a vitalizáló korpuszkulásodás felsőbb síkján, amely miután a reflektált tudat magvának megvalósításában látszott tetőzni, most kezdi ezeket a gondolatmagvakat egymásközt csoportosítani és szintetizálni. Az Ember után az Emberiség... Tudjuk, ez a folyamat már az Emberelőttiekkel megkezdődött; finoman és titokzatosan burkoló formában folytatódik tovább a *Homo sapiens* egész növekedése alatt; de jól meghatározható okokból csak ma lép körvonala kritikus fázisába.

Térjünk vissza ugyanis arra a hasonlatra, amellyel a Nooszféra tanulmányozását bevezettük: a hominizálódás hullámára, mely a déli sarktól az északi sarkig halad egy szimbolikus glóbusz belsejében. Az Individuálódás modern válsága ebben a sémában megfelel a hullám egyenlítőig eljutásának, illetve a független, a Civilizálódás terjeszkedő játéka folyamán erősen differenciált elemek kilengésének, illetve függetlenedésének optimumáig; – de ez egyszermind ingatag egyensúlyi helyzet is, amelyben a demográfiailag telített Földön az erős töltésű emberi molekulák összeszorulásának legkisebb fokozódása szükségszerűen meghozta azt a fordulatot, amelynek egyszerre vagyunk szereplői, alanyai és tanúi: a hemiszféra-váltást, – ha fejünk felett hirtelen kupola módjára bezárul a Mindenség – az átmenetet a Tágulásból a Sűrűsödésbe.

És valójában, ha az emberi tudatot egykor egy új kontinens pusztá felfedezése is megrázta, mit mondjunk arról a forradalomról, amely elméinkben most van kialakulóban ama rendkívüli tartomány (szerencsére fokozatos és, mondhatnám, kíméletes) megjelenése folytán, amelybe a magába-

záruló Világ ellenállhatatlan hatására kénytelenek vagyunk belépni és tovább haladni. – Mint az orvos, aki betegére hajol, úgy kérdezzük magunktól, miért az aggodalmaknak és reményeknek ez az eddig ismeretlen keveréke, amely mindenütt izgalomban tartja körülöttünk az egyéneket és a népeket? E nyugtalanságnak végső okát vajon nem éppen a görbe változásában kell-e keresnünk, amely egy Mindenségből, melyben még a vonalak divergenciája (tehát térbeli szétválása) látszott az első helyen, most hirtelen egy más típusú, az Idő-vel gyorsan önmagára ömlő Mindenségbe visz át.⁴⁰ Gyökeres strukturális és éghajlati átalakulás, amely egy csapásra érinti és újraformálja egész szemléletünket és cselekvésünket. A XVI. század óta az Ember fokozatosan megértette, hogy a Kozmosz, amelyben lakik, mozgásban van; és hogy ez a mozgás elsősorban a Több-Élet felé irányuló rendeződés. Csak most, egy harmadik lépéssel, (a legveszedelmesebbel), kezdi észrevenni, hogy az így meghatározott Kozmogenezis nemcsak folyamatban van, hanem a vártnál gyorsabban össze is zárul a feje felett.

És ebben a döntő pillanatban, amikor az Ember tudományosan először eszmél földi jövőjének általános jellegére, talán az a legfontosabb, hogy erős tapasztalati okokból megbizonyosodjék, miszerint az a tér-időbeli kupola- vagy kúp-féleség, ahova sorsa sodorja, nem valami zsákutca, melyben a földi élet összetöri magát, vagy önmagába fullad; – hanem éppen ellenkezőleg⁴¹, ez a kozmikus tűzcsóva egy olyan hatalom önmagakörüli gyülekezésének felel meg, amelynek az a rendeltetése, hogy konvergenciájából fakadó hevének erejével áttörjön minden elébeálló határt.

⁴⁰ Talán ez az „átkelés az egyenlítőn” magyarázza azokat a roppant politikai és társadalmi viharokat, amelyeket napjainkban átélünk.

⁴¹ És természetesen feltéve azt, hogy szabadságaink játéka erre alkalmas.

3. A konvergencia hatásai és alakjai

a) A szabad Energia növekedése és a Kutatás fokozódása

Mikor fentebb elemeztük a „gazdasági-tudományos-társadalmi” komplexum láncolatos szerkezetét, amelynek megjelenése az „egyenlítői” megfordulás és sűrűsödés pontjáig érkezett Társadalmasodást jellemzi, megjegyeztük, hogy ez a rendszer éppen működése révén szabadságainkat egyre emelkedettebb organikus és pszichikus állapotok felé irányította. Ebben a vonatkozásban a poláris összesűrűsödés állapotában levő Nooszféra úgy viselkedik, mint egy sugárzó test – ahol a sugárzást valami szabad Energia okozza, amelynek természetét és átalakulásait kell most röviden tanulmányoznunk.

Kezdetben ez a szabad Energia nem más, mint annak a (fizikai és egyszersmind pszichikai) emberi tevékenységnek a mennyisége, amit a kölcsönös társadalmi segítség és a *Mechanika* együttes haladása termel. Volt már alkalmam újra és újra mondani, nincs igazságtalanabb vagy haszontalanabb dolog, mint tiltakozni és küzdeni az ellen, hogy a Gép kérlelhetetlenül egyre növekvő munkanélküliségre vezet. Ama sokféle automatizmus nélkül, amelyek vállalják, hogy „maguktól” dolgoztatják testünk különböző szerveit, nyilvánvalóan nem volna „szabad időnk” arra, hogy teremtsünk, szeressünk, gondolkozzunk, mivel „anyagcserénk” gondjai teljesen lefoglalnának bennünket. Hasonlóképpen (számbavéve minden zavart, mely egy túlhirtelen fölszabadt munkaerő felhasználásából keletkezik), hogyan is ne látnánk a Föld mindig teljesebb iparosításában, hogy az valami egyetemes vitalizálódási folyamat kollektív emberi

formája, amely, ebben és minden más esetben, ha tudunk kétszáz év alatt tett szert az emberi tevékenységben. A XIX. megfelelően tájékozódni benne, csak interiorizál és felszabadít? A még felhasználatlan erők áradatának láttára, amelyeket az emberi tömegek (bármily kevésbé is előrehaladott) konvergenciája máris elindított, gyakran azzal válaszolunk, (abszurd és természetellenes gesztus!), hogy ezt a nyugtalanító özönt megpróbáljuk elnyomni. – Pedig nem az lenne a helyes eljárás, hogy inkább mederbe tereljük az áradatot azon a lejtőn, amerre láthatólag természetes iránya vonja: úgy értem, a Kutatás felé?

Nagyon általános fokon azt lehet (sőt kell) mondanunk, hogy a Kutatás – amit úgy határoztunk meg, mint tapogatózó erő kifejtést arra, hogy szüntelenül jobb és jobb biológiai elrendeződéseket fedezzünk fel – az élő anyag egyik alapvető tulajdonsága. Most szigorúbban, a *tudatos* tapogatózás szokott értelmében véve, a Kutatás egyidős a Gondolat ébredésével a Földön. És mégis, műveleteinek általánosított és tudatos teljességében tekintve, a Kutatás (ezt fontos tudomásul venni) az Emberré-levés egészen új és rendkívül fontos kibontakozásának felel meg.

Tudom, hogy ebben az esetben is, mint annyi másban, az Élet mozdulatainak lassúsága azzal a veszéllyel jár, hogy félrevezet és elszenderít. De próbáljuk az Emberiséget a tartam két egymástól elég távoleső pontján megfigyelni, hogy megjelenítsük a rendszer általános sodrását. Vagy, még inkább, helyezkedjünk egymásután egy gyors forgású fázis két pontjára. Azaz hasonlítsuk össze a bennünket érdeklő szempontból a világ mostani állapotát azzal, amelyben például még a Renaissance és a francia forradalom között volt. Ebből a megközelítésből két evidencia adódik, amely alkalmas arra, hogy szemünkről levegye a hályogot.

Az első az a hirtelen fellépő (minőségi és mennyiségi) fontosság, amelyre a tudomány és a technika nem egészen század küszöbéig – mindenki tudja – a tudós még kivételes lény volt, az a „furcsa” valaki, akit „hobby”-ja vagy álma elszigetel: szórványosan előforduló típus, mely csak gyengén kapcsolódik emberi tömeghez. – Ma ellenben a kutatók százezrei (és nemsokára milliói) dolgoznak, – nem felületesen és véletlenszerűen elhintve a glóbuszon, hanem funkcionálisan óriási rendszerré kapcsoltan, amely ma már nélkülözhetetlen a közösség életéhez.

A második evidencia az, hogy a Kutatás rendszerének (Korának!) nagyjelentőségű kialakulása a Földön meglepő módon egybeesik a Társadalmasodás ugyane korszakban végrehajtott ugrásával, vagyis – mint mondtam – a másik féltekére való átfordulással. Lehetetlen kételkedni benne: nem véletlen, hogy a kutatók száma és kapcsolata az önmagára koncentrálódó emberiségben „exponenciálisan” növekszik. Ez a két tünetény gyökerét tekintve szorosan párosul, vagy inkább a kettő egy és ugyanaz: abban az értelemben, hogy a Kutatás (megismételve és alátámasztva fentebbi kifejezésemet) valóban az Emberi Energia veleszületett és természetes formája felszabadulásának válságos pillanatában.

Ez a magyarázata annak, hogy az emberi Föld körül egyésülés fokozatos haladásával a feltaláló és teremtmény foglalkozások mind sűrűbb és tevékenyebb atmoszférája alakul: előbb, mondhatnánk laza felleg, amely úgyszólván minden szeszélynek és fantáziának enged – de félelmetesen ellenállhatatlan erőter attól a pillanattól kezdve, hogy egy hatalmas törekvés forgószélétől elragadva és elsodorva elkezd (amint *de visu* megállapíthatjuk) önmagába göngyölni és, mint közösen megállapított irányba tartó nyíl, tá-

mad a Valóságra nemcsak a nagyobb élvezet vagy a többlet tudás kedvéért, hanem azért, hogy többé legyünk.⁴²

b) *Az Evolúció továbbhaladása és a Neocerebralizálódás*

1. *Az újrainduló Evolúció*

A kozmikus méretű mozgások lassúságától megtévesztve csak nehezen tudjuk elképzelni, hogy az Ember még változatlanul evolutív pályáján mozog tovább. Azt a rögzítettséget, amelyet az égitestekre, a hegyekre és az Élet nagy múltjára nézve már illuzórikusnak ismertünk el, önmagunkra még mindig alkalmazzuk. Még ha be is lenne bizonyítva, hogy a Történelem folyamán a Civilizálódás hatása alatt az Emberiség egy ideig még tovább folytatta útját – nem kell-e most már, az individuálódás végre elért szintjén, mégis úgy tekintenünk, hogy véglegesen megállt?

Ezzel a kérdéssel, ha nem csalódom, elérkeztünk tanulmányunkban ahhoz a pillanathoz, amikor világosan és egyszer s mindenkorra végeznünk kell azzal a mindig újrászülető legendával, amely szerint az Emberben és az Emberrel, akit ma látunk, a Föld biológiai potencialitása mélyére ért. Ezt pedig, (soha le nem térve a tudományos megfigyelés síkjáról) annak megvilágításával érjük el, hogy a

⁴² Ebben az előre hajtó rendszerben, – és egyelőre még elég homályos utakat (vagy fiziológiát) követve, amelyek külön tanulmányt érdemelnének, a *Művészi Kutatás*, jegyezzük meg jól, biológiailag nem választható el a *Tudományos Kutatástól* (itt kifejezetten csak ezt vettük tekintetbe), és szerves része az Emberi Energia ugyanazon túlfokozott lendületének.

földi Élet Evolúciója éppen a „kompresszív” típusú Társadalmasodás folyamán kifejlődött konvergens erők játéka révén nemcsak módot talál arra, hogy régi formulája szerint bennük tovább folytatódjék, – hanem még hozzá, mint az önmagukból sokszorosán indulni tudó többfokozatú rakéták, most is éppen szemünk láttára tovább lép egy gyökeresen új mechanizmussal és áthatolóképeséssel.

Ez a döntő pont. Próbáljuk jól megérteni. Álljunk meg hát és vizsgáljuk meg együttes képben a korpuszkulás elrendeződés egymást követő lépéseit, ahogyan az önmagába gördülő Mindenségben történelmileg kialakulni látszik.

Egy első és óriási korszak folyamán (Elő-élet) amennyire meg tudjuk ítélni, úgy látszik, az első komplexitások alakulásában egyedül a Véletlen uralkodott. Feljebb, (Emberelőtti Élet) egy tágas vitatott övezet terjeszkedik, ahol egyesek (neo-darwinisták) szerint még csak a Véletlen (automatikusan kiválasztódó esetlegességek), mások (neo-lamarckiánusok) szerint még mindig a Véletlen, de ezúttal már egy belső önszerveződések elve szerint kihasznált és megragadott véletlen magyarázza a Bioszféra szövődését. Még feljebb (a Reflexió lépte után) a Nagy Számok hatásainak miliójéből felmerül a kombinálás pszichikus képessége az egyénben, mint az emberré lett Élet specifikus és normális tényezője. És itt szeretnék sokan véglegesen megállítani az Invenció biológiai geneziséét.

De az előző lapokon tett megjegyzéseinkből nem következik-e nyilvánvalóan, hogy a ciklus nem zárult be, hanem ellenkezőleg, folytatódni (vagy talán tetőzni) akar egy következő tagozattal? – A „magán”-invenció után, mely a magányos tapogatódzások gyümölcse, a kollektív invenció, mely a totalizált Kutatás eredménye!

És ezzel egyszeriben tárgyunk kellős közepén vagyunk.

Mert végre is, ha adva vannak a fentebb megfigyelt viszonyok a planetáris összeszorulás, a szabad emberi energia kibontakozása és végül a Kutatás kiteljesedése között, vajon a kompressziós Társadalmasodásnak alávett Emberiség nem egyjelentésű-e egy olyan Emberiséggel, amely önmagára támaszkodik, *hogyan találjon?* És végeredményben mit találjon, ha nem annak a módját, hogyan szupra-, vagy legalábbis ultra-hominizálódjék?⁴³

Nézzük meg inkább, mi történik körülöttünk – a felfedezésre irányuló erő kifejtés mind nagyobb intenzitásának és mind pontosabb irányításának kettős szempontjából. Az atom Fizikája, a proteinek Kémiája, a gének és a vírusok Biológiája . . . Megannyi általános támadás gondosan azokra az érzékeny pontokra irányítva, ahol feltárulnak a tagozódásuk leglényegesebb szintjein megragadott Önmagába-göngyölődés rugói. És következőleg megannyi előnyös alkalom, hogy tetten érzük a Biogenezis titkos parancsait. – Az Emberig olyan elrendeződések vannak, amelyek többé-kevésbé „készen” találkoznak, vagy mintegy tapogatódzva haladnak a Bioszférában. Az Ember óta (aki végső és legfelsőbb terméke ennek az *első fajtajú* Evolúciónak) az elrendeződések kiszámítódnak, egymáshoz adódnak és kombinálódnak a Nooszférában. Nem az az Evolúció ez, amely új típusú erő kifejtésben szedi össze önmaga tudatosításával lehetővé tett képességeit? – nem a *második fajtajú* (tudatosított) Evolúció? – Vagy, mint mondtam, a második kilövellés, amely az első által elért sebességet nullának véve indul . . .

⁴³ „Ultra-hominizálni”, – ahogy „ultra-ibolyát” is mondanak: ez a szó egyszerűen azt a gondolatot fejezi ki, hogy az *Emberi Lény* önmagán túlfokozódik egy az eddig ismertnél jobban szerveződött, „felnőtt”-ebb formában.

Egyébként (és ezt kell még szemügyre vennünk) tökéletesen ugyanabban, mindig ugyanabban az irányban: a magasabb cerebralizálódás felé.

2. Több agyvelő felé

Fentebb már jeleztem és elemeztem a kollektív cerebralizálódás mechanizmusát, amely, egyéb pozitívan észlelhető anatómiai jelek híján, tanúskodik arról, hogy a történelmi idők folyamán milyen kitartó a kozmikus korpuszskulásodás mozgása a terjeszkedésben levő Emberiségben. A konvergencia uralma alatt elvileg elkerülhetetlen, tényekkel pedig bőségesen bizonyítható, hogy a folyamat egyre gyorsul és erősödik. Elveszve a jelenség tágasságában és lassúságában, rendszerint erre is csak szórakozottan figyelünk. Holott az ultragyors utazási és gondolatközlési eszközök hirtelen sokszorosodásának jóvoltából vajon nem szaporodik-e körülötünk szemlátomást a pszichikus területek vagy szigetekcskék száma, ahol az emberi gócok eszmélődő Képességüket egy és ugyanarra a problémára ugyanazzal a szenvedéllyel összpontosítva, szilárdan funkcionális komplexusokká szerveződnek, amelyekben a józan Biológia jogosan ismeri fel az Emberiség „szürke állományát”?

És akkor, e társadalmi beidegződés játékának a következményeként (ilyen skálán, hasonló elemekkel a természetben eddig még soha meg nem kísérelt művelet!) ekkor fedezzük föl azt a forradalmi lehetőséget, hogy a Kutatás összehangoltan rávilágítson magára az értelemre, amelyből fakad: a kollektív cerebralizálódást (konvergens környezetben), amely hatalmas erejének finom élet az egyéni agyvelők anatómiai kiegészítésére és tökéletesítésére használja.

Először *kiegészítésére*. És itt azokra a rendkívüli elektronikus gépekre gondolok (az ifjú „kibernetika” csábítása és reménye), amelyek számoló és kombináló elmebeli képességünket olyan módon és olyan arányokban váltják fel és sokszorozzák, amely e tekintetben ugyanolyan csodálatos gyarapodást ígér, mint amelyeneket az optika adott látásunknak.

Azután *tökéletesítésére*. Ezt kétféleképpen lehet elérni: – vagy az agyvelő bizonyos (már felderített) területein működésre készenálló, de még felhasználatlan (ügyszólván tartalékolt) neuronok áramkörbe állításával, amelyeket csak fel kell ébreszteni; vagy – ki tudja? – új elrendeződések közvetlen (mechanikai, kémiai vagy biológiai) gerjesztésével.

Ezen a módon a Nooszféra belsejében új láncolat, különösen centrális és közvetlen láncolat rajzolódna ki: a cerebralizálódás (a kozmikus önmagabagöngyölödés legmagasabb eredménye és paramétere), amely önmaga befejezésének folyamatában önmagába zárul; az Emberiség öncerebralizálódása, amely az Evolúció tudatos továbbhaladásának legösszehangoltabb kifejezőjévé válik.⁴⁴

Ezekben a kilátásokban, bár látszólag kissé bolondosok, nincs semmi valószínűtlen. Egész egyszerűen azoknak a dimenzióknak skálájáról valók, amelyekkel a Tudomány

⁴⁴ Itt újra megjelenik és hangsúlyozódik, míg uralkodóvá nem válik a *szoma* és a *frén* fentebb megállapított különbsége. A „kompressziós Társadalmasodás”-nak e Földön való megjelenésével (ahol a fontos tényező már nem egyszerűen az egyének sokasodása, hanem azoknak ultracerebrálódó elrendeződése) a biológiai evolúció új rendje alakul ki, amelyben az egyének, bár *germenjük* révén még mindig *láncszemenként* működnek (a filetikusnak az Emberiben való folytatódásaként mindig felismerhető, bár mindjobban összekeveredett öröklési rostok formájában), *frénjükkel* különösképpen a „nooszférikus agy” (a kollektív emberi eszmélődés szerve) alkotóelemeiként érvényesülnek.

mindannyiszor találkozunk, mikor kozmikus méretű problémához nyúl. Erről legjobban úgy győződhetünk meg, ha megkíséreljük (olthatatlan kíváncsiságunkban) kihelyezni előre, amilyen messze csak lehet, a pszichikus és technikai energiáknak totalizáló áramát, amelyeknek konvergáló menete – (remélem megmutattam) – napról napra jobban felismerhető a körülöttünk levő dolgok menetében.

4. A társadalmasodás felső határai: Hogyan próbáljuk elképzelni a világ végét

Ahelyett, hogy tetőznék (vagy hanyatlanék), mint ahogyan túl gyakran halljuk: az Ember ma inkább teljes fel lendülésben él. És, feltéve, hogy a különféle rendű planetáris tartalékok nem merülnek ki számára, az ultra-hominizálódás mostani folyamata – magát tartva fenn, sőt magától gyorsulva – úgy látszik (legalább is leglényegesebb vonásaiban), elkerüli az előregedés jól ismert veszélyeit. Semmiféle fizikai vagy pszichikus erő sem mutatkozik képesnek – a planéta mostani felemelkedésében – arra, hogy az emberiséget még több milliónyi éven át⁴⁵ a legszélesebb kutatásban, feltalálásban, teremtésben megakadályozza. – Milyen általános elrendeződési és eszmélési formák felé vihet ez a sodrás?

⁴⁵ Egy zoológiai család vagy egy zoológiai genus aktív élete körülbelül ötvenmillió évre becsülhető. Márpedig az Ember (egyszerű rendszertani szempontból) sokkal több mint genus és mint család, mert egy-magában planetáris biológiai „mezőny”-t képvisell. Igaz, ebben a mezőnyben van okunk arra gondolni, hogy az Evolúció továbbhaladása arányában egyre jobban és jobban gyorsuló ritmusban folyik tovább.

Erre a kérdésre a kompresszív Civilizálódásnak az a szakasza adhat választ, amelybe most léptünk be, és amelyet határozottan és véglegesen *konvergensnek* ismertünk fel. Három vonatkozásban és három fokozatban (vagyis *kollektíven, individuálisan és kozmikusán*), a *Weltstoff* általános önmagábagöngyölödése révén, mely létünk belsejében megy végbe, olyan állapotok felé haladunk, amelyeket „egyre centráltabbaknak” minősíthetünk.

Magyarázzuk meg eseteként, mit jelent ez a szó.

a) Először is *kollektíven* (és tapasztalatilag szólva, ez a jelenség tengelyrésze), az Emberiség, ezt bőségesen láttuk, afelé tendál, hogy technikailag és pszichikailag önmagába konvergál. Főlöszleges visszatérnünk erre a tényre, hiszen az egész fejezet folyamán ezt fejtegettük; – nagyon fontos viszont megjegyeznünk, hogy, éppen e koncentrálódási folyamatnál fogva, a Nooszféra növekedése egy bizonyos *beérési pont* felé tart. Abban a reményben, és annak a gondolatnak hatása alatt, hogy az emberi távlatok *előre*, úgyszólván a végtelenig nyújthatók, mostanában sokat emlegetik az egyik planétáról a másikra való költözés lehetőségét (az űrhajózással). Anélkül, hogy a Tudatos Élet naprendszerbeli ilyen elterjedésének⁴⁶ fizikai lehetőségét abszolút értelemben tagadnám, vagy biológiai fontosságát elvitatnám, meg kell jegyeznem, hogy fajunknak ez a csillagközi elterjedése, amilyen mértékben az Embernek szélesebb tevékenységi területet adna, ugyannyira növelné azoknak az erőknek intenzitását, amelyek egymásra utalnak bennünket. Mindig erre a nyomásból eredő felgyülemlésre (a Világ önmagába göngyölödésének következményére) kell végső elemzésben visszatérnünk, ha meg akarjuk érteni az Emberi Je-

⁴⁶ Egy dolog legalábbis kétségtelen: az Ember előbb-utóbb *megkísérli* elhagyni a Földet. Hogy önmaga központjáig jusson, nem érzi-e, hogy el kell jutnia a minden határáig?

lenség lényegét. Ilyen föltételek között úgy látom, hogy a néhány-millió év alatt a szimbolikus félteke „sarki” részéhez érkező s ott összetömörülő Emberiségnek már a kollektív reflexió felsőbbrendű állapotában kell lennie, amely egyáltalán nem érzelmi és megismerési mezőnk mindig nagyobb tágulásban és sokrétűvé válásában jut kifejezésre, hanem inkább a mind szorosabban lokalizált Világszemléletben. Ebben az értelemben, elméletileg és eszmeileg szólva, azt mondhatnánk, az Emberiség akkor fog befejeződni, mikor eljutva a *megértésig*, totális és végleges Reflexióval mindent visszavezet önmagában egyetlen közös Gondolatra és közös Szenvedélyre.⁴⁷

b) Azután *egyéni*leg – és annyi ellentétes szilárd előítélettel szemben – semmisem riaszt el attól a gondolattól, hogy a kompresszív Társadalmasodás, bármennyire fenyegetse is első pillantásra egyéni eredetiségünket és szabadságunkat, ne lenne a Természet által „elképzelt” leghatalmasabb eszköz minden eszmélődő elem közölhetetlen egyetlenségének hangsúlyozására és tetőztetésére. Minthogy ez az eszköz többé már – mondhatni – nem tangenciálisan működik (mint a rovarok esetében), hanem radiálisan, azaz szel-

⁴⁷ Így aztán, amint már máshol megjegyeztem (1947), az Emberrélevés a Reflexió két kritikus pontja közé iktatva mutatkozik meg: egyik kezdő és egyéni, – másik végső és nooszerikus. Az organikus és pszichikai beérésnek ezen a felső pontján ugyanis az Élet által a Világban megkezdett „határtalan korpuszkuálásodás” folyamata megáll és tetőzik. A Mérheterlen irányában, tanítja az Asztronómia, a csoportosuló Anyag legfelsőbb egysége a Galaxis. Hasonlóképpen, mondja a Biológia, a Komplexitás irányában az eszmélődő Nooszféra volna a rendezett Anyag felső abszolút egysége. Hacsak, persze az Időn és a Téren át véletlenül nem kapcsolódnak össze a Világban „Nooszférarendszerek”: s ez a hipotézis kevésbé tűnik majd fantasztikusnak, ha megemlékezünk arról, hogy amikor az élet körülöttünk nyomás alatt van, semmisem akadályozza meg a Mindenséget, hogy (egymásután, sőt akár egyidejűleg is) több gondolkodó csúcsot ne mutasson.

lemtől szellemig, avagy szívtől szívig: nem naponta tapasztaljuk-e, hogy az egyesülés nemcsak differenciál, hanem „központosít” is? Minél mélyebben vizsgáljuk a tapasztalati létnek ezt a döntő állapotát, annál jobban megvilágosodik előttünk a modern ember nyugtalanító és kétértelmű helyzete, mikor hirtelen szembekerül az Emberiség szörnyű nagyságával. *A priori*, és szabadságaink alkalmas reakcióinak fenntartásával, semmi félnivalónk sincsen a jelentkező Totalizálódástól, mihelyt ez általános vonásaiban (különösen a pszichogenezis hatásaiban) az Antropogenezis törvényszerű következményének bizonyul. Azt is kezdjük megérteni, miért. A Társadalmasodás most lezárult „terjeszkedő” fázisának végén azt hittük, hogy az elszigetelődés gesztusában, vagyis Individuálódás útján érjük el önmagunk beteljesedését. Mostantól fogva (vagyis mióta az Emberrélevés konvergencia fázisába lépett) nyilvánvalóvá lesz, hogy éppen ellenkezőleg, csupán szintézissel, vagyis *Perszonalizálódással* menthetjük meg azt, ami igazán szent rejtőzik önzésünk mélyén. Mindegyikünk végső központja nem egy magányos és széttartó pálya végére esik: hanem (anélkül, hogy egybeolvadna vele) egy szabadon önmagára feszülő, eszmélt és egységessé vált emberi Sokaság egybeömlési pontjával esik egybe.

c) Végül *kozmoszban* – (és akármilyen fantasztikus is ez a távlat) – ha a vitalizált Anyag a maga gondolkodó részével valóban konvergál, akkor kénytelenek vagyunk a nooszférikus Reflexió pontjának megfelelően a Mindenségnek bizonyos abszolút Végét elképzelni, annak a féltékének sarkán, amelynek boltozata reánk zárul. Egyelőre a modern Asztronómia habozás nélkül elfogadja egy bizonyos ősi Atom létét, amelyben néhány milliárd évvel ezelőtt a csillagvilág egész tömege együtt lett volna. Érdekes módon a Biológia, végtelenen a jövőbe extrapolálva, valamiféle szim-

metriában ezzel az elsődleges fizikai egységgel, hasonló hipotézishez vezet: egy egyetemes Fókusz – (Ómegának neveztem ezt a Fókuszt) – hipotéziséhez; többé nem fizikai exteriorizálódás és terjeszkedés, hanem pszichikai interiorizálódás, amely felé a komplexifikálódás révén koncentráló földi Nooszféra⁴⁸ egynéhány millió év múlva eljutni látszik.⁴⁹ Figyelemreméltó látvány kétségkívül ez az orsóalakú Mindenség, amelyet mindkét oldalán (elején és végén) két ellentétes természetű csúcsosodás zár be!

Lemaître ősatomjához hasonlóan, ez az Ómegapont kívül esik a kísérleti folyamaton, amelyet lezár: mert ahhoz, hogy eljussunk hozzá (magában az odajutás gesztusában) ki kell lépnünk a Térből és az Időből. De attól, hogy transzcendens, az Ómegapont tudományos gondolkodásunkban még bizvást úgy jelenhet meg, mint aminek szükségszerűen vannak bizonyos kifejezhető tulajdonságai: ezek vezetnek bennünket egy végső kérdés tanulmányozásához, amelyet az Emberi Jelenség rendkívüli látványa vet fel: „Ha valóban egy határozott jövőbeli cél irányába haladunk, milyen biztosítékaink vannak arra, hogy valóban célba is érünk?”

⁴⁸ És ha van még, vagy ha készül a csillagok tereiben más Nooszféra, akkor is mindegyik Nooszférának megvan a maga ideje.

⁴⁹ Ha az emberelőtti Emlősök genusainak vagy családjainak evolúciós átlagával mérnénk az életet, az olyan óriási zoológiai csoport életének, mint az emberé, több tízmillió évre kellene nyúlnia. – De itt vigyázzunk. Az Élet Fáján az „emberi genus” nem úgy viselkedik mint egyszerű levélcsomó, vagy mint egyszerű gally, hanem úgy mint valami kivirágzás; így tehát evolúciós tartalma esetleg sokkal rövidebb, mint ahogy ma gondoljuk. – Holott abból az organikusan rendezetlen állapotából, amelyben ma még a Nooszféra áll, ésszerűen arra következtethetünk, hogy egymillió éves léte után az Ember még éppen csak hogy kilép embrionális állapotából.

5. *Befejező gondolatok*
az emberi kalandról: a siker föltételei és eshetőségei

Ha az eddigiekből egy valami nyilvánvalóan következik: az az, hogy az emberi Pluralitás⁵⁰ teljesen és alapvetően képtelen kivonni magát amaz erők hatása alól, amelyek e pluralitást szervesen önmagára akarják gyűjteni: a kozmikus összegöngyölődés általános erői egyre pontosabbakká válnak (azon a zoológiai és történeti szinten, amelyre eljutottunk), a körülöttünk levő Világ „konvergenciába lépésének hatása alatt. Ez kétségtelen. A Mindenség szerkezete arra kényszerít, arra ítéel bennünket, (ha mindenestül élőkké akarunk válni), hogy egyesüljünk.

De abból a tényből, hogy a dolgok mélyén ez a helyzet, van-e jogunk arra következtetni, hogy a rajtunk végzett kísérletnek szükségképpen sikerülnie kell: vagyis hipotétikusan *biztosak* lehetünk-e abban, hogy egy napon valóban elérkezünk ahhoz az egységhez, amely felé üzetünk? . . . Más szóval: vajon a Mindenség fölfelé ugyanannyi biztonsággal és csalhatatlansággal koncentrálódik-e, mint amennyivel lefelé „entropizálódik”?

A tények nemet mondanak. A *szintézis* természettől fogva és minden esetben *kockázatot jelent*. Az Élet kevésbé bizonyos, mint a Halál. Egyfelől tehát a Föld a maga nyomásával valamiféle ultra-hominizálódás öntőformájába helyez, másfelől kérdés, hogy ez az ultra-hominizálódás sikerül-e. Mert ahhoz, hogy bennünk és általunk a Tudat planetáris evolúciója befejeződjék, a feltételek két sorozatára vagy fajtájára van szükség – az egyik külső, a másik belső – ame-

⁵⁰ Maga a kifejezés minden élő lény atomi eredetére és korpuszkuláris természetére utal.

lyek közül az Idő folyása egyiket sem garantálja teljes biztonsággal.⁵¹

Lássuk először is a *külső feltételeket*. Ezen főleg a sokféle tartalékot értem (idő, tápanyag, emberanyag), amelyek a művelet táplálására mindvégig nélkülözhetetlenek. Ha az Emberiség beérése előtt a planéta lakhatatlanná válnék; ha idő előtt elfogyna a kenyér vagy hiányoznának a szükséges fémek; vagy, ami még súlyosabb lenne, hiányoznák a Noószféra kollektív csíráját minden pillanatban formáló ismeretek és törekvések összességének felraktározásához, továbbításához és növeléséhez szükséges minőségű vagy mennyiségű agyállomány: – akkor ez nyilván a földi Élet kudarcát jelentené, és nem maradna más hátra, mint az, hogy a Világ erő kifejtése az egeknek valamely más pontján próbáljon meg véglegesen centrálódni.

A *belső feltételek* szabadságunk működéséhez vannak kötve. – Ilyen egyfelől a helyes tevékenység, hogy el tudjuk kerülni a kelepccék és zsákutcák különböző formáit (politikai és társadalmi elgépiesedés, adminisztratív megmerevedés, túlnépesedés, kontraszelekció . . .), amelyekkel egy totalizálódásban levő nagy együttes útja tele van hintve. És ilyen különösképpen, az *eltökéltség*, azaz elég erő arra, hogy semmiféle baj, csüggedés, félelem utunkat ne szegje.

Ami a külső feltételeket illeti, úgy látszik, hogy a kudarc eshetőségeitől nem kell különösebben félnünk. Az anyagi erőforrások és a rendelkezésre álló idő szempontjából az Élet a Földön elég széles mederben fejlődik ahhoz, (vagy a mű-

⁵¹ Jegyezzük meg, hogy attól a pillanattól kezdve, amikor az Emberiség totalizálódik (s ez éppen most történik), többé nem lehet szó, mint volt az előző korszakokban, „eltűnő civilizációkról”, – hanem csak *egy* véglegesen kialakult planetáris Civilizáció ölen folyó hullámsokorról és áramlásokról: amely nem pusztulhat el anélkül, hogy az Emberré-levés mozgása *ipso-facto* mindenkorra meg ne állana a Földön.

szaki fejlődés folytán eléggé tágítható mederben – itt a fizikai energia tartalékaira gondolok), hogy ebben az irányban semmiféle veszély ne jelentkezzék – kivéve, pillanatnyilag, a művelhető földek pusztulása részéről. És az agybeli tartalékok szempontjából érdekes megfigyelni, hogy, az emberi haladás mind változatosabb és mind specializáltabb feladatainak eleget teendő, hogyan bukkannak fel és váltják egymást elegendő számban és adott pontban az emberi elemek, mintegy valamely titokzatos és megnyugtató nooszférikus anyagcserében.

Ezzel szemben első látásra sokkal fenyegetőbbeknek és fontosabbaknak tűnnek az Életre nézve a benne megjelenő tudatos szabadság belső kockázatai – pedig ez a szabadság nélkülözhetetlen tényezője az élet evolutív továbbhaladásának – de ugyanakkor a rendezetlen emancipálódás veszélyének is forrása. Mégsem kellene megfélemednünk ebben az irányban arról, hogy (a párhuzamos meggondolások révén) minél jobban emelkedik és erősödik a Reflexió az emberi tömeg belsejében, a *szervezett Nagy Számok hatásánál fogva* annál inkább csökkennek a Nooszférában a (szándékos vagy akaratlan) tévedések eshetőségei. Ellentétben az-
zal, amit gyakran hallunk: egy élő rendszer (föltéve, hogy – mint az Ember – belsőleg egy meghatározott pont felé polarizált) igyekszik helyesbíteni és stabilizálni haladását abban a mértékben, amint, az elérendő cél tisztább észlelésével egyidejűleg, elemeinek szívében erősödik az előrelátás és a választás kettős képessége. Ugyanarra a munkára fogott tíz specialista kevésbé valószínűleg csügged el és csatlakozik erő kifejtésben, mint egy. Ez annyit jelent, hogy minél jobban önmagába göngyölődik a Nooszféra, annál inkább növekednek a végső önmagára centrálódás eshetőségei.

De még ha el is fogadjuk ezt a különösen kedvező hipo-

tézist: amennyiben fenn akarjuk tartani szabadságaink összességének játékát és mindig növvő és mindig tévedékeny feszültségét – egy felsőbb feltétel rajzolódik elénk, nevezetesen az, hogy az önmagára reflektáló Evolúcióval párhuzamosan az élet, értelem és életkedv (vagyis az, amit az imént „belső polarizálódásnak” neveztünk) erősödjék az emberi lélekben. Következésképp mind világosabb és melegebb kozmikus „atmoszférát” kell fönntartanunk magunk körül, abban a mértékben, amint előrehaladunk: – világosabbat, annak megérzésével, hogy közeledik valami Kijárat, amelyen át műveink legértékesebbje egyszer s mindenkorra megmenekülhet az előttünk álló totális Halál fenyegetéseitől; és melegebbet, az egylelkűvé válás tevékeny fókuszának emelkedő sugárzásában. Láthatólag semmi sem akadályozhatná az Ember-faj további növekedését (ugyanúgy, mint az ember-egyén növést, – a jóra... vagy rosszra), ha szívében megőrzi a növekedés szenvedélyét. De semmiféle, akármilyen hatalmas külső nyomás sem tudná megakadályozni, hogy sztrájkba ne lépjen, még ha hatalmas energiák állnak is rendelkezésre, ha szerencsétlenségére a mozgás, mely előre hívja, többé nem érdekelné, vagy nem keltene reményt benne.

Ez pedig, mint végkövetkeztetéshez, a következő tételhez vezet bennünket:

„Ha a pszichikai konvergencia pólusa, amely felé az elrendeződő Anyag gravitál, nem lenne semmi más, semmi több, mint az összes pillanatnyilag egymásra eszmélő kozmikus Gondolatmagvak totalizált, személytelen és reverzibilis⁵² csoportosulása – akkor a Világ önmagába göngyölő-

⁵² „Reverzibilis”, amennyiben strukturálisan és előreirányban támaszték nélkül olyan részecskék ingatag elrendeződéséhez van kötve, amelyek maguk is mind természetüknél fogva alapjukig szétbontathatatlanok.

dése (önmagától megcsömörlötten) felbomlana, mégpedig abban a mértékben, amelyben az előrehaladó Evolúció világosabban tudatára ébredne a zsákutcának, ahova belekerült. Hacsak nem lenne képtelen rá, hogy a Nooszféra boltozatának kulcsává legyen, az „Ómega” nem gondolható el másképpen, mint *találkozási pont* a centrálódása határáig jutott Mindenség és *egy másik, még mélyebb Centrum* között – amely Centrum önmagától van, a megfordíthatatlanság és a perszonalizálódás abszolút végső Principiuma: az egyetlen igazi Ómega...”

És, ha nem tévedek, ezen a ponton illeszkedik az Evolúció Tudományához (hogy az Evolúció képessé váljék a hominizált környezetben való működésre) az Isten problémája, – Istené, aki az előrehaladó Evolúció Mozgatója, Egybe-
gyűjtője és Megszilárdítója.⁵³

(1949)

⁵³ Mondhatnánk (és ez elég jól összefoglalná e mű egész tartalmát), hogy minden lény (minden korpuszkula) szimbolikusan úgy jelentkezik tapasztalásunkban, mint két, nem egyenlő „hatalmú” fókusz köré rajzolt ellipszis: egyik fókusz az anyagi elrendeződése (vagy komplexitása), F_1 ; a másik a tudaté, (vagy interioritása), F_2 .

Az Elő-élet folyamán a F_2 tevékenysége gyakorlatilag nulla (a Véletlen tartománya). Azután fokozatosan emelkedik az Élet fonalán, – a „Reflexió léptéig”, ahol az egyensúly megfordul. Az Embertől kezdve F_2 válik az F_1 hatalmát növelő elrendeződések kezdeményezőjévé (az Evolúció továbbhaladása tudatos invenció révén); egyidejűleg egyre érzékenyebb lesz (egész addig, amíg önmagára vissza nem fordul) az Ómega folyton növvő és végül kizárólagos vonzására.

Mindez annyit jelent, hogy a kozmikus önmagábagöngyölgődés folyamán minden úgy történik, mintha fokozatosan a szuperstruktúra (pszichikai) és nem az infrastruktúra (fizikai) válnék a vitalizált partikulák szilárd részévé.

AZ EMBERI FAJ SAJÁTOSSÁGAI

BEVEZETÉS

Az emberi faj három félelme és azok gyógyszere

Az emberi totalizálódás növekedő kényszere alatt mind inkább odajutunk,¹ hogy többé ne csupán a Társadalom skálája, hanem a Faj méretei szerint gondolkozzunk és érezzünk: mint valami árnyék, három lényeges félelem (ugyanannak a továbbélési és túlélési vágnak különféle szimptomái) száll fel és emelkedik bennünk és körülöttünk.

Félelem először is attól, hogy *elveszünk* a világban, mely oly nagy és annyira tele van közömbös vagy ellenséges lényekkel, hogy az Emberi, úgy látszik, végérvényesen nem jelent benne többé semmit.

Félelem azután attól, hogy ezentúl végleges *mozdulatlanságra vagyunk kárhoztatva* – mert stabilizálódott zoológiai csoportunk fogságában, mégha a világ természeténél fogva bizonyos tudatcsúcs felé irányulna is, fajtánk biológiai kimerültsége miatt mindenkorra le kell mondanunk arról, hogy erre a csúcsra felérjünk.

Félelem végül attól, hogy be vagyunk *zárva*, be vagyunk börtönözve egy menthetetlenül zárt világ belsejébe, ahol az Emberiség, még ha nem is volna elveszve, vagy megrekedve, akkor sem tudná elkerülni, hogy holnap, pályájának csúcspontján bele ne ütközzék valami reverzibilitás áttörhetetlen határfalába, és hátra ne kelljen zuhannia onnét.

¹ Anélkül, hogy leszállanánk, hanem ellenkezőleg, úgy, hogy ott maradjunk „az ember magaslatán”.

Félelem attól, hogy nem ért meg senki. Félelem attól, hogy többé nem mozdulhatunk. Félelem attól, hogy nincs kiút.

Hármas félelem, mely elárulja, hogy a Mindenség minden egyes gondolkodó elemében ugyanaz a makacs akarat él: arra, hogy megkülönböztessék, hogy teljessé tegyék, hogy megmentsék.

A szorongás e három formájára nyújt akaratlanul is orvosságot pontról pontra, fejezetről fejezetre ez a tanulmány.

A *reflexió* képessége bejuttatta az Embert a dolgoknak felsőbbrendű és kiváltságos tartományába (első rész);

A *kollektív reflexió* képessége képessé teszi, hogy evolútív módon belépjen egy egészen új tartományba (második rész);

Végül egy *ultra- (vagy szupra-) reflexió* e továbbszökkenés végpontján kijáratot nyit számára az Irreverzibilisre (harmadik rész).

A Faj e három sajátossága képes szilárd életkedvvé átalakítani a félelmet – miután egyenként elcsitította a három aggodalmat – amelyet elménkben az Evolúció tényeivel való túl hirtelen és még túl friss találkozásunk keltett.

Így lehetne összefoglalni ha nem is a szándék szerint, mely diktálta, de legalább a benyomás szerint, mely belőlük kibontakozik, az alábbiakban kifejtett megfontolásokat.

Valamikor az Ember, hogy metafizikai szédületeiben talajra leljen, szeretete ontológiailag és térbelileg a Mindenség közepébe képzelni magát. Ma komolyabban és gyümölcsözőbben érzük el ugyanezt az eredményt, ha elismerjük, hogy az Emberre nézve és az Embertől kezdve (nem az Emberinek valami csodálatos anomáliája folytán, hanem a Fejlődés mély és általános struktúrájánál fogva) gondolko-

dó elemei iránt a világ egy konvergens rendszer fenntartó és gyűjtő gondoskodásával viselkedik.

Ezt próbálom itt minden metafizika és a természetén kívüli finalizmus kizárásával megmutatni, úgy, ahogy érzem.

A *mozgásnak ezzel a neo-antropocentrizmusával szemben* (az Ember többé nem centrum, hanem a felgyülemelő Világegyetem centruma felé lendülő nyílvevő) nem fognak elmaradni az ellenvetések. Tételtem megállapításához ugyanis három állítást kell leszögezmem:

- először a Reflexió lépésének *kritikus* természetéről (első rész);
- másodszor a szociális biológiai értékéről (második rész);
- harmadszor a Világegyetemnek arról a képességéről, hogy mindvégig fenntartsa és táplálja (gyengülés vagy időelőtti kimerülés nélkül) a Hominizálódás folyamatát (harmadik rész).

Ez a három álláspont – bármennyire meg is alapozza őket a tények egész tömege, amelyeket erőltetés nélkül csoportosít és világít meg – mégis azzal a kockázattal jár, hogy első pillantásra tudománytalannak tűnik tanulmányom számos olvasójának szemében.

Világunk mai Fizikája, mint Arisztotelész mondta volna, az embert, akit rendkívüli organikus elrendeződésénél és rendkívüli pszichikai interiorizálódásánál fogva voltaképpen a Világegyetem strukturális kulcsának kellene tekinteni, még mindig úgy kezeli, mint valami véletlent, vagy mint valami mellékkörülményt a természetben.

Azokat, akik fantasztikusnak vagy poétikusnak minősítik a tények itt adott értelmezését (mert azonosítom vele magamat), arra kérem, mutassanak nekem oly távlatot, mely az enyémnél teljesebben és természetesebben helyezi el Biológiánk és Energetikánk kereteiben a rendkívüli (és annyira félreismert!) Emberi Jelenséget.

I.

AZ EMBERI FAJ EREDENDŐ SAJÁTOSSÁGA, VAGY A REFLEXIÓ LÉPÉSE

Az emberi faj² sajátossága, amelyet munkámban tanulmányozni és védelmezni óhajtok, főképpen azokban a *mostani* jellemvonásokban válik nyilvánvalóvá, amelyeket e lapokon a Föld *nooszférájának* (vagy gondolkodó burkának) fogunk nevezni. De éppen mert a Fejlődésben igazi sajátosságot alkot (és nem egyszerű szabálytalanságot), az Emberi egyáltalán nem esetlegességből, hanem a Kozmogenezis erőinek hosszas játékából születik, gyökerei elvileg felismerhetők és a látóhatárig követhetők a múltban (a tájékozott szem követni is tudja): nemcsak a neuropszichikus „mutációban”, amelyből a Harmadkor vége felé a Föld első gondolkodó állata eredt; hanem még messzebb, egészen a Főemlősök törzsökéig; sőt még mélyebben, egész mélyen, magukban azokban a mechanizmusokban, amelyekben néhány billió év óta szüntelenül önmagára szövődik a Mindenség Alapszövege.³

² „Az ember egyedül áll”, – mondotta kitűnően Julian Huxley.

³ Az általánosságnak ezen a fokán (minden kísérleti valóság *folyamat* része, azaz *születik* a Mindenségben) az „Evolúció” már régen nem „hipotézis” többé, hanem a *megismerés általános feltételévé* vált (egy *dimenzióval* több), amellyel ezentúl össze kell férnie minden hipotézisnek. Itt nem vesztegetem az időt azzal, hogy újra vitassam, amit ma minden *alkotó* fizikus és biológus egyformán elfogad.

Az eredetek óta elfogadhatóan megszerkeszteni a különböző tájékoztatópontok felhasználásával az Emberré-levés általános görbáját és ezen szilárdan berendezkedni, mielőtt megkockáztatnánk, hogy a ma Emberéről, vagy a holnap Emberéről értekezzünk: – ez a célja ennek az első résznek, mely természetszerűen oszlik négy fejezetre, a következő címek alatt:

A) Az Evolúció két alapvető mechanizmusa: az Anyag Korpuszkulásodása és Szétágazása.

B) A Főemlősök származásvonala és a prae-Emberré-levés tengelye a Bioszférában.

C) A Reflexió lépése és a Nooszféra születése.

D) A Gondolkodó valószínű helye és eloszlása a Világegyetemben.

*A) Az Evolúció két alapvető mechanizmusa:
Korpuszkulásodás és Szétágazás*

a) Az Energia Korpuszkulásodása

Aszerint, amit a fizikusok mondanak, – és ők azzal a tekintéllyel beszélnek, amit sikeres kísérleteik teljes rendszere nyújt nekik – a kozmikus Energia legősibb, legfeszültebb, „legradiálóbb” formájában is, amelyben csak ismerjük, már szemcsézettnek mutatkozik (fotonok): ez a szemcséződés félelmetesen számos, félelmetesen pici és gyakran rettenően rövidéletű elemek rajává „materializálódik”: ezek az atom pozitív, negatív vagy neutrális elemei.

Nos, ez a kezdődő korpuszkulásodás csak elindulása egy „ultra-korpuszkulásodás” végeláthatatlan folyamatának,

mely két rejtetten összekapcsolódó, bár látszatra rendkívül különböző irányban megy végbe.

Egy *első irányt* követve a nehézség uralkodó hatása alatt az Anyag (az atomizálódás elegendő fokára érkezve) spirális tömegekké *halmozódik* (galaxisok), aztán szférikusakká (csillagok, planéták), amelyeknek ölen (az összesség bizonyos zónás szerkezetének ellenére) az atomikus elemek mintegy elmerülnek és elvesztik individualitásukat. Nagyságrendben ez az egész *asztronómiai sorozat*.

A *második irányt* követve, és láthatólag elektromágneses erők hatása alatt, az Anyag egyre komplikáltabb és egyre centráltabb kis zárt szisztémákba *rendeződik*,⁴ ahol működésében minden elem szuper-individualizálódik (hangsúlyozódik), mikor beletestesül.⁵

Először is az *egész atomi sorozat*, mely sokkal hosszabb, mint gondolnánk; és mégis (izotópjai és *transzuránjai* ellenére) elektron, proton és neutron kombinációiban aránylag korlátozott.

Azután az *egész molekuláris sorozat*, ahol, a szerves kémia szintjén, az egyes részecskében társult atomok száma (nem beszélve kapcsolataik számáról) gyorsan ér el csillagászati számokat.

És végül, a legnagyobb proteineken át kikerülhetetlenül kapcsolódva az élőlények által alkotott egész *zoológiai sorozat*: mert ha jól megnézzük, a sejt (és továbbmenve az Ember vagy a Bálna) nem egyéb, mint óriási szuper-molekula.

Ha ezt a halmozódást az asztronómiai sorozatot teremtő

⁴ Nem beszélek itt kristályos elrendeződésekről, amelyeknek nyitott és szinte határozatlan rácsai (hálózata), úgy látszik, a molekulásodásnak csak egy szakaszát, vagy kíséretét képviselik.

⁵ „Az egyesülés (az *igazi* egyesülés) differenciál”: egyetemes értékű törvény, amelynek alkalmazása majd újra és újra megjelenik a lapokon.

„pseudo-korpuszku­lásodáshoz” hasonlítjuk, az elrendeződésnek⁶ ez az eu-korpuszku­lásodása, mert közép­nagyságú csoportosulásokon végződik, szerénynek látszik. De a sokféle elemzésből ma már tudjuk, hogy három egymást követő met­szeten (a fizikain, a kémiai­n és a biológiai­n) át „transzver­záli­san” fejlődik a nagyon kicsibe és az igen nagyba (1. ábra), a Végtelen egy speciális formájában, mely ugyanolyan valóságos, mint a Parányi és az Óriás végtelenje (az egye­dül­iek, amelyeket szokás szerint tekintetbe veszünk): ez a *harmadik Végtelen*, a szervezett Kom­plexi­tásé.

És ezzel eljutottunk oda, hogy két fontos dolgot sejtünk meg.

Az első az, hogy eddig a Világegyetemben oly nehezen lokalizálható jelenségek, mint az Élet és a Tudat, talán nem is egyebek mint az igen magas elrendeződési és centrálódási képességekre emelt Anyagnak sajátos tulajdonságai.⁷

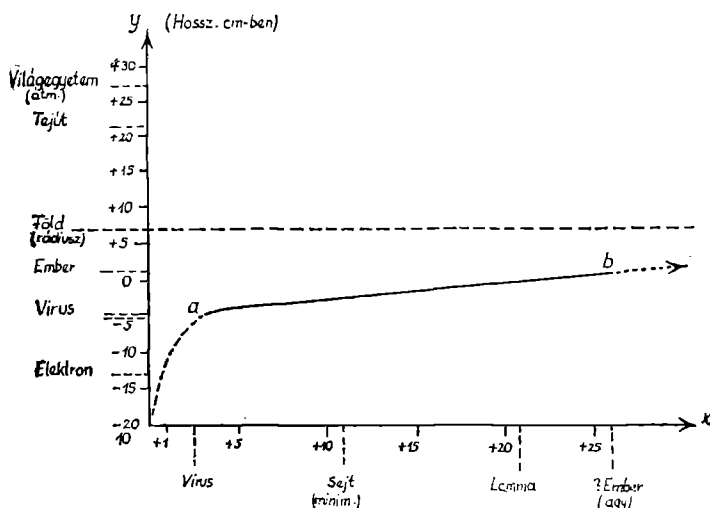
És a második: ha a felsőbbrendű élő­k esetében tovább akarnánk követni a (rövidesen számlálhatatlanná váló) korpuszku­lásodá­sos Kom­plexi­tást, láthatólag elég volna megfigyelni, miképpen variál náluk e Kom­plexi­tás közvetlen és saját­szerű eredménye: vagyis a Reflexió, – mert ez vég­eredményben, mindegyik esetben az *idegrendszer agyi töké­letességében észlelhető*.

Nemsokára látni fogjuk e változó módosulásának előnye­it, mikor majd a Fajjáválás tünetényeivel foglalkozunk.

A kozmikus Energia e fontos, egyre komplikáltabban korpuszku­lás állapotok felé tartó csuszamlásának mecha­nizmu­sát vizsgálva első tekintetre felismerhető két kvantitatív té-

⁶ Valahányszor „korpuszku­lásodásról” lesz szó, mindig e rendeződésre gondolok.

⁷ A „végtelen” minden fajának, tanítja a Fizika, megvannak a maga sajátos tulajdonságai, amelyek egy bizonyos szinttől kezdve észrevehetetlenekké válnak.

1. ábra. – A szerves korpuszculák (eukorpuszculák) természetes eloszlásának görbéje, lineáris dimenzióik és komplexitásuk függvényeként; ez utóbbit a bennük foglalt atomok száma fejezi ki megközelítőleg. A görbe a legegyszerűbb Paránytól indul (nukleáris elemek), és az első élő korpuszculáig (vírusokig) gyorsan emelkedik. Onnét az emelkedés lassúbb, minthogy a szerveződéssel a méret kevésbé változik. A görbe a föld rádiuszával aszimptotikusan van megvonva, annak kifejezésére, hogy tudunkkal a legterjedelmesebb és legmagasabb szervezett komplexitás a Világegyetemben a planetárisan nooszférává szerveződött Emberiség.

Oy tengelyen jelöltem (Huxley nyomán) azoknak a főbb tárgy-támpontoknak hosszát (vagy átmérőjét), amelyeket a természetben a tudomány napjainkig megállapított, a legkisebektől a legnagyobbakig. Egyes fizikusok szerint a 10^{-13} képviselhetné a Világegyetemben a minimális abszolút kvantumhosszat, s ebben az esetben a 10^{-20} helyett ezt kellene a tengelyek kiindulópontjának vennünk.

a: a Vitalizáció kritikus pontja;

b: a Reflexió kritikus pontja (Hominizáció).

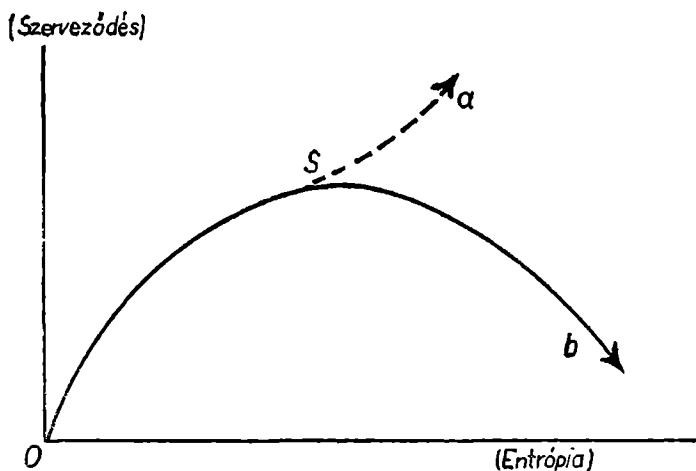
nyező. Egyfelől bizonyos *nyomás*, ahol újra megjelenik a Nehézség szerepe, (abban a mértékben, amelyben ez minden csillagon, melyet létrehoz, *zárt felületet* teremt, amelyen a partikulákat „elrendeződésük” óvja meg a széttűződástól.) És másfelől, a *nagy számok bizonyos játéka*, mely a nyomás alatt elképzelhetetlen számú elemek mérhetetlen tartamokon át való egymás közti állandó mozgásából a legvalószínűtlenebb összetételeket képes kialakítani.

De hogyan maradnak fenn ezek a kivételes kombinációk, ha egyszer megjelentek? és létrejöttüktől fogva hogyan növekednének additív módon, (ahogyan történik is), ha nem volna magában a *Weltstoff*-ban valami „másodfajú Nehézkedés”, mely ritka és törékeny voltának ellenére preferenciálisan kiválogatná mindazt, ami az Atomtól a Gerincesig a *maximális centro-komplexitás* irányába esik (illetve emelkedik)?

A modern tudomány kezdetei óta szüntelenül az Entrópia (vagyis az elhasználódás és az egyetemes szétbomlás) túlságosan kizárólagos jegyében fejlődik. Ideje volna felismerni, hogy az egyetemes Energia ellenállhatatlan ernyedésére itt is „transzverzálisan”, és kombinálva ezzel az ernyedéssel, egy második, és nem kevésbé ellenállhatatlan áramlat működik, arra kényszerítve ugyanezt az Energiát, hogy lazulásában hosszú kerülőt tegyen a mindig komplexebben, vagyis, ami azonos evvel, a mindig Tudatosabban. (2. ábra).

A fizikai elrendeződés és pszichikai interiorizálódás e kozmikus tengelyére, (melyet az alapvető sodrás vagy *orthogenezis* árul el)⁸ hivatkozom majd a következőkben mind-

⁸ Itt, és e munkában mindenütt az annyira vitatott „orthogenezis” szót (melyet épp oly lehetetlen nélkülözni, mint az ugyanilyen kétértelmű „evolúció” szót), etimológiai értéke szerint, az irányított fejlődés értelmében veszem: anélkül, hogy ez a tisztán „vektoriális” tulajdonság (mely nélkül nem lehetne sem származásvonalakról, sem filumokról be-

2. ábra. – A két alapvető kozmikus folyamatban, a *komplexitás-tudatban* és az entrópiában működő Energia fejlődés-görbéje.

Ox mentén az Energia szétlazul; Oy mentén megszerveződik (korpuszkulásodik) és interiorizálódik.

Sa, Sb: a görbe két különböző formája, aszerint, hogy evolúciós csúcsára (*apex*) érve az Emberi hanyatlásnak indul-e (komplexitás-tudat tekintetében), vagy ellenkezőleg, kitör-e az „ultra-reflexió” egy kritikus pontján át (radiális és tangenciális szétválása által? Ezekről l. az utolsó rész végét).

annyiszor, amikor abszolút értékben kell felbecsülni valamely esemény vagy folyamat jelentését.

Így fogom nevezni: a *komplexitás-tudat tengelye*, mely – ismétlem, az idegrendszereknek a Természetben történt megjelenése óta – áttehető a *kefalizálódás* (vagy cerebrálódás) tengelyévé.

szélni) a monofiletizmusnak vagy (legalább is az eredetnél) a finalitásnak bármilyen gondolatát vonná magával.

b) Az élő Anyag Szétágazása

A korpuszukulásodás (eu-korpuszukulásodás) görbéjének mentén, amelynek most ismertük fel a létét (1. ábra), a partikulák látszólag szabályosan következnek egymásra – mint egy olyan színek sávjai, ahol a hullámhosszokat növekedő komplexitásértékek helyettesítenék. Ez azonban természetesen csak látszat; mert ennek a színeknek különböző régiói között, tudjuk, bizonyos számú kritikus szint helyezkedik el, amelyeknek mindkét oldalán nemcsak a partikulák bizonyos tulajdonságai, hanem származásuk folyamata is mélyen módosul. Ilyen például valahol a proteinek között a megelevenedés kritikus pontja.

Az Életen innen minden partikula története (bármily lassan és additíve épült is) szigorúan *egyéni* ügynek tűnik. Fokozatos elrendeződésben, más molekuláknak, vagy újabb atomoknak a segítségével, állandóan *egy valamely* molekula (mindig *ugyanaz* a molekula) épül. Kövek adódnak a házhoz, vagy vevődnek el, vagy cserélődnek ki: de mindig *ugyanaz* a ház.

Az Élettől kezdve ellenben (és talán éppen az egybegyűjtendő épületek elképesztően emelkedő szövényessége miatt) a konstrukció örökifejtése megoszlik és szétterjed mind térben, mind időben. Egyfelől, a *szaporodás* csodálatos „trükk”-jének jóvoltából, a *népességgé* alakult partikula megsokszorozza a tapogatódzások és eshetőségek számát. És másfelől, egyidejűleg, *láncokká* húzódik, amelyeknek során a komplexitás esetleges fokozódásai kipróbálhatók, kiválogathatók és egyenkint asszimilálhatók, folytonos megújuló hajlékonyságban Az Életelőttiben a komplexifikálódás még egyéni volt, most lineárisá lett: és ezzel az egyszerű változással elindul a Fajok Származásának egész *szétágazó*

szövevénye. Ennél egy pillanatra meg kell állanom, mielőtt rátérnék az Ember és az Emberré-levés problémájára.

Lényegében, mondják a genetikusok, a Fajjáválás minden fokozatán (vagyis egészen a nemekig, családokig, rendekig és a makro-evolúció többi termékéig) két elemi mechanizmusból kiindulva és azok függvényeként dolgozik (könnyebbség kedvéért *csoportosulásnak* és *basadásnak* hívom őket); makro-evolutív fokon mindkettő kísérletileg felfedhető minden népességben, az önmagából való tevékeny szaporodás folyamatában.

Először: *csoportosulás*. Statisztikailag nézve egyugyanazon népesség elemei egy adott pillanatban nem oszlanak el azonos sűrűségben, hanem, mint céltáblán a lövések, egy bizonyos átlag-típus⁹ körül csoportosulnak, amely a fajt vagy az alfajt jellemezheti.

Aztán: *basadás*. A nagy számok játéka folytán, a *mutáció* jól észlelhető hatására előbb-utóbb megjelenik – a legjobban egyensúlyozott faj ölén – egy másik csoportosulási fókusz (melyet egy új jellemvonás uralkodó gyakorisága határoz meg), – ez a jelenség magával hozza egy másik „faj” kialakulását és előkészíti különválását. Azután kialakul egy harmadik fókusz, és megkezdődik a vizsgált telep népességének új kettéválását. És így tovább.

Magára hagyatva, minden sokszorozódásban levő népesség ily módon hajlandó önmaga körül megszilárdulni, amiközben szeletelődés révén enyhén széttartó formák skálájának ad létet. Magától szemcsésedik (mint maga az Energia! . . .) a nagy számok törvényei szerint. Ezt tudta a Ge-

⁹ *Maximális gyakoriság*, ezt a radikális „darwinisták” makacsul tiszta véletlen hatásnak veszik; ahol azonban (mint a céltáblán csoportosuló lövéseknél) már sok esetben be kell csúsznia a kiválasztódás kedvezésének, ami lehet: jobb belső illeszkedés, vagy jobb alkalmazkodás a környezethez.

netika laboratóriumban megállapítani, mikor kiváltképp gyors ritmusú szaporodásban kezelt élő lényeket.

A Paleontológia pedig félreérthetetlenül azt tanítja, hogy a morfológiai szemcsésedés e jelensége, ha évmilliók tartamokon át szemléljük, nem szorítkozik a jellemvonások pusztasokszersősödésére, diverzifikációjára. Nem különböző rögzített típusok felé szétszórt azimutok egyszerű legyezőjében végződik. Hanem vagy (ami még nem megállapított tény, de valószínűnek látszik) bizonyos formáknak *közvetlen* önmagukra *hangsúlyozódása* révén; – vagy (ami már bőségesen be van bizonyítva) *egymást additive*, mindig ugyanabban az irányban *helyettesítő mutációk egymásutánjával* a morfológikus haladásnak egy középtengelye rajzolódik ki (egy *trend*, mondják angolul) mind statisztikailag, mind kiválasztás révén a rokon származásvonalak összetételében: tengely, amelyről vitatni lehet, hogy vajon „preferenciát” árul-e el, vagy pedig, ellenkezőleg valami sajátos típusú „inerciát” az élő Matériában; de ennek a tengelynek léte egyetemesen mutatkozik a rokon „fajcsoport”-okban, feltéve, hogy e csoportok történetét elég hosszú időn át figyelhettük.

Így alakul ki a *filum*; ez az eredendően természetes zoológiai egység, melyet sémáinkon sokszor egyszerű vonallal kell ábrázolnunk, holott ha jól megnézzük, egymástól enyhén eltolódó és széttartó fajok kévéjévé (mondhatnánk népességévé) oldódik.¹⁰

¹⁰ Ezek az eltolódások és eltérések idővel odáig hangsúlyozódhatnak, hogy még élő zoológiai típusok között is mély ürességeket teremtenek, és csalatkoznánk, ha ebben bizonyos titokzatos különbséget keresszünk mikro- és makro-evolúció között (*sic*, egykor, Vialleton, sőt még ma is, 1953 Jean Rostand). Nemcsak hogy a zoológiai ágak idővel jobban távolodnak egymástól a morfológiai sodratás miatt, hanem a Múlt romboló hatása folytán (mind gyegébb) kapcsolataik mind hosszabb és hosszabb vonalon tűnnek el szemünk előtt. Gyakran hangsúlyoztam azt

És így, ugyanekkor, kiderül a Bioszféra szálak szerkezete, mely végeredményben nem egyéb, mint a legkülönbözőbb vastagságú és legkülönbözőbb termetű, egymással szorosan összefonódott filetikus elemek nemezrétege a Föld felületén.

Hangsúlyoztuk fentebb a korpuszkulásodás általános *orthogenezisét*, azt az „alapvető orthogenezist”, amely, mint mondtuk, az Egész Anyagot a Komplexebb és Tudatosabb állapot felé vonja. Íme most az élő anyagok esetében egy második sodródás (*al-sodródás*) rajzolódik ki: ez a *fajjáváválás orthogenezise*, mely összes formáiban hihetetlen számú különböző irányt követve halad a *differenciáltabb* felé.¹¹

Lássuk, vajon nem akadhatnánk-e rá véletlenül e két mozgás közt valamely egyszerű és termékeny kapcsolatra.

A) *A Fömlösök származásvonala, vagy
a pre-Hominizálódás tengelye*

A rendszertani értekezésekben az akár élő, akár kihalt filumok elének táruló világa első tekintetre bejárhatatlan erdőnek mutatkozik, és minden jogunk megvan rá, hogy úgy érezzük, biológiailag elveszünk benne. Fajunknak hol van a helye? és, egyáltalán, vannak-e meghatározható helyek ebben az elképesztő termékenységben, ahol minden szár, min-

a könyörtelen elnyelési vagy uzsora-folyamatot, amelynek erejével minden történelem (még ha egész közeli, a civilizációké is) hajlandó szemünkben egy stabilizált és elszigetelt maximum-sorozatra redukálódni.

¹¹ Ebből a szempontból azt lehetne mondanunk, hogy minden egyes filum hátsójában a fajok inkább önmagukra hangsúlyozódnak, mintsem „átalakulnának”.

den törzs szinte saját szöge alatt lendül valami más típusú siker felé? Mi jogon döntjük el, hogy – biológiailag szólva – egy Protozoa kevesebb, mint egy Metazoa? vagy hogy egy Pók a maga nemében nem olyan tökéletes, mint egy Emlős? Alapjában véve nem minden egyformán értékes-e az Élet különböző megnyilvánulásaiban?

Tiszteletreméltó mesterek ismételik ezt körülöttünk, mert nem fontolták meg eléggé a „komplexitás-tudat törvényét”. És ez az, amit ösztönösen, hamisnak érzünk; de ami-re, – nehogy naivul kérkedni lássunk embervoltunkkal – nem nagyon tudunk mit válaszolni . . . Mintha iránytűnek a zoológiai formák dzsungelében, nem volna egy nagyon egyszerű kritériumunk vagy indexünk – ugyanaz, amelyet fentebb jeleztem, amikor a korpuszkulásodásnak a világban való haladásáról beszéltem: az idegrendszerek relatív fejlődése.

A felsőbbrendű élőknél (minden diák tudja) a legkülönbözőbb filumokban tanulmányozott idegrendszerek ugyanazt a tökéletesen világos hajlandóságot árulják el, hogy agybelileg egyre fontosabb ganglionokká gyűljenek. Akár Rovarokról, akár Gerincesekről van szó, ritkaság, hogy bármely élő csoport, ha elég hosszú időn át követhetjük, ne tűntessen fel észrevehető haladást abban az irányban, amelyet *kefalizálódásnak*, vagy *cerebrálódásnak* nevezhetünk.¹² Ez azzal a globális eredménnyel jár, hogy geológiai korról geológiai korra föl lehet becsülni, akár százalékban, akár abszolút mennyiségben, a cerebralizált matéria tömegének a Bioszféra ölén való (egyre gyorsabb) növekedését.

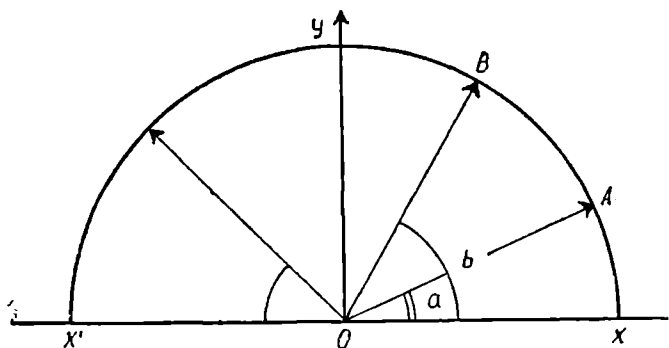
Az élő formáknak egyre jobban és jobban kefalizált típus-

¹² Különösen tipikus a placentás Emlősök esete, melyek a Harmadkor közepe táján hirtelen növekedő cerebrálódásba fognak, amely egyidejűleg ismerhető fel minden „adaptív” ágon: akár Főemlősök, akár Húsevők, vagy Patások (vö. T. Edinger munkáival).

sok felé való ezen általános sodródása a Tudományt, úgy látszik, eddig nem nagyon érdekelte. Egyszerű evolutív *parallelizmus*, – mondják. De bármily kevésbé is fogadjuk el a föntebb jelzett azonosságot a „komplexitás-tudat tengelye” és a „cerebrálódás zoológiai tengelye” között: mégis, micsoda reveláció!

Próbáljuk meg ugyanis a tapasztalás legelemibb adataival egyetértően a különféle ismert cerebralizált filumokat egy félkör sugarain szimbólikusan szétosztani (3. ábra): mind-egyik filetikus sugár az $x'Ox$ átmérő egy cerebrálódási sebességével (*gradiens-ével*) arányos szöget alkot. Azután gondolkozunk.

Csak rá kell pillantanunk az így nyert rajzra, és nyomban két dolog ötlük a szemünkbe: egyformán feltűnők mind jelentőségükben, mind egyszerűségükben.

3. ábra. – A „cerebráció hullámának” szimbólikus kifejezése.

Oy: a cerebráció tengelye (lényegi orthogenezis).

$x'Ox$: a morfológiai differenciálódás tengelye (formai orthogenezis)

OA, OB stb.: különböző cerebrált phylumok.

a , b stb. szögek minden egyes phylumra nézve a morfológiai differenciálódás és cerebráció viszonyát fejezik ki. A Főemlősöknél a szög a 90° megközelítése felé tart.

Egyfelől a fajok sokasága kilép a zavarosságból, és (statikailag és dinamikailag) bizonyos kereső hullámmá rendeződik, mely minden eszközzel és minden lehetséges irányban a centro-komplexitás magasabb nivója felé „próbál” emelkedni. A fajoknak ez a szétágazó differenciálódása távolról sem az Anyag Korpuszkulásodásának egyszerű mellérendelt jelensége, hanem se nem több, se nem kevesebb, mint annak a megszámlálhatatlan próbálkozásnak a kifejeződése, amelyek a Bioszféra ölén az igen magas komplexitású állapotok megvalósításához fizikailag szükségesek.

Másfelől, a Biogenezisnek ez a tapogatódzásszerű viselkedése felfedez és meghatároz a tengely mentén egy kitüntetett szektort (Oy), ahol a haladás a leggyorsabb és egyszersmind a legtevékenyebb is, mert ebben az irányban a korpuszkulásodás kozmikus Orthogenezise és a differenciálódás zoológiai Orthogenezise (vagyis fajjává-lása) *egybeesnek*. Ez pedig, mint tudjuk, maga a Főemlősök meghatározása: ezeknél a természet páratlan játéka folytán a filetikus sodrás, ahelyett hogy főleg a tagok szerkezetét érintené, egybeesik a kefalizálódással.

Éppen csak emlékeztetek itt a Főemlősök történetének főbb állomásaira. Először Észak-Amerikában és Európában jelennek meg az alsó Harmadkorban igen kicsi állatok formájában, amelyek „korukhoz képest” jelentékenyen kefalizáltak.

A Harmadkor közepén történik geográfiai s egyszersmind morfológiai kettészakadásuk két nagy csoporttá: az egyik többé-kevésbé elvetélt (formái gazdagsága ellenére is), Dél-Amerikában; a másik, a főág, afrikai centrummal, kiterjed valószínűleg Indomalájföldre, Típusuk a Miocéntől kezdve tetőződik (mindig Afrikával, mint fő tűzhellyel?) *antropoid* formában.

Nem hangsúlyozhatom eléggé ezzel szemben a csoportnak

azt az alapvető különlegességét, hogy érett korában a Föld élő rétegén az igazán *poláris* zónát képviseli, ahol mintegy kétbillió esztendőnyi, különböző irányú ingadozások után sikerül – még az Ember megjelenése előtt – megtalálva végre az utat a maximális cerebrálódás felé – a komplexitás-tudat földi tengelye gyanánt rögzülnie.

Természeténél fogva alapvetően kritikus zóna ez, ahol egészen természetes az is, hogy előbb-utóbb valami rendkívüli esemény történjék benne.

C) A Reflexió Lépése és a Nooszféra megszületése

Egyetlen évmillió (a legutóbbi) alatt a Föld, mondhatnók, újraöltözött. A Pliocén végén még teljesen „vad” volt – vagyis minden nyoma nélkül annak, amit civilizációnak vagy kultúrának nevezünk. Ma ellenben bárhova megyünk, az Ember – ilyen vagy olyan formában – mindenütt jelen van.

Ha meg akarjuk magyarázni, hogyan történhetett ilyen rövid idő alatt ekkora változás, fel kell tételeznünk, hogy a Negyedkor kezdete táján valami döntő dolog ment végbe az Élet tartományában, olyasmi, aminek kutatása, több mint száz év óta a Paleontológia és az Őstörténelem java erőit foglalkoztatja.

Minél inkább gondoljuk, hogy végre megragadtuk, annál inkább úgy látszik, hogy kicsúszik a kezünkől a híres „Hominizálódási pont”, amelyre annyira szeretnénk rátapintani. És ez, furcsa módon, a „születés fehér foltjának” nem annyira tágításával, mint inkább *redukálásával* történt a Múlt

elnyelő természete folytán, amely automatikusan rejti el előtünk a dolgok kezdetét. Mert ha például az Australopithecusok (bizonyára még Majmok, de kis szemfogú és már kétlábra állt Majmok) és a Pithecanthropusok (bizonyosan már Emberek, de még majomra vallóan nyújtott és alacsony koponyájúak) között bizonyos oldalirányú eltolódás észlelhető, s épp eléggé ahhoz, hogy senki se helyezhesse a két formát egy közös vonalra: el kell ismernünk, be kell vallanunk, hogy ez az anatómiai ugrás nem élesebb, mint a bármelyik már ismert nagy filumon belül megfigyelhetők. A pre- (vagy para-) emberfélék és proto-emberfélék csoportjai között az eltérés nem megy túl azon, amit két szomszédos család között szoktunk megfigyelni!

Az Ember, aki megjelenésével egész kontinenseken mindent megváltoztatott, paradox módon, mintha filumának úgyszólván minden figyelemreméltó változása nélkül jelent volna meg . . .

Azért talán, mert annyit magasztalt páratlansága végre is pusztá véletlen, vagy látszat? Azoknak a tudósoknak lenne igazuk, akik azt tartották, vagy tartják, hogy az Emberfélék és Ember-szabásúak (Antropoidok) közt nem „természetbeli” a különbség, hanem csupán „fokozati”: az Ember talán agyafúrta állat, de a biológus szemében éppúgy állat, mint a többi.¹³

Ezzel a véleménnyel szemben, és hivatkozva mindarra, amit e tanulmány kezdete óta mondtam, szeretném itt megmutatni, hogy a csonttani módosulások látszólagos jelentéktelensége ellenére (viszont teljes egyezésben a „bioszferikus” következményei forradalmi jellegével) mennyire tudományos követelmény, hogy az Élet hominizálódását döntő evolútív eseménynek tekintsük: *feltéve*, hogy előzőleg a „Ref-

¹³ Pl. M. Boule a *Les Hommes Fossiles-ben*, és legújabban (1953) J. Rostand.

lexiónak” mondott szellemi jelenség pszichikai természetét helyesen határozzuk meg, és fizikai visszaverődéseiben pontosan értékeljük.

„Az Ember eszes állat” – mondta Arisztotelész.

„Az Ember gondolkodó állat” – mondjuk ma szabatosan, a hangsúlyt egy olyan tulajdonság evolutív jellegére téve, amelyben kifejezésre jut az átmenet a még szétszórt eszmélésből abba a reflexióba, amely már eléggé centrált ahhoz, hogy önmagával egybeessék. Az Ember olyan lény, aki már nemcsak „tud”, hanem „tudja is, hogy tud”. Ez *másodfokú reflexió*, ahogy találóan mondták. Érezzük milyen gyökeres különbség ez.

Az alapfokról a négyzetesre emelkedő átmenet hatása alatt mindnyájan tapasztaljuk, hogy a hominizált Tudat számára új belső világ tárul fel: az *elgondolt* Mindenség világa. De vajon eléggé észrevesszük-e, hogy egyidejűleg – még mindig a reflexió hatására – a mérhetőben és a tapinthatóban is az „általánosítás” másik formája válik lehetségessé és rajzolódik ki: most már nem csupán a totális Idő és a totális Tér rendszerezett észlelése lehetséges megismerésünk számára: hanem tevékenységünk számára is lehetővé vált egy olyan, sajátos típusú technikai és társadalmi elrendeződés (legalábbis potenciális és kezdeti) megvalósítása, amely képes (és akar is) folyamatosan elterjedni a Földgolyó egész felületén. – Eltérően az „egyszerű” állatoktól, amelyek ott lehetnek ugyan mindenütt, de anélkül, hogy valaha is sikerülne a kontinenseken át egyetlen biológiai egységgé szerveződniök, az Ember, a szerszámok és a tűz első ismeretes nyomai óta soha meg nem szűnt (kitervezett fortélyok és társadalmi berendezkedések játéka révén) lassan-lassan szövögetni a Föld színén, az öreg Bioszféra fölé, a Gondolkodó megszakítatlan hártáját, a *Nooszférát*.

Mint hogy a totalizálódási folyamat kellős közepén szü-

lettünk és élünk, a helyzetet természetesnek, sőt köznapinak találjuk. De bármily kevésbé friss bennünk ennek a csodálatos eseménynek az észlelése: nem döntő-e mégis az Emberi Jelenség helyes megértése és értékelése szempontjából?

Még nagyon bölcs könyvek is szeretnék elhitetni velünk, hogy az Ember, ha legmagasabb pszichológiai képességeiben szemléljük is, csak *unus inter pares*, vagyis a többi állatok között: mert – mondják – a maguk módja szerint azok *szintén értelmesek*. Erre a szavakkal való visszaélésre csak ennyit válaszolok:

Az Emberré-levés egész története azt tanúsítja, hogy az értelem (az *igazi* értelmet értem: azt, amely egyetemesít és előrelát) igyekszik azt a fajt, amelynek a Föld tulajdonává lett, az egész Földre kiterjeszteni. *Működésében a Reflexió planetizál*. Akkor pedig lehetetlen nem látni, hogy ha az Élet által megvalósított organikus kombinációk bármelyike is (amint mondják) megelőzte volna az Embert Reflexió elérésében, akkor az Ember számára nem maradt volna hely, és az Ember soha nem jelent volna meg a természetben. Az állatok méltán ejthetnek ámulatba bennünket csodálatosan változatos és közvetlen megismerőképességükkel. De bármekkora legyen is ösztönük bámulatos találékonysága, azt minden esetben *a priori* kijelenthetjük, hogy ennek az ösztönnek egyiknél sem sikerült „a második hatványra” emelkednie. Mert ha sikerült volna, akkor abból a fókuszról (és nem az emberi elméből) alakult volna ki a *Nooszféra*.

Ilyen hatalmas érv birtokában ebben bizonyosak, föltétlenül bizonyosak lehetünk. „Gondolkodóvá” alakulása pusztán tényével az Ember tapasztalásának mezején teljesen páratlan, tökéletesen egyetlen jelenség. Egy és ugyanazon a csillagon a Reflexiónak nem lehet egynél több felmerülési centruma. De akkor (visszatérve arra, amit fentebb mond-

tunk a Hominizálódás jellemvonásairól a Pliocénben) miképpen magyarázzuk meg, hogy egy ilyen pszichikai előreugrásnak az Emberfélénél látszólag semmiféle, ezzel arányos anatómiai ugrás nem felel meg? Nem rendíti-e meg – vethetik ellenem – e diszharmónia a komplexitás-tudat törvényét?

Úgy látom, hogy nem. Mégpedig ezért:

Az Ember és a többi Főemlősök között a morfológiai elmentét első tekintetre kétségtől nyugtalanítóan csekélynek látszik, ha egybevetjük az Ember döntő felsőbbbségével a többi Élethez képest.

De vajon ez az állítólagos aránytalanság nem tulajdonítható-e egyszerűen annak, hogy számításainkban alábecsüljük azt a kivételesen nagyfokú ingatagságot és feszültséget, amely a Harmadkor végén a Bioszférában uralkodott?

A Földnek ebben a korszakában, mondtuk, minden úgy történik, mintha a komplexitás-tudat élő hulláma főtengelye irányában minden erejével az Antropoidok¹⁴ felé nyomulna. Ezen a kiváltságos érában belül a Tudat bizonyos módon „reflektív pontjának” szomszédságába jutott. Ilyen körülmények között ki merné (kivált ma, a Kibernetika korában!) *a priori* korlátozni az agykéreg zónáiban végbemenő ilyen vagy olyan, kiválóan szerencsés módosulások pszichikailag robbantó hatásait?¹⁵

¹⁴ A Pliocén végén, jegyezzük meg, a nagy Antropoidok óriási téren (és valószínűleg mozaikszerűen elosztott külön kis csoportokban) helyezkedtek el: egész Afrika (délre attól, ami most a Szahara) és Ázsia, a Himalája déli részén. Tömör s egyszersmind szakaszos eloszlás, mely optimumot jelent valamely népesség belsejében végbemenő mutációk sokszorozódása és fennmaradása számára.

¹⁵ Valami „zseniális” mesterfogás a neuronok kapcsolódásában és elrendeződésében (de vajon kihámozhatjuk-e valaha is?) bizonyára megkülönbözteti az „eszmélődő” Ember agyát a Csimpánz (nem eszmélődő) agyától.

Ez a hosszan keresett, és csak az Élet évmilliói után megvalósult egybeesés a Szervezet egy kedvező (mikroevolútív) mutációja és a Pszichikusban fellépő (makro-evolutív) kritikus pont közt: – ez az itt elfogadott szempontok alapján – véleményem szerint – a kezdődő Emberrélevésnek (vagy ami ugyanazt jelenti: a Reflexió lépésének) magyarázata és lényege.

De akkor, ha pontosan akarjuk felbecsülni és kifejezni azt a helyzetet, amelyet ez a jelenség a Földön teremtett, ki kell tágitanunk, sőt újra kell formálnunk azokat a szabályokat és kereteket, amelyeket eddig a Zoológia az élőlények osztályozásában elfogadott. Ennek a hagyományos rendszerezésnek szigorúan anatómiai skálája szerint az Emberek a Főemlősök rendjén belül egyszerűen csak a „családok” egyikét jelentik. Holott néhány százezer évvel ezelőtt az Embernek a „Pongides” között való megjelenésével olyan esemény történt a Földön, amely csak az első „élő” molekulának két vagy három billió évvel ezelőtt a „halott” proteinek között történt megjelenéséhez hasonlítható. A „négyzetre emelt eszmélet” nem kevesebb, mint egy új Életfaj (másodfajú Élet), melynek sajátos evolúciója a mi planétánkon a Pliocénben kezdődött. Új ciklus nyílt felsőbbrendű csoportosulások felé, új kozmikus méretekben – és (most jobban megértjük a jelenség eredetét és jelentőségét) új burkolat borult mint egy rendkívül vékony, de szuperaktív film, körös-körül a Földre.

Az Emberben, következőleg, nem egyszerűen egy újabb filum ágazik ki a Főemlősök csúcán. Maga a Világ tör be egy eddig zárva maradt tartományba, és elindul önmaga fölé, egy új korszak felé.

Az Emberben – szédületes dolog – maga az Evolúció, mindenestül szökken túl önmagán. De milyen sebesség-

gel? Mely irányba? És ha a mozgás szükségképp szüntelenül gyorsul, milyen formájú felmerülés vagy teljesedés felé?

Mielőtt válaszelnánk, – és hogy jobban tudjunk válaszolni – erre a kérdés-sorozatra, tárgyunk döntő kérdéseire: álljunk meg előbb egy percre. És hogy jobban megértsük az antropogenezis inkább „ kozmikus”, mintsem zoológiai jelentőségét, nézzük meg egy pillanatra az előző meg gondolások fényénél, milyen is lesz annak a Világnak az arculata, amelynek szerkezetében a Tudat születése és fejleményei megfelelő helyet kapnak.

D) A Gondolkodó helye és eloszlása a Világegyetemben

Annak, hogy a Tudomány továbbra is alábecsüli az Emberi Jelenséget, (sőt bizonyos mértékben az egész Élet-Jelenséget), kétségtelenül egy *mennyiségi* benyomás (vagy „csalódás”) a forrása. A Szervezetlen tömegéhez és tartalmához viszonyítva a Világban a Szerves (és még inkább a Gondolkodó) csak nevetségesen kisméretű teret és időt foglal el. Ráadásul, energetikailag szólva, az Entrópia hatalmas leszálló hullámában a biológiai elrendezkedés emelkedő ellenáramlata alig mutatkozik egyébnek egyszerű kis visszavirágzásnál.¹⁶ Ennek a végtelenül aprónak, ennek a mellékkörülménynek, ennek a „másodlagosnak” tulajdonítsunk szerkezeti fontosságot a Világegyetemben?

De ha meg gondoljuk, amit fentebb kifejtettünk: egyrészt a komplexitás-tudat általános sodrát, másrészt a Komplexitásnak a Parányi és a Mérhetetlen fölé helyezkedő, „har-

¹⁶ Vö.: Harold F. Blum, 1951.

madik" Végtelenét: – ha ezt meggondoljuk, látni fogjuk, mily kevésbé tudományos magatartás volna megtorpannunk az ilyen habozások miatt.

Vajon abból a tényből például, hogy az uránium kémiai csoportja a föld kérgének csak parányi töredékét alkotja, következik-e, hogy elveszti azt a kiváltságát, hogy hasadó anyag, az eddig ismert egyszerű elemek élén? Hasonlóképpen, bármily takarékosan legyen is elszórva a Galatikában, miért veszítené el az Élő és az Emberi azt a kiváltságát, hogy fizikailag és kémiailag megkoronázza a Kozmogenezis erő kifejtéseit?

Igazi és komoly tudományos értelmében a *sajátosság* szó nem jelent sem *esetlegességet*, sem *kivételt*, sem többé-kevésbé torz *rendellenességet*. Éppen ellenkezőleg (mint a „pont az i-n”) *beteljesedés a kifejezésben, csúcspont a fejlődésben, betetőzés a vonalon* . . . Megannyi, természeténél fogva mindig *ritka* dolog.

Nos, ha ez így van, hogyan ne látnánk, hogy a Gondolatnak a Föld pliocén korában való megjelenése távolról sem terheli túl, vagy zavarja össze evolúcióban levő világunk rajzát; ellenkezőleg, ez az esemény drámaian egészíti ki és világítja be szemünk előtt (ha van szemünk hozzá) a totális Anyag mérhetetlen történetét.

Ebben többé nem kételkedhetünk. Bármennyire lokalizált és szétszórt is az Élet a Mindenségben, tudományosan azonnal érthetatlenné válnék, ha nem úgy tekintenénk, hogy *minden idők óta, mindenütt sűrűsödőben van*. Mihelyt a csillagok közti terek bármely pontján megjelennek egy égitest, ahol hőmérséklet, nyomás, nehézség stb. lehetővé teszi az igen nagy molekulák fokozatos kialakulását: a „halmozódás korpuszkulásodásának” és az „elrendeződés korpuszkulásodásának” egybeeső optimális pontján nyomban megkapaszkodnék az Élet: és ha egyszer megkapaszkodott, addig

koncentrálódnék és erősödnék, amíg – ha minden jól megy – önmagára nem eszmélne.

Ebből a szempontból nézve (nem csupán asztrofizikai, vagy asztrokémiai, hanem *asztro-biológiai* szempontból) a „nooszférás planéták” távolról sem pusztá szeszélyei a Természetnek: egyszerűen *az Anyag következetes evolúciójának normális és végső termékei.*

Mi mást jelent ez, mint azt, hogy valószínűleg (hogy ne mondjuk: bizonyosan) nem mi, Emberek vagyunk, mint eddig véltük, a firmamentom egyetlen gondolkodó korpuszkulái.

Fontenelle idejében még lehetett veszélytelenül játszodozni azzal az elképzeléssel, hogy több lakott Világ is van. Így játszottak Galilei előtt Kopernikus hívei is a Föld forgásának eszméjével. De ma, mikor a Galaxisok milliósámszámra mutatkoznak fényképlemezeinken, – mindegyik naprendszerek ezreivel (vagy millióival?), többé-kevésbé hasonlókkal ahhoz, amelyből mi születtünk – a játszadozás ideje lejárt. Az ártalmatlan spekuláció forradalmi valószínűséggé vált. Tudva mindazt, amit a Kozmo-, Bio- és Noogenezis között fennálló lényeges összefüggésekről ma tudunk, egyenesen *kell lenniök* „más lakott világoknak is!”

És akkor álmodni kezdünk, ha nem is arról a fantasztikus (de valószínűtlen) kozmikus eseményről, ami két nooszférának időn és téren át való kapcsolata lenne – de legalább egy olyan csodálatos találmanyról, amely lehetővé tenné, hogy kipuhatoljuk az „élő planéták” jelenlétét és felbecsüljük „pszichikai temperaturáját” valamiféle radar, vagy a szerves Anyag távoli befolyásaira érzékeny emulzió segítségével. Effajta eljárással meghatározhatnánk (mint az asztromikusok fehér és vörös csillagaikat), meddig jutott el (planéta testvéreinkhez viszonyítva) evolúciójában a mi Nooszféránk.

Ahelyett, változatlanul a magunk egyetlen esetének vizsgálatára szorítkozva, még mindig habozunk olykor (elég helytelenül, ahogy majd megpróbálom megmutatni) annak az áramlatnak nemcsak módzatai, hanem valósága, (sőt lehetősége) felől, amely az egyre több és több Tudaton át az Emberentúli valamely formája felé vonhat.

II.

AZ EMBERI FAJNAK MOSTANI SAJÁTOSSÁGA: KÉPESSÉGE A KOLLEKTÍV TUDATRA

A) *Egy kétértelmű jelenség: A Nooszféra összehúzódása és totalizálódása*

Ha egyszer átléptük a „születés fehér foltját”, mely szemünk előtt a Reflexió Lépését elfödi, az emberi filum általános rajza, bár az Őstörténelem teljesen még nem tisztázta, mégis kezd az antropológusok szemében alakot öltetni (vö. 4. ábra).

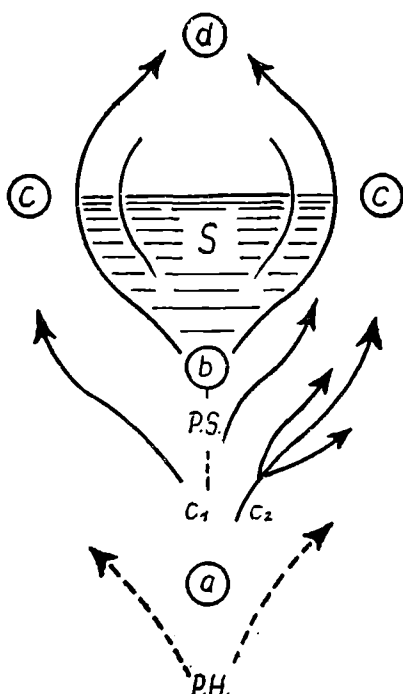
A kezdet kezdetén talán egy korai kettéágazás történt,¹⁷ mely két különálló emberré-levési centrum illúzióját keltetheti: egyik C₁, a főbb, valahol Afrika Keletén, vagy Centrumában, a másik C₂, kevésbé életképes, Dél-Ázsiában vagy Indonéziában.

De mindenesetre, a kezdetben jól kivehető egy *elágazó* evolúció-fázis is, amelynek folyamán előbb „pithecanthropoid”, aztán „neanderthaloid”¹⁸ formák gazdag változatosága váltotta föl, keretezte és küszöbölte ki egymást akár Afrikában, akár a Távol-Keleten.

Az ázsiai oldalról (vagyis a pithecanthropus ágat követ-

¹⁷ Ez a hasadás eredhetett valami helyi nyomásból (amit szakadás követett), mely az emberré-levés eredetileg összefüggő frontján jelent meg.

¹⁸ Jól felismerhetők ezek is, azok is megnyúlt és nyomott koponyájukról, erős homlok- és nyakszirt-dudoraikról és „áll nélküli” alsó állkapcsaikról.

4. ábra. – Az emberi phylum struktúrájának történetét ábrázoló séma.

P. H. Emberelőttiek (pre- vagy parahominianus stádium;
australopithecusok stb).

P. S. *Presapiens* vagy *parasapiens* típusú emberek
(pitécanthropoidák, neandervölgyiek...).

S. Homo sapiens.

a. A Reflexió kezdő, kritikus pontja (a Hominizáció kezdetei).

b. A Co-reflexió döntő fölmerülése a *H. sapiens*-szel.

c. A Co-reflexió útján lévő Emberiség jelenlegi átmenete a szétszórtság
fázisából fejlődésének komprimált fázisába.

d. A Supra-reflexió (extrapolációval) feltételezett magasabbrendű kriti-
kus pontja („Omega” Pont).

C 1 és *C 2* a hominizáció afrikai és délázsiai fókuszai
(a *C 2* a Pithecanthropus-szal elvetélt).

ve) az emberré-levés úgy látszik, nem haladta meg a neanderthaloid stádiumot (*Homo soloensis*). Ellenben Afrikában (bár a csonttani adatok ott még túlságosan ritkák) egymást megerősítő okok egész sora azt a gondolatot sugallja, hogy az aránylag korai Pleisztocén óta valamiféle „második” hominizálódás ment végbe, és ez igen korán létrehozott (bár hosszú ideig fennmaradó neanderthaloid pikkelyek burkolása alatt: Saldanhai Ember, Rhodésiai Ember) egy sajátosan progresszív emberfajtát: a *Homo sapiens*-t, az egyetlen ma is élő Emberfajt,¹⁹ mivel ez szorította ki a földgömb felületéről az Emberfélék összes többi típusát.

Természetesen ezzel a „második emberré-levés” kifejezéssel semmiképpen sem a „Reflexió egy második kritikus pontjára” gondolok – mintha a Neandervölgyi Ember, vagy akár a *Sinanthropus* is, nem lettek volna, előrelátásuk és feltalálóképességük révén már „igazi” emberi lények. Szigorúan véve, a kifejezésben van valami túlzás. De éppen erőteljessége folytán (ezért is használom) megvan az az előnye, hogy a figyelmet egy roppant fontos tényre irányítja: – arra, hogy a *Homo sapiens*-től kezdve, és csakis tőle kezdve válik döntő méretűvé a Földön a *kollektív tudat*, amelyeknek modern civilizációnkban föltétlenül uralkodó jelentősége a Közép-Pleisztocénben tör ki, nemcsak a Művészet megjelenésével, hanem egyszersmind (s ez talán még jelentősebb) az emberi faj hirtelen elterjedésével a kontinenseken.

Álljunk meg ennél a fontos pontnál.

Ha az ember zoológiai csoportját *pre- vagy para-sapiens* fázisában vizsgáljuk, nemcsak szerkezetében árulja el (mint az imént megjegyeztem) a minden emberelőtti filumban

¹⁹ Kivéve talán némely foszlányokat (mint bizonyos ausztráliaiak?), melyek, többé kevésbé átalakultan egy régi filetikus verticillát képviselhetnének.

szokásos divergens elágazás jól kivehető nyomait; hanem ezenkívül (s ez éretlen állapotának másik jele) úgy látszik, talán több százezer év alatt sem sikerült figyelemreméltóan túllépnie születési területe határait. Különös dolog: Európa déli és nyugati részén kívül (ahol terjeszkedik) az ősi, kétfeles szerszámok negyedkori érája körülbelül egybeesik a nagy pliocén Anthropoidok érájával!

A *sapiens* stádium kezdeteitől aztán (felső Paleolitikum) megindul a rohamos földrajzi terjeszkedés. Először is, az emberré-levés fő-fókusz (C₁), láthatólag áttolódik a szubtrópusi Afrikából északra a Földközi-tenger tájai felé. Azután, ebből az új alapból kiindulva, a *sapiens* mezőny húsz-ezer évnél rövidebb idő alatt észlelhető (akár anatómiai, akár kulturális) szakadások nélkül kiterjeszkedik egész Észak-Európára, és Szibérián át a két Amerikára. Kezdetben ez a mezőny nem látszik nagyon összefüggőnek; de benne a típusbeli és életmódbeli folyamatosság határozottan megmarad. Úgyhogy most már szétnyúlása ellenére is nagyon nehéz az emberi közösségek között igazi szakadékokat megállapítani: s ez éppúgy áll az antropológusokra, mint az etnográfusokra.

Valóban, a végre megtalált *sapiens* típussal (majdnem azt mondtam „fonállal”) komolyan szövődni kezd a Nooszféra. Egyelőre még laza, de már felismerhető benne az a hatalmas gondolkodó burok, amely ma magabazár bennünket: egy pereme minden pontján önmagába kapcsolódó Emberiség burka, melynek egészét kapcsolatok hálózata járja át; és a kapcsolatok, melyek mindinkább légiekké, „éteriek-ké” válnak, ezt az óriási organizmust a szó szoros értelmében idegrendszerhez teszik hasonlóvá.

Ha ezt a fejlődést naiv biológiai szemmel nézzük, története egyszerűen csodálatraméltó.

De éppen ez az a pont, ahol a csodálat helyett sokan félni kezdenek.

„Mert végre is – mondják – akármilyen érdekes tudományos szempontból a planetáris rendeződés hatalmas mozgása, felfedve előttünk az Anyag titkos útjait: – véletlenül (és szerencsétlenségünkre) nem azok közül a vak természeti jelenségek közül való-e, amelyek ha egyszer elindultak, végülis örületesen fölgyorsulva, maguk pusztítják el magukat? Talán a múlt század élvezett valamely átmeneti optimumot a terjedésének és kölcsönös kapcsolatainak kényelmes határáig jutott faj földi berendezkedésében. De holmi ellenőrizhetetlen felhevülés folytán a dolgoknak ez az állapota nem került-e máris a gyors pusztulás útjára?

Nézzük csak meg, mi történik körülöttünk e pillanatban.

A népesség szinte vertikálisan növekszik, s ugyanakkor nem kevésbé gyorsan növekszik az egyének cselekvési hatósugara (azaz térfogata) a glóbusz felszínén; e kettős hatásra a Nooszféra – ahogy ön nevezi – miután kedvére kiterjeszkedett, a még el nem foglalt területeken, most határozottan kezd összenyomódni. Nem kísérik-e ezt a fokozatos összepréselődést különféle nyugtalanító tünetek?

a) A Föld élelmezési és ipari tartalékainak gyors kimerülése;²⁰

b) Mindazoknak a különbségeknek egy közömbös és homogén kulturális réteg alatt, eltűnése és nivellálódása, melyekből a Történelem folyamán az emberi termékek gazdag változatossága származott.

c) Az egyéni értékeknek és gondolatoknak az ipar, az intézmények és a propaganda egyidejű hatására végbemenő mechanizálódása.

²⁰ Vö.: Harrison Brown, 1954. Ch. Galton Darwin, 1953. Fairfield Osborn, 1948 és 1953.

d) Országok megroppanása és szétesése, melyeket éppen annak a nyomásnak a túlsága választ el egymástól, amely egymáshoz nyomja őket.

A Szaporodás biológiai erőiből, az Eszmélődés pszichikailag felhalmozódó képességeiből és végül a Föld zárt görbületéből elkerülhetetlenül következik, hogy a faj ugyanazon mozgással zárul magába és totalizálódik. Ebből a bezárulásból nincs menekvés. De ha ugyanakkor lehetetlen nem látni, hogy egyidejűleg a bennünk levő Emberi távolról sem tökéletesedik, hanem inkább elzüllik és elembertelenedik.

Ezt ismételik ma unos untig a realizmus, sőt a tudomány nevében, minden hangnemben és minden pillanatban.

És éppen ez ellen akarok én ezeken a lapokon minden erőmmel fellázadni.

Az ítélet premisszáiban természetesen lehetetlen egyet nem értenünk. Egy terjeszkedési periódus végén, mely az egész történelmi időt (és az őstörténelem végét) felöleli, az Emberiség most hirtelen a fájdalmas önmagára-torlódás állapotába került: ez tény. Az egyéni tudat kezdő lépése után – a kollektív reflexió erőinek a *Homo sapiens* kezdeteiben történt végleges felmerülése után – a teljesen kibontakozott Emberiség számára most elkövetkezett a terjeszkedésből az összehúzódnásba való veszélyes átmenet: a kényes fázisváltás (vö. 4. ábra).

Természetes, hogy habozunk, amikor ezt az új lépést meg kell tennünk az ismeretlen felé. De nem nyugtathatjuk meg magunkat azzal, hogy ha a Múltban fajunk túlhaladása az említett két fontos fázison, az Élet egy-egy sikerét jelentette, akkor a harmadiknak (annak a totalizálódásnak, amely most kezdődik) szintén minden eshetősége megvan rá, hogy bizonyos ellenkező látszatok ellenére is, a maga módján tett előrelépés legyen.

A XX. századbeli Emberiség pusztuló faj lenne? Igyek-

szem megmutatni, hogy nem, egyáltalán nem; hanem ellenkezőleg, az öt hevítő és kovácsoló hatalmak erejénél fogva most lép a maga *sajátos genexisének* teljességébe; a Biológiában most valami teljesen új kezdődik.

*B) Az emberi társadalmi tény biológiai értelmezése
Az Emberiség: önmagára konvergáló filum*

Valahányszor új emberi lény jön a világra, más emberi lényeket talál maga körül, akik megnyugtattják, és tájékoztatják azokról az egyénekről és dolgokról, amelyek közt szemét felnyitja.

Az emberek összességére nézve viszont a tragédiát az teszi napról napra élesebbé, hogy maguknál az őket származtató kozmikus folyamat föltételeinél fogva *eszmélni és együtteszmélni* számukra (legalábbis az első evolutív időben, amely még egyre tart) annyit jelent, mint egyedül ébredni fel az éjszakában. Mert az ember-egyén lényegénél fogva család, törzs, nemzet; az Emberiség ellenben még nem talált maga körül más Emberiségeket, amelyek fölébe hajoljanak és megmagyarázzák neki, hova indul.

Ebben a homályban és születési elszigeteltségben nagyon is jól érthető az a megzavarodás, mely most nemzedékünket elfogta: túl hirtelen kerültünk szembe annak az ellenállhatatlan sodrásnak a valóságával, amely az egyre szűkebbé váló Földön testben és lélekben úgy egymáshoz kényszerít bennünket, hogy szinte megfulladunk.

De azt is kiérezni ebből a Kozmogenezis mechanizmusához kötött nyugtalanságból, hogy ha túl sokáig tartana, tűrhetetlenné és szörnyeteggé válnék. A biológiai fejlődésnek

azon a pontján, ameddig eljutottunk (vagyis a Reflexió bennünk feltoluló erőinek egyensúlyozására) föltétlenül iránytűt és utat kell találnunk (különben elnyel a pánik). Ez pedig azt jelenti, hogy – hacsak föl nem tételezzük, hogy a Világ bensőleg életképtelen (ami saját létünk tényének is ellentmondana) – iránytűnek is, útnak is „a kezünk ügyében” kell lennie.

Lássuk hát, vajon attól az aggodalomtól, amelybe gondolkodásra való veszélyes képességünk sodor e pillanatban, nem lehetne-e úgy megszabadulni, hogy egyszerűen jobban gondolkodunk? Ezt pedig kezdjük azon, hogy a fák fölé emelkedünk, amelyekről nem látjuk az erdőt. Vagyis feledjük el egy pillanatra a gazdasági válságok, a politikai feszültségek és az osztályharcok részleteit, amelyek elfüggönyözik látóhatárunkat, emelkedjünk elég magasra ahhoz, hogy egészében és szenvedélytelenül figyeljük meg a Hominizálódás általános menetét az utolsó ötven vagy hatvan évben.

Ebből a kedvező távolságból mit látunk *először?*, és *főként* mit látna, ha lenne egy csillagokból jött megfigyelő?

Kétségtelenül két főjelenséget.

1. Az első az, hogy egy félszázad alatt a Technika hihetetlen haladást tett: nem valami szétszórt és helyi típusú technika, hanem igazi *geotechnika*, mely a Föld teljességére kiterjeszti vállalkozásai szorosan egymásba fonódó hálózatát.

2. A második az, hogy ugyane korszak alatt, ugyanolyan ütemben a planetáris együttműködésnek és megvalósításnak ugyanazon szintjén a Tudomány minden irányban (a Parányitól a Mérhetetlenig és a mérhetetlenül Komplikáltig) alakította Világképünket és cselekvőképességünket.

Az alábbiakban majd folytonosan hangsúlyoznom kell e két, egymással összekapcsolódó esemény *sajátlagosan* (és nem csupán *metaforikusan*) biológiai természetét. De a

kollektív tudat hatásainak szervességére, additivitására és visszafordíthatatlanságára vonatkozó minden vitát megelőzőleg már első látásra meglepő, hogy itt újra megjelenik az a híres *pár*, az a komplexitás-tudat, melynek spirális emelkedése, mint láttuk, a geológiai korszakok folyamán mindig jellemzi az Élet megjelenését és fejlődését.

Emitt egy mind több és több pszichét származtató materiális elrendeződés. Amott egy még több elrendezést származtató psziché ébredése.

Látva e jól ismert jelet egy percig sem kételkedhetünk benne, hogy az emberi totalizálódás félelmén át maga az Evolúció halad előre, és pedig *éppen főáramlatával*, amelyet ebben a formájában *Civilizációnak* nevezünk.

Bennünket itt *in casu* nyilvánvalóan a műveletek nagyságrendjének megváltozása téveszt meg. Az Anyagnak előbb az atomokra, azután a molekulákra, azután a sejtekre alkalmazott progresszív centrálódását és komplexszé válását hitelesen organikus ténynek látjuk és szemrebbenés nélkül elfogadjuk. De ha autonóm, élő egyénekre (azaz végeredményben önmagunkra) terjesztjük ki, ez a gondolat irreálisnak, sőt megbotránkoztatónak tűnik számunkra. Mintha azal, hogy kis *én*ünkre szert tettünk, túltengő méltóságunkban elvesztettük volna azt a képességünket, hogy elemek módjára beleilleszkedhessünk egy a miénknél magasabbrendű fizikai egységbe. Vagyis mintha minden *természetes* értéket megtagadhatnánk a Társadalmasodás óriási és egyetemes biológiai folyamatától.

A Társadalmasodás . . .

A jelenség könyörtelen determinizmusát illetőleg már nem lehetnek illúzióink. A szaporodás játéka folytán sokszorozódó élő egyének nemcsak elágazó filumok rendszerévé sorakoznak a Fajosodás törvényei szerint. Már a legalacsonyabb zoológiai formáktól kezdve különböző fokozatokban

nyilvánvaló hajlamot mutatnak az egymásközi halmozódásra: részben főként fiziológiai típusú kapcsolódások révén, amelyek bizonyos poli-organizmusokat szülnek (Cölen-terák kolóniái), részben főként pszichikai kapcsolatok révén (Rovarok kolóniái), amelyek végül valóságos társadalmakat alkotnak. Nincs egyén népesség nélkül. És nincs népesség társulás nélkül.

Mindezt tudjuk, és életünk folyamán tapasztaljuk is.

De akkor téves önvédelmi ösztönből vagy értelmi rutinból miért makacskodunk és miért tartjuk esetlegesnek vagy para-biológikusnak ezt a minden élőben (minél előbb, annál jobban) meglevő képességet és hajlandóságot a közeledésre és koordinációra? És ellentétben a tényekkel miért vonakodunk még mindig felismerni a társadalmasodásnak a Bioszférán át való ellenállhatatlan emelkedésében annak felsőbbrendű módozatát, amit fentebb a „korpuszkulásodás kozmikus folyamatának” neveztem?

Nem világosodna-e meg előttünk a világnak látványában minden, ha szembenézve az újjal és a rendkívülivel, részánánk magunkat annak elfogadására, hogy az atomok után, a molekulák után és a sejtek után most egész állatokra, magukra az emberekre nézve jött el a pillanat, hogy a Világegyetem bevonja őket a maga szintéziseibe, és így az *Evolúció örvénylése* tovább göngyölödjék önmagába?

Ebből a szempontból (vö. 4. ábra) az, amit eddig a Nooszféra-nak neveztünk, strukturálisan és genetikusan nem volna egyéb, mint a Tér egy kiváltságos tartománya, ahol a Fajosodás erőinek a kollektív Eszmélés kellően hatalmas mezején valamely fajon belül történt irányváltozásával már nem egy (mint a Rovaroknál), vagy nem is néhány rokon család egyesül, hanem *egy egész filum* gyűlik magába, hogy végül egyetlen óriási korpuszkulát alkosson.

Valóban félelemre lenne itt okunk, s nem inkább arra, hogy megnyugodjunk?

Mert e hallatlan biológiai folyamatban, mikor egy egész faj zárul önmagába, pillanatnyilag pontosan azon a kényes „egyenlítői” zónán vagyunk, ahol a *Homo sapiens* evolúciója eddigi terjeszkedő volta után kezd összenyomódni: érthető, ha ez a változás először bizonyos szédületet keltett bennünk. De most, hogy végre egy kissé több tudomány világosít meg, félelem nélkül fogadhatjuk ama felső hemiszféra magasabb légnyomását, ahova alighogy beléptünk. Félelem nélkül, mondom: mert magának a Kozmogenezis mechanizmusának erejénél fogva, éppen a nagyobb elrendeződés, vagyis végeredményben a több tudat felé vezetnek majd elkerülhetetlenül a planétáris összeszorulás által felszabaduló erők – föltéve, ha hívek maradunk hozzájuk.

Íme az iránytű és az út, amire szükségünk volt és amit kerestünk; itt van mind a kettő ebben az egyszerű formulában:

„Minden körülmények között, mindig abban az emelkedő irányban kell haladnunk, amelyben technikailag, értelmileg és érzelmileg (bennünk és körülöttünk) minden dolog a *leggyorsabban konvergál*.”

Valóban tévedhetetlen szabály, mert magának a Mindenségnek a görbületénél fogva nem követhetjük anélkül, hogy ugyanakkor ne közelednénk (még ha vaksötétben is) valami szupereszmelet legfelső és üdvöthozó pólusa felé. Ehhez a Pólushoz kapcsolódom most (a harmadik részben), hogy amennyire lehetséges, körülírjam a természetét . . . de végső következtetésül és a föntiek megerősítésére előbb még egyszer felhívom a figyelmet arra a tipikusan *organikus* módra, amellyel a kollektív Reflexió folytán a fejlődő Nooszférában a tagolt Gondolat egyre gyarapodó magva gyűlik progresszíve körülöttünk.

C) *Az emberi Történelem bullámozásai alatt:
a kollektív Reflexió felhalmozódása*

Azzal a fent előadott gondolattal, hogy a Társadalmat be kell építeni (összezavarás nélkül) a Biológiaiba, rendszert a különböző emberi vívmányok látszólag állhatatlan és felületi jellegét szegeznek szembe. „Mert végre is, – mondják –²¹ a gyermek, aki ma Párizsban vagy New-Yorkban a világra jön, nem éppen olyan tudatlanul és fegyvertelenül születik-e, mint egy kis neandervölgyi? És ha holnapra netán kifogy a gabonánk, a vasunk, a szénünk (ami megeshetik), nem kerülünk-e vissza a barlanglakók korszakába? . . . Ne áltassuk magunkat! Az ember, mióta, *sapiens* állapotba jutva szocializálódik, nem változott sem testileg, sem szellemileg. Vedd le róla a civilizáció mázát, és ott áll előtted pontosan úgy, amilyen a Crô-Magnon korban volt.”

Az emberi természet változatlanságának ezzel az állítólagos dogmájával szemben komoly tudományos fenntartásokkal lehetne élnünk. Bármilyen fölényesen tagadnak is például modern neo-darwinistáink mindent, ami a Lamarckizmushoz hasonlít, nem nagyon látjuk, hogy az állatoknál, (nevezetesen a Rovaroknál) számos, ma bizonyosan átöröklődő ösztön hogyan alakulhatott bizonyos *szerzett szokások* (fészekrakás vadászati módszerek) kromoszomikus rögzítése nélkül, fokozatosan válva csíra-jellegűekké a nevelés révén: azzal, hogy (társadalmi nyomás révén vagy anélkül) eléggé számos nemzedéken át *ismétlődtek*. Igaz, hogy anatómiailag az ember, úgy látszik, vagy harmincezer év óta észlelhetőleg nem módosult.²² De vajon biztos-e, hogy

²¹ Vö.: J. Rostand, 1953. 82. old.

²² Talán egyszerűen azért, mert az időköz túlságosan rövid; vagy

pszichikailag ugyanazok vagyunk? Nem születünk-e például ma olyan észrevevő és befogadó képességgel, mely közvetlenül nyilvánvalónak talál bizonyos elődeink előtt még ismeretlen dimenziókat, viszonyokat, evidenciákat?²³ És ez egymagában nem elégséges jele annak, hogy biológiailag még mozgásban vagyunk?

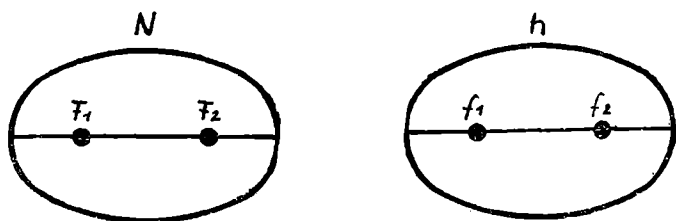
De ezt, mert még vitatják, hagyjuk figyelmen kívül. És – ha később vissza is térünk a kérdésre – egyelőre fogadjuk el, hogy fizikai és értelmi struktúrájában a *sapiens indviduum* valóban végleg rögződött állati forma. De kérdezem, ez a rögzültség (ha be is volna bizonyítva) miért akadályozná meg a *sapienst* egy Hidrogén- vagy Szénatomnál jobban abban, hogy *kombinálódással* önmagánál magasabbrendű korpuszkuákba épüljön? Mint elem, az Ember természetesen nem változhat többé. De nem nagyon is valóságos továbbí fejlődés számára az, hogy egy teljes evolúcióban levő rendszer (a Nooszféra) integráns részévé váljék?

Mégiscsak rá kellene szánnunk végre magunkat, legalább a Tudományban, hogy kis *énünk*ből kiemelkedjünk és a maga valóságában – nemcsak globális, hanem *mozgó* valóságában – próbáljuk látni ezt a híres Emberiséget, amelyet oly nehéz észlelnünk, mivel belé merülve élünk.

Szimbolikusan (5. ábra) az Embert mint egyént és az Embert mint fajt (vagy Nooszférát) egy és ugyanazzal a két fókuszra szerkesztett ellipszissel ábrázolhatjuk: az egyik fókusz az anyagi elrendeződése (itt Agy, ott Technika), a másik az értelmi elmélyülése (itt *Reflexió*, ott *kollektív Reflexió*). A séma mindkétfelől pontosan ugyanaz: egysze-

mert még semmiféle eljárásunk nincs arra, hogy a neutronok szintjén közvetlenül követhessük a cerebrálódás esetleges haladását...

²³ Például a Mindenség evolutív szerkezete; vagy a Személyes abszolút értéke; vagy az emberi szolidaritás primátusa.

5. ábra. – Egy emberi partikula (*h*) és a Nooszféra (*N*) szimbolikus ábrázolása. Mindegyiket egy tangenciális komplexitás-fókusz (f_1 , F_1) és egy radiális tudat-fókusz (f_2 , F_2) köré szerkesztett ellipszis ábrázolja. f_1 és f_2 : test (agy) és „gondolat”. F_1 és F_2 : a Föld technikai rendje és a világ kollektív látomása t időben.

N állandó hullámfélét jelent, azoknak a *h*-knak a tömege fölött alakulva és terebélyesedve, akik benne egymásra következnek, egyszerre közreműködve és részt véve növekedéseiben.

(A tangenciális és radiális meghatározását l. a tanulmány utolsó részének végén.)

rű grafikus kifejezése a *komplexitás-tudat* szerkezeti törvényének, amely, mint láttuk, érvényes a Mindenség minden partikulájára, a nagyon kicsire éppúgy, mint a nagyon nagyra. Viszont mindkétfelől nyilvánvaló a nagy különbség az *élettartamok* rendjében. Az egyén-ellipszis ellenben, mint valami egyenletes hullám, fennmarad az egyedi gépek és a gondolatok folytonosan megújuló sokasága felett, amely pillanatról pillanatra a komplexitás és a Reflexió két kollektív fókuszát formálja. Mint „egyenletes” hullám, *nem mint rögzített* hullám: mert, éppen ellenkezőleg, az egymást követő emberek és szerszámok árján hömpölygő Emberiség rendszere, anélkül hogy általános formáját elveszítené, szüntelenül szélesedik és tagolódik.

A továvonuló nemzedékek alatt állandó elrendeződés formálódik.

Ez az, amit múlhatatlanul meg kell értenünk, ha meg-

felelően föl akarjuk fogni és meg akarjuk határozni a *Tudat szintjén a Biológiai és a Társadalmi kapcsolatát*.

Kétségtelen, hogy bármilyen sok, még mindig nem elég elismerni Simpsonnal,²⁴ hogy a Nooszféra belsejében, az emberi faj sajátos filumon belüli konvergenciájánál fogva a zoológiai evolúció átalakította invenciójának eszközeit és módszereit. Még ennél is fontosabb, hogy – ennek a magatartásbeli változásnak megfelelőleg – ez az *Új Evolúció* képessé vált rá, hogy egy szintén *új átöröklési* formát állítson céljai szolgálatába, már nem csupán a megtermékenyítés révén átvitt kromoszómás kombinációkkal, hanem (ami sokkal hajlékonyabb és gazdagabb, anélkül, hogy ezért kevésbé lenne „biológiai”) eszmék és eljárások állandóan módosuló és gyarapodó komplexusának *nevelés útján* való átadásával. E komplexus ölen születnek, ennek függvényeiként fejlődnek a korszakok folyamán a különböző emberi egyének, úgyhogy voltaképpen nem is lehet egymással olyan embereket összehasonlítani, akik nem kortársak, vagyis a Nooszféra más és más idejéből (t_1 és t_2) valók.²⁵

Miféle titokzatos tapogatódzási és válogatási munkával alakul az ember ősi kezdetei óta az intézményeknek és szempontoknak ez az *additív* és egyszersmind *irreverzibilis* magva, amelybe születésünkkel beleilleszkedünk, és amelynek növeléséhez születésünktől fogva többé-kevésbé tudatosan és infinitezimálisan, egész életünk folyamán hozzájárú-

²⁴ Vö.: G. Gaylord Simpson, 1949.

²⁵ Más szóval az „emberi természetben” majd el kell ismernünk (mégpedig egyre jobban), hogy az egyéni jellemvonások felett vannak bizonyos „nooszferikus” minősítések. Mint „agy” és mint „szív”, Bergson talán nem volt annyi mint Plató. De mert kétezzer évvel később élt mint Plató, meglátott és megérezett dolgokat, amelyeket Plató se nem érezhetett, se nem láthatott. Olyasmi ez, mint a Relativitás Elve a Történelemre áttéve.

lunk? Honnan van az, hogy millió közül egy gondolat vagy találmány „megfog”, növekszik és végül változatlanul rögzítődik az emberi Adottságban vagy *Konszenzusban*? ... Nem nagyon tudnánk megmondani. De maga a tény, az, hogy ama kulturális hullámvázok alatt, amelyeket egy Spengler vagy egy Toynbee elemez, valami közös *világnézet* dalgálya, valami *Történelmi Érzék*²⁶ nő megállíthatatlanul, mindig ugyanabba az irányba, a Nooszféra ölen, – ez a konkrét tény vitathatatlan. *Vannak* technikai felfedezések (a Tűz, a Maghasadás) és *vannak* értelmi megvilágosodások (az Egyén jogai, a Kozmogenezis valósága), melyek, ha egyszer kimunkálódtak, vagy megtörténtek velünk, mindenkorra megmaradnak. És az idők folyamán így felgyűlt emberi vívmánynak semmi köze a századok tapasztalataiból lassan lerakódott tehetetlen üledékhez (valami „legkisebb közös többszöröséhez”); hanem eleven erőt képvisel, mely magában emberi voltának lényegében itatja át és egészíti ki az emberi szubsztancia minden újonnan megjelent parcelláját.²⁷

Nem, határozottan nem úgy van, amint még mindig mondják, hogy az Emberi minden új nemzedéknél zéróval indul bennünk. Ellenkezőleg, az igazság az, hogy a *kollek-*

²⁶ Mert bármit mondjanak még (vö.: L'Home et l'Histoire, a VI. Congr. Soc. Phil. Press Univ. de France, 1952), a Történelem (valamint a Morálok) annyit emlegetett „szubjektivitása” visszavonhatatlanul objektivitásba megy át abban az arányban, amint az Ember egyre világosabban pillant meg egy abszolút értelmet (tehát értékskálát) a Hominizálódás és a Társadalmasodás folyamatában. (Vö.: Redfield, 1953. VI. Fej. VI. „Az Etikai Ítélet Átalakulása”).

²⁷ A kollektív tudat e különböző termékeiről megjegyzendő, hogy ebben mindenki részesedik és dolgozik anélkül, hogy teljesen birtokában volna. Az Atom modern gondolata például e pillanatban közös tulajdona egynehány ezer fizikusnak, *anélkül hogy egynek is teljesen birtokában volna.*

tív-tudat felhalmozódó hatása folytán mindannyiszor emelkedettebb spirális körről szedi fel horgonyát, állandóan egy jobban rendezett és jobban megértett világ felé, *orthogenetikusan*.

Olyanképpen, hogy főleg *ennek a kollektíve elgondolt Mindenségnek* (amelyben gondolkodó egyéniségeink végeredményben megtalálják folytatásukat és állagukat) lehetőségeit és igényeit elemezni próbálva remélhetjük a legjobban, hogy végre is nagy vonalaiban átlátjuk majd a Földön végbemenő Hominizálódás folytatódását és befejeződését.

III.

AZ EMBERI FAJ BEFEJEZŐ SAJÁTOSSÁGA: AZ ULTRA-REFLEXIÓ LEGFELSŐ KRITIKUS PONTJA?

A Reflexióval Előrelátás jár.

Tehát minél messzebb jut az Ember az önmagáról való kollektív reflexióban, annál inkább elkerülhetetlen, hogy elméje előtt sürgetően fel ne merüljön sorsának problémája. És egyszersmind annál természetesebben kelt a szívében bizonyos visszás érzést, hogy a Mindenségben való elszigeteltsége folytán minderről vajmi keveset tud. Meddig tart... meddig emelkedik... és hogyan végződik... egy élő planéta élete?

Természetes, hogy erre a kérdésre sokan próbáltak válaszolni, olyan kiváló és bölcs tudósok is mint Eddington, Julian Huxley, vagy Ch. Galton-Darwin.²⁸ De a jövő e különféle „előlegezéseinek” olvasásakor meglepő, hogy az elméletekből minden szilárd elvi alapvetés hiányzik. Inkább vak tapogatódzások a jövőben, mintsem komoly *extrapolációk*.

Anélkül, hogy éleslátóbbnak tartanám magamat másoknál, szeretném ebben a harmadik részben megmutatni, hogy ha azt a bizonyos rekurrens törvényt, amelyről jó néhány-

²⁸ Julian Huxley, 1953; Ch. Galton-Darwin, 1953. Világos, hogy kizárólag a tudományos természetű előrelátásokról beszélek itt, és gondosan mellőzöm az illuministákat és a regényírókat.

szor felismertük már, hogy egyetemes értéke van, logikusan meghosszabbítjuk, eljutunk – ha nem is az Emberiség folytatódásának elképzeléséig, – de legalább bizonyos feltételek, bizonyos körvonalak felismeréséig, amelyek nélkül Világunk holnapja felfoghatatlan volna: ellentmondásba kerülne ugyanis mai Világunk bizonyos pozitív és definitív jellemvonásaival.

Foglaljuk össze tehát, amire fentebb (az első és a második részben) a tudományos kutatások és elméletek mai eredményeinek lehető legáltalánosabb áttekintésével jutotunk. Tanulságainkat a következő három pontra vezethetjük vissza:

a) Pszichizmusának *reflexív* természete révén az Ember mint egyén úgy jelenik meg tapasztalásunk mezején, mint a végső forma, amit egy izolált elemben a *komplexitás-tudat* kozmikus folyamata (vagy sodra) a mai napig elért.

b) Az Emberben mint fajban (amennyire a planetáris elrendeződés és *kollektív reflexió* jelenségei szerint megítélhetjük) *egy lépéssel* – szédületes *lépéssel* – *több* van kialakulóban a kozmikus anyag *komplexszé válásában* és pszichikai interiorizálódásában. A *gondolkodó* közegeben működő *társadalmi* kapcsolatok jóvoltából egész filum kezd organikusan és pszichikusan önmagára szintetizálódni a Földön.

c) A pánhumán konvergenciának ez a biológiai mozgása nem lassul, nem is tetőződik, hanem, ellenkezőleg (egy század óta) olyan sűrűsödő szakaszban van, amelynek folyamán ezentúl már csak gyorsulásra képes. Az „evolútív örvénylésnek” ez a szívása szabadságuknál fogva bizonyos rendellenes egyéneknél vonakodást kelt, úgyhogy (vesztükre) kihullanak a mozgásból. Ezeket a szökéseket csak „selejtnek” tekinthetjük. Valójában, a Faj szintjén a totalizálódás folyamata önmagában *megállíthatatlan*, mert láthatóan kötve van annak a két kozmikus görbének a játékához,

amelyekre akaratunknak semmi hatása sincs: egyrészt egy planéta geometriai görbületéhez, mely számunkra és hatósugarunkhoz viszonyítva gyorsan összebbszorul; másrészt a kollektív gondolat pszichikai görbületéhez, melyet a világon semmiféle erő nem tudna megakadályozni abban, hogy önmagára koncentrálódjék.

Ha összefoglaljuk e három tételt, és egyszerűen extrapoláljuk őket, nyilvánvaló, hogy a jövőre nézve csak egy prognózis lehetséges, amelyet így fogalmazhatunk meg:

„Szerkezeténél fogva, és minden ellenkező benyomás vagy látszat ellenére, az Ember történelmileg oly folyamatnak van elkötelezve, amelyben (már azzal, hogy szabadságával él, – vagyis hogy tovább éljen és magasabb rendben éljen) biológiai szempontból (*legalábbis statisztikusan*) egyre jobban és jobban egységesülnie kell. Annnyira, hogy valahol az Időben, egyenesen előttünk, szükségképpen lennie kell valami hominizálódási csúcshoz. Ez a csúcs, ha a ma még bennünket körülvevő *rendezetlen emberi óriási mennyiségből* ítélünk, a Tudatban hozzánk képest *rendkívül magasan* van, *de időbelileg mégsem olyan távol, mint első pillanatra vélnénk*.

Így, amint erre már fentebb felhívtam a figyelmet, nem tévelygünk a Világegyetemben, éppen ellenkezőleg: mert akármilyen sűrű is a köd a látóhatáron, ott van a „Reflexió Konvergenciájának” kozmikus törvénye: ez a törvény egy radar biztosságával jelzi az előttünk álló csúcs jelenlétét – mely a Fajjáválás útján filumunk számára a természetes kiutat jelenti.

Igazában többé nem kételkedhetünk benne, hogy meghívásunk és rendeltetésünk egy ilyen hominizálódási csúcs

29 *Maximumnak*, amelyet követ-e, vagy sem leszállás? ... ezt csak később dönthetjük el, abban a fejezetben, amelyet az evolúció emberi Energiája „aktívalódásának” szentelünk.

(vagy, amint mondani szoktam, egy ilyen *Omega pont*) felé visz; a komplexitás-tudat erőinek *normálisan meghosszabbodó* játékával.

De az események nyers valóságában nem rontja-e meg sok minden azt, aminek sikerülnie *kellett volna*? Meddő virág. Csődbe jutó kísérlet. A kemencében elégő kenyér . . .

Hogy elérhessük azt a biológiai paroxizmust, amelyre, ha számításaink helyesek, minden nooszféra természetszerűleg és *jogosan* hivatalos: remélhetjük-e, hogy a Föld sajátos esetében *valóban* semmi sem fog útközben hiányozni a hominizálódás erői számára? Elindultunk, ez bizonyos – sőt már el is értünk a kaptatóra. De lesz-e *elég indőnk* hozzá, hogy valóban fölerjünk? Meglesznek-e szükséges *anyagforrásaink*? és kiváltképpen lesz-e bennünk elég tehetség és *lendület*?

Megannyi probléma, amelyekkel, hogy világosan lássunk, egyenkint kell szembenéznünk; – és amelyek közül az utolsó érdekes dialektikai kerülővel (az élet kielégítendő követelményeinek útján) egy csoport meglepő tulajdonság felfedezéséhez vezet kollektív gondolkodásunk titokzatos pólusán.

A) Az Idő

Mikor a „Világ végéről” van szó, az első gondolat, mely elménkben felötlik, – és melyet ott találunk minden népi hit és félelem mélyén is – valami rombolás, vagy legalábbis gyors planetáris elváltozás eshetősége. Csillagméretű összeütközés, például. Vagy a földgolyó hirtelen kihülése. Vagy (a Tudomány által újabban leleplezett fenyegetés) annak az

elnyelő ózonrétegnek az eltűnése, amely megvéd bizonyos romboló sugaraktól.

Egyszerűsége és radikális volta miatt ennek az Emberiséget elpusztító *baleset*nek mindig marad képzeletünk számára valami vonzóereje. De tudományosan be kell vallanunk, hogy ennek napról napra kisebb a valószínűsége. Mert minél inkább sikerül számot adnunk magunknak az izotópok felhasználásával a földgolyó kifejlődésének lassúságáról (évbiliók dolga) a Fajok átlagos „életéhez” képest (csak mintegy 20 vagy 30 millió esztendő), annál jobban látjuk, hogy a két jelenség közt semmiféle interferenciától nem kell félnünk. Még ha „rendes fajnak” tekinthetnénk is az Emberiséget, akkor is elhanyagolható volna annak eshetősége, hogy az Antropogenezist megszakítsa a Geogenezis megállása vagy felbecsülhető módosulása. Abból a tényből pedig, hogy az Emberiség *nem* olyan faj mint a többi, nyilvánvalóan még inkább csökken a „ kozmikus baleset ” révén történő sebezhetőségünk eshetősége.

Minthogy az Emberiség, amint láttuk, kicsúszott a Rendszertan kereteiből s így abba a csodálatos biológiai helyzetbe került, hogy egymaga alkot a Földön új „burkolatot”, azt lehetne hinnünk, hogy valószínű élettartama rendkívül megnőtt a többi állatcsoportokéhoz képest.

Evolúciójának nyilvánvalóan szélsőséges sebessége azonban éppen az ellenkező konklúzióra vezet bennünket.

Bizonyára nincs több mint egymillió esztendeje annak, hogy az elszigetelt, fegyvertelen Ember a Föld valamelyik zugában megjelent. És ez a kevés idő elég volt neki arra, hogy leélje filetikus fejlődésének egész *kiterjedt fázisát*. Most, hogy teljes életerőben evolúciójának második nagy korszakába lép, miért tartana e gyorsuló összeszorulás fázisa sokkal tovább az előzőnél; vagyis miért menne túl jelentékenyen egy másik évmillión?

De ha azzal az állandóan növekvő sebességgel, amellyel az emberi dolgok ma folynak, egy másik évmilliónyi hominizálódás a Nooszférára nézve bármilyen elképesztő gondolat is, ugyanaz az időköz asztronómiailag szólva teljesen elhanyagolható.

Nem. Az Élet fáján „csupán néhány órára” kivirágzott emberi fajnak még kevésbé kell félnie az egek egyensúlyától, mint bármely más ágnek, mely e törzsön előtte megjelent.

Erről az oldalról tehát nyugodtak lehetünk. Mostantól odáig, ahol majd arra a biológiai oromra lépünk, amely felé az Evolúció visz bennünket, ha hiányt látunk valamiben, az semmiképp sem a bennünket hordozó talaj hiánya lesz. Egy, két vagy hárommillió év múlva a Föld bizonyára még mindig itt lesz lábunk alatt, és hőfokával és kontinenseivel épp olyan lakható lesz, mint ma.

De mielőtt bekövetkeznék ez a nagy pillanat, nem mi magunk fosztottuk-e meg meggondolatlanságunkban a Földet esetleg attól, aminek átadására, nehogy félúton elakadjunk, természetszerűleg hatalma és hivatása volt?

B) Az anyagi tartalékok

Míg az Ember meg nem jelent a Földön, a Litoszféra – a Föld szilárd kérge – és a Bioszféra hajlékony és mozgó egyensúlya állandó maradt a planétán. A széteső sziklába beásódó mikroba-populációk és a nap sugárzását felszívó növények jóvoltából lassankint egy (baktériumi és növényi) „autotrof” alap formálódott és az idők folyamán szüntelenül szilárdult, arányosan a felsőbbrendű állatok folyton

növő seregének táplálkozási szükségleteivel. A zöldelésben ugyan időszakonként itt-ott nagy puszta foltok is alakultak; vagy a jég előrenyomulása óriási területeken újra kopárrá csiszolta a terméketlen sziklát . . . De a helyi rendellenességek hamarosan behegedtek. A pillanatnyi éhség megenyhült. És egészében véve a Biogenezis korról korra szabályszerűen űzte a szaporodás, a fajosodás és a kiválasztás játékát a Föld felületén.

Mindez, ismétlem, addig, amíg a Hominizálódás válsága be nem következett a földön.

Ettől a sorsszerű pillanattól kezdve, micsoda változás! A földi tudat egy ponton *reflexívvé válásának* történeti tényében egyedül az evolutív ugrást néztük, vagyis a planetáris Életben egy új éra győzedelmes kezdetét. Itt az ideje, hogy ennek az elvitathatatlan győzelemnek *fiziológiailag* veszélyes oldalát is szemügyre vegyük. A tudatossá vált Élettel nem csupán egy eddig ismeretlen feltalálóképesség jelent meg a Földön; az Élet magasabb formáiban ezzel együtt és kölcsönös viszonyban két biológiai alapvető működés, a *termelés* és a *fogyasztás* is hirtelen eddig soha meg nem közelített mértékre ugrott. Egyszerre az egész planetáris ökónómia kérdéssé vált.

Ez a tény nem tagadható többé.

Pszichikai felsőbbségének jóvoltából, mely lehetővé tette, hogy a magáén kívül minden más életet kiszorítson, az Ember (különösen a Neolitikum óta) annyira elszaporodott és – kövel, vassal, tűzzel – olyan jól „dolgozott”, hogy tevékenységének végülis sikerült megtörnie a dolgok régi egyensúlyát a talaj és önmaga között.

Bizonyára idő kellett hozzá, hogy oktalanságából magához térjen. Közgazdászaink csak a minap kezdtek mérleget készíteni a Földről. Ma már a világ népessége hihetetlen gyors szaporodásának, és az emberi egyén továbbéléséhez

megkívánt napi adag nem kevésbé gyors növekedésének következtében – (ami nemcsak kenyér és víz, hanem mindenféle nyersanyag és energia is) – az inség veszélye oly fenyegetővé válik, hogy mindenfelől vészkiáltások hallatszanak.³⁰ Azon az úton, amelyen most járunk – (túl sok ember, és az emberek hibájából túl sok pazarlás) – a kontinensek talaja és altalaja ki van téve annak a kockázatnak, hogy néhány század alatt kimerül. Evolutív tőkénk tűnik el szemünk látára... Éppen az imént beszéltem a kollektív reflexió csúcsáról, mely egy-két évmilliónyi messzeségre áll előttünk. De jövőnknek ezt a szép álmát nem rombolja-e le brutálisan az az evidencia, hogy ha valóban van a Nooszféra számára maximális hominizálódás, annak nagyon hamar (sőt azonnal!) kell végbemennie, mert egyrészt a hominizálódás csak hatványozottan növekedő energia-főlemésztés árán tarthatja fenn magát, másrészt (állítják bizonyos szakemberek) az Ember sohasem lesz (akár táplálkozási, akár ipari) készleteinek olyan bőségében, mint amennyit mai civilizációnk oly meggondolatlanul eléget.³¹

Egyáltalán nem tagadom a veszélyt, nem is becsülöm alá súlyát; mégse vagyok pesszimista. Ellenkezőleg, – remélem, változatlanul realista módon – meggyőződésem, hogy semmiféle gazdasági meggondolás nem cáfolja meg azt a hitünket, hogy az Ember számára „holnap kezdődik az élet”.

A fogyasztás ellenállhatatlan növekedésében gyorsan (túl-ságosan is gyorsan) üritjük ki vasat, petróleumot és szénertartalmazó lelőhelyeinket: ez világos. Ugyanakkor, a gyorsuló szaporodás következtében mind nagyobb lesz a szakadék a művelhető földek összes területe és a világ népességé-

³⁰ Vö.: Osborn, 1948. és Brown, 1954.

³¹ Ez a *vezéreszme* Ch. G. Darwin *The next Million Years* c. könyvében (1953). Harrison Brown *The Challenge Of Human Future* (1954) már biztatóbb.

nek szükségletei között: ez nem kevésbé világos. Csakhogy fizikusaink épp ebben a pillanatban teszik rá kezüket a nukleáris energiára – és kémikusaink mind jobban megközelítik a szerves szintézisek problémájának megoldását. És ki tudja, hol a határ ebben a fejlődésben? Az Emberiséget tiszteltelenül olyan virághoz hasonlították, amely sokmillió eltemetett év ásványi hulláján fakadt fel ideiglenesen. De miért nem gondoljuk inkább, hogy hasonlóan azokhoz a repülőgépekhez, amelyeknek, hogy a földtől elszakadjanak, idegen erőre van szükségük,³² a mi fajunknak – ahhoz, hogy autotrof (önmagából táplálkozó) és autonóm (önmagát kormányzó) lehessen, – fejlődésének első fázisa folyamán (amely most végződik) kész energiák bőséges forrásaira volt szüksége a keze ügyében: De most aztán már a saját szárnyain szállhat.

Ama több százmillió év folyamán, amióta a Föld pszichikai hőfoka sosem csökkenve emelkedik útján, az Élet bizonyára sok akadállyal találkozott. Éppen most zuhanna el, mikor teljes lendületben van és mikor a teljes öneszmélés nagyszerű munkájával végleg birtokba akarja venni magát?

Ha elfogadjuk ezt (azt, hogy az emberi táplálkozás problémájára van megoldás, és hogy e megoldást végre is meg fogjuk találni), miféle eljárással sikerül majd kijutnunk a veszélyes állapotból, amelybe most kerültünk? Milyen talajmegóvási módszerekkel? Milyen nyersanyag-gazdálkodással? Milyen okos intézkedésekkel a faj szaporodásában? Lesz elég időnk felfedezni és akklimatizálni civilizációnk számára egy egész világnyi új energiát? Más szóval, hogyan érhetjük el, hogy az Emberiség 3000-re *amint kell is*, job-

32 Vagy, még inkább a tárgyhöz szólva, azokhoz a Hártyásszárnyúakhoz, melyeknek átalakulásuk befejezéséhez arra van szükségük, hogy mikor kialakulnak, találjanak ott anyjuk által egészen elkészített táplálékot.

ban táplálkozzék és a mainál jobb felszereléssel nézhessen szembe sorsa biológiailag várt folytatódásával?

Ezekre a kérdésekre ma még senki sem tudna pontosan válaszolni.

De addig is legalább egy dolog bizonyos. És ez az, hogy a fennmaradás anyagi bősége (amit, ismétlem, a hominizálódás normálisan előrelátható folyamata követel) csak mindig több és több Tudománnyal, mindig több és több Ambícióval és mindig több és több Bölcsességgel biztosítható.

Úgyhogy végülis (bármit mond a látszat) az Emberiség végső sikere vagy bukása nem gazdasági tartalékaink mennyiségétől, hanem sokkal inkább eszmélő és érzelmi képességeink fokozódásától függ.

C) A belső Erők

Nincsen elkedvetlenítőbb az Ember Jövőjét tárgyaló újabb tudományos értekezések többségében (ha nem valamennyiben) annál a bizonyosságnál, amellyel a szerzők a jövőre vonatkozó értékeléseik eredetűl azt a kategorikus posztulátumot fogadják el, hogy az emberi természet véglegesen változhatatlan és tökéletesíthetetlen.³³ Erényeiben (vagy hibáiban) és társadalmi kölcsönhatásaiban az Ember holnap pontosan olyan lesz, amilyennek ma látjuk. Egy ilyen kiinduló feltevés után nem lehet csodálkozni rajta, ha a művekből hiányzik az ihlet és az író gondolata elakad.

33 Vö.: Ch. G. Darwin 1953, *passim*. Vallásos szempontból a vizsgált távlatok semmivel sem „rózsásabbak”. Karl Barth szerint „az emberek sohasem voltak jók, ma sem jók, nem is lesznek jók”. (Idézi: *Time* 1954. ápr. 12. 86. old.)

Ha elfogadjuk tanulmányunk távlatait, az effajta módszerek technikai hibássága kézenfekvő. A teoretikusok, akiket említettem, számításaikban és sejtéseikben a legutoljára közzölt demográfiai és világgazdasági statisztikákat használják. Ismerik a Tudomány legfrissebb eredményeit. De viszont elfelejtenek valamit, ami egymagában egyszerre módosíthatja vagy megsemmisítheti minden konklúziójukat. Megfeledkeznek a biológiai *konvergencia áramáról*, mely magával sodor, és amelynek (láttuk, tudományosan kihámozható) valósága arra a véleményre késztet – szöges ellentétben azzal, amit el akarnának hitetni velünk –, hogy világképét és világhoz való viszonyát illetőleg az Ember semmiképp sem lehet holnap ugyanaz, mint ami ma.

Éppen mert ez a mind magasabb szerveződési és eszméleti állapotok felé történő óhatatlan siklás *egészen új* klímák és partok felé sodor, haszontalan erőfecsérlés lenne, ha bármit is pontosan ki akarnék eszelni a holnap Földjének tulajdonságairól (vagy arcvonásairól).

Ellenben lényegesnek tartom, hogy jelezzek itt az organikus és pszichikus haladásban három fővonalat, amelyek szerint elkerülhetetlennek mutatkozik, hogy utódaink hozzánk képest különlegesen „ultra-hominizáltak” legyenek.³⁴

Az elsőre, mint látni fogjuk, egész természetesen illik rá az *ön-* (vagy *auto-*) *evolúció* minősítés.

A másodikat az *unanimizálódás*, egylelkősödés szóval jelölöm.

Ami a harmadikat illeti, arra az *aktiválódás* szót választottam.

³⁴ „Ultra-hominizáltak” és nem dehominizáltak. Mikor az Ember *elegendő pszichológiai bőfokon* önmagába totalizálódik, akkor nem rombolja szét: hanem beteljesíti önmagát; ez az én tétellem lényege.

a) *Ön-evolúció*

Azon a „terhelésen” (vagy Gravitáson) kívül, amely bizonyos elsőbbséget ad a jobban centrált és jobban interiorizált típusú korpuszkula-csoportoknak, a kezdődő Evolúció a mi tekintetünk számára alig emelkedik ki a Nagy Számok játékából. És csak lassan, *indeterminációt balmozó és sokszorosító* igazi *gépezetek* fokozatos kiépítésével árul el a Véletlentől részben megszabaduló Élet valami határozott ügyeskedést most már nem abban, hogy a jobb elrendeződésre kínálózkodó lehetőségeket röptükben elfogja, hanem arra is, hogy tevékenyen előmozdítsa olyan rendszerek alakulását, amelyekben a komplexitás-tudat állandóan növekvő értéket ölt. A nem gondolkodó állatokban csak gyaníthatjuk ezt az *invenció*-képességet, amelynek működése részleteiben, bármilyen tökéletesnek tűnjék is, náluk soha nem bontakozik ki másképpen, mint valami homályos ösztön indítására és csak a kutatás nagyon határolt szögén belül. Az Emberben azonban a Reflexió Lépésénél fogva az invenció egyetemes és folytonos elfoglaltsággá válik, amelynek kollektív és egyszersmind additív természete, mint láttuk, magának a Társadalminak mélyén és a Tervezett szintjén tanúsítja a biológia evolutív erőinek állandó jelenlétét.

Mikor tehát az Emberben az Evolúció önmagára eszmél, akkor nem csupán tudatosodik. Ugyanakkor és ráadásul, bizonyos mértékben képessé válik arra is, hogy irányítsa és siettesse önmagát.

Vizsgáljuk meg közelebbről ezt a figyelemreméltó körülményt. És tegyük fel a kérdést, milyen mélységig fogható fel, hogy az ön- (vagy auto-) evolúciónak ez abszolúte páratlan emberi ereje kellő tartalmú idő alatt áthassa szervezetünket és úgy hasson rá, hogy végülis átalakítsa?

Fentebb a legelterjedtebb és a legkonzervatívabb hipoté-

zis alapján egyelőre úgy okoskodtam, mintha az emberi partikula az őt *nooszférizáló* folyamat alatt fizikailag és pszichikailag ugyanaz maradna. Tárgyalásunknak ebben az utolsó fázisában úgy látom, ideje felhívnom a figyelmet arra, hogy a reflexív elem³⁵ végleges változatlanságának állítólag eldöntött kérdésében a valószínűségek határozottan előjelet változtatnak: bizonyos, még csak ötven évvel ezelőtt is képzelgésnek tekintett eshetőségek kezdenek komoly vizsgálat tárgyává válni. Amit egy nemzedék időtartama alatt a Fizikusoknak sikerült az Atom világában megvalósítaniuk, miért ne sikerülne elérni a Biológusoknak a Sejt, a Csíra, a Neuron világában? A legkevesebb, amit megállapíthatunk az, hogy az Emberiség a maga egészében közősen gondolkodva kollektíve tovább cerebralizálódik. De épp a kollektív reflexió visszaható erejével, és a többiek egyidejű segítségével nem sikerül-e az emberi egyénnek egy szép napon saját idegrendszerét tökéletesítenie? Ha elég hatékonyan teszi rá kezét a szaporodás, a magzattejlődés, a kiválasztás rugóira, hogy ne csak a társadalmi csoport a maga globális valóságában, hanem maguk az egyének is nemzedékről nemzedékre jobban *cerebralizálódjanak*, mégpedig már nem természetes, hanem *irányított kiválasztással*: ki állíthatná,³⁶ hogy tízezer éven belül ez a tegnap még őrült elképzelés nem válik valósággá?

Tökéletesen tudom és *átérezem* mindazt a jogos ellenszenvet és nyugtalanságot, amit egy ilyen feltételezés ébreszt. Felmérem, mint mindenki, azt a sokszoros és halálos veszedelmet, amely egy ilyen hatalomnak nemcsak birtokbavételével, hanem talán még inkább a megszerzéséhez vezető kísérletekkel kapcsolatos.

³⁵ Pontosan úgy, mint a „gondolkodó égitestek” sokaságának fentebb tárgyalt kérdésében.

³⁶ Aldous Huxley *Szép új világának* ragyogó karikatúrája ellenére.

De az értelem és a szív, a Morál és a Vallás ellenvetéseire két föltétlen állítással válaszolhatok; a második az általa ébresztett reményekkel mérsékeli azt, ami az elsőben túl nyersen nyilvánvaló.

1. Egyfelől (akár tetszik nekünk, akár nem) értsük meg végre, hogy semmi, de semmi sem fogja soha megakadályozni az Embert (mert erre egy kozmikus forrású belső sürgetés kergeti), hogy *minden irányban* – és sajátosan a Biológia mezején – el ne menjen kutató és feltaláló képessége *végző határáig*.

2. De másfelől, és éppen azért, hogy ennek az ön-evolúciónak a konstrukciói fizikailag megvalósíthatók legyenek, valószínűleg ennek megfelelő új pszichikai hajlamoknak is ki kell fejlődniük – s ezt nem tartani számon annyi lenne, mint valószínűtlenné tenni és eltorzítani extrapolációnk eredményeit.

Ez pedig túlvezet a kollektív tudat eddig kizárólagosan vizsgált intellektuális mozzanatain, és ráirányítja figyelmünket arra, milyen jelentőségük lesz a jövőben a *szimpátia* nooszferikus jelenségeinek, (amit Edouard Le Roy kedvelt kifejezésével „con-spiratio”-nak nevezhetünk).

b) Egylelkűsödés

Ha az Ember tudása tetemes megnövekedésével sem lett okosabb, mondják, akkor semmi eshetősége sincs arra, hogy valaha *jobb* legyen annál, amilyen ma. A Megismerés forrása némi jónak is, de mindennekfölött sok rossznak. Vajon az Ember nem abban a mértékben hanyatlík-e erkölcsileg, amennyire tudósabb lesz?

Az „etikaiaknak” mondott értékek e sajátlagosan zavaros tartományában, hol annyi érzelmi és hagyománybeli té-

nyező torzítja el a tények világosságát és a szavak értelmét, szintén elég magas megfigyelőpontot próbálok keresni (vagy ami ugyanaz, felismerni egy elég általános evolúciós törvényt), hogy azok a prognózisok, amelyekben úgy hiszem, bízhatom, a teljes és derűs objektivitás jegyében álljanak előttünk.

És mint hasonló esetben mindig, visszatérek arra a komplexitás-tudat folyamatra, amely *renddé* és *pszichévé* alakítva a planetáris Emberi sűrűsödéséből felszabaduló energiát, fönttartja a kollektív Reflexió fejlődését. De itt egy újabb lépést teszek: kiemelem azt a tényt, hogy ez a kollektív Reflexió már természeténél fogva sem fogható fel önmagában határtalanul erősödő folyamat gyanánt anélkül, hogy el ne rojtosodnék és (legalább *két oknál* fogva) fokozatosan át ne itatódnék *egylelkűséggel*.

Először is, az önzés válságainak ellenére, melyek néha túl hevesen állítják szembe a tudósokat egymással, kétségtelen *tény*, hogy semmi sem közelíti a lelkeket szorosabban, mint ugyanannak az igazságnak közös keresése (minél veszélyesebb ez a kutatás!). A *genezis folyamán* nemcsak az agyakat, hanem a szíveket is elkerülhetetlenül összeköti a megismerés. És ennek alapján a *Kutatás modern egyetemességének* fontos és oly nyilvánvaló tényéből *a priori* megállapíthatjuk, hogy a Nooszféra mélyén bizonyos affektív melegség kétségtelenül kibontakozóban van a spekuláció jeges csúcsai alatt. Akár látjuk már, akár nem, az egyetemcs Fizika, Kémia és Biológia megalapítása már maga is óhatatlanul fölvezet a planetáris szimpátiaközösség körvonalait.

De mit mondjunk (s ez második okunk a reményre), ha ez a közös gondolkodással kibontakozó *Világnézet* nem a stagnálás vagy a széthullás csüggesztő távlataihoz, hanem ellenkezőleg, zoológiai csoportunk fokozatos önmagába integrálódásának gondolatára vezet?

Fentebb az emberi Konvergencia tárgyalásakor rendszeresen az esemény strukturális és mintegy fiziológiai tanulmányozására szorítkoztam. Most ideje a jelenség emotív, sőt „szenvedélyes” arca felé fordulnunk.

Hic et nunc, sajnos, a XX. század emberének még tompult tudatában annak evidenciája, hogy az Emberiség egész tömege – a kozmikus sodrás folytán – önmaga biológiai szintetizálódásának fázisában él, egyelőre csak esetlegesen és elvontan vert gyökeret a tudományos gondolkodás egy-egy ritka pontján. De mi lesz holnap, ha majd ez az eszme széltében elterjed és az egész Nooszféra *elkerülhetetlenül* áthatja? Eddig a Történelem folyamán a filetikus terjeszkedés folytán a Civilizáció fő hatása (szükségképpen) az emberi elemek sajátos értékének növelése volt, úgyhogy az autonómia és a divergencia veszélyes benyomását keltette bennünk. De ismétlem, mi lesz holnap, ha majd az egyének visszaszerzett teljességük mélyén felsőbbrendű kollektív reflexióval,³⁷ önmagukban a Faj totális Életét kezdik élni?

A realizmus (ha ugyan nem a metafizika) nevében szüntelenül arra emlékeztetnek, hogy az Ember természettől fogva bizonyos áttörhetetlen körök foglya: örök ellentét az Úr és a Rabszolga között – a háborúk organikus szükségszerűsége – a megosztatlan Emberiség funkcionális képtelensége . . . És így tovább . . . De miért nem látják, hogy az immobilizmusuk vagy pesszimizmusuk igazolására szolgáló „vastörvények” rendszeresen nem veszik tudomásul az átalakulás eshetőségét, mely módosítja *azt a pszichológiai környezetet*, amelyben a Történelem eddig mozgott és ala-

³⁷ „Felsőbbrendű kollektív reflexió” az „alsóbbrendű kollektív reflexióval” szemben, amelyct bizonyos civilizáció-előttiéknél jegyeznek fel az etnográfusok. Lásd B. Malinowski *Argonauts of the Western Pacific* (1932) és Gerald Heard *The Ascent of Humanity*. „A csoport-tudattól az egyéniségen át a szuper-tudatig.”

kult? A geometriában két szimmetrikus ábrának a síkban megvalósíthatatlan egymásra illesztése „három dimenzióban” egészen egyszerűvé válik. A fizikában minden hatás csak megfelelő hőfokon lehetséges. Hasonlóképpen, ha a *jelen pillanatban* utópiának tűnik is (és valószínűleg ténylegesen *az is*) egyetemes emberi szerveződésről beszélni, ki tudja, nem megy-e végbe magától ez a művelet holnap, ha majd az Ember, filetikus konvergenciájának általánosult nyilvánvalósága révén, eljut „a Faj Érzékének” valamely még nem is sejtett formájáig.³⁸

És itt jól értsenek meg. Mikor az *egylelkűsödött* Emberiségről beszélek, abban amire gondolok, semmi sem közös holmi kényelmes és erényes eufóriával. Amint hamarosan jobban kifejtem, a konvergens Hominizálódás nem végződhet másban, mint csúcspontban. Még ha önmagában koherenssé teszi őt a közös sors végre tevékennyé vált tudata, az Emberiség a jövőben – akár a reá váró egységnek meghatározására és megfogalmazására irányuló erő kifejtésében, akár az egység elérésére szolgáló legalkalmasabb eszközök megválasztásában és alkalmazásában – a ma ismerteknél valószínűleg még sokkal hevesebb belső összeütközéseken fog átmenni. De a feszültség e jelenségeinek, éppen mert a jövő felé a ma képzelhetőnél sokkal erősebben polarizált emberi környezetben fejlődnek majd ki, nagy eshetőségük van rá, hogy elveszítik a mi mostani küzdelmeink terméketlen keserűségét.

Nem beszélve arról, hogy egy effajta „konspiráció” at-

38 Arról, amint látjuk szó sincs, hogy elfogadnám R. Seidenberg (1950) pesszimista nézeteit, aki az emberi totalizálódás végén (az itt elfogadott erősödés helyett), a szabadság, a reflexió és a szeretet erőinek eltűnését várja. Ismét valaki, aki nem látja, hogy a magára sűrűsödő Emberiség normálisan sodródik a pszichológiai felfűlés és az „ultraperszonalizálódás” felé.

moszférájában megvalósíthatóknak tekinthetünk bizonyos olyan egyetemes jellegű műveleteket, aminők egyszerűen lehetetlenek abban a pszichikai szétszórtságban, amelyben még ma vegetálunk;³⁹

ilyen volna a Faj minden képviselője által önként elfogadott általános mértékek felállítása, amelyek az irányított kiválasztás valamely nemes formájával százszorosán kijavítanak egyfelől a társadalmunkra zúdított nyugtalanító fizikai és szellemi rendellenességeket *a természetes kiválasztás* erőinek (végtelenül kíváncsok, de ma még *nem kompenzált*) csökkenése által; másfelől annak az *anti-szelekciónak* a levezető hatását, mely az elit többé-kevésbé szándékos természetlenségével kapcsolatos;

– ilyen volna az egyének spontán hajlandósága, hogy a mind igényesebb és differenciáltabb Nooszféra megkívánt pontjaira vigyék és ott alkalmazzák a „génuszuk” és munkásságuk sajátos formáit;

– vagy lenne végül mindnyájunk közös igyekezete arra, hogy új szépséget adjunk a föld iparosult arcának, melyet egyelőre eltorzít a természet barbár módon történő kifosztása.

Mindez káprázatnak tetszik, sőt talán még megalázónak is, ha abban az individualisztikus laposságban képzeljük el, amelynek még foglyai vagyunk (bármily kíváncsok is számukra és a kollektív tudat minden későbbi fejlődése szempontjából). De ha annak a „Szférának” felsőbbrendű *szabadságában* valósulnak meg, ahova előbb-utóbb eljuttat bennünket a konvergens Mindenség végre megnyert és továbbadott észlelése, akkor voltaképp csak a filum skáláján hosszabbítaná meg a lehető leghominizálőbb erkölcsi maga-

39 Vö.: Ch. G. Darwin 1953; 114. old., valamilyen hit (a creed) szükségességéről avégett, hogy biztosítva legyen az irányított önkiválasztás minden emberi vállalkozásának folytonossága.

tartást: a közösségi szellemet. És ebből következőleg, *ha egyszer adva van ilyen erőter*, mindez rendkívül kíváncsnak is, tökéletesen megvalósíthatónak is mutatkozik.

A változástól való beteges félelmükben sokan szeretnék velünk elhitetni, hogy bennünk az Emberiség evolúciós pályájának végére ért. Holott éppen ellenkezőleg, minden arra mutat, hogy az általunk ismert Emberi lehetőségeinek nincs más határa, mint az az evolutív feszültség, amit organo-pszichikus egységesülésének egyre élesebb érzéke, vagyis végső elemzésben az *egylelkűvé formáló erőter* szüntelen és növekvő intenzitása táplál benne; – és most ismeretetésünk befejezésül ennek eredetét és működését próbáljuk megvilágítani.

c) Aktiválódás

Ezzel az *aktiválódás* szóval itt azt a speciális képességet fogom jelölni, amellyel bizonyos (*aktiválóknak* nevezett) tényezők érintésükkel olyan energiatartalékokat szabadítanak fel, melyek ennek az ingerlésnek a híján szunnyadásban maradnának.

A Fiziko-Kémiában naponta megállapítjuk és használjuk az energia megindításait vagy Szenzibilizálásait, például a katalizátorok vagy bizonyos sugárzások esetében. De az itt kifejtendő nézetek szempontjából sokkal fontosabb az a tény, hogy az Élőnél állandóan hasonló jelenségek mutatkoznak, mégpedig nemcsak fizikai, hanem *pszichikai* tényezők ingereiből is. Akár materialista, akár spiritualista szempontból értelmezzük ugyanis a tényeket, kétségtelen, hogy: 1. az állat sokkal kevésbé intenzíven cselekszik, mikor nyugodt és kielégült, mint mikor éhes vagy hajszolják; 2. az ilyen esetekben a félelem és az étvágy távolról sem egyszerű

tudatos visszhangjai vagy visszatükröződései annak, ami a sejtek kémiájában történik, hanem mint ingerek, lényeges láncszemek az okok láncolatában.

Ebből a szempontból az, amit az élőlények „pszichikai hőfokának” nevezhetnénk, elsőrendű fontosságú minden szervezett anyag energetikájában – és ez a fontosság egyre jobban hangsúlyozódik és egyre határozottabb lesz a cerebrálódás haladásával. Az Emberben az Eszmélődés tényénél fogva ez a jelenség természetszerűen uralkodóvá válik és ugyanakkor új vonalak szerint differenciálódik. A gondolkodó lényekben az Energia mozgása nemcsak a taszítások és vonzások kivételesen gazdag skálájának engedelmeskedik; hanem (az *előrelátás* félelmetes képességénél fogva) tapasztalható náluk az is, hogy a jelenen vagy közvetlen jövőn túlható félelmeik és reményeik mindinkább az eljövendő idők határtalan ígéreteivel igyekszenek táplálkozni.

A „hominizált Anyag” esetében ez azt jelenti, hogy az Energia legnagyobb aktiválása, ahelyett hogy csupán az érinthetőből és láthatóból kiindulva működne, (mint az egyszerűen vitalizált Anyag esetében), elkerülhetetlenül valami várakozásból is fakad, vagyis egy *bit* hatására mutat; különösen oly kiterjedt és hosszadalmas mű esetében, mint a Nooszférának önmagába gyülekezése. Egy közvetlen planetáris veszély nagy félelme bizonyosan elég volna arra, hogy pillanatnyilag galvanizálja és egybeolvassza a Föld minden önzését és nacionalizmusát. De az érdekeknek ebből az ideiglenes és *kívülről* való egyesítéséből hiányoznék a szükséges szilárdság és hőfok ahhoz, hogy az akaratok és a szívek igazán és termékenyen közeledjenek egymáshoz.

Minél inkább elmélyítjük az emberi Faj belsejében kifejlődő szellemi összeforrás alapvető és sürgető kérdését, annál inkább meggyőződünk róla, hogy a probléma végső megoldását nem az életszínvonal általános emelésében kell keres-

nünk (ahogy valószínűleg a Nemzetek Szövetségében hiszik), hanem abban a *belső* egybeolvasztó erőben, amely a gondolkodó lények sokaságára együtteszmélésük végső fókuszából sugárzik.

Nem minden ok nélkül mosolyoghattak a Bergson-féle „életlendületen”. De vajon nem túl könnyedén vetették-e el? A Bioszféra kezdő fázisaira és jelen összességére kiterjesztve bizonyára van valami kellemetlenül antropomorf íze. De a Nooszféra eszmélő zónáira korlátozva mi egyéb mint egy állapot dinamizmusának kifejezője?

Mert, amint már unalomig ismétlem huszonöt év óta, mit használna az Embernek, ha gabona-, szén- és fémhegyeket halmozna össze magának, de szerencsétlenségére elvesztené *cselekvőkedvét* (ezt a „mértani haladványban növvő” kedvet), vagyis elszántságát arra, hogy a planetáris totalizálódás útján mind emberebb Ember legyen?

És hogyan tarthatnánk fenn az egylelkűsödésnek ezt az „esszenciális”, és ugyakakkor „exponenciális” kedvét más-ként, mint azzal, ha biológiai konvergenciájának a Fajra mind kézenfekvőbb vonzását tesszük alapjává?

Az emberi filogenezis „centripetális” természetére támaszkodva eljutottunk oda, hogy felismerjük és mint egy tervrajzon, elhelyezzük ezt a titokzatos evolutív pólust. Most az Aktivizálódás törvényei alapján próbáljuk meg felismerni: vajon ahhoz, hogy az a pólus magához vonzhasson bennünket, nem *kell-e* bizonyos alapvető tulajdonságainak lennie, amelyek, ha egyszer felismertük őket, *ipso facto* lehetővé teszi, hogy ne csupán (mint eddig) irányát és helyzetét, hanem alakját és természetét is megközelítsük.

Más szóval, hogy (az Energetika legáltalánosabb törvényei szerint) alapvetően aktiválni tudja bennünk a kozmogenezis erőit, milyen tulajdonságokat kell *minimálisan* fel-

tételeznünk az Ómegában, ultra-emberiesítésünk e végpontjában?

Ezekben a pszichológiai *igényű* kifejezésekben megfogalmazva a Faj jövőjének zoológiai problémája nyilvánvalóan igen törékeny alapokon indul. Mert mióta lett vágyunk a Valóság mértéke? És különben is, hogyan tudna a Valóság a mi vágyaink ellentmondó sokaságához idomulni? Első tekintetre mi sem tudománytalanabb (mert mi sem szubjektívabb), mint érzelmi és tetszés-szempontokat keverni Antropogenezisre vonatkozó extrapolálásainkba.

És mégis, nincsen-e mindnyájunk véleménye szerint egy eset – legalább egy – amelyben egy elsődleges, *alapvető* koherencia lepleződik le, miközben a világ objektív struktúrája nem csupán megértésünk logikai formáihoz, hanem érzékenységünk bizonyos ősi hajlandóságaihoz is kapcsolódik? Természeténél fogva (és bizonyos szédületek ellenére is, amelyek itt-ott a Tudaton belül is felötlenek) vajon nem orientálódik-e legyőzhetetlenül minden reflexió, – minél cerebralizáltabb, annál jobban – inkább a *lét* mint a *nemlé*t felé? annyira, hogy ha nem volna minden idők óta általánosan elfogadott, vita nélkül való elsőbbsége az Életnek a Halál felett, nem értenénk még az Evolúció fizikai lehetőségét sem.

Nos, ha ez így van (vagyis ha a *Világanyag* ellenállhatatlanul inkább akar lenni, mint nem-lenni), nyilván azonnal felvetődik egy következő kérdés: vajon arról, amit homályosan „a lét többrebecsülésének” nevezünk, nem lehet-e kielemeznünk (a Reflexió esetében), hogy összetett lélektani vektor, több elemi alkotórészből áll, amelyeknek hatása alól egyetlen emberi tudat sem szabadulhat, bármilyenek is temperamentumának egyéni módozatai. Pontosabban, a *lét eszméje* az emberiség nyelvében egyszerűen csak valamilyen formájú továbbélést jelent-e, vagy pedig inkább

(azonosan, és minden esetben) azt, hogy *lenni mindenkorra és kiemelkedni mindenestül?* Úgy látom, erre kell elsősorban felhívni nem is annyira a metafizikusok, mint inkább a fizikusok figyelmét, hangsúlyozva, hogy az Energia gyökeresen *eltétlenednék*, ha az Ember a folyamatban levő filogenezis végén akár teljes megsemmisülést, akár állapotbeli fogyatkozást látna maga előtt.

Ilyen elemi és alapvető evidencia dolgában, amely csak háromdimenziós (épp oly vitathatatlan, mint magyarázhatatlan) térészlelésünkhöz hasonlítható, nem lehet „bizonyítani”. Nem tehetek mást, mint utalok tudatunk, vagy legalább alaposabban elemzett tudattalanunk tanúságára. Tudom, hogy a Föld számos kitűnő munkása kész ma is egész szívvel és teljes erővel dolgozni, *bármilyen legyen is felfedezéseinek végső sorsa*. De ebben végül mégse tudnék hinni nekik. Mert amit valaha is kibetűzhettem (bennük és magamban) a tudás és alkotás emberi szenvedélyeinek tápláló motívumaiból, mindig arról győződtem meg, hogy erőfeszítésükben minden tagadás ellenére a legagnosztikusabb és legszkeptikusabb tudósokat is az a homályos meggyőződés tartotta fenn, hogy olyan művön dolgoznak együtt, amely – Thukididész szavaival – nem ér véget soha.

Volt egy fázis (a tegnap), amikor az Ember állandónak vagy rögzítettnek képzelte magát, majd hirtelen ráésmélt, hogy biológiailag tovább mozog.

Egy második fázisban (ma) lassankint fölfedezi, hogy ez az ultra-evolúció önmagára egységesíti.

Vajon egy harmadik fázisban (holnap) nem fog-e (mindig élesebb eszméléssel) ráésmélni arra, hogy ez a biológiai konvergencia igazán csak akkor érdekes, ha műveletének végén *visszafordíthatatlanul és totalitásában* megmenti a Reflexió és a Kollektív Reflexió lassan lepárolt esszenciáját?

Ahogy a robbanástól meglepett bányászok hevernek csüg-

gedten, ha úgy hiszik, aknájuk bezárult; az Ember sem folytathatná tovább, és minél inkább ember, annál kevésbé folytathatná evolúciós ultra-cerebrálódását anélkül, hogy meg ne kérdezné magától: vajon felül nyitott-e vagy zárt-e a Mindenség; vagyis anélkül, hogy feltenné magának a döntő kérdést (a bizalom kérdését): vajon az a világosság, amely felé az Ember önrendezésével sodródik, valóban szabad levegőre nyílik-e, vagy csak pillanatnyi derengés az éjszakában; mert az utóbbi esetben valóban nem marad számunkra más, mint sztrájkba lépni a Természettel szemben és megtorpanni.

Igazában minél többet hányjuk-vetjük az aktiválódás alapvető problémáját, amely elé a Reflexió megjelenése a Kozmogenezis erőit állította, annál jobban meggyőződünk róla, hogy a Hominizálódás, az Energetika egyszerű (de hajlíthatatlan) szempontjából fizikailag nem folytatódhatik so-kaíg anélkül, hogy határozottan ne posztulálna maga előtt a Szuper-Reflexió egy kritikus pontját: valamiféle beletorkollást időn és téren túl a véglegesen visszafordíthatatlanná vált Életbe.

Nagyon jól tudom, mennyi a fantasztikum azokban a távlatokban, amelyekre ez az alapvető követelmény kényszeríti elménket. A komplexitás-tudat egysége végül szétbomolva szabadjára engedi az agy nélkül való gondolatot. A *Világanyag* egy része megszökik az Entrópiából... A mai Tudomány szemében ez elfogadhatatlannak látszik. Viszont hogyan tagadhatjuk ennek az eseménynek az eshetőségét anélkül, hogy ugyanakkor egy csapásra emberi sudarában (eltétlenedéssel, ismétlem) meg ne állítanánk az egész Világ emelkedő mozgását?

A Megismerésünk jelen formái és Cselekvésünk bizonyos növekedő követelményei közötti antinómiában az egyetlen becsületes gesztus számunkra türelmesen törtetni előre,

mindkét irányban egyszerre, azzal a reménnyel, hogy a miennél haladottabb tudomány majd megoldja a konfliktust (ahogy már gyakran megesett). Nos, az antitézis után, egy lehetséges szintézis irányában talán megkockáztathatom a következő megjegyzést.

A „komplexitás-tudat” törvényének értelmében, mely mindeddig vezetett bennünket, azt mondhatjuk, hogy minden korpuszskulában *két működésnívó* van: az egyik (nevezzük *tangenciálisnak*) fizikailag és kémiailag, vagyis a mind komplexebbé válás útján kapcsolja a korpuszskulát a Mindenség összes többi korpuszskulájához; a másik (nevezzük *radiálisnak* vagy *axiálisnak*) egyenesen fut tudatról tudatra és az Emberi magaslatán az egylelkűség és a kollektív tudat különböző lélektani jelenségeiben nyilvánul meg.

A „tangenciális” hatásoknak (a Statisztika és az Entrópia birodalmában) általában *mind* az Energia nevet, *mind* azt a méltóságot tulajdonítjuk, hogy ezek alkotják a dolgok alapszövetét; s akkor a „radiális” csak az Anyag determinizmusainak „alhatása” vagy törekeny felépítménye. De miért ne fordítsuk meg a távlatot és miért ne döntsünk úgy, hogy a vizsgált párban éppen ellenkezőleg a Radiális az elemi és összetartó, a Tangenciális pedig csak valami statisztikus altermék, amelyet az Életelőttiben még észrevehetetlen elementáris eszméleti „centrumok” kölcsönös reakciói származtattak, de amelyek az Anyag elrendeződéseinek haladottabb fokozatától kezdve már világosan megfoghatók tapasztalásunk számára? Ebből a szempontból,⁴⁰ ha

⁴⁰ Amelynek „fortélya” egészben véve az Energia két fajtájának megkülönböztetése: egyik elsődleges (*pszichikai vagy radiális Energia*), mely kibújik az Entrópia alól, és a másik másodlagos (*fizikai vagy tangenciális Energia*), mely engedelmeskedik a termodinamika törvényének: ez a két energia egymásba közvetlenül *át nem alakítható*, de működésükben és fejlődésükben *kölcsönösen függenek* egymástól (a Radiális

egyszer elfogadtuk, a fizikai törvények épülete abszolút érintetlen és érvényes marad az Életelőtti világában, ahol szemünk számára a Radiális még nem létezik. Viszont a korpuszculák kellően előrehaladott interiorizálásával lehetségessé válnék felfognunk, hogy az axiális Tudat, mely (mint *centrum a centrumhoz*) képes közvetlenül önmagára kapcsolódni, kisiklik a fizikai és kémiai Komplexitás periférikus szolgátságából. Ebben az esetben igen távol (azaz az Élettelenben) tovább is úgy menne minden, mintha az Entrópia lenne az úr. Elöl viszont (vagyis a Szuper-Reflexió kritikus pontján) az entropikus tűnnék el, hogy láthatóvá tegye és csupaszon kibocsássa a kozmikus Alapszöveget ultra-reflexív és visszafordíthatatlan részét.⁴¹ És ezt kellett kimutatnunk.

Ez végeredményben azt jelenti, hogy – ahogyan újabban Léon Brillouin pedzette⁴² – a Fizika (mai meghatározásában) nem egyéb, mint a Biológiaiak „degradációja” (én inkább „első megközelítésnek” mondanám). És végre is miért ne, ha ezzel kezünkbe került az Emberi Jelenség összefüggő energetikai megoldása?

De ha a radiális energia fogalmának jóvoltából le is győztük (vagy pontosabban „megkerültük”) tudományos idegenkedésünket annak elfogadásától, hogy a Tudatos önálló-

nő a Tangenciális rendeződésével és a Tangenciális csak a Radiális hatására rendeződik).

⁴¹ Mily mértékben hozza magával a reflexív tudatos végső visszafordíthatatlansága (mindig az aktiválódás energetikus okainál fogva) az összes elemi *ego*-k „balhatatlanságát”, amelyek a *Tartam bármely pillanatában* annak integráns részei voltak? Ez további kérdés, amelyhez nem nyúlok itt, mert félek, hogy túlterhelem tanulmányom máris túlságosan komplikált vonalait.

⁴² Idézi Louis de Broglie a Kibernetikáról cikkében (*Nouvelle Revue Française*, 1953).

ságra jutva, megmenekülhet minden visszaeséstől⁴³, szembe kell még néznünk egy másik rejtéllyel. Bármily általános módon is, hogyan képzeljük el egy kollektív tudat felső kritikus pontjára elérő Nooszféra sziderális eseményét? Mi történik a Földön abban a pillanatban a kívülálló néző számára? Be kell vallanunk, hogy e téren nemcsak e pillanatban nem látunk tisztán, hanem a Valóság szerkezeténél fogva elkerülhetetlen, hogy ne is lássunk semmit.

Mégpedig a következők miatt:

Beszéltem fentebb azokról a mély módosulásokról, amelyeket az emberi pszichikai atmoszférában okoz majd az egylelkűvé válás és a kollektív reflexió együttes haladása. Ezeknek a változásoknak következtében, mondtam, bizonyos kollektív, ma még megvalósíthatatlan vagy embertelennek tetsző (mert kikényszerített) mozzanatok leszarmazottaink szemében természetessékké és szépekké válhatnak. Foglalkunk sincs róla, mondtam, hogy a mienknél jelentékenyen magasabb „pszichikai hőfokon” az összes többi emberekkel egyesülten milyen *tettekre válik képessé* minden egyes ember (anélkül hogy eltorzulna, és azért, hogy átalakuljon). Azt sem gyaníthatjuk – kell most még hozzátennem – hogy ezeken a magas szinteken *mit kezd majd látni* az Ember. S ha így van, ki tudja, a Tudat milyen csúcst fogja elérni a Nooszféra (túl kápráztató kép ahhoz, hogy tekintetünket „rászegezhezzük”), mikor megérésének közeledtek a Földön nem csupán egyetlen Fizika, nem csupán egyetlen Etika, hanem (az elméknek és a szíveknek az evolutív konvergencia végre fölfénylő fókuszára polarizálódásával)

⁴³ Tudatost mondok és nem egyszerű tudatot, mert a jövő minden előrelátása nélkül az evolutív energia *eltétlenedésének a teljes halál* kilátásából folyó veszélye és bizonyos „halhatatlanság” energetikai követelménye már oly kérdések, amelyek itt nem merülnek fel.

egyetlenegy szenvedély, vagyis egyetlenegy „Misztika” is lesz?

A Hominizálódás kezdetén, amint láttuk, tapasztalásunk számára (a Múlt elnyelő hatása folytán) fehérholt van, „a születés fehér foltja”. Most, nem kevésbé elkerülhetetlenül, (de ezúttal a jövő átalakító, „pszichogenikus” hatására) egyre tisztábban bontakozik ki totalizálódásunk sejtett pólusa körül egy „felső fehérség”, „a felmerülés fehérsége”.

Panaszkodjunk-e e hézag miatt?

Végülis – talán mégse.

Mert nem épp a Jövőnek ez az izzása a legalkalmasabb-e rá, hogy átalakulásaival (ha el is leplezi őket szemünk elől) tájékoztasson és megnyugtasson bennünket afelől, amit észszerűen tudnunk kellene?

Hogyan fog végződni ránk nézve a Világ?

Mit számít ez, ha annak a pszichikai közeledésnek az intenzitásából, amely felé Fajunk még egy-két évmilliónyi kollektív tudattal sodródik, kiszámíthatjuk, hogy a továbbélés akarata és az evolúció téridőbeli fázisából való menekülésünk heves vágya között (még a látszólagos halál árán is) a különbség nulla felé tart.⁴⁴

⁴⁴ Szándékosan nem vizsgálom itt az emberi Faj továbbélését interplanetáris költözködés révén: egyrészt azért, mert alig hiszek az ilyen átültetés biológiai lehetőségében, másrészt különösen azért, mert még ha ez a művelet sikeresen kivihető volna is, csak kissé hátrább tolná és nem tüntetné el a megsemmisülés tétlenítő fenyegetését. Az is szándékos, hogy sorsunk problémáját a jelenleg hozzáférhető határok közé foglalom, és itt a kozmikus Konvergencia mechanizmusát csupán egy gondolatilag egyszerűsített Mindenség esetében vizsgálom, amelynek csak *egyetlenegy* (és nem *n*) nooszférája volna.

VÉGKÖVETKEZTETÉS

A Személyes Mindenség

Így az Emberiség a sűrűsödés fizikai és a vonzódás pszichikai erői közt – amazok egyre organikusabb önmagárendeződésre, emezek pedig egyre gyorsabb totalizálódásra készítik – a komplexitás-tudat kozmikus folyamatának hatása alatt mind magasabban interiorizált és mind teljesebben eszmélődő állapotok felé halad.

Galilei óta (Freud megjegyzése szerint) a Tudomány szemében az Ember sorra vesztette el kiváltságait, amelyek révén páratlannak tekintette magát a Világban. Először *asztronómiailag*, abban az arányban, ahogy (a Földdel együtt) mind jobban elmerült a csillagtömegek óriási névtelenségében, azután *biológiailag*, abban az arányban, ahogy (mint minden más állat) mind jobban elveszett a testvérfajok tömegében; végül *pszichológiailag*, abban az arányban, ahogyan *énjének* belsejében kitárult a Tudatalatti örvénye: négy évszázad alatt három egymást követő fokozaton át valóban, mintha újból véglegesen visszaolvadt volna a dolgok közösségébe.

De miután így visszakerült az olvasztótégelybe, ugyanez az Ember most paradox módon kezd kiemelkedni onnét, oly mértékben a *Természet élén*, mint még soha; mert – épp

a konvergens Kozmogenezis általános áramlásában újjá formálódva – elnyerte szemünkben azt a lehetőséget és kiváltságot, hogy az Idő és a Tér ölen a Világszövet *Egyetemesítésének különleges pontjává válják.*

Egyetemesíteni...

Eddig (azaz a statikusban vagy a cirkulárisban) ennek a mágikus szónak a Bölcs számára kétféle értelme lehetett. Vagy absztrakcióval kivonni a tapasztalásból bizonyos „lényegeket” általános eszméjét; vagy pedig a végletekig elfojtva minden determináltságot misztikusan és mentálisan a dolgok *közös Alapjába* helyezkedni.

De most, még egészen új vívmányunkból, egy új Érzékből: az evolutív Érzékből, nevezetesen a konvergens evolutív Érzékből következőleg nem kínálkozik-e gondolkodó és csekvő képességünk számára egy harmadik és sokkal jobb mód az Egyetemes elérésére?

Mert ha a dolgok teljes szférájának valóban az a lényeges tulajdonsága, hogy alkotó elemeinek egyre tudatosabb közeledésével lassan központjára húzódik, a Világegyetem, bármilyen félelmetesen növekszik is erőben és dimenzióban, egyéni értékeinket egyáltalán nem szétzúzni akarja (ahogy félhettünk tőle), hanem ellenkezőleg, hatalmas arányaival csak fokozza őket.

... Mert organicitásának sajátos formájánál fogva, mikor pszichikailag önmagába zárul, csak integrálnia és beteljesítenie kell azt, ami kis *ego*-inkban a legpótolhatatlanabb és a legközelíthetlenebb.

Az „egyszerű Élő” fokán, tanítja az egész Tudomány, az Egyesülés differenciálja a közelített elemeket.

A Tudat fokán – ezt önmagukon tapasztalhatjuk –, az Egyesülés perszonalizálja őket.

Logikusan következik ebből, hogy a kollektív tudat ere-

jével, olyan „valamiben” totalizálja őket, ahol Mindenség és Személy között minden különbség eltűnik.

Így kívánja a komplexitás-tudat következetesen keresztülvitt törvénye.

Függelék

Kiegészítő megjegyzések az Ómegapont természetéről, vagy A Keresztény Jelenség sajátossága

Fentebb Ómegapontnak neveztem a kollektív emberi tudat sejthető felső pólusát. Strukturálisan és felépítésében a Hominizálódásnak ez a csúcsa első megközelítésben elemzésünk folyamán lassankint az Evolúció működéséhez nélkülözhetetlenül szükséges következő tulajdonságokat árulta el:

a) *Objektív* természetű; vagyis nem fogalmaink és vágyaink egyszerű meghosszabbítása vagy eszmei kivetítése, hanem személyiségeink biológiai egybegyülemlésének felel meg.

b) *Mindent meg kell mentenie*, vagyis idővel képesnek kell lennie rá, hogy végső centráltságában egyesítse és beteljesítse azt, ami a Mindenség minden egyes eszmélődő elemében a leglényegesebb és a legközelíthetlenebb.

c) Végül mindent *mindenkorra* kell megmentenie, azaz így vagy úgy, de visszavonhatatlanul kell megszabadítania a kifejlődött Emberit a visszaesésből származó széjjelszóródás minden veszélyétől.

Ha e képességek közül, mint láttuk, az Antropogenezis

előrelátható Végpontjánál csak egy is hiányzik: a legmélyebb igényeiben jogosan csalódott Ember automatikusan megtorpan és elutasít minden további haladást.

Valóság, totalizáló Hatalom, Visszafordíthatatlanság: három szükséges attribútum – de egyben elégséges is – ahhoz, hogy feltételezett aktiváló erejéből kiindulva jellemezzük az Ómega természetét.

Erre a végső problémára lehetetlen válaszolnunk anélkül, hogy állást ne foglalnánk egy, eddig a filozófusoknak átengedett elméleti kérdésben, melyről előbb-utóbb el kell ismernünk, hogy döntő szerepe van az Emberi egész Energetikájában.

A konvergens Kozmogenezisben, mondtam, minden úgy történik, mintha a Világ megmenthető tartalma evolúcióval felgyülnék és megszilárdulna a Mindenséget képviselő szféra centrumában. De végülis hogyan képzeljük el magának e Centrumnak, vagyis ennek a totális interiorizálódási és irreverzibilizálódási pontnak a legbenső szerkezetét?

Vajon, amint optikai műszereinkben, a Kozmogenezis legfőbb Fókusza az egymás metszésére összefutó sugarak egyesüléséből származik (1. hipotézis, vagy „az egyesítés hipotézise”)?

Vagy pedig, mint mikor egy rovarfelleg éjszaka a lámpát ostromolja, a *Világanyag* evolutív felgyülésének feltétele a kozmikus konvergencia (*immár nem származott, hanem származtató*) fókuszának előzetes létezése (2. hipotézis, – vagy „az egyesülés hipotézise”)?

Eleve elhatároztam, hogy ezeken a lapokon nem lépek ki a tények területéről, ezért nem bocsátkozom metafizikai meggondolásokba, melyek alapján a dolgok Szövetében elkerülhetetlenül meg kellene különböztetnünk „egy másodlagos, vagy részesedő” és „egy elsődleges vagy szükségyszerű” létet. Nagyon is hangsúlyoznom kell azonban az óriási kü-

lönbséget a tapasztalatilag nyert „evolutív ingerben” aszerint, hogy 1. hipotézist (azaz „egyesítést”), vagy pedig a 2. hipotézist (azaz „egyesülést”) vesszük számításunk alapjául.

Az első esetben (elemek egyszerű csoportosítása révén egyesülő Világegyetem) az Evolúció vitathatatlanul *valorizált* – de a kollektivitás szigorúan személytelen légkörében.

A második esetben („a Világegyetem” valamely már létező, legmagasabbrendű egység hatására, azaz egy „legfelsőbb Valakihez” való tartozása révén egyesül) az evolúció még ezenfelül *amorizált* (szeretettől áthatott) is.

Ami dinamikusan szólva szólva cselekvőképességünk legmélyebb alapjaiban való felszabadításának kétségkívül magasabbrendű módját jelenti.

Vajon a szeretet erőinek ez a „hozzákapcsolása” az evolúciós emberi lendülethez a Hominizálódás várható eredményeire nézve csupán egyszerű (kíváncsú, de esetleges) többletet jelent? Vagy beteljesedésének valódi és végső *sine qua non* feltétele? Vagyis az Emberiségnek még fokozottabb kollektív tudata és egytelkűsödése érdekében nem kell-e végülis (minden filozófián kívül, pusztán bio-energetikai okokból) a *transzcendensnek* valaminő *amorizáló* magvát megpillantania, az eleinte egyszerűen *immanensnek* vélt Ómegában?

A jövő majd megmondja.

Addig is, és változatlanul a Jelenség síkján, lehetetlen nem meglepődnünk, látva körülöttünk annak az életerős misztikus áramlatnak a földuzzadását, amelyet éppen az a meggyőződés táplál, hogy a Mindenség műveletei egészében *végülis szeretetreméltó és szeret?*

Az evangéliumi „*Caritas*” a modern világ arányaiban értelmezve lényegében nem egyéb, mint a gyökeréig „krisztusított” Kozmogenezis szeretete.

Épp mikor az auto-konvergenciájára ráésszmélő Világanyag az Emberben az utolsó támadásra gyülekezik, ez a megíjodott és egyetemesült Caritas úgy jelenik meg, mint a szükséges evolutív inger eszményi típusa.

E ritka találkozás nem arra utal-e, hogy a kereszténység jogosan kívánja (egy „kinyilatkoztató” behatás közbejöttével) objektíve egybekapcsolni az emberi hullám sebesen konvergáló mezőnyeit „társulásuk” valóságos, már létező központjával?

Ha születésemnél fogva nem volnék róla meggyőződve, azt hiszem, feltenném magamnak ezt a kérdést.*

(1954)

* IRODALOM. – *Blum*, Harold F.: Time's arrow and Evolution, Princeton, 1951. – *Broglie*, Louis de: Sens physique et portée pratique de la Cybernetique, Nouvelle Revue Française, 1953. VII. – *Brown*, Harrison: The Challenge of Man's Future, New-York, 1954. – *Darwin*, Charles Galton: The next Million Years, New-York, 1953. – *Heard*, Gerald: The Ascent of Humanity, New-York, 1929. – *Huxley*, Julian: Evolution in Action, New-York, 1953. *Le Roy*, Édouard: L'exigence idéaliste et le fait de l'Évolution, Paris, 1927. – *Malinowsky*, B.: Argonauts of the Western Pacific, New-York, 1932. – *Osborn*, Fairfield: The limits of the Earth, Boston, 1953; Our plundered Planet, Boston, 1948. – *Redfield*, Robert: The primitive World, New-York, 1953. – *Rostand*, Jean: Ce que je crois, Paris, 1953. – *Seidenberg*, Roderick: Post-historic Man, Durham, 1951. – *Simpson*, George Gaylord: The Meaning of Evolution, New-Haven, 1949. – *Teilhard de Chardin*: La formation de la Noosphère, Revue des Questions scientifiques, 1947. jan.; Le rebondissement humain de l'Évolution et ses conséquences, uo. 1948. apr.; L'Humanité se meut-elle zoologiquement sur elle-même, uo. 1949. okt.; Le Structure phylétique du Groupe humain, Annales de Paléontologie, 1951; La Réflexion de l'Énergie, Revue des Questions scientifiques, 1952. okt.; Sur la probabilité d'une bifurcation précoce du phylum humain, C. R. Acad. Sc. 1953. nov. 23.

A KOZMOSZTÓL A KOZMOGENEZISIG

1. INTELLEKTUÁLIS ESEMÉNY: MEGMOZDUL A VILÁG

Abban a természetszerű gondunkban, hogy szembenézzünk szemléletünk és cselekvésünk terén a Természettudomány, a Technika és a Szociológia robbanásszerű fejlődéséből folytonosan adódó sajátos elemekkel és problémákkal, nem eléggé igyekezzünk megszabadulni attól a nyugtalanságtól, amely akkor fog el, ha megkíséreljük általános képében, globális irányában és mindenekfölött mély származtató okában tudomásul venni és meghatározni azt a különös forgatagot, amely nem egészen egy századja csapott le az Emberiségre – és akár tetszik akár nem, magával sodor bennünket.

Nos, a kiemelkedésnek és megvilágosodásnak ehhez az erő kifejtéséhez szeretnék hozzájárulni, rámutatva arra a rendkívüli és döntő befolyásra, amit a modern ember magatartására gyakorolt, hogy elménk (legújabbban, bár még nem is teljesen) észrevette a Világ *önmagához képest való szerves elmozdulását*.

Szellemi átmenet ez a Kozmosztól a Kozmogenezisig.

Mielőtt leírnánk (a második részben) ennek a pszichikai forradalomnak az Anyaggal és az Élettel kapcsolatos (racionális és affektív) magatartásunkra gyakorolt hatását; és, mielőtt állást foglalnánk (a konklúzióban) e jelenség igazi (egy-

szerűen „ismeretszerű”, vagy ellenkezőleg „létszerű”) természetére nézve, igyekezzünk pár szóval rögzíteni az Átalakulás főbb történelmi fázisait és mostani állapotát.

a) A Galilei-féle „sejtbomlás” (XVI–XVII. század)

Általában a kopernikuszi hatásokhoz kapcsolják annak a gondolatfejlődésnek az eredetét, amelyből modern világképünk ered. De ha jól megnézzük, az asztronómiai távlatnak a XVI. századra oly jellegzetes átalakulása nem annyira egy sajátos fizikai rendszer pozitív felépítésére szolgált, mint inkább arra, hogy helyet készítsen az új elméleteknek... Egyfelől ugyanis ebben a kezdő korszakban formálisan csupán a Világ sziderikus szerkezete vált kérdésessé. És másrészt ebben a külön tartományban látszólag csak *tengelyváltozást* javasoltak a Mindenség használatára és belsejében, ahol a Tér épp oly abszolút maradt és az Idő épp oly tökéletesen homogén, mint előzőleg.

Sohasem becsülhetjük elég sokra Galilei intuíciójának döntő szerepét a modern szellem megszületésében. Viszont sohasem hangsúlyozhatjuk eléggé azt a tényt, hogy a geocentrizmus renaissance-kori összeomlásának egyáltalán nem az volt a sajátlagos hatása, hogy új kozmogónia vonalait rajzolta volna meg, hanem csupán (ami már maga is óriási dolog, a korhoz képest!) megtörte a varázst, amely a görögök óta (Epikurosz ellenére is) megtartotta és megbénította az emberi gondolkodást egy harmonikusan és véglegesen rögzített kozmosz gépezetének szemléletében. A Föld Nap körüli keringésének egyszerű elfogadásával (akármilyen naivul gondolták is el) – vagyis a dolgok pszichikai és geometriai Centrumának egyszerű elválasztásával – széteszlott az

égi szférák egész mágiája, s az Ember ott állt egy alakítható tömeggel szemben, amelyet mindenestül újra át kellett gondolnia.

Ilyen a hernyó, amelynek anyaga az átalakulás közeledtével úgyszólván amorf termékké oszlik széjjel (kivéve néhány ritka cerebrális elemet): a felfrissült protoplazmatikus szövetből majd kilép a lepke.

b) Az első evolutív magvak megjelenése az emberi gondolkodásban (XVIII–XIX. század)

Ha az a pszichikai megrázkódtatás, amely Galilei óta kezdte porrátorni a Kozmosz fogalmát, valóban a helyzet-asztronómia oldaláról jött is, egészen ellenkező irányba, vagyis az élő formák osztályozása felé kell fordulnunk, hogy megpillantsuk a Kozmogenezis gondolatának megjelenését a Tudományban. Newton számára a gravitáció még nem volt egyéb mint egy változatlan rendszer működésének magyarázata; és Laplace-ra, majd a színképelemzésre kellett várunk, hogy az égi mechanika a sziderikus testek embriológiájává kezdjen alakulni. Ellenben a „természetvizsgálók” világában a „genetikus” gondolatnak tevékeny fókusza rajzolódik ki már a XVIII. század vége felé; és mondhatjuk, hogy ebből a zoológusoknál megjelent és fejlődésnek indult „transzformista” csírából kiindulva szinte ragályosan terjedtek el „evolutív” magvak a tudománynak szinte egész területén: egészen fent a humán tudományokban (intézmények, eszmék, vallások története), és különös és hatalmas visszatükröződéssel egészen lent is a tiszta anyag világában (atomok és az égítetek keletkezése).

Megannyi új elmélet; először úgy látszott, függetlenek

egymástól; de látszólagos sokszorosságuk (mint a gyógyulóban levő élő szövet sejt-szigetecskéi), megállapíthatólag hamarosan összekapcsolódott, összeolvadt a szerveződő Mindenség koherens és szolidáris távlatában.

*c) Az evolúció gondolatának a felmerülése
a modern Korban*

Ha körülnézünk (különösen konzervatív vallásos körökben), elképedünk rajta, milyen makacsul él még ma is a gyerekes gondolat, hogy az „evolúció” szóban egyszerű „lokális” vita rejlik a biológusok között, akik nem értenek egyet az élő fajok eredetére vonatkozólag. „Darwinizmus”, mondják még most is az „Evolucionizmus” helyett. Mintha egy félszázad óta a tudományos kutatók a maguk területén, egymástól többé-kevésbé függetlenül nem látnák napról napra világosabban, hogy a mikrokozmosz (vagyis mindnyájunk) ontogenezisének csak úgy lehet értelme és fizikai kerete, ha visszahelyezzük nem csupán egy zoológiai ág filogenezisébe, hanem magának az egész Mindenségnek kozmogenezisébe; és lényegében ennek az alapvető dinamikus egységnek az észlelésében áll „az Evolúció gondolatának” modern lépése.

Értsük meg tehát egyszer s mindenkorra: számunkra és utódaink számára a pszichológiai idők és dimenziók végérvényesen megváltoztak.

A XIX. század derekáig általában még képzelhette az Ember (anélkül, hogy a fogalomban *fizikai* ellentmondásra reagálna), hogy *egyedül* az Élő születik, növekszik és hal meg, egyedül annak *van életkora* az önmagával mindig azonos Anyag ölen.

Most pedig minden modern elmére nézve (amennyiben modern) végérvényesen megjelent annak a *tudata* – meg-

született annak az *érzéke* – hogy abszolút sajátlagos, egyetemes Mozgás van, amelynél fogva a dolgok Totalitása felülről lefelé, szolidárisan és egyetlen tagban halad a Térben és az Időben, de olyan („hiper-einsteini”) Tér-Időben, amelynek sajátos görbülete *azt, ami benne mozog, mindig rendezettebbé teszi.*

A „komplexitás-tudat” vagy „korpuszkulásodás” vagy „centrálódás” vagy „interiorizálódás” mozgása ez, ahogy gyakran neveztem már: aszerint, amint a rendeződés, amelyet származtat, asztronómiailag mind komplikáltabb, fizikailag mind szervezettebb és pszichológiailag mind indetermináltabb csoportosulások felé emelkedik.

Egyáltalán nem relatív mozgás, hanem valóban abszolút, amennyiben egy *önmagához képest* meghatározható állapot felé tart.

Nem is oszcilláció, nem is tiszta folyamat, hanem valódi genezis, amennyiben szerkezetileg – a véletlenek és szabadságok kedvező játéka mellett – egyetlen lehetséges irányban, additíve terjed: egy *ultra-tudat* felé, mely planetáris tapasztalásunk számára az *ultra-emberi* szóval fejezhető ki.

Ennek az eddig nem is gyanított globális fizikai és pszichikai konvergenciának egyre megszokottabb és általánosultabb észlelésében rejlik meggyőződésem szerint nemcsak az „evolúció” gyakran oly rosszul definiált modern eszméjének lényege, hanem a legszenzációsabb lépés is, amelyet az emberi elme azon évmillió óta tett, hogy magára eszmélt a Föld felületén.

De mielőtt ilyen merész ítéletet mondanék annak a szintnek fontosságáról, amelyre most jutottunk, lássuk egy kissé részletesebben, milyen szituáció keletkezik belső életünk számára egy olyan szellemi megrázkódtatásból, amelyről még általában nem is sejtjük, értelmileg mennyire megváltozva lépünk majd ki belőle.

2. A SZITUÁCIÓ A GONDOLKODÁS ÁTALAKULÁSA

1. *Új mindenség-típus.* *Általános organicitás*

Elődeink szemében az Idő a lények számára külsődleges, önmaga számára ugyanakkor izotróp volt. Számunkra egyre parancsolóbban organikussá és konvergenssé válik: maga a dolgok szövete és ontogenezisük székhelye.

Meglepődve állapíthatjuk meg, hogy ebből a módosított szempontból kérdések egész sora vagy családja, amelyek eddig megoldhatatlanok vagy homályosak voltak (szellem és anyag viszonya, a rossz eredete, az elem helye az egészben, a Mindenség végződésének formái) egyszerűen megoldódnak és megvilágosodnak a Valóságos meghódítására *egyfel több dimenzióval* felszerelt elme előtt.

a) A Szellem és az Anyag viszonya

Először is a Kozmosz rendjében egy romboló dualizmus jutott be elkerülhetetlenül a Mindenség szerkezetébe. Egyfelől a Szellem – másfelől az Anyag: és a kettő között semmi egyéb, mint egy megmagyarázatlan és megmagyarázhatatlan kapcsolat – vagyis végeredményben egy verbális jellegű kölcsönös függés állítása, amely függés nagyon is hasonlít a szolgasághoz. Mindez azért, mert a fogalompár két tagja, mereven és rögzítetten, elveszített egymással minden genetikus kapcsolatot. De elég hozzá egy lehelet, hogy egyszerre életre keltsen és szembeállítsa őket! Hogy az, amit tegnap még két dolognak véltünk, ne legyen többé más, mint ugyan-

annak az „interiorizáló elrendeződésnek” két arca vagy fázisa! És akkor megindul az áram a Kozmosz szinképének egyik végétől a másik felé (vagyis az infra-tudattól az ultra-tudatig), és kialakul az ontológikus összefüggés. Akkor nincs többé járulék-Anyag, szolgáló-Anyag – hanem van a származtató-Anyag: *Materia Matrix*. Fenomenológiailag szólva, a dolgok szövete a leegyszerűsített és elporlasztott állapotból az egyesített állapotba megy át – vagyis az Anyag Szellemmel terhelődik: nem ez-e a leegyetemesebb, legtotálisabb és a legtermékenyebb kifejezése tapasztalásunk számára annak az egyetemes műveletnek, amelynek részesei vagyunk?

És ne vádoljanak itt engem materializmussal! Ami a Kozmogenezis nyelvén specifikusan szembeállítja a materialistát a spiritualistával, az *egyáltalán* nem annyi, mint elfogadni az átmenetet a dolgok fizikai alapja és pszichikai fölépítménye között (mint a fixista filozófiában): hanem *egyedül* az, hogy – helytelenül – az alapra, (vagyis a *rendezetlenre*) és nem a fölépítményre (vagyis *teljesen szervezettre*) helyezi a kozmikus Mozgás *végső* egyensúlypontját. – Ez egészen más kérdés; alább még találkozni fogunk vele, mikor a Világegyetem „befejeződéséről” beszélünk.

b) A Rossz Eredete

Másodszor, a Kozmosz rendjében nagyon nehéz, majdnem lehetetlen volt (kivéve valami szintén megmagyarázhatatlan *baleset* közbejöttét) az ész előtt igazolni a Világban jelenlevő fájdalmatokat és hibákat. A Kozmogenezis rendjében azonban meddig kell még hangoztatnunk, mire a szokványos „közvélemény” meghallja, hogy értelmileg (nem mondom, hogy *érzelmileg*) szólva a Rossz problémája nem csupán

megoldhatóvá válik, hanem *fel sem merül*. Mert környörte-
len statisztikus okokból fizikailag lehetetlen, hogy a Világ-
egyetem minden nívóján (életelőtti, élő, tudatos szinten)
valami rendetlenség vagy zavar meg ne jelenjék egy *elren-
deződő* Sokszorosságban. Az ilyen „tapogatódzó rendszer-
ben” a nagy számok törvényeinél fogva teljesen elkerülhe-
tetlen, hogy a rend felé való minden haladásért kudarcok-
kal, szétesésekkel, egyenetlenségekkel ne kelljen fizetni;
hogy milyen arányban, az bizonyos meghatározhatatlan koz-
mikus konstansok függvénye, de hiába próbálnánk *a priori*
megszabni azt a felső határt, amelyen túl a Világot már
„romlottnak” vagy „rossz”-nak mondhatnánk . . .¹

Mint azok a hatalmas rakéták, amelyekkel a modern me-
részség vág neki a csillagközi tereknek, az irányított moz-
gásban levő Kozmosz haladása nem fogható fel anélkül,
hogy ne hagyna maga után többé-kevésbé sűrű füstuszályt.

A Rossz² *másodrendű* jelenség, elkerülhetetlen selejje az
evolúcióban levő Mindenségnek!

¹ A tomista filozófia úgy próbálja megoldani a (fizikai és morális)
rossznak problémáját, hogy figyelmeztet annak tisztán negatív voltára
(nemlét, a lét hiánya). A Kozmosznak fixista szemléletében a rossz úgy
jelenik meg mint a lét *lefokozódása*, „a lét leszállása a sokszorosba, te-
hát a tökéletlenbe, az Egyből és a Legfelsőbből” (Scrtillange). A Min-
denség kozmogenetikus szemléletében a rossz úgy jelenik meg, mint a
tökéletlen lény *befejezetlensége*, amikor a szerveződés magasabb álla-
pota felé tart egy transzcendens egységpólus befolyása alatt. Mind a két
magyarázat a teremtmény tökéletlenségén alapul. (A kiadó jegyzete.)

² Nem *katasztrófikus*, hanem *evolutív* Rossz.

c) *Az Elem helye az Egészben*

Harmadszor, a Kozmosz rendjében semmiféle szerkezeti ok nem mutatkozott arranézve, hogy lokalizálja és körülhatárolja az egyes egyéni centrumok létének és cselekvésének körét az Együttesben. Konvergens természetű világban ellenben elég egy pillanatnyi eszmélődés annak észrevezésére, hogy bármely, már a dolgok eredete óta megkezdődött elem egy vagy más módon folytatja hatását annak a folyamatnak a legvégéig, amelybe tartozik; ez a folytatódás a folyamatos egységesülésben, feltéve, hogy az elem pszichológiailag tudatos, *személyiségének* állandó hangsúlyozásával jár.

Más szóval időbelileg és térbelileg bármily szétszórtnak és sorozatosan születtek is az evolúció játéka folytán a kozmogenezisben levő Mindenség partikulái, mind osztoznak abban a tulajdonságban, hogy infinitézimálisan egyterjedelműek az Idő és a Tér³ totalitásával.

Többé-kevésbé excentrikusan elhelyezve a centrálódó általános Rendszerben, mindegyik partikula a részleges és közzölhetetlen centrum szerepét játssza az együttesben; – a kozmikus konvergencia e megszámlálhatatlan sok elemi centrumnak – mint látni fogjuk – a dolgok egyetemes Szupercentrumába való egymáshoz közeledésének, kapcsolódásának, kölcsönös egymást-erősítésének hajlamában jut specifikus kifejeződésre.

³ Ennek megvan az az előnye, hogy egy pillanat alatt eltávolítja intellektuális látóhatárunkból az olyan szörnyűségeket, mint az „elszabadt lelkek”, vagy a lélekvándorlás ideái.

d) A Világegyetem végződésének formája

Negyedszer és végül, ha a világ statikus, semmiféle sajátos alakulást, sem különleges pillanatot nem lehet föltenni a kozmikus jelenség záradékául. A ptolemaioszi vagy arisztotelészi Mindenséget láthatólag semmisem akadályozta abban, hogy határtalanul folytatódjék, vagy hirtelen megtorpanjon. – Mennyire mások, és mennyivel érdekesebbek a jövőnek azok a távlatai, amelyeket a Kozmogenezis távlata mutat!

Egyrészt olyan objektív okokból, amelyek magából a szerkezetéből folynak, a konvergens típusú Világ fel sem fogható valami várt Csúcs, a megérés és a beteljesedés „paroxizmális” Csúcsa nélkül.

És másrészt bizonyos, ugyanúgy kényszerítő, szubjektív okoknál fogva – (a *reflexív* evolúció útján levő rendszer benső szükségyszerűségénél fogva, hogy egy előrelátott végpontig fönntartsa, sőt fokozza pszichikai életerejét, vagyis fejlődési kedvét) – ez a befejező paroxizmus, akármennyire hasonlítson is külsőleg a halálhoz, nem tekinthető egyébnek, mint a felmerülés és irreverzibilitás kritikus pontjának.

Ami a kollektív tudat folytonos fokozódása révén előttünk áll, nem kevesebb, mint az ultra-emberin túl egy végső Fókusz; koncentrálódásával az Emberi ebben jut el valami Emberfölöttihez.

Megújult formában tehát megint csak az Isten-probléma áll előttünk!

II. Isten új arca. Az egyetemes Krisztus

Eddig a Kozmosz Istene (vagyis egy „efficiens” Teremtő) láthatólag elég volt arra, hogy betöltse szívünket és kielégítse elménket. Ezentúl viszont már (és bizonyára ebben kell keresnünk korunk vallási nyugtalanságának legmélyebb forrását) csak a Kozmogenezis Istene, azaz egy „lelkésítő” Teremtő tudná kielégíteni adoráló képességünket.

Ebből az új „evoluálható” Isten-fogalomból, mely közvetlenül a régi Munkás-Isten fogalmából emelkedik ki, elsősorban természetesen minden áron (és kozmikus szükségsszerűségből) az ősi transzcendenciát kell megtartanunk: mert ha nem létezett volna már a Világ előtt, hogyan lehetne a Világ előttünk lévő Beteljesedése? De ugyanennyire (vagy talán még jobban: mert éppen ebben áll a megújulás), immanens jellegét is el kell mélyítenünk, csodálnunk és értékelnünk kell.

A konvergens kozmogenezis rendjében teremteni Isten számára annyi, mint *egyesíteni*. Nos, egyesülni annyi, mint belemerülni. De elmerülni (a Többszörösben) annyi, mint „korpuszskulásodni”. És korpuszskulásodni olyan Világban, amelynek elrendeződése statisztikusan rendezetlenséget (és mechanikailag crökifejtést) jelent, annyi mint belemerülni a hibába és a fájdalomba, hogy aztán kiemelkedjünk belőle.

És itt derül ki fokonként egy figyelemreméltó összefüggés Teo- és Krisztológia között.⁴

Krisztus alakjában és üdvözítő művében a közkézen forgó dogmatikus formulázás szerint Szent Pál és Szent János írásainak szelleme (sőt betűje) ellenére is a legutóbbi időkig volt valami konvencionális, valami jurisztikai és esetleges. Miért a Megtestesülés? Miért a Keresztáldozat? Érzelmileg és lelkipásztori szempontból a kereszténység tökéletesen életképesnek és hatékornak bizonyult. De intellektuálisan szólva inkább látszott véletlen események tetszőleges sorának, mint szervesen kapcsolt folyamatnak. És ennek a misztika kárát látta.

Nos, ezt az ontológiai összefüggésbeli (spirituális kisajátításból folyó) hibát javítja ki most egy olyan Mindenség felfedezése, amelyben egyfelől, mint láttuk, Isten nem jelenhet meg mint első Mozgató (előre) anélkül, hogy meg ne testesülne és meg ne váltana, azaz *anélkül*, hogy szemünkben ne „*krisztifikálná*” magát⁵; – és amelyben ennek megfelelően Krisztus többé nem „igazolhatja” az Embert más-sal, mint azzal, hogy ugyane gesztussal magasabb szinten újratерemti a Mindenséget.

⁴ Mély emberi-isteni kapcsolódás, amelynek az az előnye, hogy redukálja azt a kettős és zaklató problémát az isteni Kimondhatatlanság és a Teremtés abszolút „érdek nélkülségét” illetőleg. Bármilyen legyen is az abszolút Lény transzcendenciája és önmagának való elegendősége, e vonásokból valami elkerülhetetlenül rányomódik a Természetre, mi-helyt ezt egy bizonyos fokban alakítja azzal, hogy kiemeli a „semmiből”. És másrészt a teremtő aktus szükségképp bizonyos „kiegészítés”, mi-helyt az *egyesülés* terminusaival fejezhetjük ki. – A teremtés mint *egyesülés*, amely származtat! Figyeljük meg átmenetileg az isteni Atyaság (többé nem „centrifugális” hanem „centripetális”) új eszméjének vallási jelentőségét.

⁵ A „háromságbeli” ebből a szempontból „krisztikus”, többé nem mint felsőbb folytatódása, hanem maga a lényege.

Álljunk meg ennél a fontos pontnál.

Nem érzem sem képesnek, sem hajlandónak magamat arra, hogy annak rendje és módja szerint megvitassam a természetfölötti problémáját. De misztikus érzékünkre életbevágónak és eszünkre nézve nyilvánvalónak tartom, hogy bármilyen ultra-érdekmentes is a mélység, amelyre most Isten Szíve megnyílik előttünk, Istennek ugyanakkor eleget kell tennie annak a feltételnek is, hogy Csúcsa legyen a Mindenségnek, amely strukturálisan egy fő alatt áll és evolútíve befejezetlen. És hogy (Szent Pál kifejezése szerint) mindene-
ket magába testesíthessen és aztán térjen vissza az Atya kebelébe, „magában hordva a Világot”, nem elég többé, hogy Krisztus mint talán eddig gondoltuk, természetfölöttileg megszentelje a lelkek seregét; *ugyanezzel* a mozdulattal teremtetőleg érettsége természetes végpontjáig kell vinnie a Kozmikus Noogenezist is.

És így bontakozik ki előttünk lassankint egy bizonyos egyetemes, *egyszerre természetfölöttiesítő és ultra-emberiesítő Krisztusi Energia* eszméje és látomása, amelyben egyidejűleg anyagiasul is és személyesül is ez a Konvergencia-Mező, mely a Kozmosz általános és globális önmagába göngyölődésének magyarázatához és biztosításához szükséges. – Ez az energia, ha kell, képes *terjedelem*ben fedni a sziderikus anyag fejlődéséből származott gondolkodó planéták sokaságát; vagy legalábbis, (ha ilyen gondolkodó fókuszok a Földön kívül netán nem volnának) képes volna *kimerítőleg* „aktivizálni” – amint majd kifejtem – azt a teljes pszichikai potenciált, mely Földünkön az Antropogenezis nagy kalandjában érdekelt.

III. Az emberi energia egy új formája. Az evolúció szeretete

Amilyen mértékben Tudományunk szemében körvonalazódik az emberi jelenség bio-fizikai jelentősége, vagyis az a *tudatos invencióra* háruló szerep, hogy tervezett és szervezett erő kifejtéssel szolgálja az Elrendeződésnek azt a pszichogenikus folyamatát, ami az Élet: ugyanolyan mértékben növekszik (anélkül hogy észrevennénk) valami olyan belső lendület igénye, amely táplálni képes ebben az új formájában a tovább lendülő Evolúciót. Kezdetben (vagyis a kénytelen, vagy legalábbis tudattalan evolúció rendjében) a planetáris összehúzódás a továbbélés ösztönével kapcsolódva elég lehetett a Biogenezis továbbhaladásának biztosítására. De az Embertől (vagyis az *ön-evolúció* növekedő rendjétől) kezdve fizikailag egyre nélkülözhetetlenebbnek mutatkozik egy második és új rugó-típus – vagyis a haladás ésszerű szenvedélyét értem, hogy a Komplexifikálódás kozmikus Mozgásának folyamatosságát és végső sikerét biztosítsa.

Fentebb, mikor a dolgok *negatív* oldalát vizsgáltam, már említettem egy olyan Világegyetemnek a belső életképtelenségét, amely teljesen esendő és zárt⁶ voltánál fogva minden

⁶ És, tegyük hozzá, olyan teljes esetlegességénél fogva, ami fölöslegessé és érdektelenné tenné. Semmi, még az Evolúció sem tud ellenállni az *unalomnak!*

kutató és teremtő erőnket megfojtaná. Áttérve a probléma *pozitív* oldalára, megint csak hangsúlyozni fogom annak abszolút szükségszerűségét, hogy az Emberiségnek (ha egyáltalán eléri valaha azt, hogy „áttörjön”), el kell fogadnia, az Idővel növekedő geometriai haladvány szerint, egyelőre mind világosabban föltűnő Cél vagy Célpont egyre fokozódó vonzását. Az Eshmélődés szintjén, és attól kezdve, nemcsak a csömör *hiánya*, hanem mind ésszerűbb és mind kielégítelenebb vágy a mozgó Mindenség céljának elérésére, bármi legyen is ez a cél: ez a Kozmogenezisben a körülöttünk levő Világ létének törvénye vagy alapvető feltétele.

Nos, ezek után térjünk vissza annak a csodálatos krisztikus energiának vizsgálatára, amely (mint mondtam) legutóbb született az emberi eszmélet legmélyén két pszichikai vonzás kölcsönös megtermékenyüléséből. Egyik emelkedően hat a *fölfelé* mutató Kinyilatkoztatás erejével, a másik *előre* hajt az Evolúció kozmikus lendületével.

Ennek a hatalmas áradásnak a mélyén könnyű meglátni, hogy amily mértékben szuperszemélyesnek és egyszersmind szuper-személyesítőnek mutatkozik: a Mindenség, (ha totális konvergenciájának végpontján tekintjük) teljesen *amorizálódik*. Mert a krisztikus pólusú Kozmogenezisbe merült gondolkodó elem számára a Tér és az Idő (azaz minden gesztus és minden esemény, minden cselekvés és minden elviselés, minden növekedés és minden fogyatkozás) dinamikusán krisztifikálódik magának alapvető valóságának szövetében.

Márpedig egy ilyen amorizált Mindenség mi egyéb, mint életenergiái szélső határáig fölnyitott, *aktivált* Mindenség? – Azt, hogy természeténél fogva egyedül a szeretet tudja háttértalanul fenntartani és a végletekig felszabadítani minden lehetséges cselekvőképességünket, már jó ideje tudjuk. De hogy ez a titokzatos hatalom valóságosan (tehát nem metaforikusan) ne csak a pár, vagy a család, hanem az Emberi-

ség, sőt az egész Világegyetem méreteiben működjék: ezt nem tudtuk komolyan se elgondolni, se remélni addig, míg a Kozmosz át nem változott számunkra Kozmogenezissé – az egyesülés Kozmogenezisévé, amelyben minden óhatatlanul, szerkezeténél fogva szeretetté és szeretővé válik.

Egykor még csak nem is sejthettük, hogy a teljes Világ önmagára göngyölödve mozoghat. És most, mikor érezzük, hogy mozog, észre kell vennünk, hogy ez a mozgás nem bontakozhatnék ki, (vagyis önmagára omlanék), ha nem volnánk abban a szerencsés helyzetben, hogy túl minden antropomorfizmuson, úgy érezhetjük és úgy kell éreznünk mint egy *legfelsőbb Valakit*.

Az Evolúció Szeretete: ötven évvel ezelőtt még értelmetlen formula! És mégis, annak az egyetlen pszichikai tényezőnek a kifejezése, amely nyilvánvalóan képes végbevinni⁷ azt a planetáris önrendeződést, amitől az Emberiség kozmikus sikere függ.

⁷ Azoknak az egyesítő erőknek jóvoltából, amelyek a Mindenségben konvergálnak, azzal a kiváltsággal ruházva fel a Kozmoszt, hogy végtelenül hatékony és tökéletesen teljes *evolutív aktus* legyen.

*Végkövetkeztetés. A Kozmogenezis tudatosítása.
Sajátos és jellegzetes hatása*

A Mindenség új szemlélete az adorálás új formáját és a tevékenység újfajta módját kívánja.

Itt van tehát az a különlegesen éles belső forduló, amelyhez most a Történelem egyetemes játéka folytán elérkeztünk.

Sokan még nem érzik, hogy ez a hatalmas lélektani fordulat erősen fenyegeti a nyugodt egyensúlyt, amelyben tetszelegnek. Vagy ha ráeszmélnek, hajlandók lebecsülni azzal, hogy tisztán ideológiai, megismerési értéket tulajdonítanak a folyamatban levő jelenségnek. Ma – mondják – tudományosabban észleljük a világot; ez fölfedi előttünk, de egyáltalán nem módosítja a dolgok eddigi állapotát; miért ne tekintsük hát azt a tényt, amelyet ön olyan fontosnak tart, felületinek és másodrendűnek a Mindenség mély evolúciójához képest (ha ugyan egyáltalán van evolúció)?

Szemben ezzel az intellektuális kívülmaradással, én nem tudom lezárni fejtegetéseimet anélkül, hogy ismételten ne hangsúlyozzam annak a szellemi átalakulásnak a sajátosan „organikus” természetét, amelynek *hic et nunc*, magunkban és magunkon észlelhetjük viszontagságait és hatásait. Mert ha elfogadjuk – (mint ahogy el kell fogadnunk, hacsak nem akarjuk tagadni magának a Kozmogenezisnek a tényét is) – hogy a Reflexió első lépése (amelyből az ember zooló-

giai típusa kilépett) autentikusan *biológiai* jellegű esemény volt, hogyan vitathatnánk el ugyanezt a minőséget egy jellegzetes *küszöb*től, amelyet idők folyamán az önmagára támaszkodó emberi gondolkodó-képesség átlépett? – Különösen, ha ennek a küszöbnek pszichikai átlépését (tévedhetetlen kritériumaként a szervességnek...) a Nooszféra nyilvánvaló technikai és társadalmi ugrása kíséri!

A csődbejutott fixisták jól ismert taktikája azt állítani, hogy ha az Élet egykor képlékeny és alakuló volt is, az Ember óta ez a Biogenezis teljesen megállott. És hiába próbáljuk, ennek épp az ellenkezőjét bizonyítandó megmutatni nekik, hogy az emberi tömeg jelenlegi rendezetlenségében biológiailag világosan kiolvashatók egy felsőbb szerveződés és eszmélés lehetőségei és előjelei.

Ilyen körülmények között nem érdekes-e megfigyelnünk, hogy egy tagadhatatlan evolutív lökés benső tudomásul vételével, végül is nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy a Mindenség föltétlenül a nőttön növekvő egység és interioritás felé sodródik?

A Kozmogenezis öntapasztalásán alapszik e Kozmogenezis valósága.

Valóban egyetlen és kiváltságos fázisa egy Mozgásnak, amelynek kritikus lépése egy adott pillanatban az, hogy önmagunkra eszméljünk és ráeszméljünk saját jelentőségünkre.

(1961)

ÉLET ÉS BOLYGÓK

Mi történik jelenleg a Földön

Öt éve már*, hogy az emberi Föld reszket, hasadozik s óriási tömbökben alakul újra lábaink alatt, és eszméletünk kezd ráébredni arra, hogy egyéni szabadságainkat milliószerosan túlszárnyaló energiák játékszerei vagyunk. A legpozitívabbakban, legrealistábbakban felötlik és egyre erősödik az evidencia, hogy ez a válság messze meghaladja azokat a gazdasági és politikai tényezőket, amelyek kiváltották és amelyeknek a keretei között, úgy reméltük, talán meg is marad. Nem, ez a konfliktus nem egyszerű helyi vagy pillanatnyi ügy, nem a nemzetek egyensúlyának időleges kiigazítása. Amit most átélünk és elszenvedünk, tagadhatatlanul a földi élet általános evolúciójához kötött, *planetáris méretű* események. Tehát planetáris léptéket kell most néhány percig alkalmaznunk, hogy megpróbáljuk jobban megérteni, jobban elviselni, sőt, ha szabad azt mondanom, jobban megszeretni azt a nálunknál nagyobb, ami most körülöttünk folyik és bennünket is magával sodor.

Milyen alakot ölt az objektíven és egyszersmind optimisztikusan értelmezett legtágabb, legmodernebb és leg-

* Teilhard de Chardin a második világháború hatodik évében, 1945. március 10-én tartotta ezt az előadást a pekingi francia követségen.

biztosabb asztronómiai, geológiai és biológiai elméletek megvilágításában az a világgaland, amelybe belekerültünk? Ezt próbálom ma este önökkel együtt megállapítani. Nem „csilagtávoból”, mint mondják, vagyis nem annak a megfigyelőnek derült közömbösségével, aki oly magasról és oly meszsziről látná a dolgokat, hogy már nem is érintik többé, hanem a Föld fiának aggódó szenvedélyével, aki csak azért vesz távlatot, hogy mélyebben behatoljon annak a mozgás-folyamatnak az anyagába és szellemébe, amelytől boldogsága függ.

Előadásom három részből áll:

Első rész: az élő bolygók helye a Világegyetemben. Kicsinység és nagyság.

Második rész: az ember helye a Föld bolygón: az élen.

Harmadik rész: nemzedékünk helye – a mi helyünk – az evolúcióban. Kritika.

És végül egy konklúzió: a planetáris élet vége. Halál vagy kitörés.

Fogjunk hozzá.

A) AZ ÉLŐ BOLYGÓK A VILÁGEGYETEMBEN

1. Az Óriási szempontja, vagy a Föld látszólagos jelentéktelensége

Ha egybegyűjtjük az Asztronómia tanúságait, első pillanásra talán úgy látszik, a bolygók a körülöttünk levő világ-nak csak tökéletesen jelentéktelen és elhanyagolható elemei. A modern tudomány szemében ugyanis milyen a csillagvilág? Ha egy szép téli éjszakán a csillagos égre nézünk, kétségtelenül az a benyomásunk (mint volt előttünk annyi milliárd emberé), hogy nyugalmas boltozat van felettünk, amelyen apró, barátságos fénypontocskák ragyognak rendetlen sokaságban és tőlünk szinte mind ugyanabban a távolságban. Ezt a vigasztaló látványt a teleszkópikus és spektroszkópikus megfigyelések és a mind pontosabban végzett számítások kérlelhetetlenül alakítják át egy elménkre nézve sokkal nyugtalanítóbb vízióvá, amelynek visszahatása valószínűleg nagyon mélyen érinti majd erkölcsünket és vallásunkat, ha majd a beavatottak elméjéből átkerül az emberiség köztudatába: roppant távolságok, óriási térfogatok, félelmetes hőmérsékletek, energia-zuhatok...

Hogy jobban érzékelhessük, mit jelent a Föld, próbáljunk fokonként ebbe a „végtelenbe” emelkedni.

Először is *a csillagok*.

A csillagok képviselik a természetes sziderális egységet. Az asztrofizika erő kifejtései tehát főleg rájuk, szerkezetük

elemzésére, eloszlásuk tanulmányozására irányulnak. Ez a kutatás teljesen a fény elemzésén alapul, következésképp csodálatos türelmet, ügyességet és éleselméjűséget kíván. De ezek a kutatások egyszersmind bámulatosan termékenyek is, mert pontos adatokat szolgáltatnak olyan testek tömegéről, energiájáról, átmérőjéről, távolságáról és mozgásáról, amelyek magukban véve óriásiak, de messzeségük miatt számunkra ultramikroszkopikusok.

Első tekintetre, és bizonyos nézőpontokból, a csillagok egymástól nagyon különbözőknek látszanak. Vannak olyanok, (a Vörös Óriások), amelyeknek méretei kolosszálisak, átmérőjük 450-szer is nagyobb, mint a Napé (ha a Nap akkora volna, mint ezek, akkor a Jupiteren, a Szaturnuszon túl, az Uranusig terjedne!); mások ellenben (a Fehér Törpék) kisebbek mint a Föld; ismét mások, és ebből van a legtöbb, átmérőjükkel és sárga színükkel nagyon emlékeztetnek a Napra. Ugyanilyen ellentétek vannak fényerőben és hőmérsékletben. Fényesség szempontjából egyik csillag 300000 Napot ér, a másik csak a Nap $1/50000$ részét, (ugyanaz a különbség, jegyzi meg a nagy asztronómus, Sir James Jeans, mint egy fárosz és egy szentjánosbogár között): ezek természetesen szélsőséges esetek. A felületi hőmérséklet szempontjából, ha a Nap és a legtöbb csillag 6000 fokú, (az ívlámpa hőfokának háromszorosa), bizonyos csillagok hőfoka 11000-re (Szíriusz), sőt 23000 fokra emelkedik, vagy ellenkezőleg 3500 fokra száll (a Vörös Óriások).

E nagy változatosság mögött, amely főleg a vizsgált csillag életkorán múlik, valami mély azonosság rejtőzik. Érdekes, hogy akár óriások, akár közepesek vagy törpék, a csillagok mind hasonló tömegűek (a Nap tömegének egyszerezésétől tízszereséig), ami egyúttal átlagos sűrűségük megdöbbentő különbségeit bizonyítja: 1,4 a Napban, de 50 000, sőt

300 000 a törpe csillagokban (vagyis ezekből egy késhegynyi a Földön egy tonna súlyú volna).

Megközelítő tömegazonosság: tehát kalibráltság. Ha most a csillagok számára gondolunk, $(15\,000 \times 10^6)$ látható csak teleszkóppal), kozmikusán szólva joggal mondhatták, hogy valami iszonyatos gázfélébe vagyunk burkolva, amelynek molekulái olyan súlyosak, mint a Nap, és egymás körül fény-évekkel mérhető távolságokban keringenek, (ne felejtjük el, hogy a fény másodpercenként 300 000 kilométeres sebességgel terjed és mi csak nyolc fénypercnyire vagyunk a Naptól): *csillag-gáz!*

Csillag-gáz. Ennek a két szónak pusztá közelítése meg-rázkódtatja elménket. De nem lenne-e a megrendülés még erősebb, ha az űrben elszórt Napok e miriádjairól azt mondanák nekünk, hogy csak alkotó magvai egy végtelenül nagyobb szuper-magnak, és maga ez a szupermag sem egyéb, mint egyszerű egység hasonló egységek miriádjai között? Képzeletünk belezavarodnék... És mégis ezt tanítja minden kétséget kizáróan a Tejút, meg a többi galaxis.

Bizonyára mindnyájan nézték már kíváncsian a *Tejutat*, ezt a hosszú fehéres szalagot, amely keletről nyugatra övezi a két félteke fölött égboltunkat. Régóta sejtették az asztrológusok, hogy ez a titokzatos fénycsík a Mindenség egyik legfontosabb szerkezeti vonala. Megpróbálták tehát megfejteni, és ez sikerült is nekik. Szédítő, de biztos következtetésre jutottak: a Tejút, mondják, egyáltalán nem az, aminek hittük volna: valamiféle anyag-felhő, amely köd módjára húzódik a csillagok között; hanem a kozmikus anyag óriási, lencseformájú halmazának egyenlítő körvonalát jelöli, és spirális karjaiban hordozza a naprendszert, minden csillagképünket, minden látható csillagunkat és még sokmillió (együttvéve talán $100\,000 \times 10^6$) égitestet, melyek olyan messze vannak, hogy szemünk számára már csak összefolyó,

homályos, tejszerű benyomást keltenek. Ki lehetett számítani ennek a rendkívüli égi alakulatnak a dimenzióit és ön-maga körüli forgásiidejét. Jeans szerint átmérője 200 000 fényév, és 3 millió évre volna szüksége, hogy teljesen megforduljon maga körül másodpercenként több százazres periferikus sebességgel. Ehhez a csodálatos koronghoz képest a Föld nem nagyobb, jegyzi meg Jeans, mint egy gombostűfej az amerikai kontinens felületéhez viszonyítva . . .

De a Tejút, a mi Tejutunk, a maga nemében nem egyetlen a Mindenségben. Itt-ott parányi tejes foltok mutatkoznak az égen; a teleszkópok spirális fellegekké bontják őket, amelyek tele vannak szórva ragyogó pontokkal. Ezek a pontok, most már tudjuk, végtelenül távolabb vannak tőlünk, mint a csillagok. Nem tartoznak a mi közeli világunkhoz, vagy ha szabad úgy mondanunk, ahhoz a sziderális hajóhoz, amely bennünket hordoz. Ezek más szigetek, más mindenség-töredékek, más Tejutak, amelyek kísérő hajók gyanánt úsznak a mienkkel a térben (vagy térnek el a mienktől fantasztikus sebességgel). És már többmillió ilyen galaxist számoltak meg (mindegyik, ne feledjük millió és millió csillagból áll); egymástól átlagosan kétmillió fényévnyi távolságban vannak, és nagyjából mind egyformán kalibráltak! Galaxis-gáz, a csillag-gáz után; valóban döbbenetes (és igazában elképzelhetetlen) látvány, amelyben most a mérhetetlen felé tetőzik a Mindenségtől való vízióink.

De akkor, a rekurrencia ugyanezen törvényének a logikus továbbvitelével, nem kell-e még magasabban, és hasonlóképpen spirálkörök rendszeréből kialakult szuper-galaxisok létrehozatnunk? Ezt lehetetlen eldönteni; de kevésbé valószínű. A Mindenség nem úgy van alkotva, mint Pascal gondolta; nem egymásbakapcsolt darabokból áll, melyek vég nélkül és azonosan ismétlődnének a parányitól a mérhetetlenig. Hanem bizonyos szinteken a kozmikus szerkezet

rajza megszakad; „valami más” következik. A galaxisok fölöött Einstein fizikája szerint nincs semmi, hacsak nem a Tér-Idő szférikus kerete, amelynek belsejében minden körben mozog, anélkül, hogy eljutna valahova, vagy kiléphetne a forgásból... Mellőzzük ezúttal a világ e felső határainak még eldöntetlen problémáját. És minthogy még nem tudjuk, mi van a galaxisok körül, vagy előtt, legalább azt próbáljuk szemügyre venni, mi tartja össze őket, azaz próbáljuk leírni rajzásuk geneziséét. Ezen az úton találkozunk majd végül is a *bolygókkal*, amelyeknek kutatására indultunk.

Egészen a kezdetben, mondják az asztronómusok, azaz sokmilliószor millió évvel ezelőtt, a mostani világ helyén egy a levegőnél sokmilliószor milliónyival ritkább diffúz atmoszféra terjeszkedett minden irányban kilométerek millióira. Ez az „őskáosz”, amint Jeans nevezi, látszólag homogén lehetett; de a gravitáció erőinek szempontjából rendkívül ingatag volt. Ha valamely pontban véletlenül az eloszlásnak valamilyen rendellenessége jelentkezett (ami elkerülhetetlen esetlegesség), az egész épület fokról fokra szétszakadozott és óriási csomókba gördült, amelyek egyre jobban önmagukba zárultak, és annál nagyobbak voltak – állítja az égi mechanika –, minél könnyebb volt az anyag, amelyből kezdetileg alakultak. Ez a galaxisok születésének első stádiuma. Azután minden galaxis belsejében újra lejátszódott a szétszakadásnak ugyanez a mechanizmusa és más kisebb csomókat alkotott, mert a kozmikus anyag már nehezebb volt. Így jelentek meg a csillagok.

Az következik-e ebből, hogy egy harmadik fázisban a csillagok anyagának sűrűsödése folytán keletkeztek a bolygók?... Laplace így gondolta híres hipotézisében. De a probléma pontosabb elemzése megmutatta, hogy nem lehetett így. És ma az asztronómusok megegyeznek abban, hogy a naprendszer alkotó égitestek eloszlásának és mozgásának

magyarázatául valami véletlen balesetet kell képzelnünk, például két csillag súrlódását. Ebből a szempontból nézve sem a Merkúr, sem a Vénusz, sem a Föld, sem a Mars, sem a Jupiter, sem az Uranus, sem a Neptunus, sem a távoli kis Plutó nem léteznék, ha adott pillanatban valami különleges véletlen folytán egy másik Nap arra nem ment volna majdnem érintésnyire (legalább három átmérőnyire!) a mi Napunktól és vonzással le nem szakít belőle egy hosszú, orsóalakú szálat, amely utólag külön golyók gyöngyfüzérévé szakadozott.¹

És ezzel egyszerre problémánk elevenjéhez jutottunk, vagyis ehhez a kérdéshez: „Mi a Világegyetemben a bolygók helye, jelentősége, fontossága?” Nemcsak minimális méreteiknél fogva (a Naphoz viszonyítva törpék, még a Jupiter is) nemcsak kisugárzott energiájuk nevetséges gyöngesége, nem is csak létük rövidsége miatt (amikor a naprendszer megszületett, a galaxisok már sok-sok millió évesek voltak), hanem ami jóval komolyabb, létezésük módját tekintve is amolyan szegény mostohagyereknek, sőt, ami súlyosabb, a sziderális rendszer idegenjeinek, betolakodóinak látszanak. Véletlenül születtek tehát, nincs helyük a csillaganyag szabályos és törvényszerű fejlődésében. Innen van az a súlyosbító körülmény, hogy naprendszerünkön kívüli jelenlétükről és gyakoriságukról semmi bizonyosat nem tudunk. Laplace rendszerében majdnem minden csillagnak lett volna bolygó koszorúja. A ma elfogadott hipotézis szerint annak a valószínűsége, hogy egy csillagnak saját bolygója legyen, Jeans szerint egy a százezerhez (Eddington szerint egy a millióhoz). És ha most hozzátesszük, hogy vég-

¹ Ma már mindinkább lemondanak a „katasztrófa” elméletekről és hajlanak az „evolúcionista” elméletek felé (visszatérés újabb formában a Kant-Laplace-féle csillagködhez. Lásd Weizsäcker elméletét). (A kiadó jegyzete).

eredményben megintcsak rendkívül ritka eset, hogy egy bolygó egyesítse mindazokat a feltételeket, amelyek az élet-hez kellenek, akkor láthatjuk, mennyiségileg milyen képtelenül kicsiny a mi Földünk a Mindenségben.

Az imént, hogy kifejezzem a bennünket magával sodró emberi események nagyságát, azt mondtam, hogy azok „planetáris” fontosságúak. De planetáris és infinitezimális vajon nem egy és ugyanaz-e? ... És itt jutnak eszünkbe Jeans kemény szavai (azóta írt optimistábbakat is): „Mire redukálódik az élet? Beleesni mintegy tévedésből egy mindenségbe, amely szemmel láthatólag nem az élet számára készült; megkapaszkodni egy homokszem-töredéken, míg a halál hidege vissza nem lök a nyersanyagba; büszkélkedni egy rövid kis órára egy egészen kis színpadon, nagyon jól tudva, hogy minden igyekezetünk végső kudarcra van ítélve, és minden, amit csinálunk, fajunkkal együtt elvész, úgyhogy a Világegyetemben nyoma sem marad a létünknek ... a Világegyetem közömbös, sőt ellenséges mindennemű léttel szemben.”

Valljuk be: ez a távlat nemcsak cselekvéseinkre nézve túlságosan lesújtó, hanem fizikailag is sokkal jobban ellentmond értelmünk létének és gyakorlásának (végeredményben az egyetlen erőnek, amely képes a világon uralkodni) semhogy a tudomány utolsó szava lehessen. Eddig a fizikusok és az aszttronómusok szemével a mindenséget a geometriailag óriási szempontjából néztük: óriási térben, időben, energiában, számokban. De vajon nem fogtuk-e fordítva a látcsövet, vagy nem választottunk-e rossz megvilágítást? ... Mi lenne ha ugyanezt a tájat – természetesen anélkül, hogy elrendezésén bármit is változtatnánk – most a komplexitás biokémiai szemszögéből vennénk szemügyre?

2. A Komplexitás szempontja: vagy a bolygók, mint a Mindenség életcentrumai

Valamely dolog „komplexitása” egy-egy dolognak azt a tulajdonságát jelenti, hogy:

1. nagyobb számú elemből áll;
2. és ezek szorosabban szerveződtek.

Ebből a szempontból az atom komplexebb mint az elektron, a molekula komplexebb mint az atom, az élő sejt komplexebb, mint a benne foglalt legmagasabb kémiai magok; vagyis egyiknek a másiktól való különbözése (hangsúlyozom) nem csupán az egybefoglalt elemek számától és különféleségétől függ, hanem legalább annyira, az elemek közötti kapcsolódások számától és korrelatív változatosságától. Tehát nem egyszerű, hanem *centrált* bonyolultság.

Ennek a komplexitásnak, (vagy pontosabban „centrokomplexitásnak”) fogalmát könnyű megérteni. Olyan mindenségben, ahol a tudománynak sikerül mindent elemeznie, mindent széjjelszednie, a komplexitás egész egyszerűen mindenféle test egy sajátos jellemvonását fejezi ki, mint amilyen a tömeg, vagy a térfogat, vagy bármely más dimenzió. Nos, miféle előnyök származnak abból, hogy éppen ehhez a jellemvonáshoz folyamodjunk, és nem egy másikhoz, mikor a bennünket körülvevő tárgyakat minősíteni akarjuk?

Két ilyen előnyt említek, ha ezzel kissé elébe is vágok annak, amit a második és harmadik részben akarok mondani.

Első előny. A világot alkotó dolgok sokaságában a komplexitás fokának tanulmányozása először is lehetővé teszi, hogy megkülönböztessük és elválasszuk egymástól azt, amit „igazi természetes egységnek” nevezhetnénk (s ami számít), attól, ami esetleges ál-egység (és nem számít). Az atom,

a molekula, a sejt, az élőlény *igazi* egységek, mert összetettek, egyszersmind centráltak. Ellenben egy csepp víz, egy rakás homok, a Föld, a Nap, a csillagok általában, bármennyire összetett vagy sokszoros felépítésűek is, nem mutatnak semmiféle szervezettséget, semmiféle „centráltságot”. Bármilyen hatalmasok is természetüknél fogva, mégiscsak hamis egységek, sűrűség szerint többé vagy kevésbé rendezett halmozatok.

Második előny. A komplexitás koeficiense lehetővé teszi, hogy az így felfedezett és elszigetelt természetes egységeket természetesen és egyetemesen osztályozzuk. Próbáljuk most ezt sematikusán bemutatni, mint egy ábrán.

Először is, egészen alul, találjuk a kémia 92 elemét (a hidrogéntől az urániumig), amelyek (elektronjaikhoz társult) atommagok csoportjaiból állanak.

Fölöttük jönnek az atomok csoportosulásaiból alakult molekulák. Ezek a molekulák a szénvegyületekben óriásakká nőhetnek. Az albuminoidokban (vagy proteinekben) az atomok ezrei társulhatnak: a vér hemoglobinjában a molekulasúly 68 000.

Még magasabban vannak a titokzatos vírusok, furcsa testek, amelyek az állatoknak és növényeknek különféle betegségeket okoznak, és még nem tudjuk róluk, vajon roppant nagy kémiai molekulák-e, vagy már élő infra-baktériumok. Molekulasúlyuk többmillióra rúg.

Még magasabban végül eljutunk az első sejtekig; nem tudom, megpróbálták-e már (bizonyára billiók) atomtartalmukat meghatározni, bizonyos azonban, hogy proteinek csoportosulásai.

És legvégül következik a felsőbbrendű élőlények világa; mindegyikük sejt-csoportosulásból alakult; egy egyszerű eset, a békalencse atom-tartalmát például 4×10^{20} -ra becsülték.

Mellőzzük most egyelőre a képen legfelül elképzelhető

utolsó tagot: az már nem csupán sejtek, hanem soksejtűek csoportosulásából alakulna, amelyek szintetikusán társulnak egymással, úgyhogy együttesük élő szuper-organizmust alkotson. Erre még visszatérünk.

Ez az osztályozás alapvetően a lények belső szerkezetén alapul, és alapvetően *természetes*. De nyilvánvaló, hogy ráadásul nagymértékben és kétszeresen is *jelentős*.

Elsősorban azért jelentős, mert eltünteti a tudós szemében a biológia tartománya és a fizika tartománya között a régi, zavaró irreduktibilitást. Bármekkora is a természetbeli különbség, amelyet filozófiai okokból szükségesnek vélnek élet és anyag között fenntartani, végül is láthatólag egy *rekurrencia-törvény* mutatkozik, amely tapasztalatilag kapcsolja a két jelenség megjelenését. Az atomok millióin túl minden úgy történik, mintha az anyagi korpuszculák meg-elevenednének: úgyhogy a mindenség egyetlen nagy, kétségkívül többé-kevésbé kusza, de egészében világos irányú és emelkedő sorozattá rendeződik, a legegyszerűbb atomtól a legmagasabbrendű élőlényekig.

És jelentős azért is, mert ebben a komplexitás rendje alapján szerkesztett képben az elemek születésük történeti rendje szerint sorakoznak. A komplexitás táblázatunkon elfoglalt helye időben is elhelyezi az egyes elemet a mindenség genezisében, vagyis az időben. Megadja a korukat.

A több tudat felé emelkedő tengely magasabb pontjának egyszersmind hosszabb evolutív idő felel meg. Vajon ez az egybeesés nem arra mutat-e, hogy a komplexitás eszméje bármely más vezérfonalnál biztosabb vezetőnk lehet, ha be akarunk hatolni a világ igazságába és abszolút értékben akarjuk felbecsülni a dolgok fontosságát, vagyis helyét?

Ennek a gondolatnak a birtokában forduljunk most újból e hatalmas csillagegységek (galaxisok, napok) felé, és próbáljuk meg most már nem óriási nagyságuk, sőt nem is

komplexitásuk alapján (hiszen a csillagködök és csillagok, mint mondtam, csupán halmazok), hanem *a bennük levő elemek* komplexitása alapján mérlegelni őket.

Mi történik akkor látómezőnkben?

Az értékek előjelet cserélnek. A távlat a visszájára fordul.

Kezdjük a legnagyobbal: nézzük először is a galaxisokat.

Legkevésbé sűrített részeikben (vagyis abban, amit még az őskáoszból őriznek) alapszövetük rendkívül ritka: valószínűleg hidrogén, vagyis ami tudunkkal egyénített anyagban a világon a legprimitívebb. Egy mag és egy elektron: lehetetlen egyszerűbbet képzelni.

Szálljunk most egy fokkal mélyebbre a mérhetetlenben és forduljunk a csillagok felé. Itt a vegyi folyamatok már gazdagabbak. Egyrészt középutt (mind a Vörös Óriások, mind a sárga Középszerűek, mind a Fehér Törpék közepén) nehéz és rendkívül állhatatlan elemek jelenlétét gyanítjuk: atomsúlyban magasabbak az urániumnál (hacsak nem egyszerűen fizikailag rendkívül összenyomott „közönséges anyagról” van szó). Másrészt a felületi, könnyebb zónában, amely ezt a mélyebb réteget burkolja, a spektroszkóp a mi egyszerű testeink teljes sorát ismeri fel. A csillagokban tehát, ha az eredeti galaxisokhoz hasonlítjuk őket, a komplexitás gyorsan emelkedik; de, ami döntő fontosságú tény, anélkül, hogy egy bizonyos szintet bárhol is meghaladna, vagyis anélkül, hogy – kivéve néhány, egyes csillagok izzó atmoszférájában észlelt egyszerű csoportosulást – elérnék az összetett testek, vagyis a nagy molekulák szintjét. Mert ezeknek a csodálatos energia-fókuszoknak még a periferiáján is túl magas a hőmérséklet ahhoz, hogy magasabb kombinációk állandósulhassanak. A csillagok ugyanis pusztán laboratóriumok, amelyekben a természet az ősi hidrogéntől kezdve atomokat gyárt, és semmi egyebet. Ahhoz, hogy

ez a művelet magasabb síkon folytatódjék, két meglepő dolgot kellene elképzelnünk:

1. Hogy bizonyos „lefölözéssel” a csillaganyag egy része leszakadjon, de csak a könnyű atomok felületi zónájából, melyet fenyeget minden pillanatban a radioaktív dezintegrálódás. Nagy molekulák ugyanis csak olyan elemekből alakulhatnak, amelyeknek majdnem határtalan a stabilitásuk.

2. Hogy ez a stabil és könnyű csillaghab kívül legyen már a csillag belsejében dülő energiaviharokon, amelyek kialakították, de a csillaghoz azért mégis annyira közel maradjon, hogy sugárzásának bizonyos fokig hasznát vehessék: a nagy molekuláknak ugyanis szintézisükhöz energiára van szükségük.

Nos, nem éppen ezt a két providenciális műveletet (megfelelő pép kiválasztását, s ennek megfelelő „kemence” belsejében való kezelését) hajtotta-e végre egyetlen mozdulattal az a rejtélyes csillag, az a csillag-anya, amely egy napon Napunkat súrolva felületéről lehasította, s aztán különböző távolságokra szétszórta azt a szálas tömeget, amelyből bolygóink születtek?

Látnivaló, hová akartam eljutni, illetve hová vezet ellenállhatatlanul választott vezérfonalunk. A csillagoknak széduletes nagyságuk és pompájuk ellenére sem sikerül az anyag genezisést az atomok soránál sokkal előbbre vinni; viszont a jelentéktelen bolygókon, és egyedül rajtuk van esélye a világ titokzatos haladásának arra, hogy magasabb komplexumok felé folytatódjék. Bármily észrevehetetlen és esetleges is helyük a csillagtestek történetében, a bolygók végeredményben mégiscsak a Mindenség vitális pontjai. Mert most már rajtuk megy keresztül a tengely, és rájuk koncentrálódik ezentúl az evolúciónak az az erő kifejtése, hogy nagy molekulákat hozzon létre.

Megvallom, zavarba ejtő tény, hogy a bennünket hordozó

égitesthez hasonló csillagok oly szerfölött ritkák és valószínűtlenek. De a mindennapi tapasztalat nem arra tanít-e, hogy a dolgok minden rendben és minden szinten csak eszelős tékozlás, véletlen árán sikerülnék a természetben? A legértékesebb és leglényegesebb lények többnyire elképesztően törékeny eshetőségek közrejátszásából születnek. Hajoljunk meg ez előtt az egyetemes törvény előtt, amelyben elménk számára oly meglepően keveredik a nagy számok játéka a finalitással. Ne engedjük a valószínűtlen szédületének, hanem rögzítsük most tekintetünket arra a bolygóra, amelynek Föld a neve. Abba a kékes oxigénpárába burkoltan, amelyet élete be- és kilehel, a Naptól éppen a kellő távolságban lebeg ahhoz, hogy felületén felsőbbrendű kémiai folyamatok mehessenek végbe. Nézzük meghatottan. Szűkös méreteinek és elszigeteltségének ellenére is ő hordozza ölében világunk sorsát és jövődjét.

B) AZ EMBER: A FÖLD-BOLYGÓN A LEGÖSSZETETTEBB MOLEKULA

Miután a komplexitás mércéjével megállapítottuk a bolygók és különösen a Föld asztrális elsőbbségét a sziderális rendszerben, akkor ennek már csak egyszerű következménye magán a Földön kozmikus értékben meghatározni annak jelentőségét és értékét, amit nagyon tisztázatlanul „az emberi fajnak” neveznek.

Ha ugyanis a Föld lényeges funkciója és méltósága valóban az, hogy egyike a ritka laboratóriumoknak, ahol időben és térben a mind nagyobb molekulák szintézise végbemegy; és ha másrészt, a komplexitások lépcsőzete szerint megállapítva az élő szervezetek korántsem az égi terekből a Földre hullott csírák származékai, hanem egyszerűen a planetáris geokémia folyamataiból adódott legmagasabb összetételek:² akkor az ember abszolút helyét a mindenségben úgy állapíthatjuk meg, ha meghatározzuk, milyen helyet foglalunk el mi, emberek, a szupermolekulák növekedő sorozatában.

Itt persze felmerül egy nehézség.

² Szükséges-e figyelmeztetnünk arra, hogy az előadás folyamán, amely a tudományos megfigyelés területén akar maradni, csak a jelenségek egymásutánját és összefüggéseit vesszük tekintetbe: tehát a *rekurrencia tapasztalati törvényét* és nem az okok ontológiai elemzését.

Amíg csak viszonylag egyszerű molekuláris egységeket vizsgálunk, addig szövevényességük rendjét megközelítőleg a bennük foglalt atomok számával, mondhatnánk, „korpuszkula-számokkal” fejezhetjük ki. De mihelyt ez a korpuszkula-szám nagyobb mint egymillió (a vírusoknál), és még inkább amikor eljutunk a felsőbbrendű élőkhöz (körülbelül százmilliószor millió sejt van egy középtermetű emlősben, sejtenként több százmillió atom!): az atomok megszámlálása, tehát a korpuszkula-szám rögzítése lehetetlenné válik, arról nem is beszélve, hogy maga ez a szám, még ha meg is határoznánk, sokat veszítene jelentőségéből. A szerveződésnek e magaslatain ugyanis a komplex egységekbe foglalt atomok bruttó számának már csak másodrendű jelentősége van az atomok közötti *kapcsolatok* számához és minőségéhez képest.

Mit tegyünk tehát, milyen módszert kövessünk a felsőbbrendű élő egységek osztályozásában, vagyis végeredményben azért, hogy végre meghatározhassuk az ember helyzetét a komplexitás rendjében?

Használjuk egyszerűen azt a műveletet, amelyet a változó felcserélésének nevezünk. Minél komplexebb valamely lény (tanítja a táblázatunk), annál inkább önmagára centrálódik, annál tudatosabbá válik. Más szóval, minél komplexebb az élő, annál inkább tudatos; és fordítva, minél tudatosabb, annál komplexebb. Ez a két tulajdonság párhuzamosan és egyidejűleg változik. Görbékük tehát egyenértékű és felcserélhető. Ez annyi mint azt mondani, hogy egy bizonyos érteken felül, amelynél atomszámokban már nem fejezhető ki, tovább mérhetjük a komplexitást (még hozzá pontosan), ha megfigyeljük a lényekben a tudat növekedését, vagyis gyakorlatilag az idegrendszer fejlődését.

Ez teszi lehetővé problémánk megoldását.

Ha ugyanis a gerinctelenek, az ízeltlábúak és a gerince-

sek útvesztőjében a komplexitás növekedésének követésére jelző paraméterül a pszichizmus korrelatív emelkedőjét (vagy, ami egyremegy, a cerebralizálódás mértékét) használhatjuk, akkor nyilvánvalóvá válik az emberi típus helye és jelentősége a természetben. Mert az utolsó 300 millió esztendő alatt megjelent élő egységek számlálhatatlan típusa között az ember gondolkodó képességéből ítélve – (ami maga is sejtek billióiból álló agyvelő ultrakomplexitásához van kötve) – nemcsak az első, hanem kétségtávolan egészen külön helyet is foglal a Földön kidolgozott összes többi „igen nagy komplexum” fölött. Ez közbevetőleg, a magyarázata annak, miért tart az ember egyre jobban a földi élet többi részeitől való elhasadás, elszakadás felé, hogy (erre még visszatérünk) különálló planetáris burkolatot alkosson.

Mi mást jelent ez, mint azt, hogy miután a komplexitás fogalmának értelmében a Földet a mindenség egyik legelevenebb pontjává tettük, ugyanez a vezető elv most már azt is elismerteti velünk, hogy az ember a leghaladottabb, tehát a legértékesebb a planetáris elemek között? Ha a világ sorsát a Föld hordozza, akkor hasonlóképpen a Föld sorsát az ember hordozza a maga végletes komplexitásában.

De ha ez a helyünk, akkor mi a sorsunk?

C) AZ EMBERISÉG JELEN HELYZETE: A PLANETIZÁLÓDÁS FÁZISA

Ha a Föld jövőjét természettudományos, filozófiai vagy szociális szempontból tárgyaló könyveket forgatjuk (akár egy Bergson, akár egy Jeans írta őket), azonnal meglep egy alapfeltevés, amelyben a legtöbb szerző (kivéve bizonyos biológusokat) egyetért. Kifejezetten vagy hallgatólagosan, de ezek a munkák olybá veszik, mintha az ember eljutott volna az emberiség végleges és legfelsőbb állapotáig, amelyen túl már nem emelkedhetik; vagyis hogy – terminológiánk szerint – a *Homo sapiens*-szel az anyag a Földön elérte a centrokomplexitásnak maximumát, és a szuper-molekulásodás folyamata a planétán ma már tökéletesen megállt.

Mi sem csüggesztőbb, de szerencsére mi sem indokolatlanabb, sőt mi sem tudománytalanabb, mint ez az immobilitista előítélet. Nem, semmi sem bizonyítja, hogy az ember már fejlődésének végére ért volna, hogy tetőznék; ellenkezőleg, minden azt sejteti, hogy éppen most lépünk be a szuper-humanizálódásnak egy sajátosan kritikus fázisába. Erre szeretnék rámutatni, felhíva a figyelmet a Földnek egy körülöttünk mutatkozó egészen rendkívüli és jellegzetes állapotára, amelyet mindnyájan látunk és átélünk, anélkül, hogy észrevennénk, vagy legalábbis anélkül, hogy megértenénk:

arra, hogy a kollektivizálódás erői egyre gyorsuló ütemben árasztják el az emberi világot.

Ezt az elárasztást aligha kell hosszasan leírnom. A tömegek hatalmas fölemelkedése; a mind gyorsabb gazdasági kapcsolatok, intellektuális vagy pénzügyi trösztök; a politikai rendszerek totalizálódása; emberek és nemzetek összeszorulása, mint valami sűrű tömegben; az *egyedül* való lét, cselekvés, gondolkodás fokozódó lehetetlensége; mindenféle formában a *Másik* megjelenése körülöttünk. A sebesen növekedő társadalomnak ezeket a csápjait, olykor ijesztő csápjait, minden pillanatban érezhetjük. Önök is érzik; és valószínűleg viszolyognak tőle. És ha megkérdezném, mi a véleményük minderről, kétségtelenül azt felelnék, hogy a vak erők e mostani elszabadulásával szemben a legokosabb magatartás a kitérés előlük, vagy a beletörődés; mert valami természetes katasztrófa előtt állunk: nem tehetünk ellene semmit és nem értünk belőle semmit.

De vajon igazán nincs benne megérteni való? Nézzük meg újra közelebbről és bízzuk magunkat a komplexitás kritériumának vezetésére.

Első meggondolnivaló, mikor a körülöttünk folyó emberi kollektivizálódás haladását szemlélem, a jelenség elkerülhetetlen jellege, ami közvetlenül és automatikusan két egyformán szerkezeti tényező találkozásából ered: egyfelől a Föld felületének zártságából, másfelől (a közlekedés folytonos alakulása révén) sebesen növekvő hatósugarú emberi egységeknek szakadatlan sokasodásából, e zárt felületen; nem is számítva azt, hogy magas pszichizmusuknál fogva ezek az egységek kiválóan tudják egymást befolyásolni és egymást kölcsönösen áthatni. E két természetes komponens összjátéka folytán az emberiség bizonyos módon szükségképpen tömegesen maga veszi kezébe a maga ügyét.

A második fontos mozzanat az, hogy ez a megragadás,

vagy összekovácsolódás távolról sem váratlan és hirtelen jelenség. Ha jól megfigyeljük a dolgokat, észrevesszük, hogy az élet a legsőbb stádiumaitól kezdve sohasem tudta szintéziseit másképpen kifejleszteni, mint elemeinek fokozatos összeszorításával akár a tengerben, akár a szárazföldön. Ha a Föld sugara folytonosan növekedett volna, a lazán maradt szervezetek talán nem is jutottak volna túl az egysejtű állapoton (ha egyáltalán odáig eljutottak volna) és az ember, ha szétszórtságban élhet tovább, sohasem emelkedett volna a társadalmasodás neolitikus stádiumára. A modern világban folyamatban levő totalizálódás valóban nem egyéb, mint természetes folyamánya és csúcspontja a szerves anyag kialakulásában alapvető csoportosulási folyamatnak. Az anyag csak úgy elevenedik meg, és csak úgy fejlődik magasabb formába, ha összeszorul.

Úgy látom, lehetetlen a bennünket érintő társadalmi események e kettős szerkezeti és evolutív gyökerén gondolkodnunk anélkül, hogy először ne gyanítanánk, aztán pedig ne látnánk, hogy az emberi faj meggyorsult kollektivizálódása nem egyéb, mint a molekulásodás felsőbbrendű formája bolygónk felületén. Az első fázis a proteinek felépülése, egészen a sejtig. A második fázis az egyéni sejtszövevények felépülése, az emberrel bezárólag. És most egy harmadik fázis jelentkezik, egy szervezeti-társadalmi szuperkomplexum felépülése, amely (könnyű bebizonyítani) *csakis személyi és gondolati elemek esetében lehetséges*. Először megtörténik az anyagnak egy molekula-csoportosuláshoz kötött vitalizálódása. Azután az életnek a sejtek egy felsőbb csoportjához kötött hominizálódása. És végül, befejezésül, az emberiségnek személyek *zárt* csoportosulásához kötött *planetizálódása*: amikor a bolygónkon született és az egész felszínén elterjedt emberiség a földi anyaméh körül lassacskán már csak egyetlenegy, magasabbrendű, *önmagába zárt* szerves

egységet alkot, egyetlen hiperkomplex, hipercentrált, hipertudatos archi-molekulát, azonos terjedelműt az égítessel, amelyen született. E gondolkodó szférikus kör zárulása: vajon nem ez történik-e napjainkban?

Az emberi tudat planetáris kiteljesedésének ez a gondolata (azzal az elkerülhetetlen velejárójával, hogy mindeütt, ahol élő planéták vannak a mindenségben ezek, akár csak a Föld, a planetizált szellem bizonyos sajátos formája felé tartanak) – ez a gondolat, mondom, első pillanatra bizonyára örültségnek látszik; és mégis, nem fedí-e pontosan az összes tényeket, és nem szigorúan a molekulásodás kozmikus görbéjének kivetítése-e? Örültségnek látszik: és mégis, nem emeli-e életről való látomásunkat éppen azal, ami benne fantasztikus, az atomfizika és az asztronómia (már mindenki által elfogadott) fantasztikumainak szintjére? Örültségnek látszik: és mégis az evidencia súlya alatt nagy modern biológusok, mint Julian Huxley és J. S. Haldane, nem kezdik-e tudományosan úgy tárgyalni az emberiiséget és úgy meghatározni jövőjét, mintha egy óriási agyvelők-agyvelejéről volna szó?

Hát akkor miért ne?

Ezen a ponton persze senkit sem kényszeríthetek egyetértésre. De tapasztalatból legalább annyit mondhatok, hogy a társadalmi jelenségnek ez az organikus és realista távlata, ha elfogadjuk, teljesen kielégíti az értelmet és erősíti az akaratot.

Először is, kielégíti az értelmet. Ha igaz, hogy az emberiség éppen most lép be abba a korszakba, amelyet a „planetizálódás fázisának” neveztem, akkor látómezőnkben egyszerre minden megvilágosodik és sajátos értelmet kap.

A gazdasági és pszichikai kötelékeknek ez a szorongatóan egyre szűkebbre szoruló hálózata, a szolidáris cselekvés, termelés, gondolkodás nyugtalanítóan növekvő szükségszerű-

sége, ebből az új szempontból nem egyéb, mint első kísérlete annak az egyénekből szövődő szuper-organizmusnak, amely (ebben az elmélet, sőt a tények is megegyeznek) nem arra készül, hogy gépesítsen és megzavarjon, hanem arra, hogy nagyobb komplexitásában személyiségünket magasabb tudatra emelje.

A felfedezés szenvedélyének (észrevehetetlen és túl kevésbé látható) eláradása az emberi érdeklődésben és tevékenységben, az hogy napjainkban a gyárat fokozatosan felváltja a laboratórium, a termelést a kutatás, a jólét igényét a többé válás igénye: mindez nem azt jelenti-e, hogy lelkünket a szürevolúció hatalmasan serkentő lehelete járja át?

Ez az a mély szakadék, amely a különféle társadalmi csoportokban, családokban, országokban, hivatásokban, hitvallásokban egy évszázada mindinkább szembeállítja mint két, egyre élesebben elkülönülő és egyre összebékíthetlenebb embertípust egyfelől azt, aki hisz a haladásban, másfelől azt, aki nem hisz benne: – mi egyebet jelent ez, mint egy új burok kiválasztódását és születését a bioszférában?

És végül, ez a háború, amely a történelem folyamán most először akkora, mint a Föld; ez az összeütközés, amelyben kontinensek embertömegei csapnak össze az óceánokon át; ez a katasztrófa, amelyben úgy érezzük, egyénileg talajt veszítünk: mi más ez hályogtalanított szemünk előtt, mint vajúdás, mely alig van arányban a várt születés méreteivel?

Tehát világosság értelmünk számára. És, tegyük hozzá, *vigasztalás* (szükséges vigasztalás) *akaratumunknak*. Az embernek mint fajnak századról századra (pontosan úgy mint az embernek mint egyénnek évről évre) mindig nehezebbé válik az élet. A modern világ a maga csodálatosan megnövekedett komplexitásával hasonlíthatatlanul súlyosabban nehezedik nemzedékünkre, mint a maguk kora elődeink vál-

laira. Gondoltunk-e már arra, hogy ez a tehernövekedés, ellensúlyozásul, az érdekeltség szenvedélyes többletét kívánja? Nos, szerintem itt lép be „providenciálisan” bátorságunk növelésére az a gondolat, az a remény, hogy távolabb, előttünk valami óriási eredmény vár bennünket.

Hogy az emberiség a mi apró egyéni létünkben kulminálna? Hogy az evolúció mindegyikünkben tetőzne? De hiszen akkor a földi szerveződés óriási munkája, amelybe beleszülettünk, tragikus fölöslegként mered elénk. Be vagyunk csapva: álljunk meg, vagy legalábbis lassítsuk lépteinket. Öljük meg a gépet, zárjuk be a laboratóriumokat; és próbáljunk menekülni vagy a merő élvezetbe, vagy a nirvánába.

De ha az emberiség maga fölött még egy emeletet, még egy szakaszt lát fejlődése számára; ha mindegyikünk azért dolgozik, hogy a mindenség benne és általa egy fokkal magasabbra emelkedjék, akkor új energialüktetés kél a Föld dolgozóinak szívében. Akkor pillanatnyi habozását leküzdve az egész óriási emberorganizmus felzihál és elindul, újra tovább.

Igazában az élet planetizálódásának gondolata és reménye sokkal több, mint pusztán biológiai spekuláció. Korunknak ez még jobban kell, mint az annyira keresett új energiaforrás felfedezése, mert csak ez hozhatja meg, és kell is meghoznia számunkra azt a szellemi tüzet, amelynek híján az összes többi (annyi fáradsággal felszított) materiális tűzhely hamarosan kialudnék a gondolkodó Földön; és ez a tűz a cselekvés öröme és az életkedv.

Helyes, mondhatják erre: de nem marad-e a képen egy fenyegető árnyék? Ön bejelenti nekünk, hogy az emberi evolúciónak most megnyíló új fázisában a földön a tudat kitágulása és elmélyülése várható. De a tények nem mondanak-e ellent az elméletnek? Valóban elmondhatjuk-e a Föld-

golyó azon nemzeteiről, ahol a kollektivitás a leginkább előre haladt, hogy ott az emberi tudat is növekedett? Vagy éppen ellenkezőleg, nem minden úgy történik-e, mintha a társadalmi kollektivizálódás egyenesen a szellem hanyatlása, materializálódása felé vinne?

Azt gondolom, még nem vagyunk abban a helyzetben, hogy igazságosan vezessük le a totalizáció újabb kísérleteinek perét, s hogy eldönthessük, vajon egészében véve a szolgátság vagy a lendület növekedését hozták-e magukkal. Túl-ságos korai volna még ítéletet mondani. De annyit, azt hiszem, állíthatok, hogy amennyiben ezek az első próbálkozások egy hangyaboly vagy természetbolyféle infrahumán rendszer vagy állam veszélyével fenyegetnek, ebben nem maga a totalizálódás elve a hibás, hanem csupán annak ügyetlen és tökéletlen alkalmazása.

Mi kell ugyanis a komplexitástörvény értelmében ahhoz, hogy az emberiség, miközben kollektivizálódik, szellemben növekedjék? Lényegében az kell, hogy e mozgásban résztvevő emberi egyének ne *külső* erők hatására, vagy egyedül *materiális* cselekvések végrehajtásával, hanem közvetlenül, centrumtól centrumig vivő *belső* vonzás hatására közeledjenek egymáshoz. Ne kényszerből, ne is egy közös feladatnak való alárendeltségből, hanem ugyanabban a szellemben való egyetértésből. A Molekulák atomikus affinitás alapján épülnek fel. Hasonlóképpen, az emberi elemek egy felsőbb szinten a *szimpátia* (és egyedül a szimpátia) révén remélhetik, hogy a személyesült mindenség magasabb szintézisébe becsátkozhatnak.

A szűkebb csoportokban (házaspár, munkaközösség) mindennapi tapasztalat, hogy az egyesülés távolról sem csökkenti a lényeket, hanem hangsúlyozza, gazdagítja és szabadabbá teszi őket. Az egyesülés, az igazi egyesülés, a szellem és a szív egyesülése nem hajtja igába, és nem közömbösíti a

társult tagokat, hanem *szuper-perszonalizálja* őket. Általánosítsuk most ezt a jelenséget a Földre. Képzeljük el, hogy az egyre szorosabb planetáris ölelés hatására az emberek végre ráébrednek az egyetemes szolidaritás érzésére, amely mélységes természetbeli közösségükön és evolutív sorsukon alapul. Akkor eltűnik a brutalitás és a gépiesedés minden kísérlete, amelyet azért mozgósítanak, hogy elijesszenek minket és gátoljanak a haladásban. Nem keménységgel, vagy a gyűlölettel: a szeretet új, az ember által még nem tapasztalt formáját sejteti és hordozza redőiben a planetizálódás körülöttünk emelkedő hulláma.

Ha csak egy kissé is elgondolkodunk azon, hogy milyen feltételek mellett merülhet fel az emberi szívben ez az új, annyiszor megálmodott, egyetemes szeretet, amely most elhagyja végre az utópia zónáját és lehetségesnek, sőt szükségesnek mutatkozik, akkor belátjuk: ahhoz, hogy az emberek a Földön, az egész Földön megszerethessék egymást, nem elég mindkét félnek felismernie magában és egymásban, hogy mind egyetlen *valaminek* elemei; hanem „planetizálódva” rá kell eszmélniök arra, hogy egyéniségük föladása nélkül mindnyájan egy és ugyanazzá a *valakivé* válnak. Mert (és ez már szóról szóra benne van az Evangéliumban) csak személyesből és személyesben lehetséges a totális szeretet.

Ez nem jelenthet mást, mint azt, hogy végeredményben az emberiség planetizálódása – megvalósulásának helyes lefolyása érdekében – a Föld összeszűkülésén, meg az emberi gondolat szerveződésén és sűrűsödésén kívül még egy *harmadik* tényezőt is feltételez: azt, hogy belső láthatárunkon egy kozmikus pszichikai centrum jelenjék meg, valami legfelső tudatpólus, amely felé a világ minden tudata összefut, és amelyben mindnyájan szerethetik egymást: *a látóhatáron felemelkedjék Isten.*

És itt világosodik meg elménk számára a „világ végének” a komplexitás törvényével³ korrelációban és harmóniában elfogadható elképzelése.

³ Amely itt, mint Isten létének egyfajta „bizonyítéka”, mint a „komplexitás bizonyítéka” kulminál.

D) A PLANETÁRIS ÉLET VÉGE: MEGÉRLELŐDÉS ÉS KILÉPÉS

A világ vége, vagyis számunkra a Föld vége . . . Gondolkoztak-e valaha is komolyan, *emberileg* erről a fenyegető és biztos dologról?

Mikor az élet kezdődik, igényeiben szerénynek látszik. Mintha elég volna neki néhány óra a napon és mintha ez már igazolná a saját szemében. De ez csak látszat, amit egyébként (a vitalizálódás legelső stádiumaitól kezdve) meghazudtol még a legszerényebb sejtek makacssága is a szaporodásban és sokasodásban. Ez világlik át az állatvilág egész óriási fejlődésén. Ez derül napfényre az előrelátás félelmetes hatalmának, a gondolkodó embernek a megjelenésével. És mindenekfölött ez az, ami az emberi eszmélés minden újabb előrelépésben egyre parancsolóbbá válik. Az imént beszéltem a cselekvő kedvről, amely nélkül nincs tevékenység. Nos, a *taedium vitae* mindig fenyegető támadásaival szemben az életkedvet nem lehet igazában fenntartani valami közeli célpont kitűzésével még akkor sem, ha az olyan nagy cél, mint az emberiség planetizálódása. Egyre nagyobb és nagyobb cél kell, kétségtelenül, de a visszafordulás lehetősége, és végső kudarccal fenyegetése nélkül . . . A felületén ki nyílt tudatcsírákkal a Föld, ez a mi veszendő Földünk, amelyre az abszolút zéró leselkedik, immár elfojthatatlanul,

felkeltette a Világegyetemben nemcsak annak az igényét, hogy ne haljon meg teljesen, hanem azt is, hogy mindaz megmeneküljön belőle, ami a világban mint a legkomplexebb, mint a legcentráltabb, mint a *legjobb* kifejlődött. Az emberi eszméletben, mely származásilag egy égitesthez kapcsolódik (s ennek évezredei meg vannak számlálva), az evolúció elárulja azt az igényt, hogy vagy ne legyen, vagy *visszafordíthatatlan* legyen. Saját eltűnéséért az ember, mint egyén vigasztalódhatik azzal, hogy utódaira vagy műveire gondol. De mi marad egy napon magából az emberiségből?

Minden igyekezet végén, mely az embert és a Földet a Mindenség kereteibe akarja illeszteni, így vetődik fel elkerülhetetlenül, a halál súlyos problémája; már nem az egyéni, hanem a planetáris halálé, – amelynek pusztá kilátása, ha komolyan elfogadnánk, elég lenne arra, hogy *hic et nunc* minden lendületet megbénítson a Földön.

Ennek az árnyak elűzésére Jeans kiszámítja, hogy a Föld még sok millió és millió évig lesz lakható: az emberiség tehát még csak létének hajnalán van. És arra ösztönöz bennünket, hogy ezen a friss reggelen dagadozzon a szívünk a kezdődő dicsőséges nappal *majdnem* végtelen reménységeitől. De néhány lappal odább nem írja-e le ugyanazt az emberiséget szomorú öregedő, kiábrándult állapotban, egy kihűlt égitesten, az elkerülhetetlen megsemmisülés előtt? Nem mond-e ellent ez a képe amannak és nem rombolja-e ez a látomás le amaszt?

Mások azzal a gondolattal próbálnak megnyugtatni, hogy majd elmenekülünk a téren át. A Földről talán átköltözhetünk a Vénuszra? vagy ki tudja, talán még messzebb? ... De azonkívül, hogy a Vénusz valószínűleg nem lakható (nincs víz?): ha az égitestről égitestre való átköltözés megvalósítható volna, nem tudni, miért nem kaptunk már eddig

is látogatókat: – ez a megoldás tehát csak elodázza a problémát.

Annak a belső konfliktusnak föloldására, amely a planéták veleszületett roskatagságát szembeállítja a visszafordíthatatlanságnak azzal a szükségszerűségével, melyet a planetizált élet által fejlesztett ki felületükön, nem elég elkenődni a dolgokat, vagy meghátrálni; hanem gyökeresen el kell űzni látóhatárunkról a Halál kísértetét.

Nos, éppen erre tesz képessé (a planetizálódás mechanizmusának következményeként) az a gondolat, hogy a komplexitás tengelyének irányában meghosszabbított mindenség előtt, vagy inkább a szívében, van egy isteni konvergencia-centrum; hogy minden előítéletet elkerüljünk és csak szintetizáló és személyesítő funkcióját hangsúlyozzuk, nevezzük *Ómega pontnak*. Tegyük fel, hogy ebből az egyetemes középpontból, ebből az Ómega pontból, állandóan áradnak sugarak, amelyeket eddig csak az úgynevezett „misztikus lelkek” vettek észre. De képzeljük el, hogy mivel az emberi réteg érzékenysége és áthatolhatósága a planetizálódással egyre növekszik, végül az Ómega észlelése olyannyira általánosul, hogy a Földet, amikor az fizikailag kihűl, pszichikailag felmelegíti. Nem válik-e így elképzelhetővé, hogy az emberiség összeszorulásának és önmagára totalizálódásának végpontján eljut az érettség kritikus pontjáig, amelyen áthaladva maga mögött hagyja a Földet és a csillagokat, hogy azok lassan visszatérjenek az ősi energia enyésző tömegébe, planétájától pszichikailag elszakad, hogy bejusson a dolgok egyetlen irreverzibilis lényegébe, az Ómega pontba? Ez a jelenség külsőleg talán hasonlít a halálhoz, de valójában egyszerű metamorfózis, és a legfelső szintézis elérése. Kimenekülés a planétából, nem térbelileg és nem külsőleg, hanem szellemileg és belsőleg, azaz úgy, amint ezt a kozmi-

kus világszövetnek önmagára való hipercentrálódása lehetővé teszi.

Az emberi megérlelődésnek és extázisnak e hipotézise mint a komplexitás elmélet végső következménye legalább olyan merésznek, vagy talán még merészebbnek látszik, mint az élet planetizálódásának gondolata (amelyet továbbvisz). És ezt a hipotézist mégis támogatja és erősíti a gondolkodás. Együtt nő azzal a növekedő jelentőséggel, amelyet a különféle kategóriák legjobb gondolkodói kezdenek a misztikus jelenségnek tulajdonítani. És mindenesetre a Föld elmúlására vonatkozó összes lehetséges feltevések között egyedül ez nyújt összefüggő távlatot, amelyben majd találkozik és tetőződik az emberi eszmélet két alapvető és leghatalmasabb árama: az értelemé és a cselekvése, a tudományé és a vallásé.

(1945)

A NOOSZFÉRA KIALAKULÁSA

A Szociológia fogalmaiban és elméleteiben (A. Comte, Cournot, Durkheim, Lévy-Bruhl és más gondolkodók óta) fokozatosan, de ellenállhatatlanul kerül az organikus a jogi helyébe. Az Evolutív érzéke után fölébred bennünk a Kollektív érzéke is és élképzeléseink egész rendszerének új dimenziójú keretet ad, úgyhogy szemünkben az Emberiség egyre kevésbé tűnik egyének esetleges és külsőleges társulásának, s egyre inkább jelenik meg egységes biológiai valóságként, amelyben valami módon folytatódnak és tetőződnek a mozgásban levő Mindenség útjai és folyamatai. Társadalom, társadalmi Szervezet: érezzük, hogy ezentúl már nem szimbolikusan, hanem valóságosan kell e két kifejezést párosítanunk. De éppen az a kérdés, hogy az értékeknek ebben az átértelmezésében, ebben az átmenetben a jogiból a szervesbe, miképpen alkalmazzuk helyesen az analógiát? vagyis hogyan lépünk ki a metaforából anélkül, hogy nevetséges és szimplista azonosításokba esnénk, amelyek az Emberiséget valami nagy élő állatnak tekintenék? A mai Szociológia számára ez a fő nehézség.

Azzal a szándékkal és abban a reményben, hogy elősegítem a probléma megoldását, megpróbálok itt, a lehető leg szélesebb zoológiai és biológiai alapból kiindulva, összefüggő távlatot adni a „Gondolkodó Földről”, amelyben, úgy

látom, torzítás nélkül, bár azokkal a módosulásokkal, melyek a szintek különbségéből következnek, fölismerhetők az Élet és a Vitalizálódás általános folyamatai.*

A természettudós szemében az Emberiség bizonyára mélységesen talányosnak tűnik fel. Anatómiailag (már Linné is látta) az Ember oly kevésbé különbözik a többi nagy Főemlőstől, hogy – ha durván alkalmazzuk a zoológiai osztályozás szokásos kritériumait, – csoportja csupán egy parányi (mindezenetire a Renden alul álló) metszet a Rendszertan kerekeiben. És mégis „bioszférikusan” – (engedjék meg ezt a szót) – ugyanez az Ember a glóbuszon nemcsak kiemelkedő, hanem bizonyos fokig kizárólagos helyet foglal el az összes többi élők között. Az Emberfélék kis családja, az Evolúció törzsének ez az utolsó jövevénye egymagában máris akkora, vagy még nagyobb kiterjedésű, mint a földön valaha élt legnagyobb gerincesmezőnyöké (Hüllőké vagy Emlősöké). És ha így folytatja, már előre láthatjuk azt a napot, amikor majd minden más állati, sőt növényi formát is vagy elnyom, vagy igába fog.

Mit jelent ez?

A paradoxon, ha nem csalódom, eltűnik és az ellentétek

* Jegyzet a *Revue de Questions Scientifiques*-ből, ahol ez a tanulmány megjelent: Minden félreértést megelőzendő, talán jó lesz tájékoztatnunk az olvasót, hogy az e lapokon vázolt általános szintézis nem kívánja sem helyettesíteni, sem kizárni az emberi sors teológiai magyarázatát. Amint a paleontológia nem törli el a teremtést; amint az embriológia nem akadály az Első Okkal szemben, a *Nooszféra* leírása és biológiai beteljesedése nem áll szemben az isteni Transzcendenciával, sem a Kegyelemmel, sem a Megtestesüléssel, sem a végső Paruziával. Éppen ellenkezőleg. Aki a szerző által adott távlatba helyezkedik, az előtt világos, hogy a biológiai beáramlik a teológiaiba, és az Ige Megtestesülése nem mint tudományos posztulátum jelenik meg, ~ ami valóban abszurdum volna – hanem megtalálja helyét, mint titokzatos alfa és omega, a Mindenség egész emberi és isteni tervezetében. Pierre Charles, S. J.

összehangolódnak, (és ráadásul az új Szociológia előtt ezzel a haladás tágas útja nyílik meg), a következő kettős feltétel mellett:

1. Ha hajlandók vagyunk a biológiai evolúció mechanizmusában helyet adni azoknak a sajátos erőknak, amelyeket a Hominizálódás pszichikai jelensége szabadít fel;

2. Ha látómezőnket kellően kitágítva észrevevesszük, hogy olyan sajátos biológiai valóság alakul ki a hominizáló tényezők jóvoltából szemünk előtt, amilyen még sohasem volt a Földön. A Bioszférából¹ kiinduló és annak fölébe helyezkedő újabb planetáris burkolat kialakulását értem, azt a gondolkodó minőségű takarót, amelynek kényelemből és a szimmétria kedvéért a Nooszféra² nevet adtam.

Próbáljunk elindulni ezen az úton, sorra tanulmányozva (anélkül, hogy egy pillanatra is elhagynánk a tudományos gondolkodás területét) a Nooszférának:

- A) születését (vagy ami ugyanaz, zoológiai szerkezetét);
- B) anatómiáját;
- C) fiziológiáját;
- D) és végül növekedésének főbb fázisait.

¹ Ezt a szót, mely Suess-től származik, olykor (Vernadsky) „az Életet tartalmazó földi zóna” értelmében veszik. Itt a Földet burkoló vitalizált anyagréteget jelenti.

² A *Noos*, szellem szóból: a gondolkodó szubsztancia földi szférája.

A NOOSZFÉRA SZÜLETÉSE ÉS ZOOLOGIAI SZERKEZETE

Említettem, milyen már-már ellentmondó jelenségnek tűnik a természettudós előtt a Főemlősök rendjében az „ember-félék” szakasza: egyszerű család, mely a Harmadkor vége óta hirtelen valódi zoológiai mezőny méreteire emelkedik.

Hogy ezt a különös jelenséget megmagyarázzuk, kissé vissza kell mennünk és meg kell figyelnünk, milyen volt az Emberig bezárólag az élő formák normális fejlődése. Ezt a fejlődést két szóval jellemezhetjük: kezdettől fogva mindig „filetikus” és „szétszóródó” volt. Először is *filetikus*: mind-egyik faj, (vagy fajcsoport) bizonyos törzsököt (vagy „filumot”) képez, amely „orthogenetikus” fejlődésnek van alávetve³, bizonyos határozott irányokban, (végtagok fogyatkozása vagy alkalmazkodása, fogak komplikálódása, típusok hangsúlyozódása ragadozó vagy növényevő, futó, ásó, úszó vagy repülő irányban). Azután *szétszóródó*: a különböző filumok bizonyos termékenységi pontoktól, bizonyos „cso-móktól” kezdve, ahol sajátosan tevékeny mutálás-periódusok gyaníthatók, eltávolodnak egymástól.⁴ Morfológikus

³ Az orthogenezist itt a szó legtagabb értelmében veszem: „határozott orientáció, amely szabályozza a véletlen hatásait az átöröklés játékában”.

⁴ A morfológikus erők felszabadulásának e jelenségét újabban Dr. A. C. Blanc „sejtbomlásnak” („lyse”) nevezte.

sugarak legyezője, verticillája, amely egyre jobban és jobban széttárul – mert mindegyik sugár esetleg új csomóból indulva új verticillát fejleszt – az Élet Fája egészen az Emberig lényegében szakadatlanul ezt az ábrát mutatta.

Az Emberiség szintjén azonban egy – láthatólag a reflexió jelenségéből fakadó – gyökeres változás lép fel ennek a fejlődéstörvénynek módosítására. Pszichológiailag – ebben mindenki egyetért – az embert Emberré az a tudatában megjelenő képesség teszi, hogy mint egy pontra, önmagába tud mélyedni. Mint mondják: az állat is tud; de az állatok közül egyedül az Ember tudja, hogy tud. Ebből az új képességből nyilvánvalóan egész kévére való új tulajdonság ered: szabadság, a jövő előrelátása, képesség a tervezésre, a szerkesztésre stb. Ezt mindenki látja. De azt talán nem vették eléggé észre, hogy ugyancsak a reflexió képességénél fogva hominizált elemek képesekké, ellenállhatatlanul képesekké válnak a közeledésre, az érintkezésre és végül az egymással való összeolvadásra. Minél függetlenebbé válnak a gondolkodó tudatcentrumok, annál inkább ki lépnek megfelelő filumukból, amely ennek következtében lineárisan egyénekké morzsálódik. Viszont tangenciálisan olyan vonzási térbe kerülnek, amely egymás felé űzi őket, szálról száltra, filumról filumra: azzal az eredménnyel, hogy a zoológiai sugarak egész rendszere, amely normálisan egy divergáló levélzetű verticilla-csomót termelt volna, most egyre jobban önmagára hajlik. Az egyén magára eszmélésének most tehát megfelel az élő rétegek magukraajlása, majd önmaguk köré gombolyodása, amit hamarosan követ (a csoport felsőbbrendű összetartásából folyó biológiai előny arányában) az így alakult élő komplexus elterjedése a földgolyó egész területén. A reflexiónak ez az elem számára kritikus pontja a „magunkraajlás” kritikus pontjává lesz a filumok számára; ez pedig – ha szabad úgy mondanom –

a „körülfonódás” pontjává válik a visszahajlott filumok kéréje számára; – vagy, ha úgy tetszik, az egyénnek önmagára göngyölődése, ami kihívja a filumok egymásra göngyölődését, ami aztán kihívja az egész rendszer ráborulását a bennünket hordozó csillag zárt domborulatára, – vagy ha így jobban tetszik: pszichikai centrálódás, filetikus felgöngyölődés, planétabeborítás – három genetikusan kapcsolt esemény, amelyek együttesen adják a Nooszféra születését.

Ebből a szempontból nézve, mely tökéletesen a tapasztaláson épül, a közgazdászok által homályosan előrelátott kollektív emberi organizmus végérvényesen kilép a fellegekbe, hogy a zoológia egén elsőrendű és tökéletesen meghatározott csillag helyét foglalja el. Eddig a Természet a komplexifikálódás általános erő kifejtésében, amire később még visszatérek, megfelelő elemek híján nem tudta az egyéneket a család sugarán túl (termeszbolyok, hangyabolyok, méhkasok...) csoportosítani. Az Emberrel azonban, a Gondolat páratlan összetapasztó hatalmával végre sikerül egy teljes élő csoporton totális szintézist megvalósítani, amelynek folyamata mindenki számára, aki látni tud, még olvasható a modern emberi életnek „pikkelyes” szerkezetében. Antropológusok, szociológusok, és történészek már régen észrevették – anélkül, hogy megmagyarázták volna – azoknak a különböző etnikai és kulturális mezőnyöknek egymásra boruló, konkretizálódó jellegét, amelyeknek feltűnése, elterjedése és ritmikus egymásra borulása adja az Emberiségnek mai egységében mutatkozó rendkívüli változatosságát. Ez a „hagymaszerű” rétegenség nyomban világos magyarázatot kap, ha – mint fentebb jeleztük – az emberi csoport zoológiailag nem egyéb, mint filumok természetes kéréje, amelyben egy hatalmas vonzótér megjelenése folytán az evolútív sugarak alapvető divergenciáján úrrá lesznek a konvergáló erők. A mostani Emberiségben, a Nooszférában elő-

szőr szemlélhetjük, mégpedig az evolúció fájának csúcsán, hogy mit adhat már nem az egyének, hanem egész zoológiai lemezek szintézise.

Evvel előttünk áll és birtokunkban van az a szuperorganizmus, amelyet előre sejtettünk és kerestünk. Ez a kollektív Emberiség, amelyre a szociológusoknak elméleteik és elképzeléseik továbbviteléhez szükségük volt, most tudományosan meghatározva jelenik meg előttünk: a maga helyén és a maga idejében merülve föl, mint teljesen új és mégis várt jelenség az Élet egén. Nekünk most nincs is más teendők, mint szemügyre venni ebben a világításban a meglepő képet, amelyet a megszokott jelenségek hatalmas együttese nyújt körülöttünk – a jelenségeké, amelyek közt mindig is éltünk, anélkül, hogy sejtettük volna, milyen valóságosak, milyen sürgetők és milyen óriásiak.

B) A NOOSZFÉRA ANATÓMIÁJA

Egészen nagy általánosságban szólva a Nooszféra zoológiai természetének megállapítása teljes mértékben megerősíti a szociológia organikus fölfogását. Ha egyszer felismertük a kollektív emberi szövevény kivételes és mégis alapvetően biológiai természetét, nyilvánvalóan semmisem áll többé annak útjában (számontartva a dimenziók különbségéből következő módosulásokat), hogy az Emberiségben a történelem folyamán fokozatosan megjelent különböző társadalmi szervezeteket igazi szerveknek tekintsük és úgy is kezeljük őket. Mihelyt az Emberiség, genezise révén a tapasztalás előtt mint igazi szuper-test jelentkezik: az egyneműség erejénél fogva ennek a testnek a belső viszonylatai sem tekinthetők – és nem is érthetők – másképpen, mint szuper-szervek és szuper-tagok gyanánt. Így tehát, a nagyságrendi és közegbeli változtatásokból folyó módosítások fenntartásával, jogossá válik a közgazdaságtanban az Emberiség vérkeringési vagy táplálkozási rendszerének létét és fejleményeit vizsgálni.

Világos, hogy a társadalom „anatómiájának” felépítésére irányuló e próbálkozásban csak lassan és kritikával haladhatunk. Ha finom megkülönböztetések és mély biológiai ismeretek nélkül alkalmazzuk, megkockáztatjuk, hogy a folyamat gyerekes és terméketlen szőrszálhasogatássá fajul. Vi-

szont ha fokozatosan, és bizonyos nagyobb tartományokból kiindulva alkalmazzuk a módszert, világosságot teremt és termékennyé válik. – Ezt szeretném megmutatni a Kultúra, a Gép és a Kutatás három tartományában, egymásután „boncolva” a Nooszférának előbb öröklési, majd mechanikai és végül agybeli apparátusát.

1. Az öröklési apparátus

Az emberi természet egyik paradoxona, amelyet a biológusok nem minden keserűség nélkül emlegetnek, hogy születéskor minden ember olyan fegyvertelenül, civilizációnk felfedezésére egymagában oly képtelenül jelenik meg, amilyen a kis *Sinanthropus* lehetett néhány százezer évvel ezelőtt. Az Ember századok óta dolgozik azon, hogy nevelődjék, jegyzi meg Rostand⁵, de erőkifejtéseinek gyümölcse szervileg nem hatotta át, kromoszómáiban nem rögzült. Annyira – folytatja vagy sejteti ugyanő – hogy minden haladás, amelyre oly büszkék vagyunk, biológiailag kétes nyereség, felületi, sőt rajtunk kívüli marad.

Tegyük félre most azt a kérdést – amelyről sok mindent lehetne mondani – hogy vajon még kromoszomikusan is nem módosult-e bennünk valami az elő-emberek, sőt a Crô-Magnon-i ember óta; és egyelőre fogadjuk el, hogy az idők folyamán semmiféle átöröklött redő nem alakult ki bennünk, amely születésileg képesebbé tett volna rá, hogy tájékozódjunk Társadalminak a Térben és az Időben új dimenzióiban. Mi következik ebből az emberi haladást illető érté-

⁵ Jeana Rostand, *Pensées d'un Biologiste*, 32–35 old.

kelésünkre és megbecsülésünkre vonatkozólag? Csupa nagyon nemes bátorítás – ahogy meg fogom mutatni – hacsak szem elől nem tévesztjük a Nooszféra organikus valóságát.

„Különítsétek el az újszülöttet a társadalomtól – mondják – és meglátjátok, milyen gyenge!” – De éppen ez az elszigetelési gesztus az, amit kerülni kell, s amit egyébként lehetetlen is megtenni! Attól a pillanattól kezdve, amelyben a filetikus szálak elkezdtek egymáshoz hajolni, hogy megszöjék a Nooszféra első vázlatát, egy új (az egész emberi csoporttal koextenzív) anyaméh alakult a kis Ember körül – s ettől nem szakíthatná el semmi anélkül, hogy biológiai lényének legfizikaibb mivoltában meg ne csonkítaná. Mindennemű hagyományok, melyeket a gesztus vagy a nyelv, iskolák, könyvtárak, múzeumok, különböző jogi, vallási, filozófiai vagy tudományos *corpus*-ok raktároztak föl – mindabban, ami felgyűlik, szerveződik, megmarad, és additív módon rögzítődik, hogy kialakítsa az Emberiség kollektív Emlekezetét, talán nem látnak egyebet, mint valami másodrendű burkolatot, valami epifenomént, amely ideiglenesen van odaillesztve a Természet többi épületei (mint gondolják: az igazán szervesek) fölé. Már pedig éppen itt van az az optikai csalódás, amelyet, ha mindvégig realisták akarunk maradni, le kell győznünk. Kétségtelen, hogy egészen az Emberig főleg a szaporodó sejteken át terjedtek tovább az örökletes adottságok. De az Ember óta egy másik átöröklési forma jelenik meg és válik uralkodóvá, amely valójában már jóval előtte ott derengett és próbálkozott a Rovarok és a Gerincesek leghaladottabb formáiban⁶; az átöröklés, vagyis

⁶ Egy fogságban született kis *Cynocephalus* (pávián) ha szabadon bocsátják, a legnagyobb ügyetlenségeket követi el (nevelésbeli öröklés). Ugyanígyen feltételek között egy kis Vidra a víz érintésekor azonnal megtalálja a természetszerű viselkedést (kromoszómás átöröklés). Vö.: Eugene Marais, *The soul of the white Ant.* (A fehér hangya lelke.)

a példa és a nevelés. Az Emberben, az Életnek egy bizonyos geniális találmányából folyólag és harmóniában a filetikus felgöngyölödés nagy jelenségével, az addig kiváltképpen kromoszomikus (vagyis a gének által hordozott) átöröklés kiváltképpen „nooszféríkussá” (vagyis a környező közegtől vett) átörökléssé válik. És ebben az új formában, de semmit sem veszítve fizikai valóságából, (ami annyival magasabbrendű előbbi állapotához képest, amennyivel magasabbrendű a Nooszféra az egyszerű elszigetelt filumhoz képest), az egyénen kívülé válva páratlan állandóságra és befogadóképességre tesz szert. Mert miféle kromoszóma-rendszer volna képes oly határtalanul elraktározni és oly tévedhetetlenül megőrizni, mint a mi nevelési rendszerünk a rendszeres igazságoknak és a technikának azt az óriási tömegét, amelyben fokozatosan az Emberiség öröksége halmozódik föl?

Exteriorizálódás, gazdagodás; jegyezzük meg jól ezt a két kifejezést. Pontosan ugyanezekkel fogunk találkozni a Gép esetében.

2. A gépi apparátus

Régen megfigyelték,⁷ hogy zoológiailag az tette lehetővé az Ember kiemelkedését és győzelmét a Földön, hogy elkerülte a testi, anatómiai gépiesülést. Minden más állatnál ellenállhatatlanul és nyilvánvalóan mutatkozik az élőnek az a hajlandósága, hogy tagjait, fogait, sőt arcát is, szerszám-

⁷ Lásd pl. Édouard Le Roy, *Les origines humaines et le Problème de l'Intelligence*.

má alakítsa át. Csíptetővé vált lábak, patákkal felszerelt futóvégtagok, ásó lábak vagy orrok, szárnyas lábak, csőrök, agyarak stb.; megannyi alkalmazkodás, mely ugyanannyi filumnak ad létet, és mind egy-egy specializált zsákutcában végződik. Ezen a veszélyes lejtőn, amely az organikus börtönbe vezet, az Ember még idejében megállt. Mikor eljutott a négylábú stádiumig, meg tudott maradni rajta anélkül, hogy tagjainak hatósugarát csökkentené. Így kezének, és ugyanakkor értelmének birtokában, – tehát képesen arra, hogy szomatikus elkötelezettség nélkül határtalanul gyártson és sokszorosítson „mesterséges” eszközöket – sikerült egyre tovább növekedve és mechanikai hatékonyságát is határtalanul variálva, érintetlenül megőrizni magában a cerebralizálódás szabadságait és erőforrásait.

Annak, hogy a szerszám elvált a végtagtól, már régen felismerték jelentőségét és biológiai szerepét. És e gondolatmenetet folytatva már régen fölfigyeltek arra is, hogy az Embertől elkülönült szerszám a saját számlájára bizonyos autonóm életképességet fejlesztett ki.⁸ Passzív gépekből megszületik az aktív gép és ebből az automatikus gép. Ennyit a nagy osztályokról. És az osztályokon belül milyen bő sarjadása ágaknak és gallyaknak; és mindegyikben ott van bizonyos logikailag és biológiailag ellenállhatatlan evolutív lehetőség! Gondoljunk csak az automobilra és a repülőgépre!...

Mindezt már észrevették és gyakran elmondták. De azt még nem világították meg eléggé, (pedig ez magyaráz meg mindent), hogy a gépesedésnek ez a folyamata mennyire kollektív ügy, és hogyan vezet végül is az Emberiség peremén egy kollektív természetű és arányú szervezet kialakulására.

⁸ Lásd például Jacques Lafitte, *Réflexions sur la Science de la Machine*. La Nouvelle Journée, No 21. 1932.

Ezt nyomban megmagyarázom.

Az Embernél, és az Embertől kezdve, amint láttuk, a Természet új törvényt vezet be: a közeledést. Filumok közeledése, amely egyszerre követi is, magával is hozza az egyének közeledését a Reflexió megjelenése által létesített, kiváltképp „kapcsoló” atmoszféra megteremtésével. Ebből a közeledésből, mint mondtam, az emberi tapasztalatok szintetikus rögzítése révén egy nagyon is reális társadalmi átöröklés származik. Nos, ha jól megfigyeljük, ezzel egészen azonos jelenséget látunk a gép esetében. Minden újabb eszköz, amelyet a Történelem folyamán az egyén talált, hamarosan mindenki szerszámává lesz – és nemcsak egyenkint, az elszigetelt egyeseké, hanem valamennyié egyszerre, testületileg. Ami eredetileg egyéni tökéletesítés volt, azonnal és automatikusan az egész hominizált tömeg globális, és úgy szólván autonóm tökéletesedésévé válik. Ez már a történelem előtti idők óta észlelhető. És ugyanez mutatkozik most vakító világossággal, ebben a mi ipari korunkban. Vegyük a mozdonyt, a dinamót, a repülőgépet, a mozit, a rádiót – akármit. Nem nyilvánvaló-e, hogy a sokféle készülék születése és fejlődése folytatólagosan és szolidárisan a világ megelőző mechanikai állapotában gyökeredzik? Már régen nincsenek sem elszigetelt feltalálók, sem elszigetelt gépek; mindinkább az a benyomásunk, hogy minden gép csak a Föld összes többi gépének függvényeként keletkezik, és a Föld összes gépe egybefoglalva mindinkább egyetlen óriási szervezett Géppé alakul. Óhatatlanul engedelmeskedve a zoológiai filumok behajlásának, az Embernél a mechanikus filumok is önmagukba hajlanak, ezzel siettetik, sokszorozzák haladásukat, míg végre egyetlen földkörüli szövевény-óriást nem alkotnak. És ennek a rengeteg nagy készüléknek hordozója, feltaláló magva mi egyéb, mint a Nooszféra gondolkodó fókusza?

A szerszám a *Homo faber* kezdeteikor elemileg, mint az emberi test kivetített függeléke született. Ma pedig gépesített (belsőleg egybefüggő és csodálatraméltóan változatos) burkolattá alakul, mely az egész Emberiséget körülfogja. Szomatikusból „nooszféricussá” vált. És ahogy az egyén elemi pszichikai képességeit először, annak idején a szerszám mentette meg, úgy a Nooszféra, kiküszöbölve legbelőbb organikus rétegeiből a Gépet, képessé válik arra és úton van ahhoz, hogy agyvelejét felszabadítsa.

3. Agyi apparátus

Az emberi agyvelő idegsejtjeinek egymásra halmozott billióival, és a társadalmi gondolkodó készülék szolidárisan eszmélődő egyéneinek millióival nyilvánvalóan bizonyos rokonságot árul el, amelynek kritikai vizsgálatától és kiemelésétől nem rettentek vissza olyan jelentős biológusok sem, mint Julian Huxley.⁹ Itt egy idegsejtekből álló elemi agyvelő alakult; ott az agyvelők Agyveleje. Bizonyos, hogy a két szerves komplexum között föllép egy döntő különbség. Az egyéni agyvelőben a gondolat nemgondolkodó idegszálak közül emelkedik ki; a kollektív agy esetében viszont minden elem maga is autonóm eszmélődési fókusz. Az összehasonlításnak, ha minden pontján helyes akar maradni, nyilvánvalóan számításba kell vennie ezt a szintváltozást. De ezzel a fenntartással az egyik rendszernek a másikkal való analógiái oly számosak, oly sürgetők, hogy az elme vona-

⁹ New Yorkban tartott előadás, megjelent a *Scientific Monthly* 1940-iki évfolyamában.

kodik ebben a párhuzamban egyszerű külső konvergenciát vagy egyszerű esetlegességet látni. – Vizsgáljuk meg tehát röviden azt, amit mind szerkezetében, mind működésében a Nooszféra „cerebroid” szervének nevezhetnénk.

Először is szerkezetében. És itt újból a Géphez kell visszatérnem. A Gép jóvoltából, mondtuk, az Embernek sikerül az egyéni és a kollektív kettős síkján elkerülni, (ami más állatoknál megtörtént), hogy ami benne a legjobb, elmerüljön a fiziológiaiban és a funkcionálisban. De e védő szerepe mellett és fölött lehetetlen meg nem látni azt az építő szerepet, amelyet a gép az igazán kollektív reflexió kitarulásában játszott. Felszabadító Gép, kétségtelenül, amely tehermentesíti az egyéni és a szociális gondolatot mindattól, ami emelkedését nehezítené. De építő Gép is, amely önmagukra kapcsolja és mindig áthatóbb szervezetté koncentrálja a Föld gondolkodó elemeit.

És itt természetesen elsősorban a rádiós és televíziós kommunikáció rendkívüli hálózatára gondolok, mely – talán az agyvelőnek a telepátia ma még titokzatos erőivel való közvetlen szintonizálását előlegezve – már most is mindnyájunkat összeköt bizonyos „éter” tudat egységében.

De gondolok azoknak a csodálatraméltó számológépeknek a megjelenésére is, amelyek másodpercenként több százezer jelet kombinálva nemcsak felmentik agyunkat egy unalmas és kimerítő munkától, hanem még növelik is bennünk a „gondolatsebesség” lényeges (és túlságos kevésbé észrevett) tényezőjét, és ezzel a Kutatás világában forradalmat készítenek elő.

És gondolok végül más készülékekre is, mint például az elektronmikroszkóp, amellyel látóérzékünk, gondolataink főforrása, a sejtek látással való megkülönböztetésétől hirtelen ugrással jut el a nagy molekulák közvetlen szemléletéig.

Mindezen a haladáson, mint annyi máson is, egy bizonyos

filozófia megvetőleg mosolyog. „Kereskedelmi gépek – halljuk egyre – siető emberek gépei, akik időt és pénzt akarnak nyerni.” Ő vakok – szeretnénk mondani, hogy-hogy nem veszitek észre, hogy ezek az egymással elkerülhetetlenül kapcsolódó materiális készülékek megjelenésükben és fejlődésükben végeredményben nem egyebek, mint egy sajátos szuper-agynak az alapvonalai, amely úrrá válhat az Univerzum és a Gondolat valamilyen felsőbbrendű világában! „Minden az egyénért van” – jelentette ki legutóbb totalizáció-ellenes buzgalma egy válságos pillanatában Gaylord Simpson.¹⁰ Értsük meg jól egymást. Kétségtelen, hogy tudományosan szólva ez idő szerint még semmiféle olyan emberfölötti tudatfókusz nem mutatkozik a Földön (legalább is a dolgoknak innenső oldalán), amelyről azt lehetne állítani, vagy jövendőlni, hogy egy napon a társult emberi gondolatokkal szemben majd azt a szerepet játssza, amelyet a mi egyéni „énünk” játszik az agyvelőnket alkotó sejtekkel szemben. De ez nem azt jelenti – sőt ellenkezőleg! – hogy az őket egybefonó kapcsolatok hatására csoportosult értelmek együttműködve ne lennének képesek olyan eredményekre, amelyekre izolált munkával külön-külön képtelenek volnának, és amelyből a kollektív munka ölen „integrálisan” ha „nem is totálisan” mindenki hasznót húzna.

Vegyük akármelyik új gondolatunkat vagy intuíciónkat, különösen az utolsó századból, amelyek mind gondolkodásunk elpusztíthatatlan építőköveivé vagy fegyverzetévé váltak, vagy azzá válásuk folyamatban van. Vegyük az atom vagy a szerves Idő, vagy az Evolúció gondolatát. Nem világos-e, hogy egymagában a világon egyetlen embernek sem sikerült volna odáig emelkednie, egyetlen ember sincs a vi-

¹⁰ George Gaylord Simpson, *The role of individual in evolution*, Journal of the Washington Academy of Sciences, 31. kötet. N. I. 1941.

lágon, aki *magára hagyva* átfogná, birtokolná, kimerítené az ilyen eszmék teljes valóságát – és hogy mindazonáltal a világon minden ember a *maga számára* is részesedik abban az általános tudat-többségben, amit az Anyag ez újabb struktúráinak és a kozmikus Valóság új dimenzióinak elménkben való megjelenése okoz. Tehát nem egyszerű összegezés, hanem szintézis. Igaz, hogy nem olyan szintézis (legalább még idelelt nem), amelyet addig a pontig vihetnénk, hogy a szintetizálnak mélyén más minőségű autonóm szuper-centrum merüljön fel. De mindenesetre elégséges szintézis ahhoz, hogy boltívszerűen egymásba fogódzó tudat-szféra alakuljon ki, szuper-látás és szuper-gondolatok székhelye, támasztéka és szerve. Minden az egyénből indul ki, ez kétségtelen, és kezdetben minden az egyéni fordul meg; de minden az egyén fölött végződik.

Öröklési apparátus, gépi apparátus, agyi apparátus. Oktalanság, és gyakran képtelenség volna megpróbálni az egyén szervezetének és a Nooszféra szervezetének messzebbmenő, részletekbe bocsátkozó összehasonlítását. De azt, hogy az analógia általános vonala helyes és termékeny, nézetem szerint véglegesen bizonyítja az a nagyon figyelemreméltó tény, hogy a fentebb említett három apparátus, ha egyidejűleg szemléljük, együttesében nemcsak egymást kiegészítő, összefüggő, önmagát egybentartó együttest alkot, hanem (ami még bizonyítóbb erejű) ez az együttes arra is képes, hogy meginduljon – *működjék*.

C) A NOOSZFÉRA FIZIOLÓGIÁJA

A kollektív szemléletnek, amelyre a kollektív agyvelő kidolgozása vezet, egyik legmeglepőbb eredménye a „nagy, lassú mozgások” észrevése. Ezek olyan terjedelmesek és olyan lassúak, hogy csak óriási időrétegeken át válnak érzékelhetőkké. Sziderikus rendszereket származtató áramlások – hegységeket, kontinenseket alakító gyűrődések és emelkedések, – ár és apály a Bioszféra ölén . . . : ami valaha mozdulatlannak, állandónak látszott, az most óhatatlanul mind úgy lepleződik le szemünk előtt, mint alapvető és ellenállhatatlan *mozgás*.

Így vagyunk a Nooszférával is.

Fentebb megpróbáltam mintegy anatómiailag körülírni Nooszféránk legfőbb szerveit. Most még meg kell mutatnom, hogy ezek a planetáris arányú dolgok nem nyugalomra vannak szerkesztve. A roppant kerek forognak; és kombinált játékok jóvoltából titokzatos erők származnak és keringenek az óriási rendszeren át. Körülöttünk, az emberi tömegben nemcsak hogy nem össze-vissza mozognak az elemek, mint valami gázban, hanem úgy mozdul valami, mint eleven lényben.

Próbáljuk tudatosítani magunkban ezt a hatalmas belső

folyamatot, amely magával ragad bennünket, és amelynek munkatársai vagyunk, szinte anélkül, hogy sejténénk.

Az egész mozgás fortásánál, akár egy gép főrugója újra elénk tűnik és felismerhető az, amit az emberi ágak magukra hajlásának neveztem. Az Emberiség, mint mondtam, ebből a kezdődő magára hajlásból született. Ugyanennek a mozgásnak folytatólagos erejéből marad fenn és működik – teszem most hozzá. Nem elegendő-e felnyitni szemünket, hogy úgyszólván elborítson a káprázatos látomás: az emberi rétegek lassan, de biztosan, ellenállhatatlan erők játéka folytán egyre tovább zárulnak, göngyölödnek körülöttünk. A bennünket hordozó égitest zárt felületén a háború sötét aratásainak ellenére is majdnem geometriai haladvány szerint nő a népesség; és ugyanakkor a közlekedés, a tájékozódás és a befolyásolás tere minden egyes emberi molekulára nézve gyors ütemben tágul a földgolyó egész felületének arányaira. Tehát növekedő összenyomódás. De a Reflexió megjelenésével végsőig fejlődő egymásközi biológiai kapcsolódás jóvoltából, még inkább az összes elemek szervezett egymásbahatolása. Vitathatatlan, hogy mind gyorsabban és gyorsabban egész – világot átfogó – hálózat szövődik gazdasági és pszichikai kötelékekből, és szüntelenül mind összebb szorít és mind gyorsabban átjár bennünket. Napról napra valamicskével lehetetlenebb lesz másképpen gondolkodnunk, mint szolidáris formában. Mit jelent ez a sokformájú, egy-szerre külső és belső szorítás, amely ellen hasztalan tusak-szunk? Véletlenül hullottunk volna egy vak kerérendszerbe, hogy magunkba fulladva elpusztuljunk benne? Nem. Mert ahogy szorosodik a göngyölődés és emelkedik a feszültség, úgy nyílik az óriási generátorban kiút a túlszorulás erői számára.

Lássunk először egy túlságosan ismeretes, látszólag nagyon nyugtalanító, de alapjában véve megvilágosító és meg-

nyugtató *jelenséget*: a *munkanélküliséget*. A Gép rendkívüli fejlődése következtében egyre több és több emberkéz, karok tízmilliói maradnak kihasználatlanul. És a szakértők megdöbbenve nézik ezt a gazdasági berendezkedést, művüket, amely ahelyett hogy elnyelné a felkínált emberi munkacserőt, mind többet és többet dob vissza belőle, mintha a szerkezetük számításukhoz képest visszafelé forogna. A közgazdászokat megdöbbeníti a munkanélküliek egyre növekvő száma. De fölvilágosításért és vezérfonalért miért nem néznek kissé jobban a biológia felé? Vajon útjának egész folyamán, az eszméletlenből az eszmélés felé vezető századok millióin át, dolgozott-e valaha is másképpen az Élet, mint úgy, hogy pszichikait termeljen ki a gépi jóvoltából? Vegyük az állatok sorozatait idegrendszerük növekedő és kronologikus vonalán. Nézzék meg önmagukat a teoretikusok! Miképpen váltak képessé az okoskodásra, ha nem azzal, hogy a zsigerek jól automatizálódtak, és körülöttük a társadalom olyan jól megszerveződött, hogy erejük, és ugyanakkor idejük is van gondolkozni és számolni? Nos, ami igaz ránk, emberekre, mindegyikünkre nézve, pontosan az történik e pillanatban egy lépcsővel magasabban az Emberiségre nézve. Mint egy égitest, mely összehúzódva felmelegszik: ugyanúgy, és kétszeresen is, a Nooszféra – először is intenzitásban, ahogy a felületén lévő fókuszok kölcsönös közeledése és felfokozódása révén emelkedik a feszültsége, pszichikai temperatúrája; azután mennyiségben is, amint egyre több és több, keze munkájától felmentett egyén lesz a Földön abban a helyzetben, hogy agyveleje játszani engedje. Ennélfogva megpróbálni visszaszorítani a Gépbe a munkanélküliséget, természetellenes erőfelfejtés, biológiai képtelenség volna. A Nooszféra nem tud másképpen működni, mint úgy, hogy mindig magasabb potenciálon szabadít fel mindig több pszichikai energiát.

Jól van, mondhatják erre. A filetikus önmagábagöngyölődés és a gépi tökéletesedés kombinált hatása alatt az Élet forrong. Egyetértünk. De akkor (és ez az egész probléma lényege) hogyan szorítsuk korlátok közé és hogyan használjuk a felszabadult tudat növekvő, de még nyers és alakatlan áramlását? – Azt felelem: „Úgy, hogy átalakítjuk”. És itt, miután elgondolkoztunk a munkanélküliség jelenségén, felhívom figyelmüket egy másik, nem kevésbé egyetemes jelenségre, amely éppen olyan jellegzetes a modern időkre: a *Kutatás jelensége*.

Megérteni, felfedezni, feltalálni... Tudatának első eszmélése óta az Embert kétségkívül megszállva tartja a Kutatás démona. De ez a mély igény egészen a legújabb időkig lappangó, tétova vagy szervezetlen maradt az emberi tömegben. A múltban az igazi kutatók, a hivatásos és a hivatalos kutatók minden nemzedékben felismerték ugyan egymást, de alig jelentettek többet egy maroknyi többé-kevésbé elszigetelt egyénnél, és inkább rendellenes típusok voltak, – „különcök”. Ma azonban, anélkül, hogy figyelembe vennénk, a helyzet teljesen megváltozott. Pillanatnyilag százczerekre rúg azoknak a száma, akik az Anyag, az Élet és a Gondolat különféle irányait kutatják, és pedig nem egymagukban, hanem szervezett csoportokban, és olyan fölkészülten, hogy úgy látszik, semmisem állíthatja meg őket. És ez a mozgás egyre általánosul, egyre gyorsul, olyan mértékben, hogy csak a vak nem láthatná ebben a dolgok lényeges sodrát. Nyilvánvaló, hogy a Kutatás, ami tegnap még fényűző foglalkozásnak számított, ma legjobb úton van ahhoz, hogy az Emberiségnek elsőrendű, sőt főfoglalkozása legyen. – Mit jelent ez a nagy esemény? A magam részéről csak egy magyarázatát látom. A Nooszféra önmagára hajlásával felszabaduló óriási energiatöbblet természetszerűleg, evolúti-

van arra van szánva, hogy annak a megszerkesztésébe és működésébe menjen át, amit a Nooszféra „agyvelejének” neveztem. Az Emberiség, hasonlóan, bár óriási méreteken az előtte megjelent összes többi szervezethez, fokozatosan „kefalizálódik”. Hogy elfoglaljuk azt, amit szabad időnknek nevezünk: erre nincs más biológiai eszközünk, mint hogy a szabadidőt újabb és felsőbbrendű munkára, a megismerés általános és kollektív erő kifejtésére szenteljük. A Nooszféra – óriási gondolkodógép.

És ha nem csalódom, csakis ezen a ponton nyílik meg a horizont, és csak itt kezdünk tisztán látni a bennünket környező Emberiségben. Szimmetrikusan azzal a kozmikus sodratással, amely energiakibocsátással állandóan pusztítja körülöttünk az atomokat, az Élet (bármennyire egyes ritka planétákra lokalizálja is a valószínűség) mindig jobban és jobban úgy kényszerül reánk, mint mély áramlás, amely az Anyagot a tudat felmerülésével akarja önmagára rendezni. Itt a bomlással járó fizikai sugárzás – ott a Világanyag rendezett felhalmozódásával járó pszichikai sugárzás. A XIX. századi Tudomány szemében a Világnak a Reflexióban kiteljesedő interiorizálódása még tűnhetett anomáliának, vagy esetlegességnak is. Most visszavezettük egy meghatározott, az egész Valósággal egybevágó folyamatra. „Tudattól átjárt komplexitás”. Vagy: „Tudat, mint a Komplexitás eredménye”. Tapasztalatilag ez a két tag elválaszthatatlan. Mint nagyságpárok, egyidejűleg változnak. – Nos, nem sorozódik-e, nem integrálódik-e egészen természetesen ebbe az általános kozmikus folyamatba, mint szélső és sajátos eset: a Nooszféra? A szövevényesség maximuma, amelyet a filetikus önmagábagöngyölődés képvisel – következőleg tudat-maximum, mely a rendezett és egymásbafogódzó egyéni agyak rendszeréből alakul ki. Pontosan az, amit vártunk!

Figyelemreméltó egybeesés és nemcsak igazolja az emberi jelenség itt javasolt organikus értelmezését, hanem megbízható becsléseknek is utat nyit jövőnk sorsunk, és az idők végén reánk váró sors felé.

D) A NOOSZFÉRA FÁZISAI ÉS JÖVŐJE

Azzal, hogy a most végbemenő társadalmi totalizálódást vissza tudtuk vezetni egy jól meghatározott biológiai folyamatra, lehetővé vált, hogy a jövő felé is megpillanthassuk annak a görbének viselkedését, amelyen haladunk. Ha egyszer megállapítottuk, hogy a kollektív emberi organizmus, a Nooszféra kialakulása annak a rekurrencia-törvénynek engedelmeskedik, amely a Mindenségben a tudat-komplexitás függvényeként emeli mind magasabbra: milyen tájak felé, milyen fázisokon át emelkedik és von magával bennünket a hominizálódás meghosszabbított görbéje?

Közvetlenül a közelünkben (valójában már el is kezdődve) elsősorban a „planetizálódás fázisa” rajzolódik ki előttünk.

Az emberi fajnak már régóta sikerült a Földet ellepnie; és ez a zoológiai „mindenüttvalóság” már szintén régóta a szervezett totalitás felé tart. De nem nyilvánvaló-e, hogy ez az átalakulás csak most jutott a megérlelődésig? – Köveszük a történelem nyomán e halmozódás nagy korszakait. Először felszáll az idők éjszakájából az Ősi Világ többé-kevésbé minden részén elszórt vadász-csoportok pora. Azután – ennek ma tizenötezer éve – egy másik porfelleg, (már jóval vaskosabb és jobban kivehető): a földművelők,

egy-egy szerencsés völgyben letelepedve a társadalmi élet központjai, ahol a végre megtelepült Ember kifejleszti azt a terjeszkedő erőt, amely majd megengedi, hogy elárassza az Újvilágot. Azután – már csak hét vagy nyolcezer éve – megjelennek az első civilizációk; és mindegyik befödi a kontinensek egy-egy nagy darabját. Azután az igazi birodalmak. És így tovább, mindig nagyobb és nagyobb emberfoltokban, amelyek szélükön kapcsolódnak, gyakran elnyelik egymást, hogy még nagyobb foltokban újraalakuljanak. S most nem a szemünk előtt valósul-e meg e terjeszkedés és ellenállhatatlan sodródás végső eredménye? A népek térképén eltűntek az utolsó üres foltok. Most minden érintkezik – és milyen szorosan! És a gazdasági és pszichikai hálózatban, amelyről fentebb beszéltem, már csak két nagy tömb áll szemben egymással. Vajon ez a kettő is, egy vagy más módon, nem fog-e végzetszerűen kapcsolódni? . . . Borzongás előzi meg, a „részesedés” hulláma, mely a legnagyobb mélységekig mozgásba hozza a szociális és etnikus tömegeket az osztálykülönbség, színekülönbség nélkül mindenkinek nyitvaálló haladás igényével és várásával; de láthatólag ez az utolsó aktus készül. Holnap a Föld valami előre nem látható formában „panorganizáltan” ébred.

De ne feledjük el: azt az egységes állapotot, amely felé menetelünk, egy lényeges, rendbéli különbség fogja elválasztani mindattól, amit eddig ismerünk. A történelem legnagyobb birodalmai is csak a Föld egy töredékét foglalták magukban. Milyen sajátosan új hatásokkal jár majd a *totalitásba való átmenet*? A szellem eddig csak hullámokban, statikus állapotban nyilvánult meg bolygónkon. Micsoda áramlás szabadul fel akkor, milyen még ismeretlen mezők nyílnak meg majd, mikor a kör hirtelen bezárul?

Ami a planetizált Emberiség ölen megvalósulásra készül, az lényegében, ha nem csalódom, az *Evolúció továbbblendü-*

lése. Mindnyájan hallottunk beszélni azokról a valóságos vagy képzelt lövedékekről, amelyeknek mozgása újrakezdődnek egy sor egymásután felgyúló rakéta segítségével. Nem valami hasonló folyamatot kísérel meg most az Élet a végső, a legnagyobb ugráshoz? Kezdetben természetesen szerzett, vagy a Planéta által felszabadított elemi erők esztelen használata és kombinálása által kidolgozódnak az alsóbbrendű szervezetek, az Emberig bezárólag. Azután egy második fázisban, tudományosan birtokul ejtett és felhasznált finomabb energiaformák jóvoltából, létrejön a Nooszférában az Ember (mind egyéni, mind kollektív) szuper-evolúciója valamennyi ember harmonizált erő kifejtése árán, akik közös gondolkodással, egyelként dolgoznak önmagukon. Ki tudná ugyanis megmondani, mit eredményeznek holnap az atomra, a hormonokra, a sejtre és az átöröklés törvényeire vonatkozó ismereteink, ha azokat a saját szervezetünkre alkalmazzuk. Micsoda erők, micsoda sugárzások, milyen, a Természet által még soha ki nem próbált berendezések, amelyeknek csodálatos rugóit, most először a Világ története folyamán, már működtetni tudjuk. – Valóban, az Élet új kalandra indul arról a síkról, amelyet az Emberiség megszerkesztésével alkotott!

Pedig ez még csak külső arca a jelenségnek. Mikor az Emberiség planetizálódik, olyan új fizikai hatalmakat szerez, amelyek lehetővé teszik, hogy szuper-organizálja az Anyagot. De, ami még fontosabb, tagjainak közvetlen közeledése révén nem válik-e alkalmassá arra, hogy (úgyszólván rezonanciával) bizonyos, addig nem is gyanított pszichikus képességek bontakozzanak ki benne? Említettem, hogy jelenleg elménkben újabb tehetségek alakulnak ki: a genetikus tartam érzéke, a kollektív érzéke. Ez az ébredés is elkerülhetetlenül, természetes következményként végül is nyomatékosan kiformálja bennünk az általános érzéket az

organikus iránt, amelynek jegyében az emberek közti és kozmoszon belüli vonatkozások egész hálózata valami sürgető erővel, bensőséggel terhelődik, valami realizmussal, amelyet régen megálmodtak, vagy megsejtettek az „egyetemes érzékével” megáldott lelkek, de *kollektíve még nem tapasztalták*. Nos, ennek az új belső miliőnek az ölen és kedvéért, mely a planetizált élet sajátja, lesz lehetséges egy addig megvalósíthatatlan esemény: a szimpátia erőinek előadása az emberi tömegben. Talán passzív szimpátia – a lelkek bizonyos egybehangzása, amelyben általánossá és természetessé válnak a telepátia még elszórt és összefüggéstelen jelenségei. Kiváltképpen pedig aktív szimpátia, amelyben a nagy nooszférikus feszültségek hatása alatt minden egyes emberi elem áttöri szigetelését, hogy behulljon csodálatos affinitások elméletileg megsejthető mezejébe. Mert ha az egyszerű atomokat közelítő kötelékeknek akkora a hatalmuk, mit várhatunk akkor, ha ezek a kötelékek emberi molekulák között „harapóznak el”? Az Emberiség, mondtam, szemünk láttára szövi agyvelejét. Holnap, a rászoruló mozgás logikai és biológiai elmélyítésével vajon nem találja-e meg majd *a szívét* – azt a szívet, amely nélkül legigazibb egységesítő erői sohasem szabadulnak fel a maguk teljességében? Más szóval annak, ami ebben a pillanatban a Nooszféra ölen a látás rendjében konstruktív, nem kell-e szükségszerűen elhatolnia az érzelem rendjéig? Ha a Világot nézzük, amelyben még uralkodnak a gyűlölködés és a taszítás erői, ez a gondolat fantasztikusnak tűnhetik. De nem annyit jelentene-e ez, hogy vonakodunk meghallgatni egy Tudomány tájékoztatását, amely napról napra jobban mutatja, hogy a lehetetlennek vélt átalakulások minden téren könnyűvé, sőt elkerülhetetlenné válnak, mihelyt a dimenziók rendje megváltozik?

Két dolgot már most mindenesetre bizonyosnak látok. Az

első az, hogy attól a ponttól kezdve, ahova a kollektív szerveződésben mostanáig jutottunk, a planetizálódásnak tovább kell haladnia a növekedő egylelkűsödés irányában. A második, hogy ez a növényben levő egylelkűség, minthogy *konvergens* természetű, nem folytatódhatik határtalanul anélkül, hogy fejleményeinek természetes végpontjáig ne jusson. Minden kúpnak csúcsa van. Hogyan lehetséges nem képzelnünk, hanem meghatározni a felgyülemelésben lévő emberi mezőny esetében az egybeolvadásnak ezt a legfelsőbb pontját? – Szigorúan fenomenológiai szempontunkból úgy látom, ennyit mondhatnánk:

Ami a kezdet kezdetén az Embert megalkotta, az – tudjuk – az egyéni tudat öneszméltre jutása.

Ami a következő századok folyamán az Emberiség haladását meghatározza az (megpróbáltam bizonyítani) ennek az eszmélődő képességnek az emberi tudatok közös eszmélődésében való növekedése.

Nos, ami evolúciója végén megkoronázza és befejezi a kollektív Emberiséget, a folytonosságból és egyneműségből következőleg más nem is lehet, mint egy pontszerű fókusz a totalitásában vett tudat középpontjában.

Így az emberi Történelem, mindenestül két kritikus pont között levő intervallumban fejlődnek ki: a Reflexió első, alsó, elemi – és második felső és nooszférikus pontja közt. Biológiaiilag szólva, az Emberiség csak akkor fejeződik be, csak akkor találja meg belső egyensúlyát, (talán nem hamarabb mint néhány millió év múlva), amikor majd pszichikailag önmagára centrálódik.

A gondolkodások utolsó erő kifejtésével helyezkedjünk most arra a legmagasabb csúcsra, ahol a bennünket hordozó mozgás a *jelen pillanatból nézve* a jövőben tetőződni fog. Ezen az utolsó ormon túl, mely látóhatárunkon kirajzoló-

dik, rajta túl, és még magasabban, kivehetünk-e még valamit? – Igen is, nem is.

Először is, nem. Mert felemelkedésünknek ezen a titokzatos pólusán a menetünket eddig vezető iránytű csődöt mond. Eddig a „tudat és komplexitás” szabálya irányított bennünket: mindig centráltabb tudat, amely egyre számosabb és egyre szervezettebb elemek mélyéről merül fel. De itt először következik be a hallatlan tény, hogy hiányzik a kezünkől a sokszorosság alapszövege. Hacsak, ami végtelenül valószínűtlen, nem arra vagyunk szánva, hogy az idő és a tér mélységein át más planétákkal egy több Nooszférából álló komplexusba integrálódjunk, a megérett Emberiség egyedül marad önmagával szemközt. És ugyanakkor az egymáshoz láncolódó szintézisek játékán alapuló rekurrencia-törvényünk sem működik többé.

Bizonyos értelemben tehát úgy látszik, mindennek vége van; mintha a tudat felé törő kozmikus lendület, mikor elérte a Reflexió nooszférikus pontját, kimerült volna, és visszaesnék a dezintegrálódás felé, amelybe könyörtelenül beletaszítják az égitestek Fizikájának törvényei. És mégis egy másik értelemben, semminek sem lehet vége. Mert itt lép a játékba egész hatalmával a Reflexió bizonyos primér hatása, amellyel még nem foglalkoztunk: a *tovább élni akarás*. Amikor az egyéni eszmélet önmagába néz, hozzájut ahhoz a félelmetes hatalomhoz, hogy előre látja a jövőt, vagyis a halált. És ugyanakkor felismeri, hogy pszichológiai lehetetlenség volna számára tovább is együttműködni az Élet erő kifejtéseivel, ha az, ami művének a legjobbjá, nem tudná kikerülni az elpusztulást. Ez a cselekvés egész problémája. De nem vették eléggé észre az abszolútnak ezt a követelményét, amelyet olykor nehéz kihámozni az elszigetelt emberi elembe, pedig azok közé a tények közé tartozik, amelyek a nooszférikus skálán mind jobban hangsúlyo-

zódni és növekedni. Ha az egyénre alkalmazzuk, a totális halál gondolata első tekintetre talán nem is fölháborító. De az egész Emberiségre kiterjesztve már megzavarodik tőle elménk, és elfog bennünket a szédület. Mert minél inkább tudatosítja az Emberiség saját tartamát, számát, lehetőségeit és azt az óriási súlyt, amelyet föl kell emelnie, hogy tovább éljen: annál jobban megérti, hogy ha ez az egész munka végülis nullára redukálható, akkor be vagyunk csapva és nincs más hátra, mint fellázadni. A planetizált Emberiségben az *irreverzibilitás követelménye* a cselekvés elengedhetetlen föltétele. És csakis nőhet, egyre jobban, abban a mértékben, amilyenben az Élet is egyre gazdagabbnak és egyre nehezebbnek bizonyul. Így aztán, paradox módon, éppen centrálódása végső pontjánál, amely kozmikusan egyetlené teszi, vagyis látszólag képtelenné minden további szintézisre: éppen ott van tele a Noooszféra a maximális pszichikai töltéssel, készen rá, hogy még jobban előrehaladjon.

Mi egyebet jelent ez, mint azt, hogy – hasonlóan azokhoz a planetáris pályákhoz, amelyek átszelni látszanak naprendszerünket anélkül, hogy megállanának benne – a tudat görbéje, ha a növekvő komplexitások felé követjük, áttöri az Idő és a Tér tapasztalati kereteit, hogy kijusson valamerre az egyesülés és az egybetartozás valamilyen ultra-centruma felé, ahol véglegesen – globálisan és részleteiben – együtt van mindaz, ami pótolhatatlan és közölhetetlen a Világon.

Az istenprobléma elkerülhetetlenül betör a Biológiába és helyet kér a Tudományban.

VÉGKÖVETKEZTETÉS. A SZABADSÁG NÖVEKEDÉSE

Forduljunk vissza, vessünk egy pillantást az útra, amelyet megjártunk.

Elinduláskor úgy véltük széthulló, rendezetlen Emberiség van körülöttünk: tömeg, massa – melyben talán csak rút-ságot és brutalitást érzeltünk. E zavaros mozgalmasság fölött próbáltam olvasóimat a tudomány legáltalánosabb és legszilárdabb konklúzióinak támogatásával magasabbra vezetni. És amint egyre jobban emelkedtünk, a kép egyre magasabbról nézve, lassan alakot öltött. Mint egy óriási lótusz szirmai napszálltakor, az előttünk megjelent planetáris arányú emberrétegek kezdtek lassan önmagukba zárulni. És ennek az óriási helynek a közepén, a zárulás nyomása alatt, hatalmas fókusz jelent meg, amelyben totalis gépezettel fokozatosan felszabaduló, majd átöröklésileg egy bizonyos szuper-agyvelőbe koncentrálnak óriási szellemi energia lassankint közös, egyre szenvedélyesebb látomássá alakult. – Ebben a megbékélő és ugyanakkor erősödő látványban, ahol a részletek egyéni skálánkon oly kedvetlenítő szabálytalanságai eltűntek, hogy helyet adjanak valami tágas, nyugodt, ellenállhatatlan és mélyről fakadó mozgásnak – ebben a látványban, mondom, minden összefügg, és összefér a Mindenséggel. Élet és Tudat többé nem esetleges anomá-

liák a Természetben; hanem a Biológia hirtelen úgy jelenik meg, mint az Anyag Fizikájának másik arca. Amott – ismétlem – a Világanyag széthullik, elsugározva elemi energiáját; emitt ugyanez az anyag gyűlik fel és Gondolatot sugároz. Fantasztikus két szélsőség. De vajon nem szükséges-e az egyik, hogy egyensúlyozza a másikat? – Tehát harmonikus távlat. De egyszersmind program is a jövőre: mert ha elfogadjuk ezeket a nézeteket, pompás célpont, határozott út nyílik cselekvésünk számára. Koherencia és termékenység: az igazság két kritériuma.

Káprázat-e mindez – vagy valóság?

Tessék választani. És azoknak, akik haboznának, vagy akik vonakodnának, egyszerűen azt mondom: A múlt fejleményeiben és jelen haladásában integrálisan vett emberi jelenség tudományos magyarázatára, van valami más, valami jobb javaslatuk?

Mindez nagyon szép, felelhetik, de ebben a rendszerben, amelyet ön olyan összefüggőnek tart, nem hiányzik-e éppen egy lényeges elem? Annak a nagyszabásúan működő gépezetben, amelyet ön látni vél, mivé lesz a mi lényünk gyöngyszeme? Mi lesz a mi szabadságunkból?

Nem látják-e, válaszolom, hogy arról a pontról, ahová én helyezkedem, mindenütt szabadság létezik és növekszik?

Tisztában vagyok vele: nem tudunk szabadulni attól a velünk született rögeszmétől, hogy a lehető legteljesebb egyedülvalóságban vagyunk a leginkább a magunk urai. Pedig ennek éppen az ellenkezője igaz. Ne feledjük ezt. Struktúránknál fogva mindegyikünkben minden elemi, még szabadságunk is. Tehát lehetetlen még jobban felszabadulnunk anélkül, hogy ne kapcsolódnánk és ne társulnánk *megfelelően*. Egyetértek abban, hogy ez veszélyes művelet, mert tevékenységeink akár rendezetlenül keverednek, akár

mint egyszerű fogaskereknek fogóznak egymásba, vagy közböcsítik, vagy gépiesítik egymást (ezt nagyon is tapasztaljuk). De egyszersmind jótékony művelet is, mert a centrumnak centrumhoz való közelítésével (vagyis közös látomásban vagy közös szenvedélyben) a tevékenységek kétségtelenül gazdagodnak. Munkaközösség, szerelmespár . . . Ha az egység szimpátiában valósul meg, akkor nem korlátozza, hanem fokozza a lét lehetőségeit. Határolt skálán ez a tapasztalás általános és mindennapos. Miért ne volna nagyon széles skálán, a teljesség skáláján is érvényes, ha a törvény a dolgok szerkezetéhez tartozik? Egyszerűen intenzitás kérdése a polarizáló és vonzó mezőben. Vak felgyülemelés vagy tisztán műszeres elrendeződés esetében a nagy számok játéka kétségkívül materializál – de egy belülről megvalósuló egylelkűsödés esetében már perszonalizál, sőt, már tévedhetetlenné tevékenységünket. Egyetlen, elszigetelt szabadság gyenge, bizonytalan, és tapogatózásaiban könnyen tévedhet. De a szabadon cselekvő szabadságok totalitása végtére is mindig megtalálja helyes útját. Azért állíthatom a Világgal szemben érvényesülő választásunk alábecsülése nélkül, hogy szabadon is, meg elkerülhetetlenül is haladunk a Planetizálódáson át a Koncentrálódás felé. A kozmikus evolúcióban, mondhatnánk, a két végponton mutatkozik determinizmus, de két ellentétes formában: alul a valószínűbb felé való zuhanás szabadság *hiján*, – felül a valószínűtlen felé való emelkedés a szabadság *győzelmével*.

Nyugodjunk meg tehát. A bennünket burkoló óriási ipari és társadalmi rendszer nem akar összezúzni minket, nem akarja elragadni lelkünket. A belőle kiáradó energia nemcsak abban az értelemben szabad, hogy rendelkezésünkre álló erőket képvisel; hanem szabad azért is, mert (egészében is, mint legszerényebb elemében is) mindegyre spirituáli-

sabban bontakozik ki. Olyan gondolkodó, mint Cournot¹¹ még azt képzelhette, hogy a szocializált csoport a magába foglalt egyének tömegéhez képest biológiailag degradálódik. Ma már látjuk, hogy csak a Nooszféra szívébe merülve remélhetjük, hogy mind együttesen, mind egyenkint bizonyossággal rátalálunk Emberségünk teljességére.

(1947)

¹¹ Cournot, *Considération sur la marche des idées et événements dans les Temps modernes* (Réédition Mentré) II. köt. 178. old.

AZ ÉN MINDENSÉGEM

A következő lapokon egyáltalán nem az a célunk, hogy a Világot véglegesen megmagyarázzuk. Közvetlen szándékunk nem az, hogy a gondolkodás, a cselekvés, a misztika valamiféle általános elméletét adjuk, mintha az itt feltárt távlatoknak, úgy amint vannak, rá kellene kényszerülniök minden elmére, másféle látásmódok rovására, amelyeket (tévesen vagy megokoltan) hagyományosabbnak vagy közismertebbnek tekintenek. Egyszerűen azt akarom itt kifejtetni, hogyan látom én a Világot, s hogyan jutottam erre a fölfogásra emberi és keresztény tudatom elkerülhetetlen fejlődésével. Egyéni természetemre hatva a vallás igazságai és gyakorlata vezettek – egy szabadságomtól teljesen idegen folyamattal – azokra az eredményekre, amelyeket itt kifejezni próbálok. Ez a determinizmus, (vagy, ha úgy tetszik, ez az ellenállhatatlan spontánság) tanulmányom fő érdekessége. Intellektuális szempontból nyilvánvalóan könnyű bírálni a rendszert, melyet javaslok. De ezek a kritikák semmiképpen sem foszthatják meg sajátos értékétől: attól, hogy cáfolhatatlan pszichológiai tanúbizonyságot nyújt. Akár ügyes, akár kevésbé ügyes a filozófiám, annyi tény, hogy egy XX. századbeli ember, mert normálisan részesedett korának eszméiben és érdeklődésében, belső életének egyensúlyát nem tudta

megtalálni, csak Világ és Krisztus fizicista és egységesítő fölfogásában – ebben azonban határtalan békére és kibontakozásra lelt.

Ennek az objektív sikernek már magában véve is megvan a fontossága. Bizonyítja, hogy kifejezéseim bármilyen ügyetlenek és megközelítőek is, egy szellemi törekvés próbált alakot öltetni bennem, amelyet később mások talán nálam szerencsésebben juttatnak majd kifejezésre. Valójában nem is én fogalmaztam ezeket a lapokat, hanem egy nálam nagyobb Ember bennem, akit mindig egyformán százszor felismertem magam körül. Bármilyen korlátozott is tapasztalásom az utolsó tíz esztendőről, mégis azt bizonyítja, hogy – a Kereszténységen belül, vagy azon kívül – meglepően sok szellem táplálkozik (többé-kevésbé kifejezetten) ugyanazokból az intuíciókból és sejtésekből, amelyek az én életemet betöltötték. Mert engem a sors a Világ kiváltságos útkeresztvezetőjére állított, ahol pap és tudós kettős minőségében, páratlanul fölemelő és változatos körülmények közt érezhettem, hogyan árad át rajtam az emberi és az isteni erők kettős hulláma; mert sajátos helyzetemben e két világ határán kivételesen értékes barátokat találtam, akikkel gondolataimat közölhettem, és ismételten is elég időt eszméim megérlelésére és rögzítésére: úgy érzem, hűtlen volnék az Élethez, hűtlen azokhoz, akiknek szükségük van rá, hogy segítsem őket, (ahogy engem segítettek mások), ha nem próbálnám meg átadni ama fölséges alakzat körvonalaait, amely huszonöt évi sokféle elmélkedés és tapasztalás folyamán tárult föl előttem a Mindenségben. Ismétlem: mindez csak vázlat, de az ő életüket is boldoggá teheti, ahogy boldoggá tette az enyémet is, ha e vázlat egyes vonásainak kidolgozásán munkálkodnak.

Annak a látásmódnak, amelyet itt meghatározni próbálok, az a vonzóereje és békéltető értéke, hogy belőle kiindulva

a Világnak megszámlálhatatlan fizikai, morális, szociális, vallásos elemei hajlékonyan és könnyen egybekapcsolódnak, elrendeződnek és kölcsönösen megvilágosítják egymást – egész a végső szemhatárig, és legbensőbb alapjaikban is. Ezt a szilárd, természetes, totális összetartozást megmutatni, ez lesz az én egész „apologetikám”. Nem fogok részletkérdések vitatásánál elidőzni. Nem fogok azon aggódni, hogy a posztulátumokat megszorítsam. Azon sem fogok fáradozni, hogy a végsőig kövessem azokat a következményeket, amelyek majd seregestül születnek a nagyjából felrajzolt irányvonalak mentén. Egyetlen gondom lesz megmutatni, hogy ha egy bizonyos szempontból közelítjük meg a Dolgok ropant zűrzavarát, hogyan válik homályuk és ellentmondásuk hirtelen valami kimondhatatlan, árnyalataiban és hangjaiban kimeríthetetlen, egységének tökéletesedésében befejezhetetlen rezgéssé. Ha sikerül kissé megértetnem és közölnöm ezt az eredményt, akkor adnám a legjobb bizonyítékot: ahol erőfeszítés nélkül létesül a Valóság Szintézise, ott nem lehet más mint Igazság.

I. FILOZÓFIA. A TEREMTŐ EGYESÜLÉS

A) AZ ALAPELVEK

Mielőtt belefognék a morális és vallásos elméleteim épületét alátámasztó és szervező filozófia szintétikus kifejtésébe, hasznosnak vélem, hogy kiemeljek néhány alapvető elvet vagy posztulátumot, amely megmutatja, milyen „szellemben” született és fejlődött a Mindenségről való fölfogásom.

1. *A tudat primátusa*

Logikailag is, pszichológiailag is az első ilyen elv az a mély meggyőződés, hogy a lét jó, azaz:

- a) hogy jobb lenni, mint nem lenni,
- b) hogy jobb többnek lenni, mint kevesebbnek.

Ha segéd-elvül elfogadjuk, hogy a „bevégzett” lét a tudatos lét, akkor ennek az elvnek gyakorlatibb és világosabb formát adhatunk ilyesformán:

- a) többet ér tudatosnak lenni, mint sem,
- b) többet ér a több tudat, mint a kevesebb.

Első pillantásra ezek a tételek talán evidensnek vagy természetlennek látszanak. Valójában azonban rendkívül ter-

mékenyek és igényesek, ha végső következményeikig visszük őket. És a tapasztalásban meglepetéssel észleljük, sokszor mennyire kétségbe vonják őket, gyakorlatilag vagy elméletileg, az agnosztikusok, a pesszimisták, az élvhajászók és a gyávák. Talán éppen abban válik el, ki a jó és ki a rossz, ki a választott és ki a kárhozott az emberek közt, hogy milyen alapvető választást tesznek a nagyobb tudat abszolút értéke, illetve értéktelensége között.

2. Hit az életben

Belső életem ezen első alapkövének – a Tudat elsőbbségének – közvetlen szomszédságában ott van egy másik, az Életbe vetett Hit, vagyis az a rendíthetetlen bizonyosság, hogy a Mindenségnek, a maga egészében nézve,

a) célja van,

b) és se nem téveszthet utat, se meg nem torpanhat útján.

A világ elemei elszigetelten véve – sajnos! – csak már-már nevetségesen kis arányban sikerülnek. De azt határozottan elutasítom, hogy e totális esetlegességet teljes együttesükre kiterjesszem. Nem fogadhatom el, hogy a Világegyetem kudarcot valljon. Hogy ezt a kiváltságot (a siker bizonyosságát) valami transzcendens gondviselés művének, vagy valamilyen általánosan immanens szellemi energiának (valami Világléleknek) – vagy annak a tévedhetetlenségnek tulajdonítsuk-e, amely az elszigetelt próbálkozásokban nincs meg, de megvan a végtelenül ismétlődőkben („a nagy számok tévedhetetlensége”) – vagy inkább egyidejűleg e három tevékenység rangsorozott hatásának: – az itt most nem fontos. – A dolog minden magyarázatát megelőzőleg hiszek

abban a tényben, hogy a Világnak mint Egésznek biztosan célt kell érnie, azaz (az 1. elv értelmében) bizonyos magasabb tudati állapotra kell jutnia.

Hiszem ezt a következtetés révén: mert a Világegyetemnek azért sikerült az a valószínűtlen munka, hogy létrehozza az emberi gondolatot oly valóság ölén, amelyet véletlenek és rossz eshetőségek elképzelhetetlen hálózataának látunk, mert a legmélyén olyan hatalom irányítja, amely alkotóelemeinek szuverén ura. Hiszem továbbá szükségből: ha ugyanis kételkedhetném a létemet magával sodró szubsztancia föltétlen szilárdságában, teljesen elveszettnek és kétségbeesettnek érezném magam. Hiszem végül, és talán kiváltképpen, szeretetből: mert sokkal jobban szeretem környező Mindenségemet, sem hogy bizalmatlan lehetnék iránta.

3. *Hit az abszolútban*

Mínt hogy a Világ sikerül (2. elv), sikerülnie pedig annyi, mint nagyobb tudatra jutni (1. elv): mint láttuk, azt következtetem, hogy a Mindenség bizonyos Tudat gyümölcsét érleli magában. Miféle lényeges sajátságot kívánunk ettől a magasabb tudattól, ettől a felsőbb létezésből ahhoz, hogy valóban sikernek tarthassuk? Azt, hogy *mindenkorra* szóló állapot legyen, vagyis abszolút tökéletes.

Nyilvánvaló, hogy száz közül kilencvenkilenc ember sohasem teszi fel magának határozottan a kérdést: „Érdemes élni?” Nem látnak benne problémát, mert az élet még automatikusan vonja őket magával, mint hajdan azokat az esztelen lényeket, melyek az Emberig egyedül vitték tovább az

evolúció munkáját. De a probléma elvileg fennáll, és előreláthatólag annál élesebben mered majd az Emberiség felé, minél értékesebbé és nehezebbé válik a mű, amit megvalósít. Valóban remélhetjük, hogy tartós művet alkotunk, vagy csak hamut mintázunk? Az értelemmel a földi Világban megjelent a Világ kritizálásának félelmetes hatalma. Az állatok passzívan és vakon húzzák a haladás súlyos szeke-rét. De az Ember, mielőtt tovább dolgoznék a közös feladaton, felteheti, fel is kell tennie a kérdést, vajon megéri-e a fáradságot, amibe kerül: az élet munkáját és a halál rémületét. Nos, egyetlen ellenszolgáltatás elégíthet ki bennünket (hivatkozom itt minden olyan ember lojális gondolkodására, aki le tud szállni a maga igazi mélységébe): az a biztosíték, hogy fáradalmaink kézzelfogható eredményéből valami eljut egy olyan Valóságba, ahol sem féreg, sem rozsdá nem érheti.

Ez a követelmény túlzottnak tűnhetik. Mégis föltétlenül természetesnek találom az Ember részéről, mert saját szívemben oly világosan olvasom, hogy képtelennek tartom, hogy elvileg egyetlen embertársamban is hiányozzék. Minél többet töprengek a dolgon, annál jobban látom, hogy pszichológiailag a legkisebb erő kifejtésre sem lennék képes, ha nem hihetném, hogy ebben az erőfeszítésben van valami abszolút érték. Bizonyítsák be nekem, hogy művemből végül is nem marad semmi, mert nemcsak az egyén és nemcsak a Föld hal meg, hanem a Világegyetem is – és ezzel megölték bennem minden tevékenységem rugóját. Ígérjék lényemnek a személyes élet évezredeit, vagy valami emberfeletti felhasználódását egy önmagánál nagyobb Valóságban: ha ennek végén megsemmisülés leselkedik rá, az pontosan annyi, mintha már holnap meghalnék: a kisujjamat sem mozdítom, hogy jobba legyek. *A szabad akarat nem indító meg a legkisebb dologban sem mással, mint valami*

végleges eredmény vonzóerejével, egy „ktéma eis aei” („mindenkorra szóló mű”) ígéretével az erőfeszítésért.

És mert (2. elv) nem fogadhatom el, hogy a Világ rosszul van felépítve, hogy fizikailag ellentmondó, és hogy képtelen volna a méhében született lények alapvető éhségét kielégíteni: – szenvedélyesen átadom magam annak a bizonyosságnak, hogy az Élet a maga egészében új és örök Föld megalapítása felé halad.

4. Az egész elsőbbsége

Mily vonásokkal képzelem most el azt az egyedül értékes, végső Valóságot, amely magábagyűjti mindazt, ami az én munkámban és az Élet munkájában abszolút? – Elkerülhetetlen óriási Egység gyanánt. Minthogy az Élet a maga egészében – de nem elemeiben – tévedhetetlen (2. elv); minthogy a Világ növekedésétől várt gyümölcsben kell az egyes monások által feldolgozott életnedv javának lepárlódnia (3. elv): az Abszolút, amely felé emelkedünk, nem lehet más, mint egész – tisztult, szublimált, „tudattal átjárt” Egész.

Így az egyéni lét értékebe vetett hitem fokozatosan kifomálódott, gazdagodott, mígnem egy egyetemesen várt Valóság lába elé kellett borulnom. Az értelmi folyamat logikus. Történetileg – biztos vagyok benne – elmém fordított utat követett. Az Egészet nem fáradságosan fedeztem fel; bizonyos „ kozmikus eszméléssel” ő jelentkezett és kényszerült rám. Az ő vonzása mozdított meg, lelkesített át és szervezett meg mindent bennem. Azért hiszek a lét elsőbbségében, – azért nem tudom elfogadni az Élet végleges kudarcát, –

és azért nem tudnék magánál ennél az Egésznél kisebb jutalmat kívánni, mert érzem és szenvedélyesen szeretem az Egészet.

Filozófiailag és pszichológiailag, ahogy a továbbiak minduntalan megmutatják, a Világon semmisem érthető, csak az Egészből kiindulva és az Egészben.

B) A TEREMTŐ EGYESÜLÉS

Az imént szemügyre vett különböző elvek megvonják a határokat, amelyeken belül az élet problémájának megoldását keresnünk kell, de még nem értelmezik a Világot. Ezt az értelmezést a teremtő Egyesülés elméletével próbáltam megadni magamnak.

A teremtő Egyesülés voltaképpen nem metafizikai tan. Inkább a Mindenség bizonyos empirikus és pragmatikus magyarázata, mely abból az igényemből született, hogy szilárdan összefüggő rendszerben egyeztetsem össze az Evolúció (lényegükben vitathatlannak elfogadott) tudományos szempontjait azzal a velem született hajlandósággal, mely arra indított, hogy az Istenit ne a fizikai világgal szakítva, hanem az Anyagon át, és valamiképpen a vele való egyesülésben keressem.

A dolgoknak ehhez a magyarázatához nagyon egyszerűen jutottam, midőn a szellem és anyag közti zavarbaejtő kapcsolaton töprengtem. Ha van szilárd tapasztalati tény, akkor ilyen az, hogy „minden ismert élőben, minél emelkedettebb a pszichizmus, annál bonyolultabb szervezetben jelenik meg”. Minél szellemibb a lélek, annál sokrétűbb és töreke nyebb a teste. – A kölcsönösségnek ez az érdekes törvénye

mintha nem vonta volna magára a filozófusok figyelmét, ha csak nem azért, hogy alkalmul szolgáljon nekik még jobban elmélyíteni a szakadékot, amelyet oly örömet ásnak Szellem és Anyag közt. Én úgy láttam, hogy ez a törvény távolról sem paradox vagy esetleges, hanem minden valószínűség szerint a lények titkos alkatát árulja el. Ahelyett hogy nehézségnek, ellenvetésnek néztem volna, a Dolgok magyarázatának elvévé alakítottam át.

A Teremtő Egyesülés elmélete szerint a Kozmosz jelenlegi evolutív fázisában (az egyetlenben, amelyet ismerünk), minden arra vall, hogy az Egy a Sokszoros fokozatos egységesüléséből alakulna – és mintha annál tökéletesebb lenne, minél szélesebb körű Sokszorost minél tökéletesebben tud maga alatt központosítani. A lélek által testté csoportosított (és ezzel felsőbb létfokra emelt) elemekre nézve „*plus esse est plus cum pluribus uniri*”.* Magára a lélekre nézve, mely egységlv, „*plus esse est plus plura unire*”.** Mind a kettőre nézve kapni vagy közölni az egységet annyi, mint elviselni Isten teremtő befolyását „*qui creat uniendo*”.***

Ezeket a formulákat alaposan át kell gondolnunk, nehogy rosszul értelmezzük őket. Nem azt jelentik, hogy az Egy a Sokszorosból tevődik össze, vagyis hogy az általa társított elemek magábaolvasztásából születik (mert akkor vagy nem volna teremtett, azaz egészen új, vagy a Sokszoros tagjai fogynának el fokozatosan, ez pedig ellenkezik a tapasztalással). Egyszerűen azt a tényt fejezik ki, hogy az Egy csak a Sokszoros után, a Sokszoroson való uralkodásban nyilvánul meg előttünk, lévén lényeges, formális tevékenysége az

* Többnek lenni annyi, mint nagyobb számú elemmel jobban egyesítve lenni.

** Többnek lenni annyi, mint jobban egyesíteni nagyobb számú elemet.

*** Aki egyesítve teremt.

egyesítés. – Ez pedig a következő alapelvnek kijelentésére vezet bennünket: „A Teremtő Egyesülés nem olvasztja össze egymással a csoportosított elemeket, (a boldogság, amit ad, nem éppen abban áll-e, hogy az elem eggyé válik a másikkal és mégis önmaga marad?). Megőrzi, sőt beteljesíti őket, mint az élő testekben látjuk, ahol a sejtek annál specializáltabbak, minél magasabbrendű lényhez tartoznak az állatok sorában. Minden magasabb lélek jobban *differentiálja* az elemeket, melyeket egyesít”.

Történelmi és kísérleti kutatásaink területén a Teremtő Egyesülés törvényei bőségesen igazolódnak. Az cszmélet fokozatos emelkedése az eleven anyag mind szélesebb és mind magasabb piramisán: ez a Való legobjektívabb és legkielégítőbb kifejezése, amennyire és amilyen mélyen érzelkeinkkel elérhetjük. – De az emberi szellem abban találja örömét, hogy maga körül minden közvetlen látáson túlterjessze távlatait harmóniáját. Erre a szent játékra az a rekurencia-törvény, ami a Teremtő Egyesülés, csodálatos hajlékonysággal kínálkozik. Íme a szerveződés nagy vonalai, amelyeket a legmesszebb Múlt és a legtávolabbi Jövő homályába belevisz.

A Dolgok alsó határán eredendően óriási többszörösséget fedez föl – teljes sokféleséget az egység teljes hiányával karöltve. Ez az abszolút sokszerűség voltaképpen a semmi lenne, és sosem létezett. De ez az irány, amelyből számunkra a Világ kilép: az idők kezdetén a Világ úgy jelenik meg előttünk, hogy felmerül a sokféleségből, átítatja a Sokszoros, patakzik belőle. De mert valami már van, az egyesítés munkája már megkezdődött. A legelső stádiumokban, amelyekben elképzelhetővé válik számunkra, a Világ már régen elemi lelkek sokaságának zsákmánya, amelyek poráért vetekednek, hogy azt egyesítve létezhessenek. Nem kételkedhetünk benne, hogy a maga módjain már a nyersnek mondott Anyag

is eleven. Teljes egymásonkívüliség, vagy totális „dermedtség” ez, mint abszolút sokszorosság, a semmi szinonimája. Atomok, elektronok, elemi korpuszculák, akármilyenek is, (föltéve, hogy rajtunk kívül valók) szükségképpen tartalmaznak valami elemi immanenciát, vagyis egy szikrányi szellemet. Mielőtt a Földön a fizikai és kémiai feltételek lehetővé tették a szerves élet születését, vagy még nem volt a Mindenség magában véve, vagy nem volt még semmi, vagy már valami tudatködöt alkotott. A Világ minden egysége, feltéve hogy természetes egység, már monász.

Az anyagi világban a monások kevésbé és rosszul egyesülnek: azért aránytalanabban állandóbbak a tulajdonképeni élőkhöz képest. Az állatokban már jobban egyesülnek – eléggé ahhoz, hogy nagyon törekenyek legyenek, de kevésbé, semhogy ellenálljanak a rájuk leselkedő szétbomlásnak. Tudomásunk szerint egyedül az Emberben egyesíti a szellem oly tökéletesen maga körül a Mindenség egyetemességét, hogy organikus támasztópontjának pillanatnyi feloszlása ellenére, semmi sem tudja többé elpusztítani a tudatnak és tevékenységnek azt az „örvénylését”, amelynek ő a fennmaradó centruma. Az emberi lélek az első végleges támasztópont, amelyben a Teremtés által az Egység felé emelt Sokszoros megkapaszkodhat.

Itt tartanak körülöttünk a Világegyetemben a dolgok. Mint megszámlálhatatlan központból sugárzó szféra, az anyagi világ ma úgy jelenik meg előttünk, mint az emberek szellemi eszméletének függvénye. Mit tanít nekünk a Teremtő Egyesülés ennek a rendszernek az egyensúlyáról és jövőjéről? – Formálisan arról értesít, hogy az a világ, amelyet látunk, még mélységesen állhatatlan és befejezetlen: állhatatlan, mert a lelkek milliói (élők vagy eltűntek), amelyeket ma a Kozmosz magabazár, tántorgó sokszerűséget alkotnak, amelynek, hogy fennálljon, mechanikailag Cent-

rumra van szüksége; – befejezetlen mert maga ez a sokszorosság egyszerre gyöngeség is, de a jövő lehetősége és reménye is: a szellemben való későbbi egyesülés igénye vagy várakozása. Tehát az eddigi evolúció egész súlya arra kényszerít, hogy önmagunknál magasabbra nézzünk, magasabbra, mint ahol mi, Emberek vagyunk, a szellemi rendben. Ha az emberen aluli világot a mi lelkünk szilárdítja meg, akkor az Emberi Világ sem képzelhető el másképp, mint úgy, hogy a mi tudatunknál tágabb és hatalmasabb tudatcentrumok hordozzák. És így, lépésről lépésre, (a sokszorosabbtól a kevésbé sokszoros felé) oda jutunk, hogy egy első és legfelsőbb Centrumot gondoljunk el, egy Omegát, amelyben a Mindenség összes szálai, rostjai, alkotói egybefűződnek – Centrumot, mely még (virtuálisan) alakulóban van, ha az általa irányított mozgás beteljesedését nézzük, de már valóságos Centrum is, mert élő vonzása nélkül az egyesítés általános árama nem tudná felemelni a Sokszorost.

Látjuk tehát: a Teremtő Egyesülés fényében a Mindenség óriási kúp formáját ölti, amelynek alapja határtalanul tágulna, visszafelé az éjszakába – csúcса pedig mind jobban emelkednék és koncentrálódnék a fényben. Felülről lefelé *ugyanaz* a Teremtő Egyesülés működik, de egyre tudatosabban, egyre tisztultabban, egyre bonyolultabb formában. Az eredetnél homályos vonzások mozgatják az Anyagot: aztán hamarosan érvényesül az élet vonzóereje – az alsó formákban majdnem mechanikus mozgás, de az emberi szívben a szeretet végtelenül gazdag és félelmes hatalmává növekedik; még magasabban születik végül a szenvedély az emberi köröknél felsőbbrendű Valóságok iránt, amelyekbe – úgy érezzük – homályosan belemerülünk. A Tudomány szükségképpen főleg az Élet mozgásának sorozatosan megvalósuló anyagi elrendezéseit tanulmányozza. Ebben a munkában azonban csak a Dolgok kéréget látja. A Világ igazi evolúciója a lel-

kekben és a lelkek egyesülésében megy végbe. Benső tényezői nem mechanikaiak, hanem pszichológiaiak és morálisak. Ezért van az (és erre még visszatérünk), hogy az Emberiség jövődő, fizikai fejlődését, vagyis sziderikus és biológiai evolúciójának igazi folytatását abban a tudat-gyarapodásban kell keresnünk, melyet a lelki egyesítő erők működése eredményez.

A TEREMTŐ EGYESÜLÉS NÉHÁNY KÖVETKEZMÉNYE

Ha elfogadjuk a Mindenség fentebbi elképzelését, meglepetve látjuk, milyen könnyen fedezünk föl, a Teremtő Egyesülés következményeiként egy sereg olyan megállapítást, amely rendkívül értékes a Világ jobb megértésére és kihasználására.

1. E következmények élén nagyfontosságú igazságként bontakozik ki az az alapvető elv, hogy „minden állékonyság a Szellemtől ered”. Ez maga a Teremtő Egyesülés meghatározása. A Világ közvetlen és nyers tapasztalása szinte az ellenkezőjét fogadtatná el velünk. A szervetlen anyag szilárdsága, az élő test törékenysége mintha arra vallana, hogy minden szilárdság az Anyagtól ered. Határozottan meg kell fordítanunk a dolgok e durva szemléletét, amelyet a Fizika is fokozatosan megcáfol, felfedezve az elpusztíthatatlanoknak vélt szubsztanciák lassú elenyészését. – Nem, semmi sem áll fenn másképp, mint szintézis árán, azaz – akármi is ez a szintézis – csupán a Szellem valamilyen visszatükröződése révén. Így aztán a materialista filozófus, aki a lélek alatt keresi a Mindenség szilárd alapelvét, csak ujjai közül kifolyó port markol. És ugyanígy az érzéki em-

ber, aki szerelme tárgyához nem lénye magasabbra emelésével, vagyis nem úgy közeledik, hogy a két élő egyesülésében valamilyen új, gazdagabb és magasabbrendű lelket akarna formálni – ez az érzéki ember kapcsolódásának kísérletébe óhatatlanul az elkülönülés elvét vegyíti, és anyagias élvezetének minden újabb lépése távolabb viszi szerelmétől.

Végig az egyetemes Sokszorosság hálózatán, a legszerényebb elemtől a legfölségesebbig, a Természet legmateriálisabb alakzataitól gondolatunk legfinomabb építményéig, a monások legkisebb társulásától a leghatalmasabb szervezett egységekig „minden felülről áll fenn”.

2. Minden felülről áll fenn. Ebből először is az következik, hogy körülöttünk minden valóság (akármilyen szellemi is) a végletekig felbontható magánál alsóbbrendű természetű tagokra. Az élő szervezetek, mindegyik a maga módján, fizikai és kémiai elemekre vezethetők vissza – a tudományos hipotézis többé-kevésbé nyers tényekre – a szabad tett determinizmusokra – az intuíció szillogizmusokra – a hit értelmi okokra – a szentség ihlete kínos emberi próbálkozásokra. De a sokszorosra való visszavezetés (materializálódás) minden egyes fokán valami lélek illan el. Az elemzés, a valóság felszeletelésének ez a csodálatos és hatalmas eszköze, mind kevésbé érthető és mind szegényesebb fogalmakat hagy kezeink között. A dolgok szerkezetének törvényét felfedezi ugyan számunkra; de műveletének maradékai távolról sem a Világ állandó lényegét adják, hanem egyre közelebb esnek a semmihez.

3. Minden felülről áll fenn. Ez az elv mindenekelőtt a Szellem királyságát szentesíti. De ugyanakkor megmenti és megnemesíti az Anyagot. Az Anyagot a Szellem vonzza és támogatja a Tudat felé való emelkedésében, viszont az anyag teszi lehetővé a szellem fennmaradását azzal, hogy állandóan tevékenységre sarkallja és táplálja. A Szellemnek,

amely mindent fenntart, magában véve nincsen létoka és összetartása, nem áll fenn, csak azzal, hogy „fennállott”. Fensége és gazdagsága ahhoz a szervezett sokszorossághoz kapcsolódik, amelyet „szilárd szögében” átölel. Valamely lény szellemi csúcsának tisztasága arányos alapjának materiális szélességével.

4. A Teremtő Egyesülés rendszerében egyébként nem lehet továbbra is nyersen szembeállítani a Szellemet és az Anyagot. Aki ugyanis megértette az „egyesüléssel való szellemiesedés” törvényét, az a Mindenségben nem lát többé két külön tartományt, a Szellemekét és a Testekét: már csak ugyanannak az útnak *két iránya* van (a sokszorosodásé a rossz, az egyesülése a jó). A világon minden lény valahol ezen a lejtőn van, amely a homályból a fény felé emelkedik. Előtte az erőfeszítés, hogy uralkodjék természetén és egyszerűsítse természetét; mögötte a szétválasztott fizikai és morális képességek nemtörődomsége. Ha előremegy, a Jóval találkozik: minden a szellem lesz számára. Ha visszahanyatlik, csak bajt és anyagot talál. – Így van egyfelől az abszolút Rossz (azaz a semmi, a totális sokszorosság, ahova az ember visszahull), másfelől a legfőbb Jó (azaz az egyetemes konvergencia-Centrum, amely felé minden tart), s a kettő között végtelen sok fokozat lépcsőződik – e lépcsőzetet időnkint bizonyos térfokok szakaszolják (például az, amely az Állatot az Embertől, vagy az Embert az Angyaltól elválasztja), de ezek a fokok ugyanannak az általános mozgásnak a részei. És mindegyik fokozatnak Jó és Rossz, Szellem és Anyag egy sajátos eloszlása felel meg. Ami számomra rossz és anyagi, esetleg jó és szellemi másnak, aki utánam jön. És aki előttem jár a hegyen, megromlanék, ha azzal élne, ami engem egyesít.

Anyag és Szellem nem úgy áll szemben, mint két dolog,

mint két természet, hanem mint két evolúciós irány a Világ belsejében.

5. Így eltűnik az a megszámlálhatatlan sok nehézség, amelyekbe minden filozófia beleütközik, ha elszigetelt elemekből (monászokból) próbálja összeállítani a Világot, ahelyett hogy elvül választaná a Világegyetem alapvető és lényegi egységét. A Szellem és Anyag egymásra gyakorolt befolyása, a lények kölcsönhatása, a „külső” Világ ismerete, csak azért megoldhatatlan kérdés, mert hamisan és képtelenül vetjük föl a problémát: az Egészet részeiből akarjuk megérteni anélkül, hogy figyelembe vennénk az Egész sajátos tulajdonságait (mintha egy természetes Egész nem volna mindig több, mint a részei). A filozófusoknak ezek a „keresztjei” káprázatként foszlanak széjjel, mihelyt megértetjük, hogy a Kozmoszban végeredményben csak egy Monász, egyetlen alakuló fizikai valóság van. Nem kell többé „hidat” keresnünk a természetek vagy a Dolgok között egy olyan Mindenségben, ahol az egység (és következőleg a teljes kölcsönhatás) az az egyensúlyi állapot, amely felé a lények szellemiesülésük közben közelítenek.

Kétségtelen, hogy a befejezetlen és az egymással egyöntetű organikus törvény szerint hierarchikusan kapcsolódó szubsztanciáknak ez az eszméje – (és hogy ráadásul e szubsztanciák ebben a kapcsolatban találják meg egyéni differenciálódásuk és cselekvő képességük teljességét) – meg fogja lepni az olyan elméket, amelyeket a túlzottan intellektualista és geometrikus ontológia eltorzított. Megbotránkoztatja azokat, akik a Valóságot egyfelől (mind egyformán szubsztanciális) szubsztanciákra, másfelől akcidenziákra akarják osztani. Dehát ez az ő bajuk. Az igazi bölcsesség a Világ homályosságait oda tenni, ahol valóban vannak, nem pedig mesterségesen eltolni őket azzal az ürüggyel, hogy elveket védelmezzünk, amelyek csak látszólag világosak (vagy csak

olyan Világegyetemre érvényesek, amely evolúciójának végére ért). Ha egy misztérium jól a helyén van, épp olyan termékennyé válik, mint a legjobban átértett igazságok. Így van ez a Teremtő Egyesülés elvével is, amely szerint a természetben nincs bevégzett, következőleg elszigetelt szubsztancia, hanem minden szubsztanciát a Szubsztancia Szubsztanciáinak sorozata hordoz fokról fokra, támogatva egymást, egészen a legfelsőbb Centrumig, amelyben minden összefut.

E két fogalom: „befejezetlen Szubsztancia” és „Szubsztancia Szubsztanciája” nélkül minden filozófia összefüggéstelen és kényszeredett lesz. Ha ellenben ezt a két fogalmat elfogadjuk, minden fényes magyarázatra lel és minden rendkívül éles körvonalakat ölt körülöttünk – nemcsak a Metafizikában, hanem a Morálban és a Vallásban is.

II. VALLÁS. AZ EGYETEMES KRISZTUS

Amíg csak a Világegyetem múltjára vonatkozó elképzeléseinkről volt szó, addig a Teremtő Egyesülésnek nevezett rekurrencia-törvény alkalmazásával megnyíló távlatok még valószínűek; de már kissé fantasztikusakká válnak, mihelyt a jövő titkai felé fordulunk. Elfogadni, hogy az emberi mónások egy magasabb organikus szintézis elemei – elismerni, hogy rendeltetésük egy, a mienknél szellemibb lélekhez való test kialakítása: már sokkal jobban meghaladja képzeletünk határait, semhogy szükségesnek ne éreznénk zavarbaejtő elképzeléseink pozitív adatokkal való támogatását.

Számos pogány misztikus, vágyai és vonzalmi hitélre habozás nélkül belevetette magát egy Világlélek boldogító hitének mélységébe. A Kereszténynek csak Credóján kell elmélkednie, hogy a Kinyilatkoztatásban, amelyet elfogad, nem remélt megvalósulására találjon annak az álomnak, amelynek küszöbéig logikusan vezette őt a filozófia. Szeretném ebben a fejezetben megmutatni, hogy a Kereszténység oly teljességgel bontakozik ki a Teremtő Egyesülés gondolatainak körében, hogy ezt az elméletet, ahelyett hogy olyan filozófiának néznénk, amelyet a keresztény nézetek megerősítenek és felváltanak, inkább nevezhetnénk a Megtestesülésbe vetett hit filozófiai kiterjesztésének.

Rövidség kedvéért nevezzük ómegának a Teremtő Egyesülés által megsejtett legfelsőbb kozmikus tagot. Mindaz, amit mondani fogok, három pontba foglalható:

A) A kinyilatkoztatott Krisztus nem egyéb mint az ómega.

B) Mint ómega mindenben tetten érhetőnek és elkerülhetetlennek mutatkozik.

C) És végül azért kellett megtestesülése fáradalmaival meghódítania és áttelekesítenie a Világmindenséget, hogy ómegává legyen.

A) KRISZTUS NEM MÁS MINT AZ ÓMEGA

Ennek az alapvető tételnek bizonyítására elég lesz utalnom a hosszú jánosi és kiváltképpen páli szövegsorozatra, amelyekben magasztos kifejezések nyilvánítják ki Krisztus fizikai felsőbbségét a Mindenség fölött. Itt nem sorolhatom fel őket*. Mind visszavezethető erre a két lényeges állításra: „In eo omnia constant” (Col. I. 17.) és „Ipse est qui replet omnia” (Col. II. 10, lásd Eph. IV. 9.), úgy hogy „Omnia in omnibus Christus” (Col. III. 11.). Ez, éppen ez az ómega meghatározása!

Tudom: van két kibúvó, amelyen át a félénk elmék menekülni próbálnak ez ismételt kijelentések félelmetes valóságától: vagy azt állítják, hogy a páli Krisztus kozmikus

* Lásd különösen Szent Pálban: Róm. 18. és köv.; XIV, 7,9; I. Cor. IV, 22; VI, 15 és köv.; X, 16; XII, 12 és köv.; XV, 23–29; 39-es köv.; II. Cor. III,18; IV,11; V,4; 19; Gal. III,27,28; Eph. I,10, 19–23; II, 5,10,13,14; III,6,18; IV, 9,12,13,16; Phil.10; III,10,11,20–21; Col. I. 15–20 28; II, 9,10,12,19; III. 10; Thess. IV.17; Hebr. II. 7–8 . . .

attributumai egyedül az Istenségre tartoznak; vagy annak feltételezésével igyekezzenek e szövegeket elerőtleníteni, hogy kijelentik: a Világot Krisztushoz fűző és tőle függésben tartó kötelékek jogi és erkölcsi jellegűek, a tulajdonos, az apa, vagy a társulati főnök jogai. Az első kibúvót illetőleg elég lesz utalnom a környező szövegre, ami döntő: Szent Pál előtt még a Cor. I. 15. és következő versekben is nyilvánvalóan a théandrikus Krisztus áll; a Mindenség a megtestesült Krisztusban preformálódott. – Ami pedig az Apostol szavainak „enyhített” értelmezését illeti, ezt egyszerűen elhárítom, mert kevésbé felel meg Szent Pál szellemének, amely leveleit áthatja, és kevésbé felel meg az én általános világképemnek is. De lemondok ellenfeleim meggyőzéséről. Arra a meggyőződésre jutottam ugyanis, hogy az Emberek között két összebékíthetetlen szellem-kategória van: a fizicisták (ezek a „misztikusok”) és a jog emberei. Az előbbiek számára a lét csak akkor szép, ha kiderül róla, hogy szerves összefüggés; tehát¹ ahhoz, hogy szuverénül vonzó legyen Krisztusnak fizikailag kell sugároznia. A másik fél számára a lét nyugtalanító, mihelyt valami hatalmasabb és kevésbé definiálható rejlik benne, mint a mi társadalmi emberi viszonyaink (azt tekintve bennük, ami mesterséges). Akkor már a Krisztus csak király, vagy tulajdonos. – Ezek (a jo-

¹ Ez az okoskodás, amely feltételezi, hogy Krisztus *Valóságát* fokozatosan *meghatározzák a mi Ideálunk növekedő igényei*, jogos. Nem azért, mert a Krisztus az *abszolúte* lehető legszebb lény (egyébként van ennek értelme?), hanem azért, mert *hozzánk képest* a lehető legszebb lény (minthogy bennünket teljesít be), van jogunk állítani: „Ez szebb mint az: *tehát* ez, és nem az tartozik a Krisztushoz.” A keresztény gondolat nehéz feladata (a dogmafejlődés rugója) éppen megőrizni Krisztusban e három attributum teljességét: egyszerre legyen történelmi, egyetemes és ideál is. „Ideálisnak” lenni az egyetemesség egy módja: képesnek lenni arra, hogy minden idők áhítózó Emberiségének vágyait kielégítse. Fordítva is lehetne mondani: Krisztusnak egyetemesnek kell lennie, mert ideálunk, hogy ilyen legyen.

gászok) kegyelem-teológiájukban kevésbé logikusan a „misztikus”-t a misztikus testben mindig úgy fogják érteni, mint egy kissé nyomatékositott családi vagy baráti társulással analóg valamit. Amazok pedig (a fizicisták) ebben a szóban valami hiperfizikai (szubsztancia fölötti) viszonyt látnak, amely erősebb, tehát jobban tiszteletben tartja a beletestesült egyéniségeket is, mint az a viszony, amely egyazon élő szervezet sejtjei között hat. Sohasem fogják egymást megérteni. A két magatartás között dönteni kell, nem okoskodással, hanem mert az ember *lát*. Ami engem illet, az én választásom egyszer s mindenkorra megtörtént. Ösztönösen fizicista vagyok. Azért lehetetlen úgy olvasnom Szent Pált, hogy szavai mögött ne lássam nyilvánvalóan megjelenni a megtestesült Ige egyetemes és kozmikus uralmát.

Jegyezzük meg jól: a Kozmosz semmiképpen sem lett volna sem elgondolható, sem megvalósítható egy spirituális állagú legfelsőbb Centrum nélkül. Nemcsak a Teremtő Egyesülés speciális formuláinál fogva, hanem minden jó Metafizika szerint is, képtelenség volna elképzelni egy atom vagy atomcsoport izolált megteremtését: ami a Teremtés akarata és ténye, elsősorban az Egészre irányul, a többire pedig csak benne és utána. A Világnak, hogy elgondolható legyen, minden hipotézis szerint centráltnak kell lennie. Következésképpen az, hogy fölötte ómega létezik, semmiképp sem „természetfölötti felemeltetésének” járuléka. A Világ igazi „kegyelmi” vonását az adja, hogy az egyetemes Centrum helye nem valami felsőbb közvetítőnek adatott Isten és a Mindenség között; hanem maga az Istenség foglalta el – aki így, „in et cum Mundo”, fogadott be minket immanenciájának háromságos ölébe.

Miután teológiai álláspontomat ezzel megvilágítottam, szemléljük most közelebbről a maga fizikai életterében, Jézus Misztériumát.

B) AZ ÓMEGA-KRISZTUS BEFOLYÁSA. AZ EGYETEMES ELEM

Miután megállapítottuk, hogy a páli Krisztus (a misztikusok nagy Krisztusa) egybeesik az egyetemes végponttal, ómegával, amelyet filozófiánk előre megsejtett – leghatalmasabb és legsürgetőbb attributumul azt ismerhetjük föl benne, hogy kivétel nélkül minden kozmikus valóságra teljes és fizikai befolyása van.

Láttuk, hogy az egyszerű ész számára semmi sem érthető, élő, és szilárd másként, mint valami szintézis-elem, azaz valamilyen szellem révén, tehát „felülről”. A Kozmosz belsejében minden elem igazi lénye (vagyis tudata) növekedő rendjében ontológiailag egymáson függ; és a Kozmoszt a maga egészében, mint egyetlen tömböt, egyetlen legfelsőbb Monász hatalmas energiája tartja fenn, „informálja”, minden alatta levő dolognak végleges érthetőségét s végleges ható és visszaható képességét adva.

Nos, ezt az energiát, „quia sibi omnia possit subicere” (Phil. III. 21.), kell bátran a megtestesült Igének tulajdonítani, hacsak nem akarjuk hagyni, hogy Jézus alakja körül egy nálánál szebb, hatalmasabb, szervesebb, imádandóbb Világ nőjön föl és áradjon túl! – Jézus nem volna Szent Pál Istene, sem az én szívem Istene, ha nem mondhatnám el a legszerényebb, leganyagibb Teremtmény előtt is: „Ezt a dolgot nem érthetem, nem foghatom meg, és nem érinthet teljesen, hacsak nem Attól való függésében, aki a természetes Egésznek, amelynek ez a teremtmény része, megadja a maga teljes valóságát és végső meghatározását.” Minthogy Krisztus az ómega, a Mindenség fizikailag, egészen anyagi velejéig, át van itatva az Ő emberfeletti természetének befolyásával. A megtestesült Ige jelenléte, mint egyetemes Elem mindent áthat. Ott fénylik minden dolgok közös szí-

vében, mint végtelenül bensőséges, és ugyanakkor (mert egybeesik az egyetemes befejezettséggel) végtelenül távoli Centrum.

Az a Mindenséget éltető és szervező erő, amelyről beszélünk, lényegében a kegyelem. De látnivaló, hogy a Teremtő Egyesülés szempontjából a kegyelemnek ezt a csodálatos valóságát intenzívebben kell értenünk és tágabban kell értelmeznünk, mint általában teszik. A kegyelmet annak kifejezésére, hogy nem szünteti meg bennünk azt, akik vagyunk, a teológusok szálnalmas módon az „akcidenciák” közé sorolják, úgy mint a hangzást, a színeket vagy a lélek jó tulajdonságait. Filozófiai kategóriáik zsarnoksága alatt (a misztikusok minden gyakorlatával ellenkezően) valami szubsztancián alulinak minősítik.* Ez azért van, mert – mint láttuk – nem fogadják el befejezetlen, rangsorozott szubsztanciák, vagyis Szubsztancia-Szubsztanciák létét. Mi, akik a létezőnek ezt az új osztályát világmagyarázatunk alapján helyezzük el, azt fogjuk mondani: a kegyelem bennünk nem kevésbé benső, és nem kevésbé szubsztanciális, mint az Emberségünk. Inkább fokozottan az. A kozmikus Anyagban és a szentségi víz által történt megkeresztelésünk révén inkább vagyunk Krisztus, mintsem önmagunk – és éppen Krisztus e bennünk való uralma alapján remélhetjük, hogy egy napon teljesen önmagunkká válunk.

Ennyit a Kegyelem fizikai intenzitásáról. Ami „morfogénikus” kiterjedését illeti, az határtalan. Krisztus ugyanis, mint ómega, nem lényünknek csupán egy egyszerű zónájára, a szentségi viszonyokra, és az erényes „habitus”-okra ter-

* Szent Tamás, bár állítja, hogy a kegyelem minőség („akcidencia”), mert a léleknek pompája, egyszersmind – és úgy látszik, szívesebben – *új természetnek nevezi*, amely részesíti az embert „bizonyos hasonlóság szerint az isteni természetben valami származtatás vagy új teremtés által.” (S. T., I. II., 110, 4.)

jeszti ki szervező hatását. Hogy lelkünk tetőpontján egyeshíthessen magával, vállania kellett a feladatot, hogy mindenestül, még testünkben is, sikerre visz bennünket. De akkor irányító és formáló hatása átjárja az emberi munkák, a materiális determinizmusok és a kozmikus evolúciók egész skáláját. A Mindenség ez alsóbb mozgásait „természeteseknek” szoktuk nevezni. Valójában azzal, hogy Krisztus a Kozmosz feje, finalitás, természetfölötti élet hatja át őket, egészen a legkézzelfoghatóbb valóságukig. Körülöttünk minden fizikailag „krisztusított” és – mint látni fogjuk – minden egyre inkább azzá lehet.

Ez a „pán-krisztizmus” nyilvánvalóan semmiféle hamis panteizmust sem tartalmaz. A panteizmus általános hibája az, hogy az egyetemes Centrumot az eszmélet és a monáoszok alá helyezi, és ezzel odajut, hogy az „ómegát” úgy fogja föl, mint a szellemi szétszóródás, az összeolvadás, a tudatlanság, a kisebb erő kifejtés Centrumát. Ám mihelyt helyreállítjuk a dolgok helyes távlatát, mindezek a tehertételek eltűnnek. Minthogy a mi ómegánk, Krisztus, a tudatos szellemiesedés csúcsán áll, az ő egyetemes befolyása nem szétszór, hanem megszilárdít, nem összezavar, hanem differenciál, nem zsibbasztja valami homályos vagy lusta egyesülésbe, hanem a cselekvés határozott útjain mind magasabbra hajtja a lelket. A hamis panteizmusok veszélye eltűnt; és mégis kezünkben marad a vallásos élet pótolhatatlan energiája, amit a panteisták jogtalanul monopolizálnak.

Krisztus fizikailag hat körülöttünk, hogy mindent szabályozzon. A legutolsó atom-mozgástól a legmagasabb misztikus szemléletig, a levegőt átható legkisebb lehelettől az élet és a gondolat leghatalmasabb áramlásáig szüntelenül sugallja, – anélkül, hogy megzavarná – a Föld minden mozgulatát. Viszont, fizikailag mindezt hasznosítja is: mindazt, ami a Mindenségben jó (azaz ami az egyesülés felé törekszik) a

megtestesült Ige magába olvasztott táplálékként átalakítja, átisteníti.² Ennek az óriási kettős – egyszerre felfelé húzó és lefelé áramló – mozgásnak tudatában, amellyel a Pleróma megvalósul (vagyis a Mindenség megérlelődik), a hívő hihetetlen fényt és erőt találhat erőfeszítésének irányítására és táplálására. Az egyetemes Krisztusban való hit kimeríthetetlenül termékeny mind a morálban, mind a misztikában. De mielőtt külön fejezetben tanulmányoznánk rendszerünk gyakorlati következményeit, vessük fel a kérdést, milyen fokokon át valósult meg, és milyen mechanizmussal alakult az a csodálatos ciklus, amely egész történetével dinamikusan köti össze az Eget a Földdel, a Szellemet az Anyaggal.

C) A VILÁG ÁTLELKESÍTÉSE AZ EGYETEMES KRISZTUSSAL

A Sokszorosnak az ómega legfelsőbb szerves egységébe való koncentrálása rendkívüli munkát jelent. Ebben a fázisú szintézisben minden elem saját fokozata szerint vesz részt. De az egyesítés legfelsőbb tagjától kívánja a legnagyobb erőfeszítést. Ezért volt az Ige Megtestesülése oly végtelenül gyötrelmes és fájdalmas, – hogy kereszttel lehetett szimbolizálni.

A Megtestesülés első ténye – a Kereszt első megjelenése – az isteni Egység belemerülése a Sokszoros végső mélységébe. A Mindenségbe nem léphet be semmi más, csak ami ki is lép belőle. Semmi nem vegyülhet el a dolgokban más-keppen, mint az Anyag útján, a többszörösségből való ki-

² Mindent összevéve, az így értett Krisztus az az crötér, amelyben és amely által konkrét módon valósul meg számunkra az *isteni mérhetetlenség* (elvont) attribútuma.

emelkedéssel. Krisztus betörése a Világba valamilyen oldal-só úton fölfoghatatlan volna. A Megváltó nem hatolhatott be a Kozmoszba, nem önthette magába a Mindenség vérét másképpen mint előbb beleolvadva az Anyagba, hogy aztán újrászülessen belőle. „Integritatem Terrae Matris non minuit sed sacrauit.”* Krisztus kicsinysége bölcsőjében, és az emberek közötti megjelenését megelőző még fokozottabb kicsinységek nem csupán az alázatosság erkölcsi leckéje; hanem elsősorban egy születéstörvény alkalmazása, és következőleg a Világ Jézus által történő végleges birtokba vételének jele. Krisztust azért nem lehet többé elválasztani a Szellem növekedésétől, mert „beoltotta” magát az Anyagba – annyira belerögződött a látható Világba, hogy nem lehetne onnan kitépni anélkül, hogy a Mindenség alapjai bele ne rendülnének.

Helyes filozófiával a Világ minden elemére nézve meg lehet kérdeznünk, nem nyúlnak-e vissza gyökerei a Múlt legtávolabbi határáig. Mennyivel jogosabban ismerhetjük el Krisztusról ezt a titokzatos előlétet! – Nemcsak „in ordine intentionis”, hanem „in ordine naturae”, „omnia in eo condita sunt”.**

Az első karácsonyt megelőző óriási időtartamok nem hiánytalanul üresek, hanem hatalmas fluidumával áthatottak. Fogamzásának izgalma mozgatja a kozmikus tömegeket és irányítja a bioszféra első áramait. Születésének előkészítése gyorsítja az ösztön fejlődését és a gondolat kibontakozását a Földön. Ne botránkozzunk együgyűen azokon a végeláthatatlan várakozásokon, amelyeket a Messiás ránk mért. Az ősember döbbenetes és névtelen erőfeszítései, Egyiptom huzamos szépsége, Izrael nyugtalan várakozása, a keleti

* A Föld-Anyá integritását nem kisebbitette, hanem megszentelte.

** Nemcsak a „szándék rendjében”, hanem a „természet rendjében” is, „mindent magában foglal”.

misztika lassan lepárlódó illata és a százszorosan kifinomult görög bölcsesség: mindez kellett hozzá, hogy Jessé és az Emberiség törzsén kipattanjon a Virág. Ezek az előkészületek kozmikusán, biológiailag szükségesek voltak ahhoz, hogy a Krisztus megjelenjék az emberi színpadon. És mindezt a munkát lelkének tevékeny és teremtető ébredése mozgatta, mert ez az emberi lélek volt kiválasztva arra, hogy átlelkesítse a Mindenséget. Mikor Krisztus megjelent Mária karjában, felemelte a Világot.

Akkor kezdődött számára az erőfeszítés és a keresztre vonatás második fázisa – az egyetlen, amelyet kissé megérthetünk, mert ez az egyetlen, amely mostani tudatunknak megfelel: az emberi „szimpátia” fázisa az Anyagban való „Kénose” fázisa után. Ahhoz, hogy meghódítsa az emberi életet, hogy azon az ő életével uralkodjék, nem volt elég, hogy Krisztus beléhelyezkedjék; asszimilálnia kellett, vagyis lénye legmélyén megpróbálnia, megízlelnie, megfékeznie. Történelmi létének nem is megértése, hanem eltorzítása és profanizálása volna, ha nem látnánk meg benne a legfelsőbb egység Principiumának birkózását a Sokszorossal, amit egységesíteni kellett.

Krisztus, először is, átélte önmagában az *egyéni* emberi szívet, azt, amely a mi gyötrelmünk és örömünk. De benne nem csupán egy ember volt, hanem maga az Ember; nem csupán a tökéletes Ember, az eszményi Ember, hanem a totális Ember, aki tudata mélyén minden emberek tudatát letét felgyűjtötte. Ezért meg kellett tapasztalnia az egyetemest. Próbáljuk meg egyetlen Óceánná egyesíteni a szenvedélyeknek, várakozásoknak, félelmeknek, fájdalomnak, boldogságoknak azt a tömegét, amelynek az egyes ember mind egy-egy csöppje. Ebbe a mérhetetlen tengerbe merült Krisztus, míg minden pórusával, mindenestül magába nem szívta. Ezt a kavargó tengert sodorta bele hatalmas szí-

vébe, míg hullámain és áradásait saját életének ritmusához nem fékezte. – Ez a jótevő és imádkozó Krisztus lángoló életének értelme. Ez agóniájának megfoghatatlan titka. És ez kereszthalálának hasonlíthatatlan ereje.

A halál magában véve botrány és kudarc. A fogyatékosan leigázott elemek vak bosszúja a lelken, amely feszélyezi autonómiájukat. A halál úgy hatol a Világba, mint a leggonoszabb gyengeség és az ellenség. De eredendő tehetetlensége ellenére is hasznossá válhat és nem remélt értelmet kaphat a Teremtő Egyesülés folyamatában. Meghalni egy lény számára annyi, mint visszazuhanni a Sokszorosba. De lehet átalakulás is, mely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy egy magasabbrendű lélek uralma alá kerüljön... A kenyér, amit megesszünk, látszólag felbomlik bennünk; mégis testünkkel válik. Miért ne lehetnének olyan felbomlások, amelyek folyamán az elemek sohasem kerülnének ki annak az egységnek az uralma alól, amely csak azért bontja meg, hogy újraformálja őket? Az uralom alatt levő elem csak úgy válik eggyé az egyesülésben az uralkodó elemmel, ha előbb megszűnik az lenni, ami volt. Az ómegában való végleges egyesülés Istennel csak úgy érthető, ha a világ isteniesülése érdekében előbb elveszti látható formáját az egyéneken is, és egészében is. Keresztény szempontból ez az emberi halál éltető funkciója Jézus halálának erejével.

Ahhoz, hogy a fiziológiai halál (a Sokszoros uralmának maradéka bennünk) az egyesülés eszközévé alakulhasson át, szükséges (fizikai szükségességéből), hogy az elviselésére kárhoztatott monások tudják alázatosan, szeretettel és kiváltképpen mérhetetlen bizalommal fogadni. Értelmileg is, vitálisan is felül kell kerekednünk azon a borzalmon, amit a pusztulás kelt bennünk. – Mikor megpróbálta az egyéni halált, szent módon a Világ halálát halva, Krisztus elvégezte szemléletünknek és félelmeinknek ezt a megfordítását. Le-

győzte a halált. Fizikailag metamorfózissá értékelte át. És Vele a Világ a halálon át Istenbe hatolt.

És akkor Krisztus föltámadt. – A föltámadást túlságosan is úgy tekintjük mint apologetikus és pillanatnyi eseményt, mint Krisztus egyéni kis bosszúját a síron. Holott egészen más, és sokkal több. „Tremendous”* kozmikus esemény. Jelzi, hogy Krisztus ténylegesen magára vállalta az egyetemes Centrum funkcióit. Addig mindenütt úgy volt jelen, mint olyan lélek, aki keservesen gyűjti össze embrionális elemeit. Most végigragyog az egész Mindenségen, mint önmaga urává lett tudat és tevékenység. Felmerült a Világból, miután megkeresztelkedett benne. Kiterjeszkedett az egekig, miután megérintette a Föld mélységeit: „Descendit et ascendit, ut impleret omnia” (Eph. IV. 10.). Ha a Mindenség láttára, amelynek fizikai és szellemi mérhetetlensége egyre szédítőbben világosodik meg előttünk, megdöbbenünk az energia és dicsőség mind nagyobb súlyán, amit Mária fiának vállalára kell tennünk, hogy jogunk legyen továbbra is imádni őt – gondoljunk a Föltámadásra.

Mint a Teremtés (aminek látható arca), a Megtestesülés ténye kiterjed a Világ egész tartamára. Hogyan közlódik velünk az egyetemes Krisztus befolyása? – Az Eucharisztia által; de az Eucharisziát is egyetemes erejével és realizmusával kell fölfognunk.

Az Eucharisziában a keresztény hit kezdettől fogva boldogan imádja Krisztus egyesítő megváltó művének folytatódását. De mondhatjuk-e, hogy ezen a téren (mint sok egyében is) a hívek áhítatát teljesen kielégíti az a formális magyarázat, amit arról a növekvő vonzásról kapnak, amely a Kommunió felé viszi őket? Vajon a Szent Ostyát (vagyis a Krisztus valóságos jelenlétét) nem úgy tüntetik-e fel, na-

* Angol szó: – félelmetes.

gyon is gyakran, mint valami helyhez kötött, külső elemet, amelyhez, még ha naponta áldozunk is, igazában csak időnkint közeledünk – tehát majdnem mindig rajta kívül élünk? Ahhoz, hogy méltóan értelmezzük az Eucharisztia­nak a Világ ökonómiájában elfoglalt alapvető helyét, hogy kielégítsük azoknak igényét, akik annyira szeretik Jézust, hogy egyetlen pillanatot sem bírnak elviselni nélküle, azt hiszem, nagy helyet kell adnunk keresztény gondolkodásunkban és imádságunkban az Eucharisztikus Jelenlét valóságos és fizikai kiterjedésének.

A Szent Ostya először és mindenekelőtt az az anyagtöredék, amelyben az átlényegülés révén a Megtestesült Ige Jelenvalósága „megkapaszkodik” közöttünk, azaz a Mindenség emberi zónájában. A Szent Ostya Krisztus személyes energiájának valóságos centruma. És ahogy helyesen nevezzük „testünknek” szellemi kisugárzásunk centrumát, (pedig talán nem is jobban a miénk, mint akármilyen más anyag): azt kell mondanunk, hogy Krisztus eredendő Teste, *elsődleges Teste* a kenyér és a bor színére határolódik. De megmaradhat-e a Krisztus ebben az elsődleges Testben? Nyilvánvalóan nem. Mert mindenekelőtt ómega, vagy a Világ egyetemes „formája”, és nem találhatja meg szerves egyensúlyát és teljességét, csak ha mindazt, ami körülveszi, misztikusan asszimilálja (fentebb megadtuk e kifejezés hiperfizikai értelmét). A Szent Ostya olyan, mint egy izzó tűzhely, ahonnét a láng sugárzik és terjed. Mint ahogyan a bozótba dobott szikrát hamarosan széles tűzkör veszi körül, úgy a századok folyamán a szentségi Ostya (mert csak egyetlen, egyre növekvő Ostya van az egymást követő papok kezében), a Kenyér-Ostya mind bensőbbben burkolódik egy végtelenül nagyobb Ostyába, amely nem más, mint maga a Mindenség. Mindenség, melyet mindinkább magába zár az egyetemes elem. Így, mikor elhangzik a formula: „Hoc est

Corpus meum”, „Hoc” jelöli „primario” a kenyeret. De „secundario”, a természet második ütemében a szentség anyaga a Világ, amelyben, hogy beteljesítse, elterjed az egyetemes Krisztus emberfeletti jelenléte. A Világ az a végleges és valóságos Ostya, amelybe Krisztus fokról fokra leszáll mind a Világ végezetéig. Egyetlen szó és egyetlen művelet tölti be minden idők óta a dolgok egyetemességét: „Hoc est Corpus Meum”. A teremtésben minden azért dolgozik, hogy közelebbről vagy távolabbról, közreműködjen a Mindenség megszentelésében.

Helyesen fölfogva ez az igazság a lehető legszilárdabb alap és a leghatékonyabb vonzóerő a jó és a haladás felé való törekvésünkben.

III. MORÁL ÉS MISZTIKA AZ ELŐLEGES CSATLAKOZÁS

A teremtő Egyesülés szempontjából minden (morális vagy fizikai) jó törvényét és ideálját egyetlen szabály (és egyszerűsmind remény) fejezi ki: „Mindenben előmozdítani és elviselni a Világ szerves egységét”. Előmozdítani, amennyiben beteljesedéséhez szüksége van elemei közreműködésére. Elviselni, amennyiben megvalósulása mindenekelőtt egy képességeinknél hatalmasabb szintétikus uralkodó erő eredménye. Ez a Megtestesülésbe vetett hittől megerősített, meghatározott és átlényegített cselekvés-szabály hasonlíthatatlanul sürgető és édes; és erőszakoltság nélkül egész sereg közvetlen és gyakorlati kötelességben jut kifejezésre. Látni fogjuk, hogy a Világ Krisztusban való egyesítésére hivatott keresztény számára a morális és misztikus belső élet munkája mindenestül két lényeges és egymást kiegészítő mozzanatra vezetődik vissza: meghódítani a Világot és megmenekülni tőle. Ez a két mozzanat egymásból születik és ugyanannak a törekvésnek, Istenhez a Világon át való kapcsolódásnak ikerformája.

A) A VILÁG MEGHÓDÍTÁSA A KIBONTAKOZÁS

Az első ösztönzés, mely a Sokszorost az Egység felé tereli, az az energiaforrás, mely a kozmikus egyesítés és Spiritualizálás egész sorát mozgatja, az ómega vonzása. A legfőbb Létnék enélkül az önkéntes vonzása nélkül, az egységnek enélkül a hajlandósága nélkül az egyetemes gépezet mozdulatlan maradna, a Világ elemei nem lépnének ki végtelenül széjjelbomlott sokszorosságukból. De mihelyt a monáshozban az ómega felkelti a Szellemhez való csatlakozás vágyát, azonnal nyugtalanul megmozdulnak, és érzik, hogy cselekedniük kell. Isten alapvető akarata, amely életlendületünkben jut kifejezésre, hogy teremtményei nőjenek és sokasodjanak.³ Ezeknek hivatásukhoz híven ki kell fejlődniük, meg kell hódítaniok a Világot.

Ennek a kötelezettségnek a természetét azok az elmék, amelyeket „jogásziaknak” nevezünk, gyakran úgy értik, mint valami engedelmességet, amellyel valami Mester többé-kevésbé külsőleges és önkényes rendelkezésének tartozunk. Egy-egy effajta vélemény hallatára már-már azt hihetnénk, hogy az Embernek csak jóakarata bizonyításáért kell dolgoznia. Azok a művek, amelyeket idelent kell megalkotnunk, törékeny vázák, az a sorsuk, hogy porrá legyenek: de nem baj! Az emberi munkának nem anyagi eredményei szá-

³ Az élők sokasodása nem visszatérés a többeshez, hanem egy magasabbrendű Sokszorosság (új Anyag) megépítése, mely új lélek hordozására van szánva. Bármilyen progresszív és szellemiesítő legyen is ez a sokszorozódás, nincs veszély híján: megteremtve a „tömeget”, az esztelen emancipálódás és lázadás új (az előzőknél súlyosabb) lehetőségét hozza a Világba. Ez a létezés kockázata.

mítanak: az engedelmesség számít, és erről akkor is tanúskodunk, ha haszontalan munkát végezzünk.

Ó, ha a keresztény felfedezi azt a hatalmas igazságot, hogy Krisztus az ómega, mennyire átalakulnak ezek a szegényes és csüggesztő vélemények. – Ha Krisztus az ómega, akkor semmi sem idegen egyetemes testének fizikai felépítésétől. Vegyük akárhol, az anyag vagy élők minden pillanatban végbemenő végeláthatatlan mozgásában, egy tetszés szerinti cselekvést: akármilyen szerény és rejtett is, ha az egyesítés irányába esik, már egy atomnyi többletet valósít meg, és azzal ami a legjobb benne, azonnal és mindenkorra beleolvad a totális Krisztusba. A Mindenségben az anyagi növekedés minden mozdulata végeredményben a szellemért van, és a szellemi növekedés minden mozdulata végeredményben a Krisztusért van. Legyen tehát durva vagy fenséges, unalmas vagy lelkesítő pillanatnyi munkám, tudnom kell, hogy e munkám gyümölcset Krisztus várja; – gyümölcsét, jól értsük meg tehát, nemcsak a cselekvésem szándékát, hanem művem kézzelfogható eredményét is: „Opus ipsum, et non tantum operatio”.

Ha ennek a reménynek alapja van, akkor a kereszténynek dolgoznia kell, sokat kell dolgoznia, olyan komolysággal kell dolgoznia, mint a Föld legmeggyőződésesebb munkásának, hogy Krisztus mind jobban megszülessék körülötte a Világban. Minden hitetlennél jobban kell tisztelnie és jobban előrébb mozdítania az emberi erőfeszítést – mégpedig minden formájában – de különösen azt, amely egyenesen az emberiség eszmélésének (vagyis létének) növelésére törekszik: vagyis az igazság tudományos kutatását és jobb társadalmi kapcsolatokra való szervezett törekvését. Akik szeretik az egyetemes Krisztust, azoknak sohasem szabad megengedniök, hogy ezen a téren bárki is felülmúlja őket reménységben és merészségben. Mert senkinek sincs náluknál több oka,

hogy higgyen a Mindenségben és birtokába igyekezzék venni.

Ne féljünk hát, hogy miközben a maguk és a Világ fejlődésén dolgoznak, ezek az emberek hozzá is tapadnak a Földhöz. Ellenkezőleg, benne érlelődve csak mind jobban függetlenülnek tőle. Egyfelől (erre még visszatérünk) amit az Anyagban és az Élet haladásában keresnek, az nem közvetlenül az Anyag, vagy az Élet: hanem egyedül az isteni Fény, amely ott ragyog a Valóság áttetsző mezőnyeiben, és nem lehet másképpen utolérni, mint eltökélten elvegyülve a kozmikus történet mély vizeiben. Másfelől – (éppen ama titkos mozgásnál fogva, amelyet a dolgokkal rajtunk uralkodó egység közöl) – ugyanannak a gesztusnak, amellyel a Világot átölelik, a közvetlen eredménye az, hogy fokozatosan elszakadnak a Világtól.

B) ELSZAKADÁS A VILÁGTÓL A FOGYATKOZÁS

1. *A cselekvőleges halál*

Olyan ugyanis a cselekvés élő logikája, hogy csak úgy tudjuk magunkat meghódítani és növesztetni, ha lassankint meghalunk önmagunknak. Méltóan, hasznosan cselekedni annyi mint egyesülni. De egyesülni annyi, mint átalakulni valami magunknál nagyobbá. Tehát cselekedni annyi, mint kilépni az anyagiból, a közvetlenből, az önzőből, és belépni a születőben levő egyetemes Valóságba. – Ez a kissé komplikált frazeológia létünk legközönségesebb, legáltalánosabb tapasztalását fejezi ki: az erő kifejtés fájdalmát.

Semmi sem kínosabb, mint az erőfeszítés, kívált a szel-

lemi. Kérdezzük meg az aszkézis mestereit, melyik a legfőbb, a legbiztosabb, a legmagasabb önsanyargatás. Egyöntetűen azt felelik, hogy a belső fejlődés munkája, amellyel eltépjük magunkat önmagunktól, felülmúljuk magunkat, ott-hagyjuk magunkat. Minden következetes hűségű egyéni lét útja tele van szórva egymást követő átalakulásaink elhullott hüvelyeivel – és az egész Mindenség állapotok hosszú sorát hagyja maga után, amelyekben szívesen megrekedt volna, de a növés könyörtelen szükségszerűsége állandóan kiragadta belőlük. Ez a folytonos kifosztatásban való emelkedés, ez már a Kereszt útja.

Egy ösztöke így szüntelenül arra sarkallja az embert, hogy hagyja el önmagát és jusson el önmaga végpontjáig, vagyis a Világ Végpontjáig, a Mindenség kaptatóját⁴ híven követő Emberben egyre csökkenti az érdeklődést egyéni sikere (mint egyéni siker) iránt. Eddig önmagáért vágyódott tökéletesedni; most fokozatosan a saját személyes valóságánál magasabb, tágabb, tartósabb, az abszolúthoz közelebb eső valóságokért lelkesül. Valami földi ideál, amelyhez valami védeni való Űgy kapcsolódik, valami szépség – nemzeti, emberi vagy kozmikus – amelyet szemlélni és meghódítani kell: ilyen fénylő témák mögül világít elő, és válik számára az Istenség egyre kézzelfoghatóbbá. A Világ szerkezeténél (vagyis Krisztus felé való egyetemes konvergenciájánál) fogva a vallásosan cselekvő Ember végül úgyszólván nem is gondol már magára. Lassankint úgy tekinti magát, mint valami nagy feladatnak szentelt tudatos atomot; és érzi, hogy feladata betöltésére mind magasabb és magasabb energiákhoz kell folyamodnia. Ha egy ideig kiváltképpen a test dolgai iránt volt érzékeny, és különösen azzal törődött, hogy milyen kézzelfogható gyarapodást biztosítanak a Világnak

⁴ Az ómegától való vonzásánál fogva.

az anyagi eszközök, valami végzetes sodródás folytán végül is már csak a lélek haladása érdekli. Mindinkább hajlandó gondjait és bizalmát a szellemi erőkre tartogatni (az imára, amely Istenhez kapcsol – a tisztaságra, amely a lélek szálait tartja össze – a karitászra, amely szervesen kapcsolja az emberi monáaszokat...). Ugyanakkor a cselekvés és az egyéni megvalósulás szükséglete észrevétlenül az elviselés és az önátadás szomjúságává alakul át.

2. A szenvedőleges balál

Így kívánja a Teremtő Egyesülés. Alighogy természetünk mélyén a Krisztus-elem (mindnyájan azok vagyunk) öntudatra ébred, azonnal felgyullad benne a heves vágy, hogy csatlakozzék a rajta uralkodó Principiumhoz. Ez az oka annak, hogy mikor, fejlődésünk érdekében, már hűségesen és sokat dolgoztunk, nyugtalanul keresünk magunk körül egy mindenható kezet, amelyet imádkhatunk, „si forte attractent Eum”.

Kétségtelen, hogy a kereszténynek végtelenül édes Krisztus számára növekedni (annál is inkább, mert lényünk legmélyén maga Krisztus kíván felébredni és növekedni testünkben és lelkünkben: ez már szenvedőleges elviselés, a létnek ez a heve és öröme!). De ennek a növekedésnek végeredményben csak annyiban van értelme és érdeke, amennyiben szélesebb kapcsolatunkat biztosítja Istennel. Ezt a kapcsolatot kell most megtalálnunk. Hol találjuk? – Titokzatos, ritka, takarékos, távoli? . . . Eléréséhez nagyon magas vagy nagyon mély régióba kell jutnunk? . . . Ó, mennyivel egyszerűbb és szebb a valóság, mint elképzeléseink! „In eo ví-

vimus et movemur et sumus". A hívőben, aki dolgozni és hinni tud, maga Krisztus munkálkodik, ő sürgeti eleven módon a világ egész felületével és tömbjével. Ő burkol be és Ő mintáz bennünket minden pillanatban, létünk minden szenvedőlegességével és korlátozásával.

De vigyázzunk, különböztessünk meg gondosan két fázist Isten akaratának körülöttünk történő megvalósulásában, vagyis a másodlagos okoknak az egyetemes Krisztus hatásától származó tevékenységében. Magukban és közvetlenül a Világ kénytelenségei – különösen azok, amelyek feszélyeznek, kisebbitenek, megölnek – nem isteniek, és Isten egyáltalán nem akarja őket. Azt a befejezetlenséget, azt a rendetlenséget képviselik, amely a még nem tökéletesen egységesített teremtetést megrontja. Mint ilyenek, nem tetszenek Istennek; és az első fázisban Isten velünk (és bennünk) küzd is ellenük. Egy napon aztán legyőzi őket. De mert egyéni létünk tartama aránytalanul kevés a teljes Krisztus lassú evolúciójához képest, lehetetlen, hogy már földi napjainkban meglássuk a végső győzelmet. Erőfeszítésünket a növekedésre minden pillanatban akadályozza, aláássa kissé valami – és előbb-utóbb mindegyikünk megismeri a hanyatlást és a halált. Krisztus azonban mégis legyőzhetetlen. De akkor – hogy úgy mondjuk – hogyan kárpótolja magát valamiképpen kozmikus mindenhatósága arra, hogy megmentse és üdvözítse növekedésben levő Testének összes engedékeny elemét? – Egy csodálatos *transzformációval*. Azokon a korlátozásokon és csökkenéseken, amelyeket a Kozmosz általános haladásában nem tüntethet el, a megtestesült Ige úgy uralkodik (mint az ügyes szobrász márványa hibáin), hogy beleintegrálja őket (megváltoztatásuk nélkül!) lényünk magasabb spiritualizálódásába. Ezért van az, hogy mikor fejlődésünkért és sikerünkért a végsőkéig megküzdöttünk és meg kell torpannunk, mégis levernek a Világ erői, akkor *ha*

biszünk, az erő, amelybe oly fájdalmasan beleütközünk, hirtelen megszűnnék vak és gonosz energia lenni. Az ellenséges Matéria eltűnik. És helyén ott áll a Világ isteni Mestere, aki az események „színe és látszata” alatt, bármilyenek legyenek is, minket formál, minket üresít ki egoizmusunkból, és belénk hatol. „Oportet illum crescere, nos autem minui”.* Ez az egyetemes Krisztus legfenségesebb kiváltsága: az a hatalom, hogy nemcsak az élet természetes lendületeivel, hanem a legyőzetés és a halál botrányoztató rendellenességeivel is működik bennünk.

Ez a csodálatos transzformáció, ismétlem, sem azonnal nem történik, sem nélkülünk. Csak akkor van jogunk belenyugodni a rosszba, amikor már erőnk végső határáig küzdöttünk ellene. *Tebát nagyon sokat kell fáradoznunk azon, hogy sikerüljön elviselnünk Isten akaratát.* Isten nem akárhol van jelen az élet ütközéseiben és passzivitásaiban – hanem egyedül az egyensúly pontján növekedésünkre irányuló makacs erőfeszítéseink meg a felénk irányuló, lényünket leigázni törekvő külső ellenállás között. Még ezen az egyensúlyi zónán is csak *abban a mértékben* születik meg, *amennyiben hiszünk* a megszületésében. „Diligentibus omnia convertuntur in bonum”.**

De ezzel a kettős feltétellel (lojális erőfeszítésünkkel és bizalmunkkal) a Világ legsötétebb és legelviselhetetlenebb része is mindennél fényesebbé és istenibbé válik. A Világ megszámlálhatatlan szolgaságai és csalódásai alatt ott van a bennünket mintázó és a helyünkbe lépő Krisztus plazmatikus hatalma.

Krisztus olykor nyomorúságainkat és balszerencséinket is

* Neki növekednie kell, nekünk pedig kisebbednünk. Keresztelő Szent János e szavaiból: „Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbednem”. János, 3,30.

** Akik szeretnek, azok számára minden jóra fordul.

arra használja, hogy magasabb utakra irányítson, ahol *tapasztalatilag* javulunk: a szentek közül hányan lettek azért szentek, mert valamilyen földi vonatkozásban vereséget szenvedtek? – De sokszor az is megesik, hogy fogyatkozásainkért és botlásainkért láthatólag nem kárpótol semmiféle felbecsülhető előny vagy haszon, még szellemi sem. Ilyenkor se kételkedjünk azonban Istenben. A Világ csak úgy juthat Krisztus Jézusban Istenig, ha teljesen újraöntődik, s ennek folyamán *látszólag* egészen elmerülhet minden (földi természetű) *tapasztalható kárpótlás* nélkül. Ha ilyen – gyors vagy lassú – halál hatol belénk, tárjuk ki szívünket az egyesülés reményei felé: soha a Világ éltető ereje nem lesz annyira úr felettünk, mint az ilyen percekben – ha mi is úgy akarjuk.

C) A MISZTIKUS MILIÓ – A KOMMUNIO

Cselekvés, elviselés: életünknek ez a két fele, – természetünknek ez a két lélekezete – átlényegült és magyarázatra lelt a Teremtő Egyesülés fényében. Bármit teszünk, a Krisztuson dolgozunk. Bármit tűrünk, Krisztus dolgozik bennünk. – A keresztény áhítat minden idők óta az egyetemes és állandó egyesülés e szavaiból táplálkozott. De tudott-e vagy mert-e mindig olyan hatalmas valóságértéket adni neki, amilyenre Szent Pál óta van jogunk?

Aki minden igazi vallásosság óhajának megfelelően betű szerint akarja venni a Kinyilatkoztatás szavait, az előtt fokozatosan megvilágosodik az egész Világegyetem. És, ahogy az Anyag legalsó határain a Tudomány egy éteri fluidumot mutat meg, amelyben minden elmerül, és amelyből minden

felmerül: ugyanúgy a Szellem legfelső határain egy misztikus miliő bontakozik ki, s abban úszik minden, abban fut össze minden.

Ebben a gazdag és élő miliőben a látszólag legellentétesebb attributumok: ragaszkodás és elszakadás, szellem és anyag, erőltetés nélkül kiegyenlítődnek, a Teremtő Egyesülés szempontjai szerint. Minden eggyé válik, mikor önmagává válik.

A Világhoz és magamhoz ragaszkodom, amikor a Mindenség haladásán dolgozom, hogy Jézusnak egy hozzá kevésbé méltatlan testet készítsek; – de ugyanakkor el is szakadok a Világtól, mert maga ez a Világ Krisztustól és fénytől különválasztva számomra sötét és már nem vonz. Zónáról zónára fut előlem a fény; és hogy követhessem, olyan területekre kell behatolnom, ahol a tevékenység törekvéseiben a legtágasabb, nézeteiben a legkevésbé önző, és Egyesülésének álmaiban a legtisztább.

Ennek az emelkedő útnak a folyamán a tárgyak tovább is tisztán körvonalazva jelennek meg előttem. Krisztus ugyanis ezeken át válik számomra kézzelfoghatóvá – ezekkel ér el, ezekkel érint meg. Tehát nem lehetek meg nélkülek; tehát én leszek az első realista, mert csak úgy ragadhatom meg Istent, ha beteljesítem a Világot. – De a teremtményeket csak azért kergetem és tökéletesítem fáradhatatlanul, mert azt remélem, hogy megragadom az isteni tüzet, amely mint tiszta kristályban játszik bennük. Nem az égi Jeruzsálemben lesznek-e az Új Föld elemei oly áttetszők, oly csillogók, hogy látszólag már egyéb sem áll fönn, mint Isten dicsőségének⁵ bennünk materializálódott sugárzata?

⁵ „Et civitas non eget sole neque luna . . . nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna est Agnus” (A városnak nincs szüksége sem napvilágra, sem holdsugárra: Isten dicsősége világítja meg, fénye pedig a Bárány. Apoc, 21,23.)

A misztikus írók vitatkoznak rajta, vajon a cselekvésnek mint előkészületnek meg kell-e előznie a szemlélődést, vagy a szemlélődésből kell-e kicsordulnia, mint valami túlhabzó isteni bőségnak. Megvallom, nem értem ezeket a problémákat. Akár cselekszem, akár imádkozom – akár a munkával nyitom ki fáradságosan a lelkemet, akár Isten árasztja el a külső és belső passzivitásokkal: egyformán arra eszmélek, hogy egyesülök. Márpedig a misztikus tevékenység ebben a tudatban rejlik „formálisan”. Akár lényem érzékeny vágyai ösztökélnek tevőlegesen a kibontakozásra, akár az anyagi kötelékek igáznak le fájdalmasan, akár az imádság kegyelmei látogatnak meg: így is, úgy is misztikus miliőben mozgok. *Először is* Jézus Krisztusban vagyok; *azután* cselekszem, vagy szenvedek, vagy szemlélődöm.

Ha pontosabb nevet kellene adni a misztikus miliőnek, azt mondanám rá, hogy Test, mert a test minden kézzelfogható ereje és minden határtalan ölelési képessége megvan benne. Az egyetemes Krisztus éltette Világ oly tevékeny, oly meleg, hogy minden belőle érkező benyomásom egy kissé jobban „tájékoztat” Istenről. Mint valami hatalmas szervezet, a Világ átalakít azzá, aki a Világot élteti. „Az eucharisztikus kenyér erősebb mint a mi testünk” – mondja Nysai szent Gergely – „ez az oka annak, hogy vételekor ő vesz magához minket, és nem mi Őt.” De ugyanakkor ez a transzformált Világ, ez az egyetemes, oly közeli és oly tapintható Test mégsem látszik megfoghatónak számunkra másképp, mint valami fölséges messzeségből. Mikor a szenvedély magasrendű és nemes, az egyesülő férfi és nő csak szellemi növekedése végpontján találkozik. Az emberi egyesülésnek ez a törvénye, törvénye a mi kozmikus egyesülésünknek is. Krisztus a természet legmateriálisabb szálaival tart bennünket. Tökéletesen mégsem bírhatjuk előbb, mint

azon a napon, amikor személyes lényünk és vele a Világ fokról fokra eljut egységesülésének végső határáig.

Képtelenség volna sajnálkozni ezeken a hosszú halasztásokon és lassú eljárásokon. Közvetlenül nem öncélú próbatételek vagy büntetések. Magát a szellem fejlődéstörvényét juttatják kifejezésre. Krisztus az egyesített Sokszorosban születik. Ezért van egyetemes és fénylő Testében végtelen sok zóna, kör, lakás. A misztikus miliő mindenkre nézve eltűnik, aki a Sokszoros lejtőjén kevesebb cselekvéssel, önzéssel alászáll. Ellenben (már istenien) felragyog mindenki körül, aki az emelkedés és az egyesülés felé törekszik.

A moralisták gyakran zavarban vannak (nevezetesen a művészetben) bizonyos emberi művek jogosságát illetően, amelyeket a morálteológia abszolút és statikus szabályai helytelenítenek, az emberi élet azonban nyilvánvalóan nem nélkülözhet. Nem értették meg ugyanis, hogy a Jó és a Rossz nem két külön tartomány, hanem az emberi tevékenység két iránya. – Aki spirituális ember, annak vétkes dolog volna leereszkedni bizonyos látványokhoz, bizonyos élvezetekhez, bizonyos kétségekhez (még ha bizonyos esetekben szükségét is érezné, hogy megmártsa bennük a lelke gyökereit). De ezek az egyesek által már meghaladott valóságok viszont mások számára még a fény útjára esnek. Ezeknek tehát előbb az alsóbb elemeken kell átjutniok, mielőtt magasabbra emelkednének. – Valakire vagy valamire nézve minden valóság bizonyos dinamizmust rejt, Krisztus bizonyos vonzását; és semmi (sem egyén, sem csoport) nem jut a szellemig másképpen, *mint az anyagon át*. Ezen az útvonalon nincs ugrás. Szakaszról szakaszra kell haladni; és nehéz volna megmondanunk, milyen mélyre nyúlnak még alattunk a szellem gyökerei. Van, aki azzal hízeleg magának, hogy már csak a fényből él, s közben nem is sejti, hogy azokból a dur-

vább életnedvekből táplálkozik, amelyeket mások alázatosan finomítanak a matéria mélységeiben. Krisztus Teste az egész Mindenségből táplálkozik. A misztikus miliő mindent felszív, ami energia. A Világban csak az tehetetlen és kárhozott, ami hátat fordít a szellem egyesítésének.⁶

A hívő szemében a Mindenség Test. Ezzel a megállapítással visszajutottunk azokhoz a meggondolásokhoz, amelyekkel az egyetemes Krisztusról szóló eszmélődésünket bevégeztük. A misztikus látás nem egyéb mint felfedezni – a misztikus cselekvés nem egyéb mint előmozdítani – a Világ egyetemes és szentségi konszekrációját. *Teljes hittel szentelni a Világot*, mely a másodlagos okok végtelen hálózataiban megmutatja neki Krisztus szerves befolyását; *kommunióba lépni a Világgal* olyan teljes hűséggel, amely megragad benne minden alkalmat a növekedésre és elvisel tőle minden meghívást a halálra: a keresztény számára a belső élet végülis erre vezetődik vissza.

Aki megértette a dolgok e mérhetetlen egyszerűségét, aki meghallotta az egyetlen Hangot az egyetemes zajban, *az birtokolja a Világot*. Bensőleg a dolgokba vegyülten, izzó törekvéssel a dolgok beteljesítésére és megértésére, mégsem éli át a dolgok izgalmát és nyugalanságát. Érinti a dolgokat, de rajtuk keresztül Istent éri el. És abban a rásugárzó teljességben, amelyet ez a Mindenben való *előleges Istenhez-kapcsolódás* ad néki, nem tudja többé, a két kegyelem kö-

⁶ Nem hangsúlyozhatjuk eléggé azt a tényt, hogy a lelkek megszentelése, akármilyen személyes is, lényegében kollektív. Az *egész* szellemiesedésével szellemiesedünk. Mindenkivel kommunióba lépve egyesülünk Krisztussal. Olyan kiválasztás ment meg bennünket, amely az Egésztest választotta. És az örök boldogság nem annyira egyéni látás lesz, mint a misztikus Test egy sajátos aktusa, amelyben Krisztus szeme mindegyikünkben felfedezi az istenit.

zül melyik az értékesebb: megtalálni Krisztust, hogy áttelekísítse az Anyagot – vagy megtalálni az Anyagot, hogy egyetemesen kézzelfoghatóvá tegye Krisztust.⁷

⁷ Az egyetlen, de lényeges különbség, amely e meggondolásokat az Isten Jelenlétére vonatkozó szokásos elmélettől elválasztja, az, hogy az itt elfogadott nézet szerint Isten Jelentlété nem éri el a Világ elemeit másképpen, mint a *Krisztus Testén át* (és Testében).

IV. TÖRTÉNELEM · A VILÁG EVOLÚCIÓJA

Eddig különösen a Világ belső szerkezetének föltárásával foglalkoztunk anélkül, hogy megkíséreltük volna egységes képben magunk elé állítani történelmének nagy vonalait. Próbáljuk meg összefoglalásképpen és a Teremtő Egyesülés elméletének alkalmazásául rögzíteni azokat a vonásokat, amelyekbe ezeknek világításában a bennünket magába foglaló Kozmosz öltözik.

A) A Múlt

Amilyen messze csak pillantásunk a múltba elér, mindenünnen a sokszoros hullámai sodródnak felénk, mintha csak a lét negatív pólusáról jönnének. Mindenségünk végső foszlányai, mint mondtuk, a tudattalan és anyagi sokszoros-ságban vesznek el. Ennek az Óceánnak éppúgy nincs tapasztalható határa, mint a materiális térnek, amely körülvesz bennünket. – Sokszor hallunk a Világ „első pillanatáról”: téves kifejezés és hiábavaló kutatás! A teremtmény cselekedet nem illeszkedik előzmények láncolatába. Ráhelyezkedik a Mindenségre egész kiterjedésében és teljes tartamában. Lehetetlen tehát, hogy a Világ eleme kilépjen a Világból, vagy

akárcsak a Világ alsó határáig eljusson. Lehetetlen (egészen) elgondolni, hogy a Világ fizikailag véget érjen, vagy (ésszerűen) elképzelnie a Világ egy elszigetelt elemének teremtését a Világtól külön és a Világon kívül.* Ameddig csak ellátunk, az időbeli és térbeli sorozatok szövete körülöttünk sugárzik: végtelen és eltéphetetlen szövet, annyira egy darabból szöve, hogy nincs benne egyetlen csomó, ami ne függene az egész együttestől. – Isten nem elszigetelten akarta (és nem is gyárthatta volna darabonként) a Napot, a Földet, a növényeket, az Embert. Ő Krisztusát akarta – és hogy Krisztus legyen, meg kellett teremtenie a szellemi világot, nevezetesen az Embereket, hogy bennük kicsírázzék Krisztus; – és hogy Ember legyen, útnak kellett indítania a szerves élet óriási mozgását, (ami tehát nem fényűzés, hanem a Világ lényeges szerve) – és hogy a szerves élet megszülessék, ahhoz a Kozmosz egész kozmikus mozgalma kellett.

Az érzékelhető Világ kezdetén volt a Sokszoros; és ez a Sokszoros, mint szétbonthatatlan tömb, a benne csírázó egyetemes Krisztus vonzására máris a szellem felé emelkedett.

De ez az emelkedés lassú és fájdalmas volt, mert a Sokszorosban már akkor volt valami rossz.

Honnét van a Mindenségnek ez az eredendő foltja? Miért kell valamilyen módon azonosítanunk a Rosszat és az Anya-

* Teilhard Atya mindvégig kételkedett abban, hogy a tapasztalati tudomány képes volna bizonyítani és még csak közelítően is, időbelileg meghatározni a Világ kezdetét. Vajon eszünk, ha a tényleges okság arisztoteleszi fogalmával felfegyverkezve visszamegy a történelem folyamán, találhat-e egy olyan „természetes kezdődést, olyan természetes zérót, olyan végpontot mögöttünk, (kívül a téren és időn), ami egy terjeszkedésben levő Világegyetem kezdetének volna a formája? ... Ebben erősen kételkedem”. Szent Tamás egy másik szempontból szintén kételkedett ebben, pedig fenntartotta, hogy az ész bizonyíthatja a teremtést, de azt képtelen bebizonyítani, hogy a Világ nem *ab aeterno* teremtetett.

got, a Rosszat és a Determinizmusokat, a Rosszat és a Sokszorosságot? – Csak azért talán, mert a Mindenség és az Egyesülés alacsony zónái lelkünkhöz képest túlhaladott, tehát tilos területek, ahová visszasüllyedni egyenlő megromlásunkkal? Nem inkább azért, amint ezt a Biblia formálisan is jelezni látszik, mert az eredeti Sokszoros egy már egyesült lény (az első Ádám) szétszóródásából keletkezett, és a mostani periódusában a világ nem emelkednék, hanem visszaemelkednék Krisztus (a második Ádám) felé?⁸

Bármelyik hipotézist fogadjuk is el, akár azt, hogy a Rossz⁹ valami bűnös tettel pluralizálta a Világot, akár azt, hogy a Világ, mert sokszoros (tökéletlen, evolutív), már az első pillanat óta úgy termelte a Rosszat, mint tárgy az árnyékát:¹⁰ – a Teremtő Egyesülésnek megvan az a sajátos vonása, hogy Megváltó Egyesülés. Úgy látszik, Isten nem teremthetett anélkül, hogy harcba ne szálljon a Rosszal és ugyanakkor a Sokszorossal.

Beszéltünk már a Megtestesülés és a Megváltás történelmi sorsfordulatairól. Lépjük most túl a Világ evolúciójának ezen a többé-kevésbé világos periódusán és hajónk orrán kihajolva próbáljuk meg, mint valami álomban, áttörni az éjszaka sötétjét, amely a Világ áthaladására fokozatosan megvilágosodik. „Custos, quid de nocte?”

⁸ Ebben az esetben az evolúció jelenlegi fázisa előtt (anyagon kívüli szellem) volna egy involúció-fázis (szellem az anyagban), nyilvánvalóan tapasztalhatatlan fázis, mert az a Valóság más irányában fejlődött volna.

⁹ Csak *egyetlenegy* Rossz van – az egységtelenedés (désunion). „Morálisnak” nevezzük, mikor a lélek szabad zónáit érinti. De (ugyanúgy mint a Jó egyébként, amely „egyesít”) még akkor is lényegében *fizikai* marad.

¹⁰ A rossz, mondják a skolasztikusok, megfosztatás a létől, a lét nélkülözése, – az emberre nézve elutasítása a tökéletességnek, amelyet szellemi természete követel.

B) A Jövő

Ó, nagyon sötét van előttünk! és már nincsenek csillagok, mikor meg akarnánk határozni a Mindenség helyzetét. – Egy dolog mégis bizonyosnak látszik. A hullámmoraj, amit hallunk, nem csupán a habok rendetlen csapkodása hajónk oldalán. Hozzáadódik a víz hasításának sajátos zúgása a hajó éle alatt. Talán bizonytalan a föld, amely felé hajózunk. Nem baj. Nem találomra libegünk a vízen. A dolgoknak irányuk van. Előre megyünk, haladunk.

A bölcsek mosolyognak vagy bosszankodnak, mikor haladásról beszélünk. Tetszelegve sorolják elő mindazt, amin pillanatnyilag megütköznek, vagy az eredendő bűnnel érvelnek, hogy bebizonyítsák, semmi jó nem kerülhet ki a Földről. – Hagyjuk ezeket a pesszimiztákat, akik, úgy látszik, sohasem kérdezték meg sem a történelmet, sem az észet, sem a szívüket. Sejtik-e legalább, hogy szkepticizmusuk szükségyszerűen érthetatlenné tenné a Világot és megölné bennünk a cselekvést? – Mondjátok, hogy a tudatosság nem jobb, mint a tudattalanság. Mondjátok, azt is, hogy az embernek a cselekvéshez nincs szüksége annak tudatára, hogy erőfejtése hasznos. Ezzel megtagadtátok a Haladás létét és szükségességét. De ugyanakkor leromboltátok elméleteitekkel életünk értelmét is.

Mi, akik a szerves evolúció zűrzavarában nem ismerünk más vezérfonalat, mint a pszichikai képességek fokozatos koncentrálódását; – mi, akik a lét többletét nem keressük sem a kényelemben, sem az erényben, hanem abban, hogy a Világon mindinkább úrrá lesz a gondolat (vagyis hogy mind a Rossz, mind a Jó ereje növekszik); – mi, akik nem hisszük, hogy érdemes lenne dolgozni, ha kezünk munkájából semmi sem marad meg *mindenkorra*: mi hiszünk a hala-

dásban és fel is ismerjük magunk körül a tudományos felfedezések terjedésében, a kollektív szervezetek első kísérleteiben, a humanitárius érzelmek és az egyetemes iránt való szimpátiák felébredésében. – „Mindez kvantitatív haladás, halmozódó ismeret”, – mondják. „Kvalitatív és szerves haladás!” – válaszoljuk. Mert az evolúció, úgy látszik, elérkezett oda, ahol a haladás többé nem az érettségéig jutott egyéni emberi testben, hanem az emberi lélekben folyik, és még inkább talán az emberi lelkek kollektivitásában. Egyesek azt hiszik, hogy megakadt. Szó sincs róla. *A tudat minden növekedése óhatatlanul átalakítja fizikai lényükben a Világ Monászait.* És akkor a Kozmoszra vonatkozó nézeteink csodálatos tágulása, az „egységesítő” kapcsolatoknak a dolgok minden rendjében való szüntelen sokszorozódása tagadhatatlanul a Mindenség *entitativ* növekedését jelenti. Az az Egyesülés, amely napjainkban az emberi szellemben és az emberi kollektivitásban oly erőteljesen megy végbe, *biteles folytatódása annak a biológiai folyamatnak, amelyből az emberi agy származott.*

Így kívánja ezt a Teremtő Egyesülés.

Hová kell tehát irányulnia erőfeszítésünknek, hogy a lehető leghatékonyabb legyen? Nyomásunknak milyen irányban készül engedni a Valóság? Egészen kétségtelenül az Igazság közös lelkű kutatásának vonalán.

Korai volna még közvetlenül elfojtani a háborús erő heves, bár túl brutális megnyilatkozásait. Még szükségünk van mind erősebb és erősebb ágyúkra, mind nagyobb és nagyobb hadihajókra, hogy világtámadó erőnket materializáljuk. – De sejthető, hogy az uralomnak és a győzelemnek ezek a fegyverei fokozatosan átadják helyüket hasonlóan hatalmas, de olyan támadó eszközöknek, amelyek majd tágabb és szellemibb téren dolgoznak. Századunk embereit még az a gond nyomasztja, hogy testük ellátását megszer-

vezzék és növekedő sokaságukban előnyösen oszoljanak el a Glóbusz felületén. Még azzal szórakoznak, hogy leltározzák és szolgálatukba állítsák azokat a tárgyakat, amelyeket a Természet a legközvetlenebbül kínál nekik. – Ez a helyzet azonban előbb-utóbb lejár. A Társadalom előbb-utóbb megszervezi magát. A Föld könnyen hozzáférhető érdekességei kifogynak. Akkor majd ráeszmélve, milyen nélkülözhetetlen a tudás ahhoz, hogy többé váljanak, és tágabb, sürgetőbb és jobban megfogalmazott problémákat pillantva meg, az emberek végre épp oly hévvel fognak csoportosulni a kutatásra, mint amilyenel ma az arany után futnak és öldösködnek egymást. Az értelmi kutatás nem lesz többé dilettánsok szórakozása, amatőrök kedvtelése. Elsőrendű és kollektív munka méltóságára emelkedik. A Kozmoszban való *elszigeteltségének* tudatára ébredő és a kollektív veszélyektől fenyegetett Emberiségnek vagy *találnia* kell, vagy *meghal*.

Így nyílik meg majd a Világon a Tudomány kora; és valószínűleg mindinkább átitatódik majd misztikával (nem *irányításképpen*, hanem *áttelelésül*). Mert az erőfeszítés logikája és az Anyag titkos dinamizmusa mind egyetemesebb remények felé üzi, – mert könyörtelen világossággal észreveszi, milyen képtelenség lenne bármilyen emberi művön dolgozni a holnap kilátása nélkül, az Emberiség emelkedő része mind jobban és jobban belemerül majd egy Isten keresésébe és várásába; és soha Krisztus nem találhat a Teremtésben nagyszerűbb erőt, amely gyűlölje vagy szeresse Őt. A jövő Emberei ugyanis számuk és kapcsolataik sokasodásával, egy közös erő ébredése és egy közös aggodalom érzése által egymáshoz szoríttatva, bizonyos módon már csak egyetlen tudatot fognak alkotni; és mert felavatásuk befejeződött, felmérték társult szellemeik hatalmát, a Mindenség mérhetetlenségét és fogságuk szűkössé-

gét: ez a tudat valóban felnőtt és nagykorú lesz. – Nem képzelhető-e, hogy abban a pillanatban először történik majd egy végső döntésben egy igazán és teljesen emberi tett – az *igen* vagy *nem* Istennel szemben, amelyet olyan egyének mondanak ki, akiknek mindegyikében teljességgel kifejlődött az emberi szabadság és felelősség érzése?

Nem könnyű elképzelnünk, milyen lehet a Világ vége. Valamilyen sziderikus katasztrófa eléggé szimmetrikus volna a mi egyéni halálunkkal. De az inkább a Föld végét jelentené, mint a Kozmoszt – márpedig a Kozmosznak kell eltűnnie.

Minél többet gondolkodom ezen a Titkon, annál inkább úgy látom álmaimban, mint a tudat „visszafordulását”, a belső élet valami kitörését – valami extázist... Azon nem kell törni a fejünket, miképpen tűnhetnék el valaha is a Mindenség anyagi mérhetetlensége. Elég, ha a szellem visszajára fordul, zónát változtat, és azonnal elváltozik a Világ arca.

Ha majd közeledik az idők vége, valami rettenetes spirituális nyomás nehezedik a Valóság határait a Földről való elmenekülés vágyától kétségbeesetten feszült lelkek erőfeszítése folytán. Az a nyomás egylelkű lesz. De az Írás azt mondja, hogy ugyanakkor átjárja valami mélységes szakadás is – egyesek azért akarnak kilépni magukból, hogy még jobban uralkodjanak a Világon – mások Krisztus szavának hitelére szenvedélyesen várják a Világ halálát, hogy vele együtt Istenbe merüljenek.

Akkor az egyesülési képességei csúcspontjára jutott Teremtésben megtörténik a Paruzia. Végre kinyilvánul az idők kezdete óta folyó egyetlen asszimiláló és szintetizáló tevékenység, és a lassan megszentelődött Világ fellegeinek ölen mint villám lobban elő az egyetemes Krisztus. Az angyali trombiták csak gyenge szimbólumok. Az elképzelhető leg-

hatalmasabb szerves vonzástól (a Mindenség összetartó erejétől) hajtva tódulnak majd a monások arra a helyre, ahova a dolgok teljes beérése és a Világ egész visszafordíthatatlan Történelme rendeli őket – egyeseket a spiritualizált anyagnak az örök Kommunióban való határtalan beteljesedésére, – másokat a materializált szellemre váró végtelen bomlás tudatos szörnyűségeibe.

Ekkor, mint Szent Pál tanítja (I. Cor. XV, 23), miután Krisztus minden teremtett erőt kiűresített önmagából (elvetve mindent, ami a szétszóródás tényezője és áttelekésítve mindent, ami egységesít) beteljesül az egyetemes egység, átadva magát teljes és felnőtt Testével, és az Egyesülés végre teljessé vált képességével az Istenség ölelésének.

Így jön létre Isten és a Világ szerves együttese – a Plenitudo – titokzatos valóság, amelyet nem mondhatunk szebbnek, mint Istent egymagában, (mert Isten meglehet a Világ nélkül) de amit mégsem gondolhatunk abszolút véletlennek, abszolúte járulékosnak anélkül, hogy érthetlenné ne tennénk a Teremtést, képtelenséggé Krisztus szenvedését és érdektelenné erőfeszítéseinket.

Et tunc erit finis.

Mint mérhetetlen tenger-áramlás uralkodik majd a Lét a lények reszketése felett. A megnyugodott Óceán ölen, amelynek minden cseppje ráeszmél, hogy az maradt, aki: befejeződik a Világ csodálatos kalandja. Minden misztikus álma, az örök panteista álmom, megtalálta teljes és jogos kielégülését. „*Erit in omnibus omnia Deus.*”

(1924)

A PROBLÉMA LÉNYEGE

Az egyik fél mondja:

„Várjuk meg türelmesen, hogy visszajöjjön a Krisztus”.

Mások:

„Fejezzük be inkább a Föld megszerkesztését”.

És a harmadik azt gondolja:

„Hogy siettessük a Paruziát, fejezzük be az Ember megalkotását a Földön”.

B e v e z e t é s

Mai világunk legnyugtalanítóbb jelensége a vallás dolgában egyre jobban megnyilatkozó, általános kielégületlenség. Pillanatnyilag (leszámítva bizonyos humanitárius formát, amelyről később még beszélünk) *terjeszkedőben levő Hitnek* semmi nyoma a Földön: csupán itt-ott mutatkozik egy-egy gyakorlatilag állandósult *Credo*, – ha ugyan már nincs az is nyilvánvalóan a hanyatlás útján. Nem mintha hűlne a Világ: sohasem volt pszichikailag forróbb! Nem mintha a Kereszténység bármit is veszített volna (éppen ellenkezőleg!) a maga abszolút vonzó értékéből: mindaz, amit mondani fogok, éppen a Kereszténység rendkívüli alkalmazkodó és ellenőrző képességére mutat. Hanem: valamilyen homályos okból, tagadhatatlanul „nem megy” többé korunkban Ember és Isten közt; az ember és egy olyan Isten között, *amilyennek ma azt az Embernek mutatják*. Pillanatnyilag minden úgy fest, mintha az ember nem látná maga előtt pontosan azt az Istenarcot, amelyet imádni akar... Innét (az újjászületés bizonyos döntő, de egyelőre még majdnem földalatti tüneteinek ellenére is) az a nyomasztó benyomás, hogy körülöttünk ellenállhatatlanul emelkedik az ateizmus – vagy pontosabban valami ellenállhatatlan dekrisztianizálódás van folyamatban.

Azok számára, akik nálam kedvezőbb helyzetben az Egyház közvetlen vagy közvetett irányításával vannak megbízva, szeretném a következő néhány lapon őszintén megmutatni, miből származik nézetem szerint ez az általános rosszérzés, amelytől szenvedünk – és ennek a jól körülírt pontnak egyszerű helyreigazításával *hogyan* lehetne az Emberiség vallásos és keresztény fejlődésében rövid lejárattal teljes újraéledést teremtenünk.

Azt mondtam: „őszintén”. Tehát nem leckét akarok adni – ez kérdéses volna. És még kevésbé kritikát gyakorolni – ez nem lenne helyénvaló. Hanem egyszerűen az életemmel tanúskodom – olyan tanúbizonysággal, amelyet annál kevésbé hallgathatnék el, mert ama kevesek közé tartozom, akik ezt megadhatják. Sorsom (vagy szerencsém) több mint ötven éven át szoros és benső, hivatásos érintkezésben tartott – Európa, Ázsia, Amerika földjén – azzal, ami e különböző országok emberanyagában a legjelentősebb, a legbefolyásosabb, és – mondhatnánk – „legcsírákéesebb”. Nos, hála ezeknek a váratlan és kivételes kapcsolatoknak, amelyekben jezsuitaként (vagyis az Egyház szívében nevelődött emberként) részesültem, és amelyek lehetővé tették, hogy a szabad gondolkodás és kutatás legtevékenyebb zónáiba behatolhassak és bennük otthonosan mozoghassak: előttem bizonyos dolgok, amelyekre azok, akik e két Világ közül csak az egyikben éltek, kevésbé érzékenyek, olyan evidenciával jelentek meg, hogy világgá kell kiáltanom élményeimet.

Az a kérésem, hogy a következőkben csak ezt a kiáltást hallják meg, annak a kiáltását, aki úgy véli, hogy lát.

I. NAGY ESEMÉNY AZ EMBERI TUDATBAN: AZ „EMBERENTÚLI” MEGJELENÉSE

Minden erőfeszítésünknek, amely arra irányul, hogy megértsük, mi történik most az emberi tudatban, szükségképpen azt a döntő távlatváltozást kell az alapjává helyeznünk, mely a XVI. századtól fogva rendítette meg és hozta mozgásba tapasztalásunk számára fokozatosan azt, amit addig mindig az állandóság netovábbjának tekintettek: a Világot. Minden hályog lehullott a szemünkről, a Minden-ség immár nem Rend, hanem Folyamat. A Kozmosz kozmogenezissé változott. És túlzás nélkül mondhatjuk, hogy – közelről vagy távolról nézve – civilizációnknak az utolsó négy évszázadban átélt minden intellektuális válsága azokkal az egymást követő léptekkel kapcsolatos, amelyeknek során elménkben és szívünkben a statikus „Weltanschauung” mozgásos „Weltanschauung”-gá való átalakulása ment (és megy ma is) végbe.

Egy első (Galilei-féle) fázisban még úgy látszhatott, hogy egyedül csak a csillagokról van szó. Hanem aztán (a Darwin-féle fázisban) a kozmikus mozgás leszállt a sziderikus terekből és kiterjeszkedett a földi életre is. Végül elkerülhetetlenül elérte az Embert is (modern fázis), maga az Ember is belekerült abba a forgatagba, amelyet tudománya fölfedezett és úgyszólván elszabadított. A Rene-

szánsz óta, mint mondtam, a kozmosz fokról fokra a Kozmogenezis vonásait öltötte föl. Most pedig az Ember azonosul szemünk láttára egyre jobban az Antropogenezissel. – Főbenjáró esemény, és mint látni fogjuk, megkívánja nemcsak Gondolatunk, hanem Hitünk épületének alapos átformálását is.

Kétségtelen, hogy ma még sok biológus – és nem a legkisebbek – szerint, (bár mind tökéletesen meg vannak győződve, hogy az Ember, mint minden más, evolutív módon, tehát *születéssel* jelent meg a Természetben) a mi fajunk a *sapiens* fokra érkezésével szervezetenként elérte felső határát, amelyen már csak tetőz: annyira, hogy az Antropogenezisnek már csak visszamenőleg, a Múlt felé van érdekessége. De szemben azzal a (teljesen logikátlan és alapatlan) fölfogással, hogy a Hominizálódás megrekedt, a szaporodó tények és az analógiák hatására egy másik evidencia van növekedőben, mígnem mindent legyőz: az, hogy két párosuló planetáris méretű, ellenállhatatlan erő (egyfelől a Föld összenyomó geográfiai görbülete, másfelől a Gondolat egybegyűjtő pszichikai görbülete) következtében, az emberi massa reflexív képessége (vagyis a hominizálódása) korántsem akadt el, hanem ellenkezőleg, a felerősödés és a kilövellés kritikus korszakába jutott.

Tehát körülöttünk, a Világban nem csupán *Emberek* vannak, akiknek a száma egyre szaporodik; hanem EM-BER is, aki alakul. Más szóval, az Ember zoológiailag még nem nagykorú. Pszichológiailag még nem mondta ki utolsó szavát. Ilyen vagy olyan formában, de mindenképpen az ultra-emberi van kialakulóban és a társadalmasodás (közvetlen vagy közvetett) hatása folytán maholnap múlhatatlanul megjelenik: a Jövő nemcsak kibontakozik, hanem szerkesztődik is előttünk. – Íme a látvány, amelyet napjaink

Embere megízlelt, és biztosak lehetünk benne, hogy nem felejtí el soha többé...

Ha egyszer s mindenkorra így áll a dolog, mérlegelték-e felsőbb helyen ennek a gyökeresen új távlatnak (inkább azt kellene mondanom, hogy „doktrínának”) Hit terén való forradalmi hatalmát? – Mindeddig a „szellemiek” számára (akár Keleten, akár Nyugaton) egy pont kétségtelen volt: ha egyáltalán van az Embernek útja több Élet felé, ezt az utat nem lehetett másképpen elgondolni, mint „vertikálisan” felfelé, a Világ materiális zónáiból kiemelkedve. És most hirtelen megjelenik egy ettől teljességgel különböző másik kitörési vonal. A szuper-élet, az egyesülés, a vágyva vágyott, keresve keresett kijárat, amit eddig *Felfelé*, valami Transzcendensnek az irányában kutattunk (Oy), nem inkább *Előre* van-e, vagyis nem inkább az Evolúció immanens erőinek meghosszabbítása révén (Ox) nyílik-e meg és vár-e ránk?

Felfelé, vagy előre? Vagy mind a kettő egyszerre?

Minden emberi tudatban egyre kikerülhetetlenebbül merül fel a mindannyiunkat magával sodró antropogenezis áramának mindig erősebb észlelése, és meggyőződésem, hogy minden vallási zavarunknak forrása ez a mindeddig válasz nélkül maradt életbevágó kérdés; – holott korántsem lehetetlen megoldása az Emberiség döntő közeledését jelentené Isten felé, a probléma lényege.

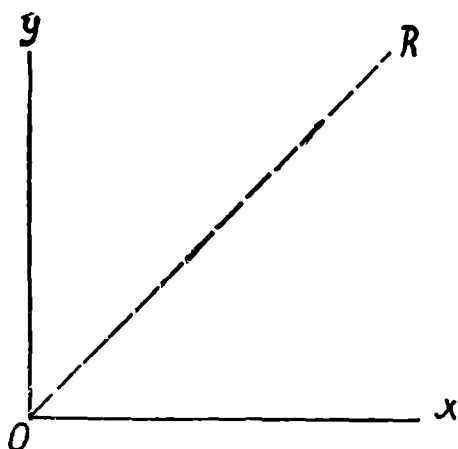
II. A MODERN VALLÁSI VÁLSÁG FORRÁSA: HITBELI KONFLIKTUS FELFELÉ ÉS ELŐRE KÖZÖTT

A fentiek értelmében a mellékelt ábra szimbolikusan ábrázolja azt a feszültségi állapotot, amelyben jelenleg többé-kevésbé tudatosan sodródik *minden* emberi egyén, a hagyományos emelkedés és adorálás (Oy) erői mellett megjelenő transzhominizálás újszülött erőinek modern, előrehajtó (Ox) hatása folytán. Hogy a problémát konkrétabbá tegyük, vezessük vissza a legbefejezettebb: vagy legkifejezőbb fogalmakra. Állapodjunk meg tehát abban, hogy Oy egyszerűen a keresztény irányt – Ox egyszerűen a kommunista vagy marxista törekvést¹ jelöli úgy, ahogyan jelenleg általában kifejezésre jutnak körülöttünk. Azután vessük fel a kérdést: mi a helyzet *hic et nunc*, e két erő együttes jelenlétében?

Azt kell felelnünk: konfliktus, látszólag megoldhatatlan konfliktus.

Itt – az Oy mentén – Hit az Istenben, közömbösen, ha ugyan nem ellenségesen, az emberi faj ultra-evolúciójának minden gondolatával szemben. Amott, – az Ox mentén – hit

¹ Ami Ox-et illeti; egyszerűsítés, amennyiben marxizmus és kommunizmus (mellékesen mondva: nem a legjobban megválasztott szavak) nyilvánvalóan nem egyebek, mint egy születőben lévő neohumanizmus egyelőre kezdeti, és néha elrajzolt formái.

Ez a séma illusztrálja a modern ember szívében harcoló kétfajta hitet.
 Oy = Keresztény, emelkedő hit a személyes transzcendensben: *Felfelé*.

Ox = Emberi hit, hajtóerő az ultra-emberi felé: *Előre*.

OR = Keresztény „helyesbített” („explicitált”) hit, mely megoldja a problémát: üdv (a kijárat) egyszerre *Felfelé* és *Előre*, – a megváltó és mozgató Krisztusban, nemcsak az emberi egyének, hanem a teljes

Anthropogenezis számára

Jól figyeljük meg, hogy az OR nem valami fél-mérték, valami kompromisszum Ég és Föld között, hanem eredő (rezultáns), amely kombinálja egymással az elszakadást (vagyis az önmagánál nagyobbak való önátadás) két formáját.

a Világban, határozott nemet mondva (legalább is szóval) minden transzcendens Istenre.

Lehet-e a hasadás gyógyíthatatlanabb és teljesebb?

Ezt látni első pillantásra. De nyomban hozzátésem, hogy ez, legalábbis alapjában nem lehet egészen igaz, ha csak el nem fogadjuk (abszurd álláspont), hogy az emberi lélek rosszul van megszerkesztve és legmélyebb vágyakozásaiban ellentmond önmagának. Nézzük meg ugyanis figyelmesebben az Ox és Oy irányt úgy, amint ez a két vek-

tor vagy irány *hic et nunc* egymással szembenállva, jelentkezik és viselkedik. Nem nyilvánvaló-e, hogy mindegyik keményen szenved antagonizmusuk miatt, és hogy következőképpen *kell* módnak lenni rá, hogy kiemeljük őket elszigeteltségükből?

Ami az Ox-et illeti, a folyamatban lévő tapasztalások bizonyítják, milyen lehetetlen, hogy egy tisztára immanens hominizálódási áram zárt körben, egyedül önmagának éljen. Sem előre nincs kiútja, amelyben elkerülhetné a totális Halált. Sem a személyesülésre nincs felsőbb fókusza, mely szeretetet sugározna az embersejtek közé. Felbonthatatlan világ, fagyos Világ. Mindenség szív és kijárat nélkül. Bár milyen hatalmas iramban indul is a biológiai evolucionizmus kezdetén, de mert végpontján kizárja az irreverzibilis centrumot, a marxista antropogenezis nem tudhatja sem igazolni, sem mindvégig fenntartani lendületét.

Tehát a Világba vetett hit önmagában még nem elegendő arra, hogy előrevigye a Földet. De vajon a keresztény Hit egymagában véve régi „tálalásában” elég-e ahhoz, hogy a Világot a Magasság felé emelje? Elvileg az Egyház sajátos funkciója az, hogy meg tudja és meg bírja keresztelni mindazt, ami az Emberben Emberi. Már pedig mi történhet (mi történik meg máris) ha most, mikor az *anima naturaliter christianában* új, és olyan hatékony komponens jelentkezik, amilyen a föld „ultra-human” tudata, az egyházi tekintély ezt az új törekvést nem ismeri, megveti, sőt elítéli anélkül, hogy megértené? Se többet, se kevesebbet nem jelent ez, mint azt, hogy amilyen mértékben a Kereszténység lemond *minden Emberi* átfogásáról a Földön, olyan mértékben veszti el vitalitását és vonzóerejét. Mivel pillanatnyilag „alul-humanizált”, saját hiveit sem elégíti ki *teljesen*. Már nem oly „ragályos” a hitetlenek közt. Már nem olyan ellentálló ellenfeleivel szemben. Miért van any-

nyi szellemi nyugtalanság a szerzetesekben és a papokban? Miért olyan kevés például Kínában az igazi megtérés, holott csak úgy özönlenek oda a misszionáriusok? Miért olyan tehetetlen az Egyház (minden jótékonyság és odaadás mellett is) a munkástömegek megnyerését illetően? Egyszerűen azért – felelhetem – mert a hatalmas keresztény szeretetből pillanatnyilag hiányzik az az érzékenyítő, az a hatékony *emberi* hit és remény, amely nélkül egy vallás az Ember számára elvileg is, gyakorlatilag is ízetlen, hideg és asszimilálhatatlan.

Oy és Ox, Felfelé és Előre: ismétlem, két vallási jellegű erő ez, mely újabban minden ember szívében szembekerül egymással; két erő, amelyek mindegyike fogyatkozni kezd, ha elszigeteljük; – két erő tehát, amelyek (és ezt kell még megmutatnunk) csak egyre várnak: arra, hogy a vagy-vagy helyett módot találjunk összeegyeztetésükre.

III. A KERESZTÉNY HIT TOVÁBBLENDÜLÉSE ELŐRE ÉS AZON ÁT FELFELE

Korunk vallási konfliktusában a helyzetet, általános vélemény szerint az teszi drámaivá, hogy az egymással szembenálló kétféle hit-típus látszólag összebékíthetetlen: van egyfelől a keresztény hit, amely az ultra-humánus és a Föld primátusának megvetésével jár, másfelől egy „természetes” hit, mely ugyanezeknek a primátusán alapul. – De föltétlenül bizonyos-e, hogy ez a két erő, (amely, mint látuk, egymástól függetlenül nem képes teljesen kifejlődni) – legalább is, ha a legmélyebb lényegükben vesszük őket – olyan mereven kizárja egymást, (lévén az egyik épp annyira haladásellenes, amennyira a másik ateista) ahogyan általában állítják?

Elég egy kevés gondolkodás, és némi pszichológia annak meglátásához, hogy nem.

Egyfelől ugyanis a Világba vetett neo-humánus hit, amennyiben *hit* – (azaz föltétlen adás, odaadásunk valaminek, ami nagyobb nálunk) – szükségképpen tartalmaz valamilyen adorálás-elemet, vagyis elfogad valami „istenit”². És valóban, ahány beszélgetésem csak volt életem folya-

² Lásd a biológiai evolúcionizmust, amely szintén egy évszázaddal ezelőtt jelent meg materialista és ateista köntösben, s amelynek spirituális természete csak ma válik nyilvánvalóvá.

mán kommunista értelmiségekkel, mindannyiszor határozottan kialakult bennem az a benyomás, hogy marxista ateizmusuk nem volt abszolút; Istennek csupán egy külsőleges formáját veti el, azt az „ex machina” Istent, amelynek léte sértené a Mindenség méltóságát és meglazítaná az emberi erőfeszítések rugóit: vagyis azt az „ál-Istent”, akiből ma már (a keresztényeken kezdve) senki sem kér.

Másfelől viszont a keresztény Hit (hangsúlyozom, hogy *keresztény*, ellentétben a „keleti” típusú vallásokkal, amelyekre nézve gyakran igaz, hogy a szellemi felemelkedés kifejezetten a Jelenség tagadását vagy elítélését jelenti) – tehát a keresztény Hit, pusztán azért, mert a Megtestesülésben gyökeredzik, műveiben mindig nagy tért adott a Világ és az Anyag kézzelfogható értékeinek. Most esetleg úgy látszik, hogy talán túlságosan alárendelt és mellékes szerepet (de nem volt ez kikerülhetetlen?), azokban az időkben, amikor az Ember még nem eszmélt rá a Mindenségben folyó genezisre és nem sejtette még a Föld zsigereiben még rejlő spirituális lehetőségeket. De ez a szerep oly bensőleg fűződik magához a dogma szerkezetéhez, hogy – akár egy eleven rügy – csak jelre várt, csak egy sugárra, hogy kibontakozzék. – Hogy világosan lássuk a dolgot, vegyünk példának egy olyan esetet, amely mindent összefoglal. Megszokásból most is úgy gondoljuk el a Paruziát (amivel Isten Országa beteljesül a Földön), mint tisztán katasztrófikus természetű eseményt, amely a Történelemnek bármely pillanatában bekövetkezhet, anélkül, hogy az Emberiség valamely határozott állapotához kötődne. Így is lehet nézni a dolgot. De miért ne fogadnánk el inkább, teljes összhangzásban az antropogenezisben³ élő Emberiségről

³ És, tegyük hozzá, tökéletes analógiában az első Karácsony misztériumával, amely nem valósulhatott volna meg (ebben mindenki egyet-

való új tudományos nézetekkel, hogy a Paruzia szikrája fizikai és organikus szükségszerűséggel nem pattanhat ki, csak az Ég és egy biológiailag a kollektív beérésének kritikus pontjára evoluálódott emberiség között.

A magam részéről sem a teológia, sem a hagyomány szempontjából nem látok semmi nehézséget ebben a „javított” távlatban. Viszont bizonyosnak tűnik előttem, hogy „eszkatologikus” szemléletünknek ezzel az egyszerű újrafogalmazásával olyan pszichikai művelet valósulna meg, amelynek következményei kiszámíthatatlanok. Mert végre is, ha Isten Országának eljövételéhez, a Pleróma teljességében való összezáruláshoz fizikailag szükséges,⁴ hogy a Föld *megelőzőleg* eljusson evolutív növekedésének természetes végpontjához, – akkor az Evolúciónak a Neo-Humanizmus által megsejtett ultrahumánus bevégződése konkrétan egybeesik az Inkarnáció keresztény várakozás szerint való megkoronáztatásával. A két vektor, illetve két komponens addig forog, addig közeledik, míg végülis kijön a lehetséges eredmény. A keresztény *Felfelé* beletestessül az emberi *Előre* irányba (anélkül, hogy elmerülne benne) és természetfölöttivé teszi. És ugyanakkor az istenhit olyan mértékben nyeri vissza vonzó és térítő erejét, amilyen mértékben asszimilálja és szublimálja saját életnedvébe a Világba vetett hit életnedvét.

Ahogy kezdetben mondtam, az Emberiség nem hűlt ki, csupán olyan Istent keres minden erejével, aki arányos a Mindenség újonnan felfedezett nagyságával – mert ez a határtalan nagyság megzavarta adoráló képességünk skáláját. És mivel az Ember ezt a vágyva vágyott totális Egy-

ért) csak az ég és egy társadalmilag, politikailag és pszichológiailag Jézus fogadására kész Föld között.

⁴ De természetesen nem elégséges!

séget egyelőre két ellentétes irányból (a zeniten és a horizonton) látja felragyogni, azért szaporodik oly drámailag a „lelki hontalanok” népe, Marxizmus és Kereszténység között tépelődve – amabban a személytelenség veszélye riasztja, emennek emberi langyossága hat rá taszítólag.

Ha ellenben kiderül, vagy kilövell (ahogy elkerülhetetlenül kezdődik is a jelenlevő erők nyomása alatt) a lehetőség:⁵ egymás által *egyszerre és alapvetően* hinni Istenben és a Világban; – akkor hatalmas láng izzít át mindent: mert ezzel olyan hit születik (vagy legalábbis születik újra), amely magába foglalja és összefoglalja az összes többi; és végülis elkerülhetetlenül a legerősebb Hit fogja birtokolni a Földet.

(1949)

⁵ Abban a Krisztusban, akit nem csupán az egyéni lelkek megváltójának látunk, hanem (éppen mert teljes értelemben Megváltó) az Antropogenezis végső Mozgatójának.

HIT AZ EMBERBEN

I. MEGHATÁROZÁS ÉS ÚJSZERŰSÉG

„Hit az Emberben”: ezen itt azt a többé-kevésbé tevékeny és szenvedélyes meggyőződést értjük, hogy az Emberiségnek, a maga szerves és szervezett totalitásában, *jövője* van: jövője, amely nem csupán a reánk következő esztendőkből áll, hanem amelyet győzelmesen meghódítandó felsőbbrendű állapotok alakítanak. Nem csupán továbbélés, értük meg jól, hanem bizonyos formában „fölül-élés”, szuper-élet.

Legmélyebb eredetét vizsgálva, lényünknek ez a többlet iránt való hajlama épp olyan régi és épp olyan egyetemes mint maga a világ. Amilyen messze csak a fejlődés útján visszamehetünk, egészen a legszerényebb kezdetekig, az Élet haladása (bármennyire szorongatta és zaklatta is az önfenntartás és a fennmaradás pusztá és kemény parancsa) mindig úgy tűnik fel előttünk, mintha olyasvalaminek a várása mozgatná, ami túlhalad rajta. Vajon nem egy és ugyanazt a hitvallást modulálják-e a Természetnek megszámíthatatlan próbálkozásai, amint makacsul tapogatóznak valami kijárat felé, egyre magasabbra, és mindig előre? És attól a kritikus pillanattól kezdve, amelyben az ösztön gondolattá mélyülésével a jövőnek észlelése ténnyé válik a földön: vajon az Embernek, e forradalmi átalakulás ala-

nyának, az Embernek, bármilyen primitív állapotban volt is, nem kellett-e átélnie azt a vitális törekvést, hogy mindent elárasszon és felülmúlja önmagát?

A mitológia és a folklór (erre még visszatérünk) már tele vannak olyan szimbólumokkal és mesékkel, amelyeken átüt az a mélyen földünkbe gyökerezett akarat, hogy utat törjünk az egekig. Következésképp föltétlenül el kell ismernünk, hogy az Embernek ez az Emberbe vetett általános és hallgatólagos hite idősebb minden civilizációnál, és hogy alapjában véve ez a rugója annak a Történelemnek, amelyből kiemelkedünk.

Mégis, egy másik, és még ennél is igazibb értelemben, nem kell-e azt állítanunk, hogy ugyanaz a hit – abban az explicit és kollektív értelemben, amelyet meghatározásunkban adtunk – sajátosan új magatartást képvisel a világon, és ennél fogva megérdemli különleges figyelmünket?

Mi így gondoljuk. Mégpedig ezért:

Az egyik legnagyobb probléma, amit az a most már bizonyossá vált tény állít elénk elé, hogy a Mindenség a pszichikus evolúció állapotában él, a következő: milyen mértékben képes még ez az evolúció a jövőben gondolkodó képességünket módosítani? Nos, bármi legyen is erre a vitás kérdésre a válasz, tagadhatatlan, hogy: először is századról századra bizonyos pillanatokban tudatunk – (lényeges kereteiben akármilyen rögzítettnek tételezzük is fel) – új dimenziók és értékek észlelése felé emelkedik; – másodsor, jelenleg az ébredés és átalakulás ilyen pillanatában vagyunk. Néhány nemzedék alatt szinte anélkül, hogy észrevettük volna, a Világsemléletünk mélységesen módosult. Tudomány, Történelem, Társadalom közös hatása alatt a Tartam és a Kollektívum kettős érzéke előntötte és átformálta egész tapasztalati világunkat: azzal a kettős eredménnyel, hogy az eljövendő idő (egykor szétszórt életek

közömbös halmazára ráköszöntő monoton esztendők homályos egymásutánja) ezentúl úgy körvonalazódik előttünk, mint a genezis és megérlelődés kora, amelyben már csakis *szolidárisan* haladhatunk és formálódhatunk.

Két alapvetően modern gondolat merült föl egyidejűleg elménkben: a kollektivitás és az organikus jövő gondolata, – és épp ez a két átalakulás formálhatja legközvetlenebbül az embernek az Emberiségbe vetett, még gyermekes és ösztönös bizalmát szívünkben a felnőtt kor megokolt, alkotó és harcos hitévé.

Elkerülhetetlen szellemi válság fenyegetett; és nem is váratott sokáig magára.

Figyeljük csak meg előítéletek nélkül az új Világot, amely a háború görcsös vonaglásaiban születik körülöttünk. Hátrítsuk félre a felületi káoszt, amelytől nem látunk. A fölháborító rendellenességek alatt próbáljuk kitapintani a Föld pulzusát, megérezni temperaturáját. És ha csak egy kicsit is diagnoszták vagyunk, el kell ismernünk, hogy a szervezünket kínzó állítólagos betegség elsősorban a növekedés láza; látszólag a jólét szomjazása; valójában a többlet szomjúsága: az emberiség egyszerre, rohamszerűen megérezte, mennyi tennivalója van még avégből, hogy eljusson képességei és lehetőségei végpontjaig.

II. HATALOM ÉS KETTŐSSÉG

Vétek vagy örültség volna szembeszállni a Föld belső erőinek alighogy megkezdődött kirobbanásával. Az emberi hit föllendülése, aminek tanúi vagyunk, ugyanúgy mint a vele járó kollektivizálódás, életet hordozó jelenségek, és ennyi-

ben ellenállhatatlanok. De ez nem azt jelenti, hogy most már passzívan és különböztetés nélkül kell átengednünk magunkat áramlásának. Minél hatalmasabb és minél fiatalosabb valamely energia, forrongásaiban annál kétértelműbb és veszedelmesebb. Ezt pillanatnyilag nagyon is jól látjuk a világban.

Meggyőződésünk, hogy az Emberbe vetett hit magában véve egyetlen jogos és tartós formájában még egyáltalán nem zárja ki – ellenkezőleg, magában foglalja – egy Másvalakinek – egy Emberek fölött álló Másvalakinek az imádását. Nagyobbá és erősebbé válni, hogy még jobban egymásnak adjuk magunkat és még szorosabban öleljük egymást (mint mikor a Bibliában Jákob az angyallal küzd, – és mint ahogy még egyszerűbben napról napra minden szenvedélyes egyesülésben történik): – ez valóban igazi és nemes módja a mindnyájunkat fölemelő lendület értelmezésének és hasznosításának.

A tények azonban a kelleténél is jobban bizonyítják, hogy az Emberbe vetett hitnek van egy másik elemibb, közvetlenebb, egyszerűsítőbb módja is – amelynek éppen ezért nagyobb a vonzóereje is. Helyes érzelmzésben, ismétlem, az Emberbe vetett hit egy nálunk nagyobb Valakinek a lábához, vagy karjai közé sodorhatna – kellene is sodornia. Csakhogy ezt a nálunknál nagyobb valakit – mondják némelyek – miért ne képzelhetnénk önmagunkkal azonosnak? Az ember, akinek ekkora hatalma van, miért keresne önmagán kívül eső Istent? Nem sokkal szebb a teljesen autonóm, önmagának elégséges Ember, a maga és a világ sorsának egyetlen ura és felelőse?

És ez modern változatban megintcsak az örök, heroikus kísértés: a Titánoké, Prometheusé, Bábelé, Fausté és Krisztus megkísértése a hegyen; olyan régi ez a kísértés, mint maga a Föld, mint az Élet első ráeszmélése erőire – de csak

most lép kritikus fázisába, mikor az Ember odáig emelkedett, hogy fel tudja mérni az Idők előtte megnyíló renga-
teget és ugyanakkor azt a majdnem határtalan hatalmat, amit
a Világ anyagi rugóinak birtoklására irányuló közös erőfeszí-
tés ad neki.

Megoldhatatlan kettősség? vagy (inkább erre hajlanánk)
csak pillanatnyi kétértelműség, amelynek, mint annyi más-
nak, a pszichikai evolúció egy későbbi stádiumában el kell
tűnnie? Ezen el lehet tünődni.

Mindenesetre tény, hogy pillanatnyilag Emberbe vetett
Hitünk alighogy megszületett alapvető belső lendülete mint-
ha látszólagosan széttartó szellemi formává akarna hasadni:
emitt az átadás, az egyesülés szelleme (nevezzük „keresz-
ténységnek”), amely egy előttünk álló várva várt Jelenésre
centrálódik; amott az önimádás prométheuszi, fausti szelle-
me, amely a Föld materiális megszervezésére központosítja
erejét. A kétértelműség változatlanul fennáll. És mert –
(egy bizonyos ritmus szerint, amely holnapra megfordulhat)
– a világ történelmében pillanatnyilag még a materiális, a
tapintható az Élet haladásának látható kezdeményezője: a
konfliktusban minden úgy történik, mintha a hit prométheu-
szi formája volna körülöttünk az egyetlen, vagy legalább
is a legtevékenyebb. Nem látunk mást, vagy legalábbis
megkockáztatjuk, hogy ne lássunk rajta kívül mást világunk
szolgálatában. Innen az a (Világgal szintén egyidős) hajlan-
dóság a Szellem védelmezőiben, hogy ördöginek tekintsék
és a gőg legfélelmetesebb megnyilvánulásának minősítve
mindenestül elvessek a növésnek és a győzelemnek azt az
elfojthatatlan vágyát, a hatalomnak és a haladásnak azt az
elnyomhatatlan érzését, amely pillanatnyilag az emberi ke-
b-
lek közösségét dagasztja.

De ne hirtelenkedjük el a dolgot. És mert a kétértelmű-
ség még korántsem eltorzulás, hanem csupán veszélye az

eltorzulásnak – és a kettő mégsem egy és ugyanaz – próbáljunk lélektanilag az alá a pont *alá* helyezkedni, ahol az, ami két összeférhetetlen formájában megoldhatatlan, mégis összeolvad. Más szóval, próbáljuk meglátni, mit jelent, mit akar, és mit tud hozni még differenciálatlan (Prometheus előtti vagy kereszténység előtti) állapotában az Emberbe vetett hit.

III. KÖZELÍTŐ ERŐ

Nyilvánvaló, hogy a mai Emberiség minél inkább egységre eszmél, mégpedig nemcsak a vér szerintire *bátra*, hanem a haladás szerintire is *előre*, annál vitálisabb szükségességét érzi annak, hogy önmagára csatlakozzék. Mindenütt, különösebben vallásos körökben, egyesülési törekvések mutatkoznak. Felfedezni végre valamit, ami közelebb hoz, az alatt, vagy a fölött, ami megoszt. Elmondhatjuk, hogy a háború végével ez a vágy spontánul és egyértelműen mindenfelé sarjadóban van. De hol keressük, merre találjuk a közeledés titokzatos princípiumát? Lenn van-e vagy odafent? Valamilyen közös érdekből – vagy talán a közös hitben?

Távolról sem becsüljük le ebben a vonatkozásban a közös érdek rendkívüli hatékonyságát. Azoknak a szemünk előtt folyó közösségi vállalkozásoknak tagadhatatlan sikere, amelyekben az egyének anyagi jóléte szükségképpen függ a társulás jó működésétől; vagy világméretben, az utolsó háború példája, ahol ugyanannak a veszélynek a fenyegetése egy időre a Föld hatalmas külön tömbjeit olvasztotta egybe: – mindez döntően bizonyítja, hogy a fizikai szükségsze-

rűségek egybeesése szintétizáló tényező az emberi partikulák számára. De a szintézisnek ez a formája – ne feledjük el – kétszeresen is törékeny: először is azért, mert az egybeesések természetüknél fogva pillanatnyiak és esetlegesek; kiváltképpen pedig azért, mert a szükségszerűség és a félelem nyomására a közeledő elemek csak kívülről, úgyszólván csak felületükkel egyesülnek. Ha egyszer az érdek, vagy a félelem hulláma elvönul, az egység felbomlik anélkül, hogy lelke született volna. – Nem a kívülről kényszerített, hanem csupán a belülről fakadó emberi egység lehet tartós és növekedő.

És – úgy látjuk, éppen itt találunk rá arra a döntő, „providenciális” szerepre, amelyet a jövő tartogat az Emberbe vetett hit számára. Közös, mély vágyakozás, mely magából a modern világ szerkezetéből bontakozik ki: ezt kívántuk legjobban, erre volt a legnagyobb szükségünk, hogy ellensúlyozhassuk a szétbomlás és a széjjelszóródás körülöttünk föltornyosuló erőit.

Itt azonban legyünk óvatosak.

Újabban, és kivált Aldous Huxley rokonszenves fogalmazásában találkozhattunk azzal a törekvéssel, hogy elvont kijelentésekben formulázzuk meg és rögzítsük azt a közös filozófiai alapot, amelyben a Világ haladásának érdekében minden jóakarató embernek egyet kellene értenie. Hasznosnak hisszük ezt a kísérletet. Sőt mi több, meg vagyunk győződve róla, hogy mind a vallásos, mind a tudományos gondolkodásban fokozatosan alakul és növekszik az egyetemes igazságnak az a fókusza, amely mindenki számára egy és ugyanaz. Lehetne-e enélkül igazi szellemi evolúció? De vajon tévedünk-e, ha e közös „Világ szempont” (végtelenül érdekes) megszerkesztésében egy igazi egyesülésnek inkább eredményét és támasztékát, mint alapelvét és szülő okát látjuk? Minden elvont fogalmazás természetszerűen hajlandó,

együttes szempontjából esetleg elhamarkodottan, felszámolni a jövő kétértelműségét. Ezzel pedig azt kockáztatja, hogy elakasztja a mozgást, holott elsősorban a mozgás hozhatja meg az egyesülés áhitott eredményét.

Abban az ifjúkori stádiumában, amelyben pillanatnyilag láthatjuk, az Emberbe vetett hit egészen másképpen cselekszik és működik.

Ez a hit eredetileg kétségtelenül feltételez valamilyen alapos és alapvető fogalmat arról, milyen helyet foglal el az Ember a Természetben. De racionalizálódva erről a közös platformról már ezer meg ezer plasztikus, sőt fluid lehetőséggel terhelve emelkedik fel – mondhatnánk, feldarabolhatóan, az ellentmondó kifejezések alatt, amelyeket tapogatódzásaiban a gondolat ideiglenesen rákényszerít. Feldarabolhatatlan, sőt diadalmas. Mert minden látszólagos osztódás ellenére is (és ez a fontos!) tovább egyesít, sőt mindent, amit csak átitat, legyőzhetetlenül közelít is. Vegyünk két végletet: egy marxistát meg egy keresztényt, akik mindketten meg vannak győződve a saját tanukról, de ugyanakkor – föltehetően – mind a kettőt egyformán áthatja az Emberbe vetett alapvető hit. Nem bizonyos-e – és nem tapasztaljuk-e napról napra – hogy ez a két ember, amennyire hisz (vagy érzi, hogy a másik hisz), éspedig erősen hisz a Világ jövőjében, mély szimpátiát érez egymás iránt is, mint ember az ember iránt, – nem egyszerű, érzelmes rokonszenvet, hanem azon a homályos evidencián alapuló szimpátiát, hogy útitársak és hogy, a formulák minden ütközése ellenére, egy vagy más módon végül mégiscsak ugyanazon a csúcson fognak találkozni? – Kétségtelen, hogy mindegyik a maga módja szerint, és ellentett irányból gondolta egyszer s mindenkorra megoldhatni a Világ kétértelműségét. De ez a divergencia valójában se nem teljes, se nem végleges, legalább is mindaddig, míg valami elképzel-

hetetlen, sőt képtelen csoda révén a marxista például ki nem küszöbölt materializmusából minden szellem felé emelkedő erőt (de hitéből akkor nem maradna semmi). Kellő meghosszabbítással ez a két útvonal bizonyára közelíteni fog. Mert természeténél fogva mindaz, ami hit, emelkedik; és mindaz, ami emelkedik, szükségszerűen konvergál.

Összefoglalásul azt mondhatnánk, hogy az Emberbe vetett hit egyetemességénél és „elemiségénél” fogva olybá tűnik, mint leginkább (vagy *kizárólagosan*) alkalmas általános atmoszféra, hogy ölen nőjenek és sodródjanak egymás felé azoknak a hiteknek magasabbrendű, jobban kidolgozott formái, amelyeket különböző címeken vallunk. Az egyesülésnek nem *formulája*, hanem *közös miliője*.

Nincs kétségünk arra nézve, hogy ez az elemi, ősi hit, többé-kevésbé valamennyiünkben él. Máskülönben vajon lehetnénk-e igazán korunk gyermekei? Ha pedig éppen spiritualizmusunk erejénél fogva, úgy éreznénk, hogy talán nem bízunk benne, vagy egyenesen immunizálódtunk ellene, nézzünk körül figyelmesebben önmagunkban. Mondtuk az imént, hogy a szellemnek csak egy orma van. Viszont alapja is csak egy van. Kellő figyelemmel úgy találjuk majd, hogy Istenbe vetett hitünk, bármennyire fölszabadult is a Világtól, az emberi törekvések emelkedő hullámát szublimálja bennünk; és ebbe az őseredeti életnedvbe kell visszamerülnünk, ha testvéreinkhez, akikkel egyesülni szeretnénk, közelebb akarunk kerülni.

(1947)

AZ ÚJ SZELLEM

BEVEZETÉS

A legutóbbi évek folyamán értekezések hosszú sorozatán át próbáltam, – nem az abszolútban filozofálni, – hanem természettudós vagy fizikus módjára kiemelni azoknak az eseményeknek általános jelentését, amelyeknek kézzelfoghatóan részesei vagyunk. Többé-kevésbé homályosan, belső és külső jelek sokaságából (politikai és szociális erjedés, erkölcsi és vallási nyugtalanság) mindnyájan érezzük, hogy körülötünk „nagy esemény van folyamatban”. De pontosan mi ez?

Erre vonatkozó vizsgálódásaim eredményeit próbálom megmutatni itt eléggé világossá tett formában ahhoz, hogy kétértelműség nélkül mindenki átláthassa, bírálhassa, és (ez minden kívánságom) javíthassa és kiegészíthesse.

A földi Világ mostani állapotát szerintem lényegében az emberi tudat mély zónáit érintő két átalakulás befolyása határozza meg és magyarázza.

Az első (már nagyon előrehaladott) ilyen átalakulás a Szemlélet világában megy végbe: abból fakad, hogy az emberi értelem új érzékre tett szert – az Idő észlelésére, – pontosabban annak észlelésére, amit az „Idő kúpszerű görbületének” nevezek.

A második (az elsővel korrelatív, de kevésbé haladott) átalakulás Tevékenységünket illeti: ez az emberi értékek rendszerének az újonnan észlelt Időhöz való fokozatos hozzáilleszkedéséből következik.

I. AZ IDŐ KÚPJA

1. *Az Idő és a Szellem organikus mélysége*

Ha meg akarjuk érteni a korunkat megrendítő szellemi eseményeket, mindig vissza kell térnünk – (ezt még sokszor el fogom mondani) – közös gyökөрүkhöz: az Idő felfedezéséhez.

Első pillantásra az Idő fogalma a maga egyszerűségében annyira teljesnek látszik, hogy felmerül bennünk a kérdés, miképpen változhatnék és miképpen tökéletesülhetne? Nem közvetlen adata-e tudatunknak? – És mégis, elég csak kétszáz esztendő t hátrálnunk a történelemben annak megállapításához, hogy néhány nemzedék óta időbelileg nem úgy látjuk a Világot, ahogyan őseink látták.

Az emberek bizonyára nem vártak a XIX. századra ahhoz, hogy a dolgok hosszú sorát a Múltba elmerülni lássák. Jóval előttünk beszéltek Időről, sőt meg is mérték (műszereik határai között) akárcsak mi. De számukra ez az Idő egyszerű és tetszőlegesen szeletelhető maradt. Egyrészt a századok sorát előttünk és mögöttünk elméletileg úgy lehetett elképzelni, hogy bármikor hirtelen megállhat vagy elkezdődhet, – mert a Mindenség reális és totális tartamát valójában nem gondolták hosszabbnak néhány évezrednél. Másrészt e néhány évezreden belül minden tárgyat tetszőlegesen el lehetett mozdítani és akármely más pontba át le-

hetett vinni anélkül, hogy akár környezete, akár ő maga módosulna. Szokratész születhetett volna Descartes helyett, és fordítva. Időbelileg (ugyanúgy mint térbelileg) a lényeket kicserélhetőknek tekintették.

Nagyjából ez az, amit Pascalig bezárólag a legmagasabbrendű értelmek is elfogadtak.

De azóta a természettudományoknak, a történelmi és fizikai tudományoknak nem is vetélkedő, hanem konvergáló tevékenysége folytán, alig észrevehetően egészen más távlat nyílt szellemi életünkben.

Elsősorban is rájöttünk, hogy a Világ minden eleme (akár lényről, akár jelenségről van szó) szükségképpen valamilyen előzményből merül fel: – ez annyira így van, hogy még fizikailag is éppoly lehetetlen felfognunk valamit az Időben „valami nélkül, ami *megelőzi*”, mint a Térben ugyanezt a valamit anélkül, hogy „valami *mellette* van”. Ennélfogva a Valóságos minden részecskéje, ahelyett hogy nagyjából, megközelítőleg pont volna, lassan-lassan metszhetetlen szállá nyúlik és visszafelé határtalanul hosszabbodik.

Másodsorban azt is észrevettük, hogy az így átalakult elemi szálak vagy láncok hosszában sem homogének, hanem mind egy-egy természettől rendezett sorozatot jelent, amelynek láncszemeit épp oly kevéssé lehetne fölcserélni, mint egyéni életünkben a gyermek-, ifjú- és érettkor állapotait.

Végül harmadsorban, lassankint megértettük, hogy a Mindenségben egyetlen elemi szál sem növekedik a szomszédos szálaktól függetlenül. Mind kévébe fogva jelentkeznek. És ez a kéve csak magasabbrendű szál egy még vastagabb kévében. És így tovább, a végtelenségig. Olyannyira, hogy az Idő a Térre hat és azt magába testesíti, ezzel mind a kettő egyetlen folyamattá válik, amelyben a Tér pillanat-

nyi keresztmetszetét jelenti oly áramlásnak, amelynek mélységét és kötelékét az Idő adja meg.

Ma úgy látjuk, ebbe az organikus együttesbe vagyunk belefoglalva, és ki sem léphetünk belőle. Egyrészt a Világegyetem megszámlálhatatlan vonalak egymást keresztező rendszerével terjeszkedik és sugárzik körülöttünk: – térben a Mérhetlentől a Parányiig, – időben a múlt örvényeitől a jövő örvényeiig. Másrészt ebben a végeláthatatlan és egyszersmind felszabhatatlan hálózatban minden dolognak megvan a maga sajátos helye, amelyet a mindenestül mozgó rendszer (szabad vagy determinált) kibontakozása határoz meg. Míg két évszázad óta azt hittük, hogy Tudományban, Történelemben, Filozófiában spekulációkkal, képzelődésekkel, hipotézisekkel játszadoxunk, valójában tekervényes és sokszoros utakon az Evolúció gondolata szötte körülöttünk fonalait. Az volt az illúzió, hogy nem változunk. És most, akár gyermek, akinek fölnyílik a szeme, olyan Világra ébredünk, ahol a Neo-Idő a Tér organizálásával és dinamizálásával ismereteink és hiedelmeink összességére új szerkezetet és új magatartást kényszerít.

De ennek az átalakulásnak az elemzését megelőzőleg pontosabban meg kell határoznunk annak az új miliőnek a természetét és tulajdonságait, amelybe beleszülettünk.

II. *Az organikus idő konvergenciája és a szellem fölemelkedése*

A fenti keretek közt az *Időre való ráébredésünk* ténynek tekinthető. Néhány maradi csoporton kívül egyetlen gondolkodónak, egyetlen tudósnak sem jutna ma az eszébe – mert lélektanilag elviselhetetlen és lehetetlen lenne számukra – olyan elméletet építeni, amely kívül esnék az evolúcióban levő Világ távlatain.

De ha a Tér–Idő máris az egyetlen egyetemesen elismert keret, amelyben ezentúl az emberi eszmélés haladhat, attól még messze vagyunk, hogy megegyezzünk a mindnyájunkat sodró Áramlás általános alakzatára és irányára nézve. Zárt örvénylés? Végtelen spirális? Széttartó robbanás? ... Mi-
ben sodródunk? És különben is, belemerülve ebbe a mozgó tömbbe találhatunk-e egyáltalán olyan szilárd pontot, ahon-
nét megállapíthatnánk, merre visz bennünket ez a kozmikus sodrás?

Ismerőseim többsége az Evolúció irányának felismerését tudományosan ma is megoldhatatlannak véli.

De nézetem szerint éppen itt mutatkozik meg egy bizonyos intuíciónak a fontossága, amelyet nem egészen ötven évvel ezelőtt kezdett félénken kibontogatni néhány emberi elme, és amely ma azon a ponton van, hogy ugyanolyan sebességgel árássza el a XX. század gondolkodását, amilyennel

annak idején az Evolúcióé a XIX. századét. A múlt nagy jelenségeinek felfedezése fogékonnyá tette apáink pillantását a Földön terjeszkedő Élet átalakulásának halvány és általános felismerésére. Hogy e hatalmas biológiai mozgás sajátos arculatát meglássuk, nem lenne-e elég ráébrednünk, (és nem kezdünk-e máris ráébredni?) az „emberi jelenség” rendkívüli és aktuális nagyságára?

Én ezt hiszem – és ezt szeretném megmutatni.

Előbb Galilei, később Lamarck és Darwin forradalmi meglátásainak másnapján látszólag kevés maradt a „teremtés urának” letűnt nagyságából. A geocentrizmus romjain, amelyekre két évszázad múlva az antropocentrizmus romjai is ráomlottak, az Ember úgy gondolhatta, hogy véglegesen elborította és eltemette az „időbeli” értelmével fölfedezett áramlása.

De mintha most, egyszerre megint a Természet csúcsára emelkednék. A múlt század végén az volt az általános vélemény, hogy az Evolúció egyszerűen elnyelte az Embert, mert bebizonyosodott, hogy az emberig ér. Most viszont pár éve a tudomány haladásából úgy látszik, ennek éppen a fordítottja készül. Az Evolúció távolról sem nyelte el az Embert, ellenkezőleg, most az Ember dolgozik azon, hogy saját méreteihez szabja és saját vonalaival határozza meg az Evolúció eszméjét.

Ezt nyomban meg is magyarázom.

Azt a három jellemvonás, amelyek az emberi egyént a Tudomány számára valóban páratlan tanulmányi tárggyá teszi, mihelyt hajlandók vagyunk a fizikai Világban az embert nem vendéglátó gazdának, hanem integráns elemnek tekinteni, a következő:

a) Először is határtalan fiziko-kémiai komplexitás, (kiváltképpen az agyban), amelynek alapján a Mindenségben

az emberi egyént kell a legtökéletesebben szintétikus anyagnak tekintenünk.

b) Azután, és éppen ebből következőleg az organizálódásnak végletes foka, aminél fogva tapasztalásunk számára az ember a legtökéletesebben és a legmélyebben centrált kozmikus partikula.

c) Végül, mindennek megfelelően, végletes pszichikus fejlettség (reflexió, gondolat), amely legmagasabbra helyezi az ismert eszmélő lények között.

Ehhez még hozzáadódik egy negyedik sajátosság, amely szintén rendkívül sokat jelent: az, hogy történelmileg az Ember az Evolúció legutolsó terméke.

Nehéz ezen négy jellemvonást fontolóra venni és a Tér-Időbe helyezni anélkül, hogy föl ne rajzolódjék egy távlat, amelyet bárhogyan fogalmazunk is meg, lényegében ezt mondja:

A Tudomány az utóbbi időkben sokat foglalkozott azokkal a tulajdonság-változásokkal, amelyekben az Anyag akkor megy át, ha a Parányi vagy a Mérhetetlenül nagy egyik vagy másik térbeli irányában követjük. De bármennyit haladtunk is e két irányban, az Élet magyarázatához nem jutottunk közelebb. – Miért ne nyitnánk helyet Fizikánkban az Idő organikus tengelye számára is? E tengely mentén az Entrópia süllyedő irányában az Anyag szétbomlik és az Energia közömbösül. Ezt régen tudjuk. De miért nem tartjuk számon azt a kozmikus mozgást, amely az ellentett irányban megy végbe – a magasabb szintézisek felé – mikor valósággal „a szemünket szúrja”? Szemünk láttára, az elektrontól az Emberig, a proteineken, a vírusokon, a baktériumokon, a protozoákon, a metazoákon át, összetételek hosszú láncolata alakul és bontakozik, melyben az Anyag komplexitásában és elrendeződésben fokozatosan csillagászati értékekig jut, *pari passu* önmagára centrálódik s ugyan-

akkor megelevenül. – Miért ne határoznánk meg az Életet egyszerűen úgy, hogy a Mindenség evolutív módon a nagy komplexusok tájáig vitte Alapszövetének sajátosságát? És miért ne határoznánk meg az Időt úgy, mint a Mindenségnek éppen ezt az emelkedését azok felé a magasabb síkok felé, ahol egyidejűleg és együtt-nő, a Komplexitás, a Koncentrálódás, a Centrálódás és a Tudat?

Kozmogenezis, amely az Univerzum fokán Noogenezis formájában foglalja magába és általánosítja egyéni Ontogenezisünk törvényeit; születő Világ az adott Világ helyett: – ezt sugalmazza, sőt ennek elfogadására kényszerít az Emberi Jelenség, ha valóban helyet akarunk neki adni abban az Evolúcióban, ahová be kellett engednünk.

Még nem tudjuk, mondtam, milyen formát kell tulajdonítanunk a Tér-Időnek. Valójában azonban nincs miért tovább haboznunk. Hogy az emberhez, mint az Evolúció tapasztalati helyéhez és csúcsához alkalmazkodjunk, hogy átfogjuk és továbbvigyük a Noogenezist, amelyben mind világosabban jut kifejezésre a dolgok fejlődése, a Tér-Időnek csak egyetlenegy kielégítő formát adhatunk. Sajátos görbületébe helyezve az Anyag mezőnyei (az egyes elemeken belül is, együttesükben is) szintézis révén összébb szorulnak, és a Gondolatban konvergálnak.

Tehát kúppal, kúp formájában ábrázolhatjuk a legjobban.

Ennek a tudatunkban újonnan felmerült kúpnak belsejében, mérete és követelménye szerint kell tanulmányoznunk az emberi értékek ellenállhatatlanul végbemenő átváltódását.

II. A CSELEKVÉS „KÚPOS” ÁTVÁLTÓDÁSA

I. Új humanizmus felé

Elismerni a Tér-Idő konvergens természetét annyi, mint elfogadni, hogy a Gondolat a Földön még nem jutott el evolúciójának végpontjára.

Ha ugyanis a Mindenség, a maga sajátos görbületénél fogva főtengelye irányában valóban a maximális szintézis állapota felé tart, és ha másfelől (mint a tapasztalás bizonyítja) az emberi partikulák együttesen még egy óriási szintézis potenciálját képviselik: – akkor az a szituáció, amelyben élünk, „energetikusan” csak instabilis lehet. Sem vitálisan, sem pszichikailag nem maradhatunk ott, ahol ma tartunk. Messze előttünk körvonalazódik egy végső állapot, amelyben organikusan egymásba társultan (*jobban* mint ugyanannak az agynak a sejtjei) majd egyetlen ultrakomplex, követhetőleg ultra-centrált rendszert alkotunk. – Már azt hittük, hogy végére értünk önmagunknak. És íme, az Idő kúpjába átvitt Emberiség egyéneinken túlnyúlik, és fejünk fölött kollektíve önmagába zárulóban halad valami Emberfölöttiség felé.

Számláljuk és mérjük fel azokat a távlatbeli és magatartásbeli változásokat, amelyek elől nem térhet ki senki, aki ráeszmélt ezekre a lehetőségekre és erre a reménységre.

Az ilyen ember számára a Mindenség kilép a homályból. Föltárja vonásait. Leleplezi értékét. Felmelegszik. És végül belülről felragyog.

Vegyük sorra futtában ezeket az átalakulásokat.

a) A Mindenség először is kilép a homályból – azaz megvilágosul az ész előtt, és elsősorban éppen ott, ahol a legjobban elsötétülhetett volna. Egyfelől a Kozmosz örjítően óriás volta már egyáltalán nem megfélemlítő, mert az Idő és a Tér végtelen mezőnei távolról sem azok az élettelen pusztaságok, amelyekben szinte elvesztünk, hanem öl, amely magába gyűjti egy fölmerülőben lévő nagy Tudat részecskéit. – Másfelől a Rossz sok különféle formája – Igazságtalanság, Egyenlőtlenség, Szenvedés, Halál – elméletileg véve többé nem botrány, mihelyt az *Evolúció Genezissé vált*, és ezzel a Világ rengeteg gyötrelme úgy jelenik meg, mint egy mérhetetlen siker kikerülhetetlen visszája, – vagy még inkább mint föltétele, – vagy még pontosabban, mint ára. – A Föld pedig, ez a parányi planéta, amelyen szorongunk – a Föld többé egyáltalán nem az az ostoba börtön többé, amelyben már-már megfulladunk. Ha nem lennének ilyen szűkek és ilyen szigetelők a határai, lehetne-e a Föld az az anyaméh, amelyben egységünk készül?

b) A Mindenség, másodsorban, pontosan meghatározódik – azaz megszabja vonalait szabadságunkkal szemben. – Mai helyzetében a Morális a kínos zürzavar látványát tárja elénk. Kivéve egynehány empirikusan talált és vakon követett elemi szabályt az egyéni igazságosságra vonatkozólag: ugyan mi a jó és mi a rossz? Mondhatjuk-e egyáltalán, hogy van egy Jó és van egy Rossz, ha semmiféle irány nincs rögzítve a bennünket hordozó Evolúcióban? – Vajon az erő kifejtés valóban magasabbrendű, mint az élvezet? Az érdekmentesség jobb, mint az önzés? A jóság többet ér,

mint az erő? – Ha ezekre a lényeges pontokra nézve nincs a Mindenségben eligazító támaszunk, a legellentétesebb tételeket is nagy valószínűséggel lehet védelmezni.* És addig is, a maga felől tájékozatlan emberi energia siralmasan elszóródik a Föld felületén. – De elvileg mindez a rendetlenség megszűnik – ez az egész nyugalanság polarizálódik – mihelyt minden emberi személy felett és előtt felismerjük az Emberiségnek az Idő kúpját megkoronázó spirituális valóságát. Ennek a célnak elérésére a legjobb utat ezután kell megtalálnunk. De megkönnyebbülést és erőt jelent már az a tudat is, hogy az Életnek célja van, és hogy ez a cél egy csúcs; és erre a csúcsra, amely felé teljes tevékenységünknek irányulnia kell, csak úgy jutunk, ha vállvetve, – mindnyájan, szorosan és minden fokon: egyénileg, társadalmilag, nemzetileg, fajtabelileg – összetartunk.

c) Harmadsorban, a Mindenség valorizálódik, – vagyis a legkisebb eleméig határtalanul megnő számunkra a becsülete. – Annak az Embernek a számára, aki a Világ végpontján semmit sem lát önmaga felett, a mindennapi élet tele van kicsinyességgel és bosszúsággal. Mennyi haszontalan erő kifejtés, mennyi elveszett pillanat! – De, akik úgy látják, a Szellem szintézise a Földön rövid létükön túlterjed, azoknak minden esemény csupa érdek és ígéret lesz. És valóban, bármit is tegyünk, bármit is viseljünk el naponta – ha jól fogjuk a kormányrudat, – nem a Világ sikere felé haladunk-e? Az Új-Időben nincs többé az a megkülönböztetés, amely szerint más-más síkokra osztályozhatnánk a fizikait és a morálist, a természetest és a mesterségest, a szervezet és a kollektívot, a biológiai és a jogit. Ott minden dolog mint legfelsőbbben fizikai, legfelsőbbben természetes, legfelsőbbben organikus, legfelsőbbben vitális jelenik meg, –

* Laikus vonatkozásban, mert a szerző itt egyedül azzal foglalkozik.

abban a mértékben, ahogyan a felettünk levő időtéri kúp-
orom szerkesztésén és bezárulásán munkálkodunk.

d) Negyedsorban, a Mindenség felmelegszik, azaz szé-
lesre tárul a szeretet erői előtt. – Szeretni annyi, mint meg-
találni és teljesedésbe vinni önmagunkat más valakiben: de
ezt a gesztust lehetetlen általánosítani a Földön addig, amíg
az ember a társában körülzárt parcellát lát, amely saját kerin-
gési ívén tévelyeg át a Világon. Éppen ez az elszigeteltség
szűnik meg, ha egymásban nemcsak ugyanannak a dolog-
nak, hanem ugyanannak az önmagát kereső Szellemnek ele-
meit ismerjük fel. Akkor kialakul az az erőter, amelyben
egyik gondolatmagtól a másikig alapvető affinitás támadhat
és növekedhetik, ugyanabba az irányba hajlítva az egymás
mellett nyüzsgő egyéni pályákat. A régi Időben és Térben
a lelkek egyetemes vonzása elképzelhetetlen volt. Viszont
ez az erő nemcsak lehetségessé, de elkerülhetetlenné is vá-
lik a Noogenezisre képes Világ sajátos görbületében.

e) Ötödsorban végül a Mindenség megvilágosodik, azaz
képesse lesz eleget tenni misztikánk legmasabb igényeinek.
– A kozmikus vonalak konvergenciájánál fogva, meg kell
sejtenünk magunk előtt az Evolúció végpontjában egy fel-
sőbbrendű tudatfókuszt. Már pedig, ha megkíséreljük
ennek a legfelsőbb centrumnak helyzetét meghatározni és
tulajdonságait elemezni, hamarosan látni fogjuk, hogy a
tökéletesített emberi kollektivitáson messze túl, és jóval fö-
lötte kell keresnünk. Ahhoz, hogy a kúp orma önmagába
kapcsolhassa a Világon végighúzódó szálakat, nem is gon-
dolhatjuk másnak, mint ultra-tudatosnak, ultra-személyes-
nek és ultra-aktuálisnak. El kell érnie bennünket és hatnia
kell ránk, nemcsak közvetve, a fizikai szintézisek egyetemes
hálózatán át, hanem egyszersmind, és még inkább közvet-
lenül, centrumtól centrumig (azaz tudattól tudatig), hogy sa-
ját lényünk legfinomabb csúcsával találkozzék.

Így aztán életkedvében megújult és törekvéseiben felfokozott emberségünk, felfedezve, hogy az Idő nyíllesszejének csúcsa van, logikus módon az önátadás és imádás magatartásában teljesül be.

II. Keresztény megújulás felé

A Kereszténység a minap még a legmagasabb pontot jelentette, amelyet a humanizálódó emberi tudat elért. De vajon megvan-e még ez a helye, vagy legalábbis sokáig megtarthatja-e még? ...Sokan azt hiszik, hogy nem. És hogy megmagyarázzák az emberi misztikák e legmagasabbjának és legteljesebbjének lendületében való megtörését, azt mondják, az evangélium virága nehezen alkalmazkodik a modern Világ kritikus és materialista klímájához. Ideje lejárt, és a vallások mezején más törzsnek kell kihajtania helyette.

Ha igaz – amint én állítom – hogy korunk jellegzetes eseménye tudatunk fogékonnyá válása a Tér-Idő konvergens formáira, akkor ez a pesszimista prognózis teljesen alaptalan. Ha ugyanis átvisszük és áthelyezzük a keresztény rendszert az Idő kúpjába, akkor se fel nem bomlik, se el nem torzul. Sőt ellenkezőleg, ebben az új erőterben csak még jobban kifejleszti fővonalait, arcéle csak határozottabban kirajzolódik, koherenciája csak fokozódik.

Befejezésül ezt szeretném megmutatni.

Megújult Időnkben alapjában véve a leginkább forradalmi és termékeny az a viszony, amelyet Anyag és Szellem közt mutat meg: a Szellem már nem független az Anyagtól, nem állítható szembe vele¹, hanem Isten vonzására fáradalmasan merül fel belőle a szintézis és a centrálódás útján.

Mit jelent a hitre és a keresztény misztikára nézve a Szellemnek ez az új meghatározása? – Egyszerűen azt, hogy teljes valóságot és sürgető jelentőséget ad annak a kettős dogmának, amely az egész Kereszténység alapja és foglalta: Krisztus fizikai, és a Szeretet morális primátusának.

Lássuk, miképpen.

a) Először is *Krisztus primátusa*. – A hívek természetesen apáik szűk, töredékes és statikus Kozmoszában is „átélték” és szerették Krisztust, mint Akitől minden függ és Akiben a Mindenség fennáll. De az ész előtt ez a krisztológiai funkció nem volt könnyen igazolható, legalábbis akkor, ha megkísérelték szerves és teljes értelemben venni. Nem is próbálkozott a keresztény gondolat azzal, hogy valamilyen határozott kozmikus koncepcióba beleillessze. Ebben az időben Krisztus Királyságát szívesen fejezték ki a jogi uralkodás terminusaival; vagy pedig a „természetfö-löttinek” tapasztalaton és kozmoszon kívüli zónáiban élvezték diadalát. A teológia, úgy látszik, egészben véve nem sejtette, hogy nem *minden* Mindenség-forma fér össze a Megtestesülés gondolatával. – A Tér-Idő megjelenésével azonban (amint mi definiáltuk) harmonikus és termékeny kapcsolat támad a tapasztalás és a hit birodalma közt. Egyfelől egy „kúpos” szerkezetű Mindenségben Krisztus kész helyet talál (a Csúcsot!), ahol elhelyezkedjék és ahonnan a lények és századok összességére sugározzék. Másfelől, hála a genetikus vonalaknak, melyek a Tér és Idő minden fokozatában ott futnak a konvergáló Világ elemei között, Krisztus hatása távolról sem szorítkozik a kegyelem titokzatos zónáira, hanem széteszlik és behatol a mozgásban levő Természet teljes masszájába. Ilyen Világban Krisztus nem szentel-

¹ Legalább is, ha Anyagon nem értjük holmi „ráduplázó” és megszorított értelemben a Mindenségnek azt a részét, amely „leszáll” és kisiklik a Noogenezis emelkedő áramlásából.

hetné meg a Szellemet anélkül, hogy fel ne emelné és meg ne váltaná – (ahogy a görög atyák megérezték) – az Anyag összességét. A keresztény igények méretei szerint valóban egyetemes Krisztus – akinek Keresztje (korunk legmélyebb törekvéseinek megfelelően) a Haladás szimbóluma, útja, és gesztusa.

Azután a *Szeretet primátusa*. A keresztény Szeretetben a modern szellemet leginkább annak negatív, vagy legalábbis statikus arculata kedvetleníti el – és egyszersmind e nagy erény „elszakadásos” jellege. „Szeressétek egymást.” Eddig ez az evangéliumi előírás csupán annyit látszott mondani: „Ne tegyetek rosszat egymásnak”; vagy: „Minden lehetséges előzékenységgel és áldozattal csökkentsetek az igazságtalanságokat, kössétek be a sebeket, könnyítsétek a kapcsolatokat azok között, akik körülvesznek benneteket”. – És eddig ez a „természetfölötti” adomány, sajátmagunk átadása Istennek és az embertársnak, szintén nem látszott másképpen kifejelezhetőnek, mint azoknak az érzékelhető kötelékeknek ellenében, és azok megszakításával, amelyek a Föld dolgaihoz kapcsolnak.

Ezekből a látszólagos korlátozásokból és megszorításokból semmi sem marad, ha a Szeretetet átvisszük az Idő kúpjába. A konvergens szerkezetű Mindenség ölen az egyetlen módja annak, hogy valamely elem a szomszédos elemekhez közeledjék, *szűkíteni a kúpot*, vagyis elérni, hogy a tettekre hívó Világnak egész mezőnye a csúcs felé emelkedjék. Ilyen rendszerben lehetetlen a felebarátot szeretni az Istenhez való közeledés nélkül – és ugyanígy fordítva is (de ezt már tudtuk). Viszont szintén lehetetlen (és ez újabb), akár Istent, akár a felebarátot anélkül szeretni, hogy egész fizikai mivoltában előre ne vigyük a Szellem földi szintézisét: mert éppen ennek a szintézisnek a haladása teszi lehetővé, hogy egymáshoz közeledjünk, miközben Isten felé emelkedünk.

Mert szeretünk, és hogy jobban szerethessünk, mindenki másnál jobban részt kell vennünk a Föld minden nyugtalan-ságában, minden erő kifejtésében, minden vágyakozásában, – és minden szeretetében is – *amennyiben mindebben meg-van az emelkedés és a szintézis principiuma.*

Ezzel a kitágult magatartással a keresztény „elszakadás” mindenestül összefér. De ahelyett, hogy „maga mögött” hagyna, magával von; ahelyett, hogy elvágna, – fölemel; nem szakítás többé, hanem átkelés; nem megszökés, hanem kiemelkedés. – A Szeretet, anélkül hogy megszűnne az lenni, ami, mint valami emelkedő erő, mint valami közös esszencia terjed el az emberi tevékenység minden formájában, amelyeknek sokfélesége éppen ennél fogva egyetlen mű-velet gazdag teljességének szintézise felé tart. Miként maga Krisztus, és az Ő képe *egyetemesül, dinamizálódik és – éppen ennek következtében – humanizálódik.*

Mindent összevéve, ha a Kereszténység magáévá akarja tenni az Idő újonnan felvett görbületét, elkerülhetetlenül fel kell fedeznie *Isten alatt* a Világ értékeit, – miközben az Emberiességnek is fel kell fedeznie a *Világ felett* Isten helyét. Két fordított és kiegészítő mozgás. Vagy inkább két arca egy és ugyanannak az eseménynek, amely talán az Emberiség új érájának kezdetét jelöli.

Az a kettős átalakulás, amelyet leírtam, nem pusztán az én elmém spekulációja. Pillanatnyilag mindenfelől, ország-, osztály-, hivatás- és valláskülönbség nélkül vannak emberek, akik a Tér–Idő határtalan és organikus dimenzióiban kezdenek okoskodni, cselekedni és imádkozni. Kívülről nézve talán elszigeteltnek tűnnek fel. De azonnal megérzik, felismerik egymást, mihelyt életük kereszteződik. Tudják, hogy holnap, elvetve régi elképzeléseit, régi rekeszeit, régi formáit, az egész Világ úgy lát és úgy gondolkodik majd mint ők.

(1942)

